

Anonyme Kirchengeschichte
(Gelasius Cyzicenus, CPG 6034)

Herausgegeben von Günther Christian Hansen

Σύνταγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ ἀγίας συνόδου

Περὶ ὧν διημφισβήτησαν πρὸς τοὺς ἀγίους πατέρας οἱ αἰρετικοὶ
καὶ ἐκφώνησις τοῦ κρατήσαντος ὀρθοδόξου δόγματος

Προοίμιον περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ ἀγίαν σύνοδον πραχθέντων

(1) Τὰ κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην καὶ οἰκουμηνικὴν τῶν ἐπισκόπων συναθροισθεῖσαν σύνοδον ἐν τῇ Νικαέων ἐκ πασῶν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῶν τοῦ Ῥωμαίων κόσμου ἐπαρχιῶν καὶ Περσίδος, ἔκ τε τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος καὶ θεσπίσματος τοῦ θεοφιλοῦς καὶ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ ἡμετέρου ὑπὲρ τῆς ἀποστολικῆς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως κατὰ τῶν μοχθηρῶν καὶ ἀσεβῶν δογμάτων τοῦ θεομάχου Ἀρείου, (2) πάντα τὰ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐναρέτῃ καὶ ἀγίᾳ συνόδῳ λεχθέντα τε καὶ πραχθέντα καὶ διατυπωθέντα πάσαι τε καὶ πρόπαλαι ἀναγνοὺς ἔτι ἐν τῇ πατρῷᾳ οἰκίᾳ διάγων, εὐρηκῶς αὐτὰ ἐν βίβλῳ ἀρχαιοτάτῃ ἐγγεγραμμένα ἐν μεμβράναις ἅπαντα ἀπαραλείπτως ἐχούσαις, γενομέναις μὲν τοῦ θείου καὶ ἀοιδίμου Δαλματίου τοῦ ἀρχιεπισκόπου γενομένου τῆς ἀγίας καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς τῶν Κυζικηνῶν λαμπρᾶς μητροπόλεως, περιελθούσαις δὲ εἰς τὸν τοῦ ποτε ἡμετέρου οἴκου δεσπότην, λέγω δὴ τὸν κατὰ σάρκα πατέρα ἐμόν, τῆς αὐτῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας πρεσβυτερίου ἡξιωμένον, (3) ἦτινι ἱερᾷ βίβλῳ ἐντυχῶν καὶ σχολὴν πολλὴν ἐν αὐτῇ ποιησάμενος ἐπὶ μνήμῃς μὲν φέρειν πάντα οὐχ οἶός τε ἡμῖν— οὐδὲ γάρ τις ἀνθρώπων τὸ ἄφατον ἐκεῖνο πέλαγος τῶν ἐν αὐτῇ ἐγκειμένων ἐπὶ μνήμῃς διὰ στόματος φέρειν δυνήσεται—, πλείστα δὲ ὅσα ἐπεσημηνάμην, (4) τὰ τε τῶν ἡμετέρων ἀγίων πατέρων καὶ ἐπισκόπων τῆς τοῦ υἱαίνοντος [2] λόγου διδασκαλίας αὐτῶν δόγματα τὰς τε πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας αὐτῶν ἀντιθέσεις καὶ τοὺς κατὰ τῆς ἐκείνων βλασφημίας ἐγγράφους ἐλέγχους, ἧς ἐβλασφήμησαν οἱ μιανοὶ Ἀρειομανῖται κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ γὰρ καὶ κατὰ τοῦ ἀγίου πνεύματος, (5) τὰς τε τῶν μισθῶν Ἀρείου τῶν φιλοσόφων πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ἀντιρρήσεις, τὰς τε τῶν ἡμετέρων πρὸς ἐκείνους διὰ γραφικῶν διδαγμάτων κατὰ τῶν αὐτῶν σοφισμάτων ἐναργεῖς ἐπιλύσεις (6) περὶ τε τῆς ἀνάρχου καὶ ἀεὶ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ συνυπαρχούσης τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος προαιωνίου μιᾶς θεότητος περὶ τε τῆς αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, θεοῦ λόγου, ἐπ' ἐσχάτων τῆς ἡμετέρας ἔνεκα σωτηρίας ἐκ τῆς θεοτόκου παρθένου Μαρίας ἀπορρήτου σαρκώσεως, καὶ τῶν τῆς ἐκκλησίας ἀποστολικῶν διατυπώσεων πᾶσαν ἀπλῶς τὴν ἐκεῖσε γεγεννημένην πραγματείαν ἐιστορήσας ἐν τῇ προρρηθείσῃ ἱερᾷ βίβλῳ, (7) πρό τε πάντων τὰς τοῦ πιστοτάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ καὶ τῇ συνόδῳ συνεδρεύσαντος θείας καὶ ἀληθῶς ἀποστολικᾶς ἐννοίας, ἥσθην εἰς τοσοῦτον τοῖς τῇ βίβλῳ ἐκείνῃ τῇ ἱερᾷ περιεχομένοις, ὥστε εἰπεῖν με πρὸς τὸν κύριον· »ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου«· (8) οὕτως ὑπερηγάσθη ἐν τοῖς ἐκεῖ ἀναγεγραμμένοις περὶ τῆς ἀσπίλου καὶ ἀμωμήτου ὀρθοδόξου καὶ ἀποστολικῆς πίστεως.

(9) Μετὰ δὲ καιροῦς τινὰς φθάσας ἐνταῦθα, ἐν τῇ τῶν Βιθυνῶν ἐπαρχίᾳ λέγω, κατ' εὐδοκίαν τοῦ θεοῦ κινήσεώς τε καὶ συζητήσεως πλείστης ὄσης γεγενημένης ἐπὶ τῆς ἀνταρσίας τοῦ ἀνοσίου Βασιλίσκου κατὰ τῆς ἀποστολικῆς καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῇ πολιτευομένης ἀποστολικῆς πίστεως, (10) ὑπεκκαίοντων μάλιστα καὶ κινούντων τὰ βασιλεία τῆς τῶν τοῦ αἰρετικοῦ Εὐτυχοῦς ὁμοφρόνων συμμορίας, προβαλλομένων ἡμῖν ὑπούλως τὴν ἐν Νικαίᾳ, φησίν, ὑπὸ τῶν πατέρων <...> κρατεῖν πίστιν· (11) οἱ διηλέγχοντο πρὸς ἡμῶν πολέμιοι ἐκείνης ὑπάρχοντες· οὐ γὰρ ἤδεισαν τί λέγουσιν ἢ περὶ τίνων διαβεβαιούνται. προφέροντος γάρ μου τὰ ἐν ἐκείνῃ [3] τῇ ἀγίᾳ χορεία τῶν ὀρθοδόξων τοῦ θεοῦ ἱερέων ἐν πνεύματι ἀγίῳ παρὰ τοῦ κυρίου δι' αὐτῶν ἐκφωνηθέντα, ἀπεπήδων ἀφ' ἡμῶν, χείρονα τῶν Ἀρείου βλασφημιῶν κατὰ τῶν ἐκείσε ὀρισθέντων διὰ γλώττης προφέροντες καὶ ἀναθεματισμὸν ῥίπτοντες κατὰ τῶν ταῦτα οὕτως φρονούντων οἱ ἄθλιοι. (12) διὰ ταῦτα καὶ δι' ἄλλα πολλὰ κινήθηκα κατὰ τῆς ἀγίας καὶ ὀρθοδόξου πίστεως ἡμῶν τῆς ἀνέκαθεν ἔκ τε τῶν ἀγίων ἀποστόλων καὶ τῶν προρρηθέντων ἀγίων ἡμῶν πατέρων τῶν ἐν τῇ Νικαέων συνειλεγμένων ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ τῇ μητρὶ ἡμῶν πολιτευομένης (13) πλείστην ὄσιν ἐρευνᾶν ἐποίησάμην πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ, τὸ δὴ λεγόμενον, πάντα κάλων κινήσας, ἀνερευνησάμενος τὰ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ πεπραγμένα ὑπὲρ τοῦ τῆς αὐτῆς ἀγίας καὶ ἀποστολικῆς πίστεως ὄρου, ἦν «οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων οὔτε δι' ἀνθρώπων» ἢ τοῦ θεοῦ ἐκκλησία παρέιληφεν, ἀλλ' ἢ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτήρος καὶ θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ ζώντος, (14) ὃς μετὰ τὴν τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας οἰκονομίαν, τὸ «μέγα» ἀληθῶς «τῆς εὐσεβείας μυστήριον», καθὼς γέγραπται, «φανερωθεὶς τε σαρκὶ» καὶ «ἀγγέλοις ὀφθεῖς»— (15) οὔτε γὰρ ἀγγέλοις θεατὸς ὁ μονογενὴς κατὰ τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν, εἰ μὴ ἐσαρκώθη —, τὰ πάντα πληρώσας τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν, τό τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐκούσιον πάθος καὶ τὴν ταφὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν τῇ ἀγίᾳ ἐκείνῃ καὶ ἀναμαρτήτῳ σαρκὶ αὐτοῦ παραχωρήσας, δι' ἧς τὸ ἡμέτερον ἀπηθανάτισε γένος, ἀναβαίνων εἰς τοὺς οὐρανοὺς ταύτης τῆς ἀγίας καὶ ἀμωμήτου πίστεως τὸν θεῖον καὶ προσκυνητὸν ὄρον δι' ἑαυτοῦ ἔπηξε καὶ μέγα βροντήσας κατὰ τὸ γεγραμμένον «κύριος ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς καὶ ἐβρόντησε», (16) καὶ ἐν ἑτέρῳ «ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ κύριος καὶ ὁ ὑψιστος ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ». καὶ τί ἐβρόντησε, ποίαν δὲ φωνὴν ἔδωκεν ὁ ὑψιστος; «πορευθέντες» φησί, πρὸς τοὺς ἀποστόλους λέγων, «μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος.» (17) «εἰ γὰρ καὶ διὰ φιλανθρωπίαν τὴν ὑμῶν σάρκα ἔμψυχον καὶ ἔνουν ἐκ τῆς πανσέμου καὶ ἀγίας παρθένου Μαρίας προσείληφα, ἀλλ' ἢ τῆς σαρκὸς πρόσληψις προσθήκη τῇ τοῦ πατρὸς καὶ ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος τριάδι οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ μένει ἢ τριάς τριάς. πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος.»

[4] (18) Τοῦτου τὸν ἅγιον καὶ προσκυνητὸν ὄρον τῆς ὀρθῆς καὶ ἀμωμήτου πίστεως παρὰ τοῦ κυρίου λαβόντες οἱ ἱεροὶ ἀπόστολοι πάσῃ τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ ἐκήρυξαν, ὡς πληρωθῆναι ἐπ' αὐτοῦ τὸ προφητικὸν λόγιον τὸ φάσκον· «εἰς πάσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν». (19) ὄντινα ὄρον καὶ τὴν προσκυνητὴν ταύτην δωρεὰν τὴν εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν

θείων ἀποστόλων παρὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ δεδομένην μετὰ πλείστους ὅσους καιροὺς παυσαμένου τοῦ κατὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ διωγμοῦ διὰ Ἀρείου πάλιν ὁ ἐχθρὸς τῆς ἡμετέρας σωτηρίας κατὰ τῆς αὐτῆς ἀγίας καὶ ἀμωμήτου ὀπλίζεται πίστεως, ξένα τινὰ παρεισφέρων κατὰ τοῦ σωτήρος βλάσφημα ῥήματα, δι' ὧν τὴν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαν τοῦ κυρίου ἐτάραξεν.

(20) Οὗ χάριν καὶ τὴν πολυάνθρωπον ἐκείνην ἐπὶ τὴν τῶν Νικαέων πόλιν ὁ πιστότατος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος συνήγαγε σύνοδον, ἧς τὰ πεπραγμένα πάντα προεγνωκῶς, ὡς ἀνωτέρω ἔφην, καὶ διερευνησάμενος μόλις ἐδυνήθη ἐυρεῖν φανερά τῶν ἐκεῖσε ἐσκεμμένων καὶ ἐγγραφέντων παρὰ τισι διαφόροις φιλομαθέσιν ἀνδράσιν, (21) Ἰωάννη μὲν τιμι πρεσβυτέρῳ ἀνδρὶ παλαιῷ, ἄγαν γραφικῷ, ἐν τετραδίοις παλαιοῖς λίαν, οὐ μὴν ὅλα, καὶ ἐξ ἄλλων δὲ συγγραφέων διαφόρων, (22) Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐπισκόπου Καισαρείας καὶ Ῥουφίνου πρεσβυτέρου Ῥώμης τῶν καὶ τῇ ἀγίᾳ ἐκείνῃ κοινωνησάντων συνόδῳ καὶ ἄλλων πλείστων ὄσων. (23) οὐ μὴν τὴν ἀκολουθίαν τῆς ὄλης ἀρμονίας εὗρον κατὰ τὴν ἱερὰν ἐκείνην βίβλον, ἣ προενέτυχον, ὡς ἀνωτέρω μοι εἴρηται — μόνος γὰρ Εὐσέβιος ὁ θαυμάσιος ὁ Παμφίλου ἀτρεπτὶ τῇ λεωφόρῳ τῆς ἀληθείας ἀπὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας ἕως τῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου χρόνων διώδευσεν —· ἀλλ' οὐδὲ <ὡς> τὰ ὅλα ἐυρεῖν ἠδυνήθη. (24) πλὴν ὅσα γινώριμά μοι καὶ τῆς ἀληθείας ἴδια κατὰ τὴν προαναγνωσθεῖσάν μοι βίβλον εὗρον, καὶ ἐξ ἐτέρων ἀναλεξάμενος, ἀναγκαῖον ᾤηθη ἐγγράψαι τῷδε τῷ βιβλίῳ πρὸς ὠφέλειαν κοινὴν καὶ στήριγμα τῶν ἐντευξομένων τῷδε τῷ γράμματι.

(25) Ἄρξεται δὴ μοι λοιπὸν ὁ λόγος προοδοποιούντος μοι καὶ ποδηγούντος τοῦ αἰεὶ ζῶντος θεοῦ λόγου ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ χριστοφόρου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ καὶ τὴν σύνοδον τῶν [5] ἐπισκόπων ἐν τῇ Νικαέων συναθροισθῆναι προστάξαντος πόλει. (26) ἐν ἐτέρῳ γάρ, εἰ τῷ θεῷ φίλον, τὰ τῆς γενέσεως αὐτοῦ καὶ τῶν χρόνων τῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Κωνσταντίου τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλείας τὴν διαγωγὴν ἐντάξω συγγράμματι.

1. Μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῆς βασιλικῆς ἀλουργίδος τῆς τῶν τυράννων Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ, τὸν ἰδιωτικὸν ἀπειληφότων αὐτῶν βίον, καθά φησιν ὁ Εὐσέβιος, χρόνου οὐ πλείστου μεταξὺ γενομένου βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, τὸν πάντα βίον πραότατα καὶ τοῖς ὑπηκόοις εὐνοϊκώτατα τῷ τε θείῳ λόγῳ προσφιλέστατον ἑαυτὸν διαθέμενος, παῖδα γνησίον Κωνσταντῖνον αὐτοκράτορα καὶ Σεβαστὸν ἀνθ' ἑαυτοῦ καταλιπὼν κοινῷ φύσεως νόμῳ τελευτᾶ τὸν βίον, ἀπάσης μετὰ θάνατον, ὅση βασιλεῖ τις ἂν ὠφείλετο, τιμῆς ἠξιωμένος, (2) χρηστότατος καὶ ἠπιώτατος βασιλεὺς γεγονώς, ὅς δὴ καὶ μόνος τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπαξίως τῆς ἡγεμονίας τὸν πάντα τῆς ἀρχῆς διατελέσας χρόνον καὶ τὰ ἄλλα τοῖς πᾶσι δεξιώτατον καὶ εὐεργετικώτατον παρασχὼν ἑαυτὸν τέλος εὐδόκιμον καὶ τρισμακάριον ἀπέλιπε τοῦ βίου, μόνος ἐπὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας εὐμενῶς καὶ ἐπιδόξως ἐπὶ διαδόχῳ γνησίῳ παιδί τὰ πάντα σώφρονι καὶ εὐσεβεστάτῳ τελευτήσας. (3) τούτου παῖς Κωνσταντῖνος εὐθύς ἀρχόμενος βασιλεὺς τελειότατος καὶ Σεβαστὸς πρὸς τῶν στρατοπέδων καὶ ἐπὶ πολὺ τούτων πρότερον παρ' αὐτοῦ τοῦ παμβασιλέως θεοῦ ἀναγορευθεὶς ζηλωτὴν ἑαυτὸν τῆς πατρικῆς περὶ τὸν ἡμέτερον λόγον εὐσεβείας κατεστήσατο. (4) καὶ μεθ' ἕτερα· οὕτω δὴ Κωνσταντίνου, ὃν βασιλέα ἐκ βασιλέως εὐ-

σεβῆ τε ἐξ εὐσεβεστάτου καὶ τὰ πάντα σωφρονεστάτου γεγονέναι εἰρήκαμεν, συνέσει τε καὶ εὐσεβείᾳ τετιμημένον, παρὰ τοῦ παμβασιλέως θεοῦ τῶν ὄλων καὶ σωτήρος κατὰ τῶν δυσσεβεστάτων τυράννων ἀνεγηγεργμένον πολέμῳ τε ἐννόμῳ παραταξαμένου θεοῦ συμμαχοῦντος αὐτῷ παραδοξότατα, πίπτει μὲν ἐπὶ Ῥώμης ὑπὸ Κωνσταντίνου Μαξέντιος, ὁ δ' ἐπ' ἀνατολῆς, οὐ πολὺν ἐπιζήσας ἐκείνῳ χρόνον, αἰσχίστῳ καὶ αὐτὸς θανάτῳ ὑπὸ Λικινίου οὐπω τότε μανέντος, πεμφθέντος κατ' αὐτοῦ ὑπὸ [6] Κωνσταντίνου τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, καταστρέφει τὸν βίον. (5) πρότερός γε μὴν ὁ τῆ τιμῆ καὶ τάξει τῆς βασιλείας πρῶτος Κωνσταντίνος τῶν ἐπὶ Ῥώμης κατατυραννουμένων φειδῶ λαβῶν, θεὸν τὸν οὐράνιον τόν τε τούτου λόγον, αὐτὸν δὴ τὸν πάντων σωτήρα Ἰησοῦν Χριστόν, σύμμαχον δι' εὐχῶν ἐπικαλεσάμενος πρόεισι πανστρατιᾷ τὰ τῆς ἐκ προγόνων ἐλευθερίας Ῥωμαίοις προμνῶμενος.

2. Ταῦτα ὁ Εὐσέβιος. ὁ δὲ Ῥουφίνος εἰ καὶ μὴ κατὰ τάξιν τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἀρμονίαν Εὐσεβίου τοῦ πάντοῦ Παμφίλου τῆ ἱστορία ἐνέθηκεν, ἀλλ' ὅμως, ὅσα συγγενῆ τῆς Εὐσεβίου πραγματείας εὔροιμι, ἐκ τῶν αὐτοῦ Ῥουφίνου καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων ἀναλεξάμενος ἐνθήσω, καθὰ ἀνωτέρω εἶρηκα, τῷδε τῷ βιβλιδίῳ. λέγει δὲ καὶ οὗτος·

(2) Μετὰ γοῦν τὴν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ ἀπόθεσιν καὶ τὴν τελευταίην Κωνσταντίου ὑπολείπονται τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ὁμόχρονοι βασιλεῖς οἷδε· Κωνσταντίνος μὲν τὴν τοῦ πατρὸς μοῖραν εἰληφώς — αὕτη δὲ ἦν ἀπὸ τε τῆς καλουμένης Εὐρώπης ἀρχομένη ἐπὶ τε τὸν Ἰστρον διήκουσα Σκυθίαν τε ἐκατέραν καὶ Κελτοὺς ἅπαντας Ἰλλυριοὺς τε καὶ Σαυρομάτας καὶ τὴν ἐπὶ τὸν Ῥήνον ποταμὸν καθήκουσαν τῶν βαρβάρων γῆν τὴν τε Μακεδοῖαν καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν θάλασσαν Θεσσαλίαν τε καὶ Ἀχαιίαν καὶ ὅσα πρὸς ἥλιον δυόμενον ἐπιστρέφοντα τὸ Ἰόνιον ὀρίζει πέλαγος—, (3) καὶ Μαξιμίνος δὲ ὁ Διοκλητιανοῦ παῖς ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἔθνη, καθὰ φησιν ὁ Εὐσέβιος, Μαξέντιός τε τὴν Ῥώμην καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς αὐτὸν καθήκοντα τὸν ὠκεανὸν διεῖπον.

3. Κωνσταντίνος οὖν μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἔννομον κηδεῖαν καὶ τὰς νομιζόμενας τιμὰς ζημίαν ἠγήσατο τῆς Ῥωμαίων συμφορᾶς τὴν ἡσυχίαν. (2) ἤκουε γὰρ τὴν Ῥωμαίων πόλιν κάμνουσαν τοῖς Μαξεντίου κακοῖς· εἰς γὰρ ὠμότητα τυραννίδος ὁ τῆς βασιλείας αὐτῷ μετεβάλλετο τρόπος. πολλοὺς τε γὰρ ἀκρίτως τῶν ἐν τέλει θανάτῳ παραδιδούς, ζημίας τε καὶ φυγὰς καὶ τῆς γῆς ἀναδασμὸν καὶ προστιμήσεις ἀνεξετάστως ἐπέβαλλε, ἤδη δὲ καὶ γυναικῶν ἀλλοτρίων ἐρῶν ἢ κολακεία διέφθειρεν ἢ τοῖς ἐπιτάγμασιν ἐβιάζετο, καὶ λοιπὸν ἀνασφαλὲς ἦν γυναῖκα ἔχειν εὐπρεπῆ, καὶ διὰ σωφροσύνης φυλακὴν [7] πολλή τις ἦν κατὰ τὴν πόλιν μαιφονία. (3) ταῦτα καὶ πλείστα ἕτερα ἀκούων ὁ θεοφιλέστατος Κωνσταντίνος, ἃ μὴ τῆς παρουσίας ἐστὶ συντάξεως, παρωξύνετο· ποιεῖ γὰρ οἰκείαν λύπην τοῖς φιλοθέοις ἀνδράσιν ἢ τῶν ἀλλοτρίων πραγμάτων ἀδικία. 4. ἐδόκει δὴ αὐτῷ λοιπὸν τῶν ὄπλων ἄπτεσθαι καὶ τοῖς τοιαῦτα πάσχουσι Ῥωμαίοις ἐπαμῦναι· τὸ γὰρ ἐκείνους τῶν κακῶν ἐξελέσθαι ἴσον ἦν εἰπεῖν καὶ πάντας ἀνθρώπους διασῶσαι.

(2) Βουλὴν δὲ λαμβάνει πρότερον τὰς ἀποστατούσας πόλεις τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνακαλέσασθαι, τὰς μὲν τοῖς λόγοις, τὰς δὲ τοῖς ὄπλοις, τὰς δὲ τῆ τῆς φιλανθρωπίας εὐποιία. τοὺς τε γὰρ φόρους αὐτοῖς κουφοτέρους ἀπέφημε καὶ τὴν τῆς

ἀγοράσεως ἰσότητα παρείχε, τὰς τε νεωτεροποιίας καὶ ἀπονοίας συνετῶς διέλυε, σιωπῶν μᾶλλον ἢ φοβῶν, εἰδῶς τὰ Σαύρων καὶ τὰ Φράγγων καὶ τὰ Γερμανῶν ἔθνη φιλόκαινά τε εἶναι καὶ πρὸς τὰς τῶν βασιλέων ἐπαναστάσεις εὐρίπιστον ἔχειν ὄρμην καὶ νόμον πολλάκις τὴν γνώμην ποιείσθαι. (3) ὑπηγάγετο δὲ καὶ Σπάνους καὶ Βρεττανούς καὶ τὰς αὐτόθι νήσους καὶ τὰ λοιπὰ γένη καὶ ἅπαντας τοὺς τῶν τοῦ ἡλίου δυσμῶν γινομένους μάρτυρας, <οὓς> εἰδέναι φασίν, εἴτε ἀληθῶς τῷ ὠκεανῷ καταδύεται εἴτε καὶ περὶ τὸ ὕδωρ φθάσας πάλιν δι' ἑτέρας ὁδοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀνακάμπει. εἶλε δὲ καὶ τῷ κράτει τῶν ὄπλων τὰ αὐτόθι βάρβαρα φύλα, παρέργω τῆς μάχης πρὸς τὸ ἔργον συγχρησάμενος. (4) τοὺς μὲν γὰρ ὑποτάξας, τοὺς δὲ μισθοδοτήσας, τοὺς δὲ φίλους ἀντὶ πολεμίων καὶ συνήθεις ἀντὶ παλαιῶν ἐχθρῶν καταστήσας ἐπήγετο πάντας συμμαχούς, οὐδένα λυπήσας οὐδὲ πολιορκήσας καὶ ἐπὶ τὴν ἑτέρων σωτηρίαν ἐπειχθείς. (5) ὅπου γὰρ ὁ θεὸς συμμαχεῖ, πάντα κατευθύνεται καὶ τὸν ἀνθρώπινον λόγον ὑπεραίρει. μετὰ τοιαύτης φιλοθέου γνώμης ὁ πάντα πιστότατος Κωνσταντῖνος τὸν Ῥήνον ἐπὶ δεξιὰ διαβάς καὶ πολλὰ μὲν ὄρη, πολλοὺς δὲ ποταμοὺς ἀνωρύμους ὀλίγω στρατῷ περαιωθείς, πολλὰ τε βάρβαρα ἔθνη χειρωσάμενος, Γάλλων τε καὶ Φράγγων καὶ Σπάνων δέκα ἔθνη προσαγαγόμενος προσῆγε λοιπὸν τοῖς Ἰταλίας ὄρεσι τὸ στρατεύμα.

(6) Ταῦτα ἀκούσαντι τῷ Μαξεντίῳ ταραχὴ τις ἦν ἀδόκητος· οὐ γὰρ ἂν ποτε τοσαύτην χώραν διαβῆναι προσεδόκα ὄρεσι καὶ ποταμοῖς καὶ ποικίλοις βαρβάροις πεφραγμένην καὶ ταῖς αὐτοφυέσι τῆς ἐρημίας δυσχερεῖαις· μέγιστον γὰρ γίνεται πολλάκις ἐπιτείχιμα βασιλείας ἢ τῶν τόπων ἐρημία. (7) καὶ δὴ ἐδόκει σὺν πολλῷ τάχει τῆς Ῥώμης ὑπεξελθόντα τὸν στρατὸν [8] ἀνθυπεξάγειν καὶ τῆς Ἰταλίας πρὸς προανακρούσασθαι. ὡς δὲ ἀντεπαρετάττοντο καὶ τὰ σημεῖα εἶδον ἀλλήλων, ἐνταῦθα ἡ μάχη λοιπὸν ἄνισον εἶχε τὴν ἐλπίδα. οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ Ῥώμης προεκθέοντες καὶ κατὰ φάλαγγας ἐκχεόμενοι καὶ ἐκ πολλῆς ἐκεχειρίας καὶ διαναπαύσεως ὄντες ἐδόκουν ἀξιόμαχοι καταφαίνεσθαι φρόνημά τε φέρειν ἄξιον τῆς πόλεως ἐφάμιλλον. (8) οἱ δὲ μετὰ Κωνσταντίνου παραταπτόμενοι πολλὴν μὲν κατειλήφεσαν γῆν, πολλὰ δὲ λάφυρα καὶ σκῦλα τοῦ πολέμου, συνέιχοντο κόπῳ, δρόμῳ δὲ μᾶλλον τῆς νίκης ἢ ἀπολαύσει τῶν εἰλημμένων χρησάμενοι ἤδη λοιπὸν ἦσαν πρὸς τὸν κάματον ἀπαγορεύοντες καὶ πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν πόνων ἐνδιδόντες.

5. Οὕτω δὲ κεκριμένης τῆς μάχης καὶ τῆς παρατάξεως ἰσορρόπου οὔσης οὐρανόθεν ὁ θεὸς Κωνσταντῖνον ὀπλίζει δείξας αὐτῷ τὸ σωτήριοιόν τοῦ σταυροῦ σύμβολον φωτοειδῶς ἐν οὐρανῷ· γράμματα δὲ ἐμήνυε τῆς ὄψεως τὴν δύναμιν λέγοντα· «τούτω νίκα».

(2) Τοῦτο τὸ διήγημα τοῖς μὲν ἀπίστοις μῦθος εἶναι δοκεῖ καὶ πλάσμα τοῖς {δὲ} ἡμετέροις δόγμασι κεχαρισμένον, τοῖς δὲ τάληθῆ πιστεύειν συνειθισμένοις ἐναργῆς τοῦ πράγματος ἢ ἀπόδειξις. ὁ γὰρ τούτου τοῦ συμβόλου ζωγράφος θεὸς ἔδειξεν ἔργῳ μετὰ ταῦτα τὴν ἀληθεύσασαν τοῦ γράμματος χάριν. (3) εἰ δὲ μήπω πείθομεν ἢ γράφομεν — προτέρων γὰρ ἱστορίας ἐκγράφομεν διὰ τὸ μικρὸν ἄνωθεν ἡμᾶς τὰ χρήσιμα συλλέγειν τῶν ἐκεῖνῳ βεβιωμένων —, ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἀπιστεῖν δεῖ, ἃ καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς οἱ Κωνσταντίῳ τῷ Κωνσταντίνου παιδὶ συμπαραταξάμενοι καὶ αὐτοπτήσαντες τὴν παλαιὰν ἀπιστίαν νεαραῖς ὄψεσιν ἐθεράπευσαν. (4) εἴτε γὰρ Ἐβ-

ραίοι εἶεν οἱ τούτοις ἀντιλέγοντες, πολλῶ τούτων ἀπιθανότερα τὰ ἐν ταῖς ἐκείνων βίβλοις πιστευόμενα, θάλασσα πεζευομένη καὶ ὕδωρ τειχίζον καὶ πέλαγος ὁδοιπορούμενον καὶ θεὸς ἐν βάτῳ φθεγγόμενος καὶ φλόξ νομοθετοῦσα καὶ σάλπιγξ ἄνευ ὀργάνου τὴν ἔρημον συνηχοῦσα καὶ [9] ἄγγελοι συμπαραταττόμενοι καὶ »ἀρχιστράτηγοι δυνάμεως κυρίου« τῆς φάλαγγος ὑπερμαχοῦντες καὶ »λίθοι χαλάζης« καὶ βέλη πυρὸς ἀντὶ τῶν συνήθων δοράτων βαλλόμενα, καὶ ὅμως ἀνεξετάστως πάντες οἱ εὖ φρονούντες συντιθέμεθα· θεοῦ γὰρ βουλομένου οὐδὲν ἀνήνυτον. (5) εἶτε Ἕλληνες εἶεν οἱ τὸ θαῦμα μὴ παραδεχόμενοι, πολλὰ ἔχομεν εἰπεῖν, ἃ μὴ βουλόμεθα λέγειν, πόσα Ἀλεξάνδρῳ μέλλουσι περαιουῆσθαι τὸν ἐπὶ Γρανικῷ πόλεμον καὶ τὴν ἐπὶ Δαρείῳ παρατάξιν ἐπεθείασαν οἱ χρησμολόγοι — καίτοι τὰ ἐκείνων πλάσματα τὴν φαινομένην ἀπόδειξιν οὐκ ἔχει—, πῶς τε Σωκράτει τῷ φιλοσόφῳ δαιμόνιον διὰ φωνῆς προεμήνυε τῶν μὴ πρακτέων τὴν ἔκβασιν, καὶ τὰ περὶ Πυθαγόρου τοῦ Σαμίου ὑπὸ τῶν ἐκείνου μαθητῶν συνταχθέντα. (6) ἐγὼ λέγειν καὶ τὰ τῶν ποιητῶν πλάσματα καὶ πῶς τινες τῶν παρ' αὐτοῖς εὐδοκίμων καὶ συμπολεμεῖν {αὐτοῖς} τινας τῶν παρ' αὐτοῖς νομισθέντων θεῶν <...>, ἵνα μὴ τίς με τὰ μυθώδη τοῖς ἀληθέσι καὶ τὰ μηδαμῶς πραχθέντα τοῖς πραχθείσιν ἀντεξετάζειν νομίση. (7) τὴν γὰρ πολυδύναμον τοῦ Χριστοῦ χάριν, ἀφ' οὐπὲρ εἰς ἀνθρώπους ἦνθησε, καὶ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς καὶ ἐν θαλάσῃ καὶ ἐν φυτοῖς καὶ ἐν ξύλοις καὶ ἐν ἱματίοις <...> καὶ ἐν νόσῳ καὶ ἐν ὑγείᾳ καὶ ἐν βρωτοῖς καὶ ἐν ποτοῖς ἀλεξιφάρμακόν τε γενομένην καὶ γινομένην καὶ ἐσομένην θεραπείαν καὶ οἱ πειραθέντες μὲν ἴσασι, καὶ ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν προιούσης τῆς ἱστορίας ἐκθησόμεθα.

6. Ὁ δ' οὖν Κωνσταντῖνος τὴν τοῦ θαύματος ὄψιν εἰς τροπαίου σχῆμα μεταβαλὼν καὶ χρυσοκολλήτοις λίθοις συναρμόσας εἰς δόρατός τε ἀπαρτίσας ὑψηλοτάτου ὄψιν ἐδίδου φέρειν τοῖς προῖππεύουσι, τὴν τῶν γραμμάτων ὑπόσχεσιν διὰ τῶν ἔργων λοιπὸν ἐπιζητῶν. (2) καὶ τῆς ἐλπίδος οὐ διήμαρτε, θάττον μὲν οἷς τεθέαται πιστεύσας, ταχυτέραν δὲ τῆς πίστεως τὴν νίκην ὑποδεξάμενος.

7. Ὁ μὲν οὖν Κωνσταντῖνος τὸν πολὺν τοῦ πολέμου κάματον τῇ πίστει ὑποτεμνόμενος καὶ τὸν ἀπὸ τῆς Ῥώμης στρατὸν οὐχ ὑφορώμενος γενναίως ἀντεπαρετάττετο. Μαξέντιος δὲ τὴν Κωνσταντίνου ἀλκὴν δείσας, ἔτι τε καὶ [10] τὸ μίσος Ῥωμαίων ὑφορώμενος — πρὸς γὰρ τοὺς πλείστους διὰ τὴν ἀσωτίαν αὐτοῦ διεβέβλητο— ἐσκέψατο δόλῳ τὴν ἐπιβουλὴν μετελθεῖν. ὁ δὲ δόλος γέφυρα ἦν εἰς μηχανῆς εἶδος φύπῳ τῶν τοιούτων συμπαγείσα. (2) τὸ μὲν γὰρ φαινόμενον ἄνωθεν διάβασις ἦν τὸν Κωνσταντῖνον ὑποδεχομένη, τὸ δὲ λανθάνον παγὶς ἦν πλάνης τοῖς ἐκείνου βήμασι συντεθείσα. διαβῆναι γὰρ μικρὸν ἔδει, καὶ τὸ μηχανήμα λέλυτο καὶ ὁ πολέμιος εἴληπτο τάφον ἀδόκητον τῆς ἀπωλείας τὸν τόπον λαβῶν. (3) ἀλλ' ὁ μὲν οὕτως ἐσκεύασε τῆς ἐπιβάσεως τὰ θήρατρα, θεία δὲ χάρις τοῖς οἰκείοις σοφίσμασι τὸν τῶν κακῶν τεχνίτην περιβάλλει. πρὶν γὰρ Κωνσταντῖνον ἀλῶναι, φθάσας αὐτὸς ὑποπίπτει ταῖς οἰκείαις τέχναις ὁ τύραννος, κάκεῖ τυραννοκτόνος ἑαυτοῦ γεγυῶς καὶ χρηστὴν ἐπιβουλὴν καθ' ἑαυτοῦ σκεύασας πρὸ τῆς Ῥώμης περὶ τὴν καλουμένην Μουλβίαν γέφυραν ὁ προρρηθεὶς Μαξέντιος αὐτὸς καταδύς εἰς τὸν ποταμὸν ἀποπιυγείς ὤλετο, (4) ὥστε τὸν δῆμον ὅλον Ῥωμαίων βοησαι λέγοντα »ἄσωμεν τῷ κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ

δεδοξασται», καθά φησιν Ευσέβιος ὁ Παμφίλου, »ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔρριψεν εἰς θάλασσαν· βοηθὸς καὶ σκεπαστῆς ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν» καὶ »τίς ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, κύριε, τίς ὁμοίός σοι; δεδοξασμένος ἐν ἀγίοις, θαυμαστός ἐν δόξῃ, ποιῶν τέρατα.« (5) οἷς ἐπιλέγει ὁ αὐτός· ταῦτα καὶ ὅσα τούτοις ἀδελφά τε καὶ ἐμφερῆ Κωνσταντῖνος {δὲ} τὸν πανηγεμόνα καὶ τῆς νίκης αἴτιον θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν αὐτοῖς ἔργοις ἀνυμνήσας ἐπὶ Ῥώμῃ μετ' ἐπινικίων εἰσήλανε, πάντων ἀθρόως αὐτὸν ἅμα κομιδῇ νέοις καὶ γυναιξὶ τῶν τε ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τῶν ἄλλως διασημοτάτων σὺν παντὶ δήμῳ Ῥωμαίων φαιδροῖς ὄμμασιν αὐταῖς ψυχαῖς οἷα λυτρωτὴν σωτήρᾶ τε καὶ εὐεργέτην μετ' εὐφημιῶν καὶ ἀπλήστου χαρᾶς ὑποδεχομένων. (6) ὁ δὲ ἔμφυτον τὴν εἰς τὸν θεὸν εὐσεβίαν κεκτημένος μηδὲν ἐπιβουλεύων ἐπὶ ταῖς βοαῖς ὑποσαλευόμενος μηδὲ ἐπαίρομενος τοῖς ἐπαίνοις, εὖ μάλα τῆς ἐκ θεοῦ συναισθόμενος βοηθείας, αὐτίκα τὸ τοῦ σωτηρίου πάθος τρόπαιον ὑπὸ χεῖρα ἰδίας εἰκόνας ἀνατεθῆναι προστάττει, καὶ δὴ σταυροῦ σημεῖον ἐν τῇ δεξιᾷ κατέχοντα αὐτὸν ἐν τῷ μάλιστα τῶν ἐπὶ Ῥώμῃ δεδημοσιευμένων τόπῳ στήσαντες, αὐτὴν δὴ ταύτην προγραφὴν ἐνταχθῆναι ῥήμασιν αὐτοῖς ἐγκελεύεται τῇ Ῥωμαίων φωνῇ· (7) »τούτῳ τῷ σωτηριῶδει σημεῖῳ, τῷ [11] ἀληθινῷ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρείας, τὴν πόλιν ὑμῶν ἀπὸ ζυγοῦ τοῦ τυράννου διασώσας ἠλευθέρωσα, ἔτι μὴν καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον Ῥωμαίων τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανείᾳ καὶ λαμπρότητι ἐλευθέρωσας ἀπεκατέστησα.«

8. Τοσαῦτα Εὐσέβιος. ὁ γὰρ μὴν Ῥουφίνος ἤγουν Γελάσιος ταῦτα ὧδε λέγει· μετὰ ταῦτα Λικίνιον γαμβρὸν τυγχάνοντα τοῦ θεοφιλοῦς Κωνσταντίνου ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Κωνσταντίᾳ συμβασιλεύειν τῷ Κωνσταντίνῳ ἢ Ῥωμαίων ἠτήσατο σύγκλητος. ὄντινα αὐτὸς ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν ἐξέπεμψε κατὰ τοῦ ἐκεῖσε τυράννου, τὴν σωτηρίαν τῶν ἐκεῖσε Χριστιανῶν προμηθεύμενος. ἀπολαύσας γὰρ τῶν τηλικούτων εὐεργεσιῶν τοῦ θεοῦ ὁ εὐσεβὴς Κωνσταντῖνος εὐχαριστήρια τῷ εὐεργέτῃ προσφέρειν ἐσπούδαζε. (2) ταῦτα δὲ ἦν τὸ ἀνεῖναι τοὺς Χριστιανούς τοῦ διώκεσθαι καὶ τοὺς ἐν ἐξορίᾳ ὄντας ἀνακαλεῖσθαι καὶ τοὺς ἐν δεσμωτηρίοις ἀφίεσθαι καὶ τοῖς δήμευθεῖσι τὰς οὐσίας αὐτῶν ἀποκαθίστασθαι τὰς τε ἐκκλησίας ἀνορθοῦσθαι, καὶ πάντα ἐποίει σὺν προθυμίᾳ πολλῇ, τὰ τοῦ Χριστοῦ φρονῶν· τὰ πάντα Χριστιανὸς ὢν ὡς Χριστιανὸς πάντα ἔπραττεν, ἀνεγείρων τὰς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ καὶ πολυτελέσι τιμῶν ἀναθήμασιν, ἔτι δὲ καὶ τοὺς Ἑλλήνων ναοὺς καθαιρεῖσθαι καὶ πυρὶ διαφθεῖρεσθαι προστάττων. 9. ὁ μέντοι κατὰ τὴν ἀνατολὴν τύραννος τὰς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ἐπόρθει.

Ἐκπεριήλθε δὲ αὐτὸν τοιαύτη τις αἰτία. τὸ μέγεθος τῆς οὐ κατ' ἀξίαν αὐτῷ ἐπιτραπείσης ἡγεμονίας μῆτε οἷός τε φέρειν ὢν, ἀλλὰ δι' ἀπειρίαν σῶφρονος καὶ βασιλικοῦ λογισμοῦ ἀπειροκάλως τοῖς πράγμασιν ἐγχειρῶν, ἐπὶ πᾶσι δὲ ὑπερηφανίας μεγαλαυχία τὴν ψυχὴν ἀλόγως ἀρθεῖς, ἤδη καὶ κατὰ τῶν τῆς βασιλείας κοινωνῶν καὶ τοῦ πάντα αὐτοῦ μάλιστα Κωνσταντίνου διαφέροντος γένει τε καὶ τροφῇ καὶ παιδείᾳ ἀξιώματί τε καὶ συνέσει καὶ τό γε πάντων κορυφαϊότατον σωφροσύνη καὶ τῇ περὶ τὸν ἀληθῆ θεὸν εὐσεβείᾳ διαλάμποντος, τολμᾶν ὠρμητο Μαξιμῖνος θρασύνεσθαι καὶ πρῶτον ἑαυτὸν ταῖς τιμαῖς ὑπαγορεύειν. (2) ἐπιτείνας δὲ εἰς ἀπόνοιαν ματίας τὰς τε συνθήκας, ἃς πρὸς Λικίνιον πεποίητο, παρασπονδήσας [12] πόλεμον ἄσπονδον αἶρεται. εἶτα ἐν βραχεῖ τὰ πάντα κυκῆσας πᾶσάν τε πόλιν ἐκταράξας καὶ πᾶν στρα-

τόπεδον μυριάνδρον τὸ πλήθος συναγαγὼν ἔξεισιν εἰς μάχην πρὸς Λικίνιον κατὰ τε αὐτοῦ καὶ τοῦ αὐτὸν στείλαντος Κωνσταντίνου. καὶ δὴ συμβαλὼν εἰς χεῖρας ἔρημος τῆς ἐκ θεοῦ καθίσταται ἐπισκοπῆς, ἐξ αὐτοῦ τῆς νίκης τοῦ πάντων μόνου θεοῦ πρυτανευθείσης τῷ τότε κρατοῦντι Κωνσταντίνῳ. (3) ἀπόλλυσι μὲν πρῶτον τὸ ἐφ' ᾧ ἐπειπίθει ὀπλιτικὸν πλήθος ὁ ἀλιτήριος, τῶν τε ἀμφ' αὐτὸν δορυφόρων γυμνωθεὶς καὶ πάντων ἔρημον αὐτὸν καταλελοιπότην τῷ τε κρατοῦντι προσπεφευγότην ὑπεκδύς ὁ δέλαιος ὡς τάχιστα τὸν οὐ πρόποντα αὐτῷ βασιλικὸν κόσμον, δειλῶς καὶ δυσγενῶς καὶ ἀνάδρωσ ἀποδύς ὑποδύνει τὸ πλήθος καὶ ἔπειτα διαδιδράσκει κρυπταζόμενός τε ἀνὰ τοὺς ἀγρούς καὶ τὰς κώμας μόλις τῶν πολεμιστῶν τὰς χεῖρας διέξεισι, τὰ τῆς σωτηρίας αὐτῷ προμνόμενος. (4) ἔργοις αὐτοῖς εὖ μάλα πιστοὺς καὶ ἀληθεῖς τοὺς θείους ἀποφῆναι ἔνεστιν ὧδε χρησμούς, ἐν οἷς εἴρηται· »οὐ σῶζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ. ψευδῆς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν, τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν.« ὁ δὲ δυσσεβῆς ἀθρόα θεοῦ πληγείς μάλιστα ἐν δευτέρᾳ πολέμου συμβολῇ καταστρέφει τὸν βίον. (5) γίνεται δὲ αὐτῷ τὰ τῆς καταστροφῆς οὐχ οἷα στρατηγῶν πολεμάρχαις ὑπὲρ ἀρετῆς καὶ γνωρίμων πολλακίς ἀνδριζόμενοις ἐν πολέμῳ τὴν εὐκλεῆ τελευτὴν εὐθαρσῶς ὑπομείναι, ἀλλὰ γὰρ ἅπαξ ὧν δυσσεβῆς καὶ θεομάχος, τῆς παρατάξεως ἐν ταύτῳ πρὸ τοῦ πεδίου συνεστῶσης, οἴκοι μένων αὐτὸς καὶ κρυπταζόμενος, τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν ὑπέχει, ἀθρόως θεοῦ πληγείς μάλιστα, ὡς ἀλγηδόσι δειναῖς καὶ περιωδυνίαις ἐλαυνόμενον πρηνῆ καταπεσεῖν λιμῷ τε [13] διαφθείρεσθαι τὰς τε σάρκας αὐτοῦ ὅλας ἀοράτῳ καὶ θεηλάτῳ πυρὶ κατατήκεσθαι, ὡς διαρρεύσαντα τὸ μὲν πᾶν εἶδος τῆς παλαιᾶς μορφῆς ἀφανισθῆναι, ξηρῶν δ' αὐτὸ μόνον ὀστέων γεγενῆσθαι οἷόν τι μακρῷ <...> κατεσκελετευμένον εἶδωλον ὑπολειφθῆναι, ὡς μηδὲν ἄλλο τι νομίζειν τοὺς παρόντας ἢ τάφον αὐτῷ τῆς ψυχῆς γεγενῆσθαι τὸ σῶμα ἐν εἶδει νεκρῷ καὶ παντελῶς ἀπορρεύσαντι κατωρυγμένης· (6) σφοδρότερον δὲ ἔτι μᾶλλον τῆς θέρμης αὐτὸν ἐκ βάθους μυελῶν καταφλεγούσης προπηδῶσί τε αὐτοῦ τὰ ὄμματα καὶ τῆς ἰδίας λήξεως ἀποπεσόντα πηρὸν αὐτὸν ἀφιάσιν, ὁ δὲ ἐπὶ τούτοις ἀναπνέων ἀνθομολογούμενος τῷ κυρίῳ θάνατον ἐπεκαλεῖτο, καὶ τὸ πανύστατον ἐνδίκως ταῦτα τῆς κατὰ τοῦ Χριστοῦ παροιίας ἔνεκα πεποινθῆναι ὁμολογήσας ἀφίησι τὴν ψυχὴν. 10. οὕτω δὴτα Μαξιμίνου ἐκποδῶν γενομένου, ὃς μόνος ἔτι λείπων τῶν τῆς θεοσεβείας ἐχθρῶν ἀπάντων χεῖριστος ἀναπέφηνεν, τὰ μὲν τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἀνανεώσεως ἐκ θεμελίων αὐτῶν χάριτι τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος ἠγείρετο ὃ τε τοῦ Χριστοῦ λόγος, εἰς δόξαν τοῦ τῶν ὅλων θεοῦ διαλάμπων, μείζονα τῆς ἔμπροσθεν ἀπελάμβανε παρρησίαν.

(2) Ταῦτα ἐν ἐνάτῳ τόμῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ὁ πάντα ἄριστος συντάχων ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος· τῶν γὰρ αὐτοῦ πόνων, ὡς ἀνωτέρω μοι εἴρηται, καὶ τῶν ἄλλων τὴν ἀνάλεξιν ποιούμενος τοῦ βιβλιδίου τούτου διὰ βραχέων ἐγχαράτῳ τὴν σύνταξιν, πλείστη ὄση σπουδῆ τὴν πορείαν τοῦ λόγου ποιούμενος ἐπὶ τὸ ὑψηλὸν καὶ λαμπροφανὲς ἅγιον καὶ θεῖον ὄρος τῆς κατὰ Νίκαιαν ἀποστολικῆς καὶ ἐναρέτου τῶν τοῦ θεοῦ ἱερέων συνόδου, ὁρῶν μάλιστα τὸν προφήτην κρατοῦντά με τῆς χειρὸς καὶ προτρέποντα. (3) »δεῦρο« φησὶν »ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον

τοῦ θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. « (4) ἀληθῶς γὰρ Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ καὶ ὄρος κυρίου ὑψηλότατον καὶ οἶκος τοῦ θεοῦ Ἰακώβ ὁ θεῖος ἐκεῖνος τῶν τοῦ θεοῦ ὀρθοδόξων ἱερέων ὄμιλος, [14] πνεύματι ἀγίῳ διασκεψαμένων καὶ παραστησάντων διὰ τε γραφῶν προφητικῶν καὶ εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν »περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς«, τουτέστι τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ὡς ἀληθῶς ἄκτιστος τῆ τῆς θεότητος φύσει καὶ οὐ κτίσμα, καθὼς ὁ θεομάχος καὶ ἀσεβέστατος κατ' αὐτοῦ ἐβλασφήμησεν Ἄρειος, καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας ἦς καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν πρὸ τῶν αἰῶνων ἀπάντων ὑπάρχει πατὴρ καὶ τοῦ αὐτοῦ χρήματος· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς αὐτῆς θεότητος καὶ οὐσίας, ἦς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, σαφέστατα ἔδειξαν. (5) καὶ ἀληθῶς ὑψηλὸν ὄρος θεοῦ ἄνωθεν ἡμῖν, καθὰ προεδήλωσεν ὁ λόγος, παρ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου διὰ τῶν ἀποστόλων δοθεὶς καὶ νῦν διὰ τῶν αὐτοῦ ἱερέων κατὰ τὴν Νικαέων γραφικαῖς μαρτυρίαις τρανωθεὶς ὁ προσκυνητὸς οὗτος καὶ ἅγιος τῆς ἀμωμήτου πίστεως ὄρος, περὶ οὗ σαφέστερον ἡμῖν συνεργεῖα τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος προῖων ἀποδείξει ὁ λόγος.

(6) Ἄλλ' ἐπὶ τὴν προκειμένην ἡμῖν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ὑπόθεσιν ἐπανέλθωμεν, ἐπαναλαμβάνοντες τὰ περὶ τῆς τοῦ βασιλέως θεοῦ εἰς τὸν αὐτοῦ λαὸν ἀντιλήψεως καὶ τῆς τῶν τυράννων καταστροφῆς διὰ τοῦ θεράποντος αὐτοῦ τοῦ θεοφιλοῦς Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, ἣν δι' αὐτοῦ εἰρήνην ἐπρυτάνευσε ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην αὐτοῦ ἐκκλησίαις ὁ μόνος (7) »μέγας κύριος ὁ ποιῶν θαυμάσια μεγάλα μόνος καὶ ἀνεξιχνίαστα, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ὁ ἀλλοιῶν καιροὺς καὶ χρόνους, μεθιστῶν βασιλεῖς τε καὶ καθιστῶν, ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχὸν καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀμιστῶν πένητα. καθεῖλεν δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὑψωσε ταπεινοὺς· πεινῶντας ἐπέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς«, καὶ »βραχίονας ὑπερηφάνων συνέτριψεν« ὁ θαυματουργός, ὁ μεγαλοουργός, ὁ τῶν ὅλων δεσπότης, ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργός, ὁ παντοκράτωρ, ὁ πανάγαθος, ὁ εἷς καὶ μόνος θεός, ᾧ τὸ »καινὸν ἄσμα« ἀναπέμπομεν προσυπακούοντες »τῷ ποιοῦντι θαυμάσια μεγάλα μόνω, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιούς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ κύριος.« (8) ἐφ' οἷς ἅπασιν ἀνυμνοῦντες μὴ διαλείψωμεν τὸν τῶν ὅλων θεόν, καὶ τὸν τούτου μονογενῆ υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν κύριον ἡμῶν, τὸν σὺν τῷ [15] πατρὶ πάντων ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν αἴτιον, τὸν τῆς θεογνωσίας αὐτοῦ εἰσηγητὴν ἡμῶν, τὸν τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας διδάσκαλον, τὸν τῶν ἀσεβῶν ὀλετῆρα, τὸν τυραννοκτόνον, τὸν τοῦ βίου διορθωτὴν, τὸν τῶν ἀπεγνωσμένων σωτῆρα Ἰησοῦν ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ πάντες δοξάζωμεν, (9) ὅτι δὴ μόνος, οἷα παναγάθου πατρὸς <...> βουλή τῆς πατρικῆς καὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος φιλανθρωπίας τῶν κάτω που κειμένων ἐν φθορᾷ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν προμηθεύμενος, εὖ μάλα τὴν ἡμετέραν ὑποδὺς φύσιν, καθάπερ τις ἄριστος ἰατρός τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβὼν καὶ τὰς νόσους φέρων καὶ τότε καὶ αἰὲν σωτηρίαν καὶ ζωὴν τῷ τῶν ἀνθρώπων κατειργάσατο γένει.

(10) Ὅς δὴ βασιλεὺς βασιλέων καὶ τοῦ ἰδίου λαοῦ αἰὲν προμηθεύμενος τὸν αὐτῷ φίλον καὶ θεράποντα ἴδιον Κωνσταντῖνον τοῖς τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας καὶ πίστεως ὅπλοις φράξας κατὰ τῶν ἀσεβῶν τυράννων, τοῦ τε κατὰ Ῥώμην Μαξεντίου καὶ τοῦ

κατὰ τὴν ἀνατολὴν Μαξιμίνου, ἀνεγέγερκεν, οὓς δι' αὐτοῦ ἀνελὼν φαιδρὰν καὶ βαθεῖαν εἰρήνην τῷ οἰκείῳ λαῷ ἀποδέδωκεν.

11. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα, φησὶν ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος, τῷ μισοκάλῳ φθόνῳ τῷ τε φιλοπονήρῳ δαίμονι φορητὸς ἢ τῶν ὀρωμένων θεά, ὥσπερ οὖν οὐδὲ Λικινίῳ μετατραπέντι {ὥσπερ} ἐτύγχανεν αὐτάρκη πρὸς σῶφρονα λογισμὸν τὰ τοῖς ἔμπροσθεν δεδηλωμένοις τυράννοις συμβεβηκότα· ὅς εὐφραينوμένης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς, τῆς βασιλέως τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου δευτερεύων τιμῆς ἐπιγαμβρίας τε καὶ συγγενείας ἤξιωμένος, μιμήσεως μὲν τῆς τῶν καλῶν ἀπελιμπάνετο, τῆς δὲ τῶν ἀσεβῶν τυράννων μοχθηρίας ἐζήλου τὴν κακοτροπίαν, καὶ ὧν τοῦ βίου τὴν καταστροφὴν ἐπέιδεν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς, τούτων ἔπεσθαι τῇ γνώμῃ μᾶλλον ἢ τῇ τοῦ κρείττονος φιλίᾳ τε καὶ διαθέσει ἠβούλετο. (2) διαφθοιηθεὶς τοιγαροῦν τῷ πανευεργέτῃ πόλεμον δυσσαγῆ καὶ δεινότατον πρὸς αὐτὸν ἐκφέρει, οὐ φύσεως νόμων φεισάμενος, οὐχ ὀρκωμοσιῶν οὐχ αἵματος οὐ συνθηκῶν μνήμην ἐν διανοίᾳ λαβῶν. (3) ὁ μὲν γὰρ αὐτῷ οἷα πανάγαθος βασιλεὺς εὐνοίας παρέχων ἀληθοῦς σύμβολα, συγγενείας τῆς πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐφθόνησε γάμων τε λαμπρῶν ἀδελφῆς [16] μετουσίαν οὐκ ἀπηνήσατο. (4) καὶ μεθ' ἕτερα· ἀλλὰ τούτοις τάναντία Λικίνιος διεπράττετο, παντοίας ὀσημέραι κατὰ τοῦ κρείττονος μηχανὰς ἐπιτεχνώμενος ὁ μισόθεος, πάντας ἐπινοῶν ἐπιβουλῆς τρόπους, ὡς ἂν κακοῖς τὸν ευεργέτην ἀμείψηται. (5) οἷς ἐπιλέγει· τῷ δὲ ἄρα ἦν ὁ θεὸς φίλος κηδεμὼν καὶ φύλαξ, τῷ Κωνσταντίνῳ λέγω, ὅς αὐτῷ τὰς ἐν ἀπορρήτῳ καὶ σκοτεινῷ μηχανευόμενας ὑπὸ τοῦ τυράννου συμβουλίας εἰς φῶς ἄγων διήλεγχε. τοσοῦτον ἀρετῆ, τὸ μέγα τῆς θεοσεβείας ὄπλον, πρὸς ἄμυναν μὲν ἐχθρῶν, οἰκείας δὲ φυλακῆν σωτηρίας ἰσχύει. ὧν δὲ πεφραγμένος ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεὺς Κωνσταντίνος τῇ ἐκ τοῦ θεοῦ βοηθείᾳ τὰς τοῦ δυσωνύμου πολυπλόκου ἐπιβουλὰς διεδίδρασκεν. (6) ὁ δὲ τύραννος τὴν λαθραίαν συσκευὴν ὡς οὐδαμῶς ἑώρα κατὰ γνώμην αὐτῷ χωροῦσαν, τοῦ θεοῦ πάντα δόλον τε καὶ ῥαδιουργίαν τῷ θεοφιλεῖ κατάφωρα ποιούντος, οὐκέτι οἷός τε ὧν ἐπικρύπτεσθαι, προφανῆ πόλεμον αἴρεται. (7) ὁμόσε δῆτα Κωνσταντίνῳ πολεμεῖν διαγνοὺς ἤδη καὶ κατὰ τοῦ θεοῦ τῶν ὄλων ὡς φρουροῦ Κωνσταντίνου, ὃν ἠπίστατο σέβειν αὐτόν, παρατάττεσθαι ὥρμηται, καὶ ἔπειτα τοὺς ὑπ' αὐτῷ θεοσεβεῖς ἤλαυνε. (8) καὶ μεθ' ἕτερα· καὶ ὁ τρόπος δὲ τοῦ κατ' αὐτῶν φόνου ξένος τις ἦν καὶ οἷος οὐδεπώποτε ἠκούσθη. τὰς γοῦν ἀμφὶ τὴν Ἀμάσειαν καὶ τὰς λοιπὰς τοῦ Πόντου πόλεις ὅσοις κακοῖς πιέζεσθαι προσέταξε, πᾶσαν ὑπερβολὴν ὠμότητος ὑπερηκόντισεν. ἔνθα τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ αἱ μὲν ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὐθις κατερρίπτοντο, τὰς δὲ ἀποκλείεσθαι ἐκέλευσεν, ὡς ἂν μὴ συνάγοιτό τις τῶν εἰωθότων μηδὲ τῷ θεῷ τὰς ὀφειλόμενας εὐχὰς καὶ λατρείας ἀποδίδωσι. (9) συντελεῖσθαι γὰρ οὐχ ἠγείτο ὑπὲρ αὐτοῦ ταύτας — πῶς γὰρ οἷόν τε ἦν τοῦτο ἐννοεῖν τὸν μισόθεον; —, φαύλῳ συνειδότι τοῦτο λογιζόμενος, ὑπὲρ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως πράττειν ἡμᾶς καὶ τὸν θεὸν ἰλεοῦσθαι ἐπέπειστο. ὅθεν ἐκ τούτου παρορμηθεὶς τὸν θυμὸν καθ' ἡμῶν [17] ἐπισκήπτει. (10) καὶ μετὰ βραχέα· καὶ δὴ ἀπήγοντο πολλοὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐκολάζοντο ἀπροφασίστως ὁμοίως τοῖς μαιφόνους οἱ μηδὲν ἠδικηκότες, καινοτέραν ὑπομένοντες τελευτήν, ξίφει τὸ σῶμα εἰς πολλὰ τμήματα κατακρεουργούμενοι καὶ μετὰ τὴν ἀπηνῆ ταύτην καὶ φρικτοτάτην θέαν τοῖς τῆς θαλάσσης βυθοῖς τοῖς ἰχθύσιν εἰς βορὰν ἐρρίπτοντο. (11) φυγαὶ δὲ αὐθις ἐπὶ τούτοις τῶν θεοσεβῶν ἀπάντων ὁμόσε

ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν σὺν κομιδῇ νηπίοις ἐγίνοντο, καὶ πάλιν ἀγροὶ καὶ πάλιν ἐρημίαι νάπαι τε καὶ ὄρη τοὺς τοῦ Χριστοῦ θεράποντας ὑπεδέχοντο, κατὰ πάντων ἀνακινήσαντος τοῦ δυσσεβοῦς τὸν πόλεμον. (12) καὶ μετὰ βραχεία· εἰ μὴ τάχιστα τὸ μέλλον ἔσεσθαι προλαβὼν ὁ τῶν ψυχῶν ὑπεράγαθος θεὸς ὡς ἐν βαθεῖ σκοτῶ καὶ νυκτὶ ζοφωδεστάτῃ φωστήρα μέγαν ἀθρώως καὶ σωτήρα τοῖς πάσιν ἐξέλαμψε, τὸν αὐτοῦ θεράποντα Κωνσταντῖνον ὑψηλῶ βραχίονι, γενναιοτάτῃ δὲ χειρὶ χειραγωγήσας. (13) τούτῳ μὲν οὖν ἄνωθεν ἐξ οὐρανῶν καρπὸν εὐσεβείας ἐπάξιον τρόπαια κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρείχε νίκης, τὸν δὲ ἀλιτήριον αὐτοῖς συμβούλοις ἅπασι καὶ φίλοις ὑπὸ τοῖς Κωνσταντῖνου ποσὶ πρηγῇ κατέβαλεν ὁ Κωνσταντῖνου καὶ πάντων ἡμῶν θεός. (14) ὡς γὰρ εἰς ἔσχατα μανίας τὰ κατ' αὐτὸν ἤλανεν, οὐκ ἀνεκτὸν εἶναι λογισάμενος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ τῷ θεῷ φίλος τὸν ἔμφυτον σῶφρονα καὶ εὐσεβῆ συναγαγὼν λογισμὸν καὶ τὸν στειρόν τοῦ δικαίου τρόπον φιλανθρωπία κερασάμενος ἐπαμύναι κρίνει τοῖς ὑπὸ τῷ τυράννῳ τλαιπωρουμένοις, καὶ τό γε πλείστον ἀνθρώπων γένος, βραχεῖς λυμεῶνας ἐκποδῶν ποιησάμενος, ἀνασώσασθαι ὀρμάται. (15) μόνη γὰρ αὐτῷ χρωμένου φιλανθρωπία τῷ δυσσεβεῖ τοῦ φιλανθρωποτάτου βασιλέως Κωνσταντῖνου τὸν πρὸ τούτου χρόνον καὶ τὸν οὐ συμπαθείας ἄξιον ἐλεοῦντος τῷ μὲν ἐγίνετο πλεον οὐδὲν τῆς κακίας οὐκ ἀπαλλαττομένῳ, αὖξοντι δὲ μᾶλλον τὴν κατὰ τῶν ὑποχειρίων ἐθνῶν λύτταν, τοῖς δὲ κακουμένοις οὐδεμία ἦν σωτηρίας ἐλπὶς ὑπὸ δεινοῦ θηρίου καταπονουμένοις. (16) διὸ δὴ τῷ φιλανθρώπῳ μίξας τὸ μισοπόνηρον ὁ τῶν ἀγαθῶν χορηγὸς πρόεισιν ἅμα παιδὶ Κρίσπῳ βασιλεῖ φιλανθρωποτάτῳ ἀπὸ τῆς ἐσπερίων τῆς μεγίστης Ῥώμης ἐπὶ τὴν ἑῶαν κατὰ τοῦ τυράννου, σωτηρίας δεξιὰν ἅπασι τοῖς ἀπολλυμένοις [18] ἐκτείνας. παμβασιλεῖ θεῷ καὶ παιδὶ Χριστῷ σωτήρι ποδηγῶ καὶ συμμάχῳ χρώμενοι, πατὴρ Κωνσταντῖνος βασιλεὺς ἅμα υἱῷ βασιλεῖ Κρίσπῳ ἄμφω κύκλῳ διελόντες τὴν κατὰ τῶν θεομισῶν παράταξιν, ῥαδίαν τὴν νίκην ἀποφέρονται, τῶν κατὰ τὴν συμβολὴν πάντων ἐξευμαρισθέντων αὐτοῖς {καὶ} κατὰ γνώμην τοῦ παμβασιλέως θεοῦ, καθά φησιν ὁ φιλαληθέστατος Εὐσέβιος ὁ τοῦ πανευφήμου Παμφίλου.

(17) Ῥουφίνος δὲ φησιν — εἰ καὶ μηδεμίαν μοῖραν τῶν γεγενημένων ἐπὶ Λικινίου πραγμάτων ἐμνημόνευσεν, ὅμως καὶ αὐτὰ τὰ λεξείδια τοῦ προρρηθέντος ἀναλεξάμενος ἐνθήσω τῇ συγγραφῇ —, φησὶ δὲ οὗτος·

»Λικίνιος μὲν οὖν ὁ συμβασιλεύων αὐτῷ, δηλονότι τῷ θεοφιλεῖ Κωνσταντῖνῳ, τὰς Ἑλληνικὰς ἔχων δόξας ἐμίσει Χριστιανούς, καὶ διωγμὸν μὲν προφανῆ κατ' αὐτῶν φόβῳ τοῦ βασιλέως Κωνσταντῖνου κινεῖν ὑπεστέλλετο, ληθηθῶς δὲ πολλοὺς ἐσκευερεύετο. (18) προῖων δὲ φανερώς τὸν κατὰ πάντων διωγμὸν ἀνεκίνει ἐν τοῖς τῆς ἀνατολῆς τόποις, ὡς καὶ πολλοὺς τοῦ Χριστοῦ μάρτυρας ἀναδειχθῆναι ἐν διαφόροις τόποις. ἐκ δὴ τούτου εἰς ἀπέχθειαν τὴν πρὸς αὐτὸν μεγίστην τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον ἐκίνησεν, ἦσαν δὲ πρὸς ἀλλήλους πολέμιοι.«

(19) Ταῦτα μὲν οὗτος. ὁ δὲ Φίλιππος, ὁ τῆς Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἀληθείας συνήγορος, »διελόντες«, φησὶν, »ἄμφω τὴν στρατιὰν πατὴρ Κωνσταντῖνος βασιλεὺς καὶ υἱὸς Κρίσπος βασιλεὺς κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τυράννου ὤρμητο, ὁ μὲν οὖν υἱὸς Κρίσπος ἐπὶ τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν μέρη τῇ σὺν αὐτῷ στρατιᾷ τὴν πορείαν ποιούμενος, ὁ δὲ πατὴρ Κωνσταντῖνος κατὰ τῆς Εὐρώπης τοῖς ἀμφ' αὐτὸν δορυφόροις τὴν ὁδὸν

διήνυεν. (20) ὁ δὲ μισόθεος καὶ πάσης ἀσεβείας καὶ μαιφονίας ἔμπλεως ἐξ ἀνατολῶν μετὰ πλείστου ὄσου στρατοῦ κατ' αὐτῶν παραταπτόμενος καὶ μεγαλαυχῶν ἤρχετο. φθάσας δὲ ἐν τῇ Νικομηδέων, ἐγνωκῶς τε καὶ εἰδὼς τὴν τοῦ θεοφιλοῦς Κωνσταντίνου ψυχὴν σέβουσαν τοὺς τοῦ θεοῦ ἱερεῖς καὶ ὅτι διὰ πάσης ἄγιοι τιμῆς, μισθοδοτεῖ τὸν τῆς Νικομηδέων ἐπίσκοπον Εὐσέβιον πάλαι πρόσφυγα αὐτοῦ ὄντα κατὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, οἰόμενος δι' αὐτοῦ καὶ τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἀνελεῖν τὸν τοῖς τοῦ θεοῦ πεφραγμένον ἀκαταμαχήτοις ὄπλοις [19] Κωνσταντίνου. (21) συντίθεται οὖν αὐτῷ ὁ θαυμαστὸς Εὐσέβιος, ἐπαγγελίαις λιπαρηθεὶς παρὰ τοῦ συνασεβοῦς αὐτῷ Λικινίου.»

Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐξ αὐτῆς τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως ἐπιστολῆς ἔνεστι πληροφορηθῆναι ἧς τοῖς Νικομηδεῦσιν ἐπέστειλεν, ὧδέ πως λέγων πρὸς τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς·

(22) »Τίς ἐστὶν ὁ ταῦτα διδάξας οὕτως ἄκακον πλήθος; Εὐσέβιος δηλαδὴ <ὁ> τῆς τυραννικῆς ὠμότητος συμμύστης. ὅτι γὰρ πανταχοῦ τοῦ τυράννου γεγένηται πρόσφυξ, πολλαχόθεν ἔστι συνορᾶν. τοῦτο μὲν αἱ τῶν ἐπισκόπων σφαγαὶ διαμαρτύρονται, ἀλλὰ τῶν ἀληθῶς ἐπισκόπων, τοῦτο δὲ ἡ χαλεπωτάτη τῶν Χριστιανῶν ἐκδίωξις διαρρήδην βοᾷ. (23) οὐδὲν γὰρ τῶν εἰς ἐμὲ γεγενημένων παρ' αὐτοῦ νῦν ἐρῶ, δι' ὧν, ὅτε μάλιστα αἱ τῶν ἐναντίων μερῶν καθ' ἡμῶν ἐπραγματεύοντο συνδρομαί, οὗτος καὶ ὀφθαλμοὺς κατασκόπους ἔπεμπε κατ' ἐμοῦ καὶ μόνον οὐκ ἐνόπλους τῷ τυράννῳ συνεισέφερεν ὑπουργίας αὐτῷ χάριν. (24) μηδ' ἐμὲ τις οἰέσθω εἶναι πρὸς τὴν τούτων ἀπόδειξιν ἀπαράσκευον· ἔλεγχος γάρ ἐστὶν ἀκριβής, ὅτι τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους τοὺς Εὐσεβίῳ παραπεμπομένους φανερώς ὑπ' ἐμοῦ συνειληφῆθαι συνέστηκεν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν παρ' ἡμῶν νῦν οὐκ ἀγανακτήσεως ἔνεκεν, ἀλλ' εἰς αἰσχύνην ἐκείνων προεινήνεκται. ἐκεῖνο μόνον δέδρα, ἐκεῖνο διαλογίζομαι, ὅτι ὑμᾶς ὁρῶ πρὸς τὴν τοῦ ἐγκλήματος καλεῖσθαι κοινωνίαν. διὰ γὰρ τῆς Εὐσεβίου διαγωγῆς τε καὶ διαστροφῆς συνείδησιν κεχωρισμένην τῆς ἀληθείας εἰλήφατε. (25) ἀλλ' ἔστιν οὐ βραδεία θεραπεία, εἴ γε ἐπίσκοπον πιστόν τε καὶ ἀκέραιον νῦν γοῦν λαβόντες πρὸς θεὸν ἀπίδητε. ὅπερ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν ὑμῖν ἐστὶν, ὃ καὶ πάλαι ἐχρῆν τῆς ὑμετέρας κρίσεως ἠρτῆσθαι, εἰ μὴ ὁ προειρημένος Εὐσέβιος δεινῇ τῶν τότε συλλαβομένων αὐτῷ προαιρέσει ἐνταῦθα ἐληλύθει καὶ τὴν τῆς τάξεως ὀρθότητα ἀναισχύντως συνεπεπράχει. (26) ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τοῦ αὐτοῦ Εὐσεβίου πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ὀλίγα προσῆκε φράσαι, μακροθύμως ἀκούσατε. μέμνηται ἡ ὑμετέρα ἀνεξικακία ἐπὶ τῆς Νικαέων πόλεως γεγενῆσθαι σύνοδον ἐπισκόπων, ἧ καὶ αὐτὸς ἐγὼ πρεπόντως τῇ τῆς ἐμῆς [20] συνειδήσεως λατρεία παρήμην, οὐδὲν ἕτερον βουλόμενος ἢ ὁμόνοιαν ἅπασιν ἐργάσασθαι καὶ πρὸ πάντων ἐλέγξει καὶ ἀποσεισασθαι τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ὃ τὴν μὲν ἀρχὴν εἰλήφει διὰ τῆς Ἀρείου τοῦ Ἀλεξανδρέως ἀπονοίας, ἰσχυροποιεῖτο δὲ παραχρήμα διὰ τῆς Εὐσεβίου ἀτόπου τε καὶ ὀλεθρίας σπουδῆς. (27) ἀλλ' αὐτὸς οὗτος Εὐσέβιος, προσφιλέστατος καὶ τιμιώτατος, μεθ' ὅσης νομίζετε συνδρομῆς ἄτε δὴ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως αὐτῆς ἠττώμενος, μεθ' ὅσης δὲ αἰσχύνης τῇ πανταχόθεν ἐληλεγμένη ψευδολογία αὐτοῦ συνίσταται, ὑποπέμπων μὲν μοι διαφόρους τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀξιούντας, ἐξαιτούμενος δὲ παρ' ἐμοῦ συμμαχίαν τινά, ὅπως μὴ ἐπὶ τοσοῦτῳ ἐλεγ-

χθεις πλημμελήματι τῆς ὑπαρχούσης αὐτῷ ἐκπέσοι τιμῆς. (28) μάρτυς ἐστί μοι τούτων αὐτὸς ὁ θεός, ὃς ἐμοί τε καὶ ὑμῖν φιλαγάθως ἐπιμένοι, ὅτι καὶ ἐμὲ αὐτὸς ἐκεῖνος Εὐσεβίος περιέτρεψε καὶ ἀπρεπῶς ὑψήρπασεν— ἀλλ' ἡ θεία με πρόνοια ἐπὶ τὴν ἀληθεστάτην αὐτῆς ὁδὸν ἐπανήγαγεν—, ὃ καὶ ὑμεῖς ἐπέγνωτε καὶ ἐπιγνώσεσθε. πάντα μὲν γὰρ ἐπράχθη παρ' αὐτοῦ τότε — Εὐσεβίου τοῦ ἀνοσίου λέγω — καθὼς αὐτὸς ἐπόθει, πᾶν ὀτιοῦν κακὸν ἐπὶ τῆς αὐτοῦ διανοίας ἀποκρυπτόμενος. (29) ἀλλὰ πρῶην, ἵνα τὰ λοιπὰ τῆς τούτου σκαιότητος παρῶ, τί μάλιστα μετὰ Θεογίου, ὃν τῆς ἀνοσίας αὐτοῦ προαιρέσεως ἔχει κοινωνόν, διεπράξατο, ἀκούσατε, παρακαλῶ. Ἀλεξανδρέας τινὰς τῆς ἡμετέρας πίστεως ἀναχωρήσαντας ἐνταῦθα κεκελεύκειν ἀποσταλῆναι, ἐπειδὴ διὰ τῆς τούτων ὑπηρεσίας διχονοίας ἠγείρετο πυρσός. (30) ἀλλ' οὗτοι οἱ καλοὶ τε καὶ ἀγαθοὶ ἐπίσκοποι, οὓς ἅπαξ ἢ τῆς συνόδου ἀλήθεια πρὸς μετάνοιαν τετηρήκει, οὐ μόνον ἐδέξαντο ἐκείνους καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἠσφάλισαντο, ἀλλὰ καὶ ἐκοινώνησαν αὐτοῖς τῆς τῶν τρόπων κακοηθείας. διὸ τοῦτο περὶ τοὺς ἀχαρίστους τούτους ἔκρινα πράξαι· ἀρπαγέντας γὰρ αὐτοὺς ἐκέλευσα ὡς πορρωτάτω ἐξορισθῆναι. (31) νῦν ὑμέτερόν ἐστι πρὸς τὸν θεὸν ἐκείνη τῇ πίστει βλέπειν, ἧ πάντοτε καὶ γεγενῆσθαι ὑμᾶς καὶ εἶναι πρέπει, καὶ διαπράξασθαι οὕτως, ἵνα ἐπισκόπους ἀγνοῦς τε καὶ ὀρθοδόξους καὶ φιλανθρώπους ἔχοντες χαίρωμεν. εἴ τις δὲ πρὸς μνήμην τῶν λυμεῶνων ἐκείνων ἢ πρὸς ἔπαινον ἀπρονοήτως ἐξαφθῆναι τολμήσει, παραχρῆμα τῆς ἰδίας τόλμης διὰ τῆς τοῦ θεράποντος τοῦ θεοῦ, τουτέστιν ἐμοῦ, ἐνεργείας ἀνασταλήσεται. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.»

(32) Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἢ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου ἐπιστολὴ σαφέστατα ἔδειξε περὶ τοῦ ἀσεβοῦς Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδείας, ὃς πρόσφυξ οὐ μόνον γέγονε τοῦ θεομισσοῦς Λικινίου, ἀλλὰ καὶ συμμύστης καὶ ὑπουργὸς τῆς ἐκείνου τυρανίδος καὶ ἀσεβείας. βαδιῶ δὲ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν προκειμένην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ὑπόθεσιν.

[21] 12. Λικινίου τοίνυν σὺν στρατιᾷ τῇ σὺν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Νικομηδέων ἐξορμήσαντος ἐπὶ τὸ Βυζάντιον κατὰ τοῦ θεοφιλοῦς Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως ἐκείσε τότε παρόντος, τῶν δ' ἐκατέρων στρατιωτικῶν φαλάγγων τὸν χριστοφόρον βασιλέα ἐν κύκλῳ αὐτῶν ἐχόντων, ἰδὼν ὁ ἀλιτήριος καὶ τῶν οἰκείων δὲ στρατῶν ἔρημον ἑαυτὸν θεασάμενος ἐπὶ τὴν τῶν κρειπτόνων ἀσπίδα προσπεφευγόντων, τὰ μὲν πρῶτα κρυπτάζεσθαι ἐσπούδαζεν ἐν Χρυσοπόλει τῆς Βιθυνῶν— ἐπίνειον δὲ τοῦτο τῆς Χαλκηδόνος ἐστί—, μὴ δυνηθεὶς δέ, ἰδὼν ἑαυτὸν ἤδη πρηγῆ κείμενον ὑπὸ τοῖς Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως ποσίν, ἐξέδωκεν ἑαυτόν. (2) ζῶντα οὖν συλλαβὼν ὁ ἐπικεικέντατος καὶ εὐσεβέστατος βασιλεὺς φιλανθρωπεύεται καὶ κτείνει μὲν οὐδαμῶς, οἰκεῖν δὲ τὴν Θεσσαλονίκην προσέταξεν ἠσυχάζοντα. (3) ὁ δὲ πρὸς ὀλίγον χρόνον ἠσυχάζειν ἐδόκει, μετὰ δὲ ταῦτα βαρβάρους τινὰς προσκαλούμενος καὶ σὺν αὐτοῖς διασκεπτόμενος ἀναμάχεσθαι τὴν ἡτταν ἐσπούδαζε. (4) τοῦτο γνοὺς βασιλεὺς ὁ πιστότατος ἀναιρεθῆναι τὸν θεομιστῆ ἐκέλευσε, καὶ ἀνηρέθη ὁ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ αὐτοῦ θεράποντος τύραννος.

1. Κωνσταντίνος τοίνυν πάντων γενόμενος ἐγκρατῆς διὰ τῆς ἐκ θεοῦ δοθείσης αὐτῷ συνάρσεως, αὐτοκράτωρ βασιλεὺς ἀναδειχθεὶς τὰ Χριστιανῶν αὐξῆσαι εἰσέτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐσπούδαζεν, ἐποίει τε τοῦτο διαφόροις τοῖς τρόποις, ἔμπυρον ἔχων πίστιν καὶ ἔμφυτον τὴν εἰς τὸν τῶν ὄλων θεὸν πιστοτάτην εὐσέβειαν, καὶ ἦν πᾶσα ἡ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκκλησία ἐν βαθείᾳ εἰρήνῃ.

(2) Ἀκούσωμεν δὴ, τί ἐνταῦθα λέγει καὶ ὁ ἀροτῆρ ὁ κάλλιστος τῆς ἐκκλησιαστικῆς γεωργίας ὁ φιλαληθέστατος Εὐσέβιος ὁ τοῦ παμφήμου Παμφίλου. (3) «ὁ μὲν οὖν Λικίνιος», φησί, «τὴν ὁμοίαν τοῖς ἀθέοις τυράννοις τῆς ἀσεβείας μετελθὼν ὁδὸν ἐπὶ τὸν ἴσον αὐτοῖς ἐνδίκως περιηρέθη κρημνόν. (4) ἀλλ' οὗτος μὲν ταύτην πη βεβλημένος ἔκειτο, ὁ δὲ ἀρετῇ πάσῃ τῆς θεοσεβείας ἐκπρέπων μέγιστος νικητῆς Αὐγουστος Κωνσταντίνος σὺν παιδὶ Κρίσπῳ, βασιλεὶ θεοφιλεστάτῳ κατὰ πάντα τῷ πατρὶ ὁμοιότατῳ, τὴν οἰκείαν ἑῶαν ἀπελάμβανε καὶ μίαν ἠνωμένην τὴν Ῥωμαίων κατὰ τὸ παλαιὸν παρείχον ἀρχήν, τὴν ἀπ' ἀνίσχοντος ἡλίου πᾶσαν ἐγκύκλιον καθ' ἑκάτερα τῆς οἰκουμένης ἄρκτον τε ὁμοῦ καὶ μεσημβριαν εἰς ἔσχατα δυομένης ἡμέρας ὑπὸ τὴν αὐτῶν ἄγοντες εἰρήνην. (5) ἀφηρέϊτο δ' οὖν ἐξ ἀνθρώπων πᾶν δέος τῶν αὐτοῦς πιεζόντων, λαμπρὰς δὲ ἐτέλουν καὶ πανηγυρικὰς ἐορτῶν ἡμέρας, ἦν δὲ φωτὸς ἔμπλεα τὰ πάντα, καὶ μειδιῶσι προσώποις ὄμμασί τε φαιδροῖς οἱ πρὶν κατηφεῖς ἀλλήλους ἔβλεπον, παρήσαν δὲ αὐτοῖς καὶ ὕμνοι κατὰ πόλιν ὁμοῦ καὶ ἀγρούς· τὸν βασιλέα θεὸν καὶ τὸν τούτου γνήσιον παῖδα Χριστὸν πρῶτιστα πάντων, ὅτι δὴ τοῦτο ἐδιδάχθησαν, ἐγέραιρον, καὶ ἔπειτα τὸν εὐσεβῆ βασιλέα ἅμα παισὶ θεοφιλέσιν εὐφήμουν, (6) κακῶν δὲ ἀμνηστία παλαιῶν ἦν καὶ λήθη πάσης δυσσεβείας, τῶν δὲ ἀγαθῶν ἀπόλαυσις καὶ προσέτι μελλόντων [23] προσδοκία. ἤπλωντο οὖν κατὰ πάντα τόπον τῆς τοῦ νικητοῦ βασιλέως φιλανθρωπίας ἔμπλεοι διατάξεις νόμοι τε μεγαλοδωρεᾶς καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας γνωρίσματα ἔχοντες. (7) οὕτω δὴ τὰ πάσης τυραννίδος ἐκκαθαρθείσης μόνοις ἐφυλάττετο τὰ τῆς προσηκούσης βασιλείας βέβαιά τε καὶ ἀνεπίφθονα Κωνσταντίνῳ καὶ τοῖς τούτου παισίν.»

(8) Τοσαῦτα οὖν ὁ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀξιοπιστότατος Εὐσέβιος ὁ τοῦ Παμφίλου πλείστους ὄσους ἀγῶνας θέμενος καὶ διερευνησάμενος, <ὄς> ἐκ τῶν ἀπλῶς ἐχόντων τὴν ἀναλογίην ποιησάμενος, ἐν δέκα τόμοις ὅλοις τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῖν ἱστορίας ἀκριβῶς καταλέλοιπεν, (9) ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας, πληρώσας δὲ εἰς τοῦσδε τοὺς χρόνους, οὐκ ἀπόνως— πῶς γὰρ οἶόν τε ἦν τοσαύτην ἀναδεξάμενον φροντίδα τοῦ διασώσασθαι τῆς τοιαύτης συλλογῆς τὴν ἀρμονίαν; —, ἀλλ', ὡς ἀρτίως ἔφην, πολλὴν εἰσενεγκάμενος τὴν σπουδὴν καὶ πλοῦτον ἄφατον πόνου. (10) ἀλλὰ μηδεὶς οἰέσθω τὸν ἄνδρα ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ ἐπιπεφημισμένων, ὡς τῆς Ἀρείου βλασφήμου μοχθηρίας ποτέ τι πεφρονήκει, ἀλλὰ πεπεισθῶ, ὡς, εἰ καὶ τινα ἢ ἐλάλησεν ἢ ἔγραψε μικρὸν τι τῶν Ἀρείου ὑπονοοούμενα, οὐ μὴν κατὰ τὴν ἀσεβῆ ἐκείνου ἔννοιαν, ἀλλ' ἐξ ἀπεριέργου ἀπλότητος, καθὼς καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἀπολογητικῷ αὐτοῦ λόγῳ, ᾧ διεπέμψατο πρὸς τὸ τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων κοινόν, μαρτυράμενος ταῦτα ἐπληροφόρησε. (11) καὶ ἀληθεύειν τὸν ἄνδρα ὑπολάβοι πᾶς τις εὐφρονῶν, ὅποτε σύνεστι καὶ ἐξ ἐκείνου πεισθῆναι μήπω τότε πού ποτε τὰ Ἀρείου ἀκουσθησόμενα. δείξει δὲ τὰ ἐν τῇ συνόδῳ τῇ κατὰ τὴν Νικαέων αὐτῷ ἠγωνισμένα κατὰ τῆς ἀσεβείας Ἀρείου ὑπὲρ τῆς ἀποστολικῆς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως. (12) ἀλλ' ἐπὶ

τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐπανίωμεν.

Τῆς οὖν ἀνά τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίας Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν εἰρήνην βαθεῖαν ἐχούσης, πρυτανευθείσης αὐτῇ ταύτης παρὰ τοῦ παμβασιλέως θεοῦ διὰ τοῦ θεράποντος αὐτοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν αὐτοῦ παίδων, (13) μετὰ τὸ μαρτύριον τοῦ θεσπεσίου Πέτρου τοῦ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας ἐπισκόπου γενομένου, τελειωθέντος αὐτοῦ ἐν αὐτῷ τῷ μαρτυρίῳ καὶ τὸν τῆς ἀθλήσεως ἄφθαρτον στέφανον ἀναδησαμένου χηρεῦει ἢ ἐκέισε ἐκκλησία ἐνιαυτὸν ἕνα. (14) μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν χειροτονεῖται εἰς τὸν θρόνον τοῦ αὐτοῦ ἀγίου μάρτυρος Πέτρου Ἀχιλλᾶς, ἀνὴρ στιβαρὸς καὶ [24] μεγαλοφυῆς ἀγιόφρων εὐλαβεῖα ὁμοῦ καὶ σοφία πλείστη ὄση διαπρέπων, καθὼς ἡμῖν τὰ παλαιὰ καὶ ἀπλανῶς ἔχοντα διηγοῦνται συγγράμματα, ὅς πολλὰ παρακληθεὶς ὑπεδέξατο τὸν Ἄρειον εἰς τὴν διακονίαν. (15) τούτου δὲ ἐπιβιώσαντος μηνᾶς πέντε μόνον ὑποδέχεται τὴν τῆς ἀρχιερωσύνης ἀρχὴν τῆς αὐτόθι τῶν Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας Ἀλέξανδρος, ἀνὴρ τίμιος ἐν πάσι παντὶ τῷ τῆς ἐκκλησίας κλήρῳ καὶ λαῷ, μικρομεγέθης εὐμετάδοτος εὐλαλὸς ἐπιεικὴς φιλόθεος φιλόφρωντος φιλόπτωχος χρηστὸς προσηνὴς πρὸς πάντας εἶπερ τις ἄλλος, ὅς καὶ αὐτὸς κατέστησε τὸν Ἄρειον πρεσβύτερον ἔγγιστα ἑαυτοῦ. (16) ἐπὶ τούτου τῆς εἰρήνης τῶν ἐκκλησιῶν ὄσημέραι ὡς ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον λαμπρυνομένης καὶ εἰς μίαν ὁμόνοιαν συνεστῶσης καὶ τοῖς ἐπάθλοις τῶν ἀγίων μαρτύρων πανταχοῦ γῆς σεμνυνομένης οὐκ ἐνεγκὼν ὁ διάβολος τὴν τοσαύτην τοῦ πιστοτάτου τῆς ἐκκλησίας λαοῦ ἐπὶ τῇ ἐν αὐτῇ πρὸς τὸν θεὸν οὐρανίῳ θρησκείᾳ αὐξήσιν πάλιν ἔκ τινος φιλονεικίας τῶν ἐν αὐτῇ ταραχὴν ὑφίσταται.

2. Ὁ γὰρ πρεσβύτερος ἐκεῖνος, ὃν ἔφαμεν τῆς τοιαύδε ἡξιώσθαι τιμῆς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, Ἄρειος τοῦνομα, ἀνὴρ προσχήματι μᾶλλον εὐσεβῆς, τὰ δὲ ἄλλα δόξης καὶ καινότητος θερμὸς ἐραστής, ἤρξατο προφέρειν τινὰ ξένα περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ἃ τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις οὐδεὶς πώποτε ἐζήτησεν ἢ παρεισήνεγκεν, (2) ἐπιχειρήσας τὸν μονογενῆ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν διελεῖν τῆς τοῦ πατρὸς ἀρρήτου καὶ ἀιδίου θεότητος, πολλῆς κατὰ τὴν ἐκκλησίαν παραίτιος ταραχῆς γέγονεν. (3) ἀλλὰ δὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου πραότητι φύσεως τὸν Ἄρειον ἐπὶ τὸ ἄμεινον θέλοντος μεταβαλεῖν πρεπούσαις παραινέσεσι, μηδέπω δὲ κρίνοντος ἀποφάσει χρήσασθαι τέως, ἐπινέμεσθαι διὰ τοῦτο πολλοὺς τὴν λοιμικὴν περίστασιν τῆς αἰρέσεως γέγονεν, ἔπειτα ὡς ἀπὸ μικροῦ σπινθήρος μέγα πῦρ ἐξαφθῆναι. (4) ἀρξάμενόν τε τὸ κακὸν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας καὶ κατὰ πόλεις ἄλλας καὶ ἐπαρχίας διέτρεχε. (5) τέλος ὡς ἐνείδεν ἐπὶ τὸ χεῖρον τὸ κακὸν προΐεναί, σύνοδον τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων συστησάμενος καὶ καθελὼν τὸν Ἄρειον διαδίδωσιν εἰς τοὺς συλλειτουργοὺς τὴν ὑπόθεσιν [25] ὁ Ἀλέξανδρος, πλατύτερόν τε τὰ κατὰ τὸν Ἄρειον ἐκτεθεικῶς σπουδῆν τε ἐνεῖς πρὸς ἀναίρεσιν τῆς αἰρέσεως, εἰς παρασκευὴν τῆς διαγνώσεως αὐτοὺς ἐτοιμάζεσθαι παρακελεύεται, γράψας πρὸς αὐτοὺς τοιάδε·

3. »Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ τιμιωτάτοις συλλειτουργοῖς τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας Ἀλέξανδρος ἐν κυρίῳ χαίρειν.

(2) Ἐνὸς σώματος ὄντος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐντολῆς τε οὐσης ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς τηρεῖν τὸν σύνδεσμον τῆς ὁμονοίας καὶ εἰρήνης ἀκολουθόν ἐστι γράφειν ἡμᾶς καὶ σημαίνειν ἀλλήλοις τὰ παρ' ἐκάστοις γινόμενα, ἵνα, εἴτε πάσχει εἴτε

χαίρει ἔν μέλος, ἢ συμπάσχωμεν ἢ συγχαίρωμεν ἀλλήλοις. (3) ἐν τῇ ἡμετέρα τοίνυν παροικία ἐξῆλθον νῦν ἄνδρες παράνομοι καὶ χριστομάχοι, διδάσκοντες ἀποστασίαν, ἣν εἰκότως ἂν τις πρόδρομον τοῦ Ἀντιχρίστου ὑπονοήσειε καὶ καλέσειε. (4) καὶ ἐβουλόμην μὲν σιωπῇ παραδοῦναι τὸ τοιοῦτον, ὅπως ἐν τοῖς ἀποστάταις μόνοις ἀναλωθῇ τὸ κακόν, καὶ μὴ εἰς ἑτέρους τόπους διαβῶν τὸ τοιοῦτον ῥυπώσῃ τινῶν ἀκεραίων τὰς ἀκοάς. ἐπειδὴ δὲ Εὐσέβιος <ὁ> νῦν ἐν τῇ Νικομηδεῖα, νομίσας ἐπ' αὐτῷ κείσθαι τὰ τῆς ἐκκλησίας, ὅτι καταλείψας τὴν Βηρυτὸν καὶ ἐποφθαλμίσας τῇ ἐκκλησίᾳ Νικομηδέων οὐκ ἐκδεδίκηται τὰ κατ' αὐτόν, προίσταται καὶ τούτων τῶν ἀποστατῶν καὶ γράφειν ἐπεχείρησε πανταχοῦ συνιστῶν αὐτούς, ὅπως ὑποσύρῃ τινὰς ἀγνοούντας εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην καὶ χριστομάχον αἵρεσιν, ἀνάγκην ἔσχον, εἰδὼς τὸ ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένον, μηκέτι μὲν σιωπῆσαι, ἀναγγεῖλαι δὲ λοιπὸν πᾶσιν ὑμῖν, ἵνα γινώσκῃτε τοὺς τε ἀποστάτας γενομένους καὶ τὰ τῆς αἵρέσεως αὐτῶν δύστηνα ῥημάτια καί, ἐὰν γράφῃ Εὐσέβιος, μὴ προσέχητε. (5) παλαιὰν γὰρ αὐτοῦ κακόνιοιαν τὴν χρόνῳ σιωπηθεῖσαν νῦν διὰ τούτων ἀνανεῶσαι βουλόμενος σχηματίζεται μὲν ὡς ὑπὲρ τούτων γράφειν, ἔργῳ δὲ δείκνυσιν, ὅτι ὑπὲρ αὐτοῦ σπουδάζων τοῦτο ποιεῖ.

(6) Οἱ μὲν οὖν ἀποστάται γενόμεοί εἰσιν Ἄρειος καὶ Ἀχιλλεὺς καὶ Θαλῆς καὶ Καρπώνης καὶ ἕτερος Ἄρειος καὶ Σαρμάτης καὶ Εὐζώιος καὶ Λούκιος καὶ Ἰούλιος καὶ Μηνᾶς καὶ Ἑλλάδιος καὶ Γάιος καὶ σὺν αὐτοῖς Σεκοῦνδος [26] καὶ Θεωνᾶς οἱ ποτε λεχθέντες ἐπίσκοποι. (7) ποῖα δὲ παρὰ τὰς γραφὰς ἐφευρόντες λαλοῦσιν, ἔστι ταῦτα· οὐκ αἰεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ θεὸς πατὴρ οὐκ ἦν. οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν. ὁ γὰρ ὢν θεὸς τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποίηκεν. διὸ καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. κτίσμα γὰρ ἐστὶ καὶ ποίημα ὁ υἱός. οὔτε δὲ ὁμοῖος κατ' οὐσίαν τῷ πατρί ἐστὶν οὔτε ἀληθινὸς καὶ φύσει τοῦ πατρὸς λόγος ἐστὶν οὔτε ἀληθινὴ σοφία αὐτοῦ ἐστὶν, ἀλλὰ εἷς μὲν τῶν ποιημάτων καὶ γεννητῶν ἐστὶ, καταχρηστικῶς δὲ λέγεται λόγος καὶ σοφία, (8) γενόμενος καὶ αὐτὸς τῷ ἰδίῳ τοῦ θεοῦ λόγῳ καὶ τῇ ἐν τῷ θεῷ σοφίᾳ, ἐν ἣ καὶ τὰ πάντα καὶ αὐτὸν πεποίηκεν ὁ θεός. διὸ καὶ τρεπτός ἐστὶ καὶ ἀλλοιωτὸς τὴν φύσιν ὡς καὶ πάντα τὰ λογικά. (9) ξένος τε καὶ ἀλλότριος καὶ ἀπεσχοιτισμένος ἐστὶν ὁ λόγος τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας. καὶ ἄρρητός ἐστὶν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ. οὔτε γὰρ τελείως καὶ ἀκριβῶς γινώσκει ὁ λόγος τὸν πατέρα οὔτε τελείως ὁρᾶν αὐτὸν δύναται. καὶ γὰρ καὶ ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν οὐκ οἶδεν ὁ υἱὸς ὡς ἔστι. δι' ἡμᾶς γὰρ πεποίηται, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὀργάνου κτίσῃ ὁ θεός, καὶ οὐκ ἂν ὑπέστη, εἰ μὴ ἡμᾶς ὁ θεὸς ἤθελε ποιῆσαι.

(10) Ἠρώτησε γοῦν τις αὐτούς, εἰ δύναται ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τραπῆναι, ὡς ὁ διάβολος ἐτράπη, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν ὅτι «ναί, δύναται, τρεπτῆς γὰρ φύσεώς ἐστὶ, γενητὸς καὶ κτιστὸς ὑπάρχων». ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἄρειον καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναισχυνοῦντας αὐτούς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας ἐπισκόπων ἐγγὺς ἑκατὸν ὄντων συνελθόντες ἀνεθεματίσαμεν, (11) οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον προσεδέξαντο, σπουδάζοντες ἐγκαταμίξαι τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν ἀσεβείαν. ἀλλ' οὐκ ἰσχύσουσι, νικᾷ γὰρ ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐδεμία ἐστὶ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος οὐδὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ. (12) τίς γὰρ ἤκουσε πώποτε τοιαῦτα, ἢ τίς νῦν ἀκούων οὐ ξενίζεται καὶ τὰς ἀκοὰς βύει ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸν ῥύπον τούτων τῶν ῥημάτων ψαῦσαι τῆς ἀκοῆς; τίς γὰρ

ἀκούων Ἰωάννου λέγοντος »ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος« οὐ καταγινώσκει τούτων λεγόντων »ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν«; ἢ τίς ἀκούων ἐν τῷ εὐαγγελίῳ »μονογενῆς υἱός« καὶ »δι' αὐτοῦ ἐγένετο πάντα« οὐ μισήσει τούτους φθεγγομένους ὅτι εἷς ἐστι τῶν ποιημάτων; πῶς γὰρ δύναται εἷς εἶναι τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων; ἢ πῶς μονογενῆς ὁ τοῖς πᾶσι κατ' ἐκείνους συναριθμούμενος; πῶς δὲ ἐξ οὐκ ὄντων ἂν εἶη τοῦ πατρὸς λέγοντος [27] »ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν« καὶ »ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε«; (13) ἢ πῶς ἀνόμιος τῇ οὐσίᾳ τοῦ πατρὸς ὁ ὢν εἰκὼν τελεία καὶ ἀπαύγασμα τοῦ πατρὸς καὶ λέγων »ὁ ἐμὲ ἐωρακῶς ἐώρακε τὸν πατέρα«; πῶς δέ, εἰ λόγος καὶ σοφία ἐστὶν τοῦ θεοῦ ὁ υἱός, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν; ἴσον γὰρ ἐστὶν αὐτοὺς λέγειν ἄλογον καὶ ἄσοφόν ποτε τὸν θεόν. (14) πῶς δὲ τρεπτός καὶ ἀλλοιωτός ὁ λέγων δι' ἑαυτοῦ μὲν »ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί« καὶ »ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν«, διὰ δὲ τοῦ προφήτου »ἴδετέ με ὅτι ἐγὼ εἰμι καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι«; εἰ γὰρ καὶ ἐπ' αὐτόν τις τὸν πατέρα δύναται τὸ ῥητὸν ἀναφέρειν, ἀλλὰ ἀρμοδιώτερον ἂν εἶη περὶ τοῦ λόγου νῦν λεγόμενον, ὅτι καὶ γενόμενος ἄνθρωπος οὐκ ἠλλοίωται, ἀλλ', ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, »Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας«. τί δὲ ἄρα εἶπεν αὐτοὺς ἔπεισεν, ὅτι δι' ἡμᾶς γέγονε, καίτοι τοῦ Παύλου λέγοντος »δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα«; (15) περὶ γὰρ τοῦ βλασφημεῖν αὐτοὺς, ὅτι οὐκ οἶδε τελείως ὁ υἱὸς τὸν πατέρα, οὐ δεῖ θαυμάζειν. ἅπαξ γὰρ προθέμενοι χριστομαχεῖν παρακρούονται καὶ τὰς φωνὰς αὐτοῦ λέγοντος »καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, καὶ γὰρ γινώσκω τὸν πατέρα«. εἰ μὲν οὖν ἐκ μέρους ὁ πατὴρ γινώσκει τὸν υἱόν, δηλὸν ὅτι καὶ ὁ υἱὸς οὐ τελείως γινώσκει τὸν πατέρα· εἰ δὲ τοῦτο λέγειν οὐ θέμις, οἶδε δὲ τελείως ὁ πατὴρ τὸν υἱόν, δηλὸν ὅτι, καθὼς γινώσκει ὁ πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ λόγον, οὕτως καὶ ὁ λόγος γινώσκει τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, οὗ καὶ ἔστι λόγος. (16) ταῦτα λέγοντες καὶ ἀναπτύσσοντες τὰς θείας γραφὰς πολλάκις ἐνετρέψαμεν αὐτοὺς, καὶ πάλιν ὡς χαμαιλέοντες μετεβάλλοντο, φιλονεικοῦντες εἰς ἑαυτοὺς ἐφελκύσαι τὸ γεγραμμένον »ὅταν ἔλθῃ ἀσεβῆς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ«. πολλὰ γοῦν αἰρέσεις πρὸ αὐτῶν γεγόνασιν, αἵτινες πλεον τοῦ δέοντος τολμήσασαι πεπτῶκασιν εἰς ἀφροσύνην· οὗτοι δὲ διὰ πάντων ἑαυτῶν τῶν ῥηματίων ἐπιχειρήσαντες τὰ εἰς ἀναίρεσιν τῆς τοῦ λόγου θεότητος ἐδικαίωσαν ἐξ ἑαυτῶν ἐκείνας ὡς ἐγγύτεροι τοῦ Ἀντιχρίστου γενόμενοι. διὸ καὶ ἀπεκηρύχθησαν καὶ ἀνεθεματίσθησαν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. (17) λυπούμεθα μὲν οὖν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τούτων, καὶ μάλιστα ὅτι μαθόντες ποτὲ καὶ αὐτοὶ τὰ τῆς ἐκκλησίας νῦν ἀπεπήδησαν, οὐ ξενιζόμεθα δέ· τοῦτο γὰρ καὶ Ὑμέναιος καὶ Φίλητος πεπόνθασιν, καὶ πρὸ αὐτῶν Ἰούδας ὁ ἀκολουθήσας τῷ σωτῆρι ὑστερον προδότης καὶ ἀποστάτης γέγονε. (18) καὶ περὶ τούτων δὲ αὐτῶν οὐκ ἀδίδακτοι μεμενήκαμεν, ἀλλ' ὁ μὲν κύριος προεῖρηκε [28] »βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς πλανήσῃ· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου λέγοντες· ἐγὼ εἰμι καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι· μὴ πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν«, ὁ δὲ Παῦλος μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ σωτῆρος ἔγραψεν· »ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες ἀπὸ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλήθειαν«. (19) τοῦ τοίνυν κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ τε ἑαυτοῦ παραγγέιλαντος καὶ διὰ τοῦ ἀποστόλου σημάναντος περὶ τῶν τοιούτων, ἀκολούθως ἡμεῖς αὐτήκοοι τῆς ἀσεβείας αὐτῶν γενόμενοι ἀνεθεματίσαμεν, καθὰ προείπομεν, τοὺς τοιούτους, ἀπο-

δείξαντες {τε} αὐτοὺς ἄλλοτρίους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τε καὶ πίστεως. (20) ἔδη-
λώσαμεν οὖν καὶ τῇ ὑμετέρα θεοσεβείᾳ, ἀγαπητοὶ καὶ τιμιώτατοι συλλειτουργοί, ἵνα
μήτε τις ἐξ αὐτῶν, εἰ προπετεύσαιντο καὶ πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν, προσδέξησθε μήτε
Εὐσεβίῳ ἢ ἑτέρῳ τιλὶ γράφοντι περὶ αὐτῶν πεισθῆτε. πρέπει γὰρ ἡμᾶς Χριστιανοὺς
ὄντας πάντας τοὺς κατὰ Χριστοῦ λέγοντάς τε καὶ φρονούντας ὡς θεομάχους καὶ φθο-
ρέας τῶν ψυχῶν ἀποστρέφεισθαι καὶ μηδὲ κἂν χαίρειν τοῖς τοιοῦτοις λέγειν, ἵνα μή-
ποτε καὶ ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν κοινωνοὶ γενώμεθα, ὡς παρήγγειλεν ὁ μακάριος
Ἰωάννης. προσείπατε τοὺς παρ' ὑμῖν ἀδελφούς. ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ προσαγορεύουσιν.

Ἄλεξανδρείας πρεσβύτεροι

Κολλοῦθος πρεσβύτερος σύμφηφός εἰμι τοῖς γεγραμμένοις καὶ τῇ καθαιρέσει Ἄρειου
καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀσεβησάντων.

Ἄλέξανδρος πρεσβύτερος ὁμοίως	Διόσκορος πρεσβύτερος ὁμοίως
Διονύσιος πρεσβύτερος ὁμοίως	Εὐσέβιος πρεσβύτερος ὁμοίως
Ἄλέξανδρος πρεσβύτερος ὁμοίως	Σιλᾶς πρεσβύτερος ὁμοίως
Ἄρποκρατίων πρεσβύτερος ὁμοίως	Ἀγάθων πρεσβύτερος ὁμοίως
Νεμέσιος πρεσβύτερος ὁμοίως	Λόγγος πρεσβύτερος ὁμοίως
Σιλβανὸς πρεσβύτερος ὁμοίως	Πιρωοῦς πρεσβύτερος ὁμοίως
Ἄπις πρεσβύτερος ὁμοίως	Προτέριος πρεσβύτερος ὁμοίως
Παῦλος πρεσβύτερος ὁμοίως	Κῦρος πρεσβύτερος ὁμοίως

[29] διάκονοι

Ἀμμώνιος διάκονος ὁμοίως	Μακάριος διάκονος ὁμοίως
Πίστος διάκονος ὁμοίως	Ἀθανάσιος διάκονος ὁμοίως
Εὐμένης διάκονος ὁμοίως	Ἀπολλώνιος διάκονος ὁμοίως
Ὀλύμπιος διάκονος ὁμοίως	Ἀφθόνιος διάκονος ὁμοίως
Ἀθανάσιος διάκονος ὁμοίως	Μακάριος διάκονος ὁμοίως
Παῦλος διάκονος ὁμοίως	Πέτρος διάκονος ὁμοίως
Ἀμνυτιανὸς διάκονος ὁμοίως	Γάιος διάκονος ὁμοίως

Μαρεώτου πρεσβύτεροι

Ἀπολλῶς πρεσβύτερος ὁμοίως	Ἰνγένιος πρεσβύτερος ὁμοίως
Ἀμμωνᾶς πρεσβύτερος ὁμοίως	Διόσκορος πρεσβύτερος ὁμοίως
Σωστράς πρεσβύτερος ὁμοίως	Θέων πρεσβύτερος ὁμοίως
Τύραινος πρεσβύτερος ὁμοίως	Κοπρῆς πρεσβύτερος ὁμοίως
Ἀμμωνᾶς πρεσβύτερος ὁμοίως	Ὠρίων πρεσβύτερος ὁμοίως
Σερῆνος πρεσβύτερος ὁμοίως	Δίδυμος πρεσβύτερος ὁμοίως
Ἡρακλῆς πρεσβύτερος ὁμοίως	Βόκκων πρεσβύτερος ὁμοίως
Ἀγάθων πρεσβύτερος ὁμοίως	Ἀχιλλᾶς πρεσβύτερος ὁμοίως

διάκονοι

Σαραπίων διάκονος ὁμοίως	Ἰουστός διάκονος ὁμοίως
Δίδυμος διάκονος ὁμοίως	Δημήτριος διάκονος ὁμοίως

Μαῦρος διάκονος ὁμοίως
 Κόμων διάκονος ὁμοίως
 Τρύφων διάκονος ὁμοίως
 Δίδυμος διάκονος ὁμοίως
 Σερᾶς διάκονος ὁμοίως
 Ἰέραξ διάκονος ὁμοίως

Μάρκος διάκονος ὁμοίως
 Ἀλέξανδρος διάκονος ὁμοίως
 Ἀμμώνιος διάκονος ὁμοίως
 Πτολλαρίων διάκονος ὁμοίως
 Γάιος διάκονος ὁμοίως
 Μάρκος διάκονος ὁμοίως»

[30] (22) Τοιαῦτα τοῖς ἀπανταχοῦ κατὰ πόλιν Ἀλεξάνδρου γράφοντος χεῖρον ἐγένετο τὸ κακόν. ταῦτα γνοὺς ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ τὴν ψυχὴν ὑπεραλγῆσας συμφορὰν τε οἰκείαν τὸ πρᾶγμα ἡγούμενος, παραχρῆμα τὸ ἀναφθὲν κακὸν κατασβέσαι σπουδάζων γράμματα πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ Ἀρειὸν διαπέμπεται δι' ἀνδρὸς ἀξιοπίστου, ἐπισκόπου πόλεως μιᾶς τῶν Σπανίων Κουρδούβης, ἐπεὶ αὐτὸν ἡγάπα καὶ διὰ τιμῆς ἦγεν ὁ βασιλεὺς.

4. »Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀρείῳ.

Μαυθάνω ἐκεῖθεν ὑπῆρχθαι τοῦ παρόντος ζητήματος τὴν καταβολήν, ὅτε σὺ αὐτός, ὦ πάτερ Ἀλέξανδρε, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐζήτησις, τί δήποτε αὐτῶν ἕκαστος φρονεῖ ὑπὲρ τίνος τόπου τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ ματαίου τινὸς ζητήματος μέρους πυνθάνοιτο, σὺ τε, ὦ Ἀρειε, ὅπερ ἢ μήτε τὴν ἀρχὴν ἐνθυμηθῆναι σὲ ἔδει ἢ ἐνθυμηθέντα σιωπῇ παραδοῦναι προσήκον ἦν, ἀπροόπτως ἀντέθηκας. (2) ὅθεν τῆς ἐν ὑμῖν διχονοίας ἐγερθείσης ἢ μὲν σύνοδος ἠρήθη, ὃ δὲ ἀγιώτατος λαὸς εἰς ἀμφοτέρους σχισθεὶς ἐκ τῆς τοῦ κοινου σώματος ἀρμονίας ἐχωρίσθη. οὐκοῦν ἕκαστος ὑμῶν ἐξ ἴσου τὴν γνώμην παρασχών, ὅπερ ἂν ὑμῖν ὁ συνθεράπων ὑμῶν δικαίως παραινέει, δεξάσθω. (3) τί δὲ τοῦτό ἐστιν; οὔτε ἐρωτᾶν ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐξ ἀρχῆς προσήκον ἦν οὔτε ἐπερωτῶμενον ἀποκρίνασθαι. τὰς γὰρ τοιαύτας ζητήσεις πάσας οὐ νόμου τινὸς ἀνάγκη προστάττει, ἀλλὰ ἀνωφελοῦς ἀργίας ἐρεσχελία προτίθησιν· εἰ καὶ φυσικῆς τίνος γυμνασίας ἕνεκα γίνοιτο, ὅμως ὀφείλομεν εἴσω τῆς διανοίας ἐγκλείειν καὶ μὴ προχείρως εἰς δημοσίας συνόδους ἐκφέρειν μηδὲ ταῖς πάντων ἀκοαῖς ἀπρονοήτως πιστεύειν. πόσος γὰρ ἐστὶν ἕκαστος, ὡς πραγμάτων οὕτω μεγάλων καὶ λίαν δυσχερῶν δύναμιν ἢ πρὸς τὸ ἀκριβὲς συνιδεῖν ἢ κατ' ἀξίαν ἐρμηνεύσαι; (4) καὶ μετὰ βραχεῖα· οὐκοῦν φευκτέον ἐν τοῖς τοιούτοις [31] τὴν πολυλογίαν, ἵνα μήπως, ἡμῶν ἀσθενεία τῆς φύσεως τὸ προτεθὲν ἐρμηνεύσαι μὴ δυναθέντων, ἢ τῶν διδασκομένων ἀκροατῶν βραδυτέρα σύνεσις πρὸς ἀκριβῆ τοῦ ῥηθέντος κατάληψιν ἐλθεῖν μὴ χωρήσασα, αὐθις ἐξ ἑκατέρου τούτων ἢ βλαφημίας ἢ σχίσματος εἰς ἀνάγκην ὁ δῆμος περισταίῃ. καὶ μεθ' ἕτερα· τὸ γὰρ διχονοεῖν οὔτε πρόπον οὔτε ὄλως θεμιτὸν εἶναι πιστεύεται. (5) ἵνα δὲ μικρῷ παραδείγματι τὴν ὑμετέραν σύνεσιν ὑπομνήσαιμι, ἴστε δήπου καὶ τοὺς φιλοσόφους αὐτούς, ὡς ἐν ἐνὶ μὲν ἅπαντες δόγματα συντίθενται, πολλάκις δέ, ἐπειδὴν ἐν τιμῶν ἀποφάσεων μέρει διαφωνῶσιν, εἰ καὶ τῇ τῆς ἐπιστήμης ἀρετῇ χωρίζονται, τῇ μέντοι τοῦ δόγματος ἐνώσει πάλιν εἰς ἀλλήλους συμπνέουσιν. εἰ δὲ τοῦτό ἐστι, πῶς οὐ πολλῶ δικαιοτέρου ὑμᾶς τοὺς τοῦ μεγάλου θεοῦ θεράποντας καθεστῶτας ἐν τοιαύτῃ προαιρέσει θρησκείας ὁμοψήφους ἀλλήλοις εἶναι; (6) ἐπισκεψώμεθα δὴ λογισμῶ μείζονι καὶ πλείονι συνέσει τὸ ῥηθὲν ἐνθυ-

μηθῶμεν, εἴπερ ὀρθῶς ἔχει δι' ὀλίγας καὶ ματαίων ῥημάτων ἐν ὑμῖν φιλονεικίας ἀδελφούς ἀδελφοῖς ἀντικείμεθα καὶ τέκνα πατράσι καὶ τὸ τῆς συνόδου τίμιον ἀσεβεῖ διχονοία χωρίζεσθαι δι' ὑμῶν. (7) ἀποστῶμεν ἐκόντες τῶν διαβολικῶν πειρασμῶν. ὁ μέγας ἡμῶν θεός, ὁ σωτὴρ πάντων, κοινὸν ἅπασιν τὸ φῶς ἐξέτεινεν· ἐφ' οὗ τῆς προνοίας ταύτης ἐμοὶ τῷ θεραπευτῇ τοῦ κρείττονος τὴν σπουδὴν εἰς τέλος ἐνεγκεῖν συγχωρήσατε, ὅπως ὑμᾶς τοὺς ἐκείνου δήμους ἐμῇ προσφωνήσῃ καὶ ὑπηρεσία καὶ νουθεσία ἐνστάσει πρὸς τὴν τῆς συνόδου ἁγίαν κοινωνίαν ἐπαγάγοιμι. (8) καὶ μεθ' ἕτερα· περὶ μὲν οὖν τῆς θείας προνοίας μία τις ἐν ὑμῖν ἔστω πίστις, μία σύνεσις, μία συνθήκη τοῦ κρείττονος· ἃ δὲ ὑπὲρ τῶν ἐλαχίστων τούτων ζητήσεων ἐν ἀλλήλοις ἀκριβολογεῖσθε, κἂν μὴ πρὸς μίαν γνώμην συμφέρητε, μένειν εἴσω λογισμῶν προσήκει τῷ τῆς διανοίας ἀπορρήτῳ τηρούμενα. τὸ μέντοι τῆς [32] κοινῆς φιλίας ἐξαίρετον καὶ ἡ τῆς ἀληθείας πίστις ἢ τε περὶ τὸν θεὸν καὶ τοῦ νόμου θρησκεία καὶ τιμὴ μενέτω παρ' ὑμῖν ἀσάλευτος. (9) ἐπανέλθετε δὴ πρὸς τὴν ἀλλήλων φιλίαν τε καὶ χάριν, ἀπόδοτε τῷ σύμπαντι λαῷ τὰς οἰκείας περιπλοκάς, ὑμεῖς τε αὐτοὶ καθάπερ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἐκκαθάραντες αὐθις ἀλλήλους ἐπίγνωτε· ἡδεῖα γὰρ πολλάκις γίνεται φιλία μετὰ τὴν τῆς ἔχθρας ὑπόθεσιν αὐθις εἰς καταλλαγὴν ἐπανελθοῦσα. (10) ἀπόδοτε οὖν μοι γαληνὰς μὲν ἡμέρας, νύκτας δὲ ἀμερίμνους, ἵνα κάμοί τις ἡδονὴ καθαροῦ φωτὸς καὶ βίου λοιπὸν ἡσύχου εὐφροσύνη σῶζῃται. (11) εἰ δὲ μὴ, στένειν ἀνάγκη καὶ δακρύοις δι' ὄλου συνέχεσθαι καὶ μηδὲ τὸν τοῦ ζῆν αἰῶνα πρᾶως ὑφίστασθαι. τῶν γάρ τοι τοῦ θεοῦ λαῶν, τῶν συνθεραπόντων λέγω τῶν ἐμῶν, οὕτως ἀδίκῳ καὶ βλαβερῷ πρὸς ἀλλήλους φιλονεικία κεχωρισμένων ἐμὲ πῶς ἐγχωρεῖ τῷ λογισμῷ συνεστάναι λοιπόν; (12) ἵνα δὲ τῆς ἐπὶ τούτῳ λύτης τὴν ὑπερβολὴν αἰσθήσεσθε, ἀκούσατε. πρώην ἐπιστὰς τῇ Νικομηδέων πόλει παραχρήμα εἰς τὴν ἐφάν ἠπειγόμενην τῇ γνώμῃ. σπεύδοντι δέ μοι πρὸς ὑμᾶς ἤδη καὶ τῷ πλείονι μέρει σὺν ὑμῖν ὄντι ἡ τοῦδε τοῦ πράγματος ἀγγελία πρὸς τὸ ἔμπαλιν τὸν λογισμὸν ἀνεχαίτισεν, ἵνα μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρᾶν ἀναγκασθῆιν, ἃ μηδὲ ταῖς ἀκοαῖς προσέσθαι δυνατὸν ἠγούμην. (13) ἀνοίξατε δὴ μοι λοιπὸν ἐν τῇ καθ' ὑμᾶς ὁμοιοῖα τῆς ἐφᾶς τὴν ὁδόν, ἣν ταῖς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαις ἀπεκλείσατέ μοι, καὶ συγχωρήσατε θάττον ὑμᾶς τε ὁμοῦ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας δήμους ἐπιδεῖν χαίροντα καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπάντων ὁμοιοῖας τε καὶ ἐλευθερίας ὀφειλομένην χάριν ὑπ' εὐφήμοις λόγων συνθήμασιν ὁμολογήσαι τῷ κρείττονι.»

(14) Τοιαῦτα μὲν θαυμαστὰ καὶ σοφίας μεστὰ παρῆνει ἡ τοῦ βασιλέως ἐπιστολή, τὸ δὲ κακὸν ἐπικρατέστερον ἦν καὶ τῆς βασιλέως σπουδῆς καὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ διακονησαμένου τοῖς γράμμασιν. 5. ὁρῶν τοίνυν ὁ βασιλεὺς ταραττομένην τὴν ἐκκλησίαν σύνοδον οἰκουμεικὴν συγκροτεῖ, τοὺς πανταχόθεν ἐπισκόπους διὰ γραμμάτων εἰς Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας ἀπαντῆσαι παρακαλῶν. ἦν δὲ αὐτῷ ἐξκαιδέκατον ἔτος καὶ μῆνες ἕξ τῆς βασιλείας, [33] ὅτε ταῦτα αὐτῷ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἐσπούδαστο. (2) παρῆσαν τε ἐκ πολλῶν ἐπαρχιῶν τε καὶ πόλεων οἱ ἐπίσκοποι, περὶ ὧν ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῷ εἰς τὸν Κωνσταντίνου βίον τάδε κατὰ λέξιν φησίν·

»Τῶν γοῦν ἐκκλησιῶν ἀπασῶν, αἱ τὴν Εὐρώπην ἅπασαν Λιβύην τε καὶ τὴν Ἀσίαν ἐπλήρουν, ὁμοῦ συνήκτο τῶν τοῦ θεοῦ λειτουργῶν τὰ ἀκροθίγια, (3) εἰς τε οἶκος ευκτῆριος, ὥσπερ ἐκ θεοῦ πλατυνόμενος, ἔνδον ἐχώρει κατὰ τὸ αὐτὸ Σύρουσ τε ἅμα καὶ

Κίλικας, Φοινίκας τε καὶ Ἄραβας καὶ Παλαιστίνους καὶ ἐπὶ τούτοις Αἰγυπτίους, Θηβαίους, Λίβυας τούς τε ἐκ μέσης τῶν ποταμῶν ὀρμωμένους· ἤδη δὲ καὶ Πέρσης ἐπίσκοπος τῆ συνόδῳ παρῆν, οὐδὲ Σκύθης ἀπελιμπάνετο τῆς χορείας, Πόντος τε καὶ Ἀσία, Φρυγία τε καὶ Παμφυλία τοὺς παρ' αὐτοῖς παρείχον ἐκκρίτους. ἀλλὰ καὶ Θρᾶκες καὶ Μακεδόνες Ἀχαιοὶ τε καὶ Ἑπειῶται οἱ ἔτι προσωτάτω οἰκοῦντες ἀπήντων, αὐτὸς τε Σπάνων ὁ πάνυ βοώμενος Ὅσιος, ἐπέχων καὶ τὸν τόπον τοῦ τῆς μεγίστης Ῥώμης ἐπισκόπου Σιλβέστρου σὺν πρεσβυτέροις Ῥώμης Βίτωνι καὶ Βικεντίῳ τοῖς πολλοῖς ἅμα συνεδρεύων. (4) τῆς τε νῦν βασιλευούσης πόλεως ὁ μὲν προεστῶς Μητροφάνης τοῦνομα διὰ γῆρας ὑστέρει, πρεσβύτεροι δὲ αὐτοῦ παρόντες τὴν αὐτοῦ τάξιν ἐτέλουν, ὧν ὁ εἷς Ἀλέξανδρος ἦν ὁ μετ' αὐτὸν ἐπίσκοπος τῆς αὐτῆς γεγονῶς πόλεως. (5) τοιοῦτον μόνος ἐξ αἰῶνος εἷς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος Χριστῷ στέφανον δεσμῷ συνάψας εἰρήνης τῷ αὐτοῦ σωτήρι τῆς κατ' ἐχθρῶν πολεμίων νίκης θεοπρεπὲς ἀνετίθει χαριστήριον, εἰκόνα χορείας ἀποστολικῆς ταύτην καθ' ἡμᾶς συστησάμενος. (6) ἐπεὶ καὶ κατ' ἐκείνους συνῆχθαι λόγος »ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἀνδρας εὐλαβεῖς« καθὼς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, ἐν οἷς ἐτύγχανον »Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἑλαμίται«, πλην [34] ὅσον ἐκείνοις μὲν ὑστέρει τὸ μὴ ἐκ θεοῦ λειτουργῶν συνεστάναι τοὺς πάντας, ἐπὶ δὲ τῆς παρουσίας χορείας ἐπισκόπων μὲν πληθὺς ἦν τριακοσίων ἀριθμὸν ὑπερακοντίζουσα, ἐπομένων δὲ τούτοις πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἀκολουθῶν τε πλείστων ὅσων ἐτέρων οὐδ' ἦν ἀριθμὸς εἰς κατάληψιν. (7) τῶν δὲ τοῦ θεοῦ λειτουργῶν οἱ μὲν διέπρεπον σοφίας λόγῳ, οἱ δὲ βίου στερρότητι καὶ καρτερίας ὑπομονῇ, οἱ δὲ τῷ μέσῳ τρόπῳ κατεκοσμοῦντο. ἦσαν δὲ τούτων οἱ μὲν χρόνων μήκει τετιμημένοι, οἱ δὲ νεότητι καὶ ψυχῆς ἀκμῇ διαλάμποντες, οἱ δὲ ἄρτι παρελθόντες ἐπὶ τὸν τῆς λειτουργίας δρόμον. (8) οἷς δὴ πᾶσιν ὁ βασιλεὺς ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας τὰ σιτηρέσια δαψιλῶς χορηγεῖσθαι προσέταττε.»

Τοιαῦτα μὲν περὶ τῶν ἐκεῖ συνελθόντων ὁ Παμφίλου διεξῆλθεν Εὐσέβιος. 6. ἐπιτελέσας δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπινίκιον κατὰ Λικινίου ἐορτὴν ἀπήντα καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Νίκαιαν. τῆ δὲ ἐξῆς πάντες ἅμα οἱ ἐπίσκοποι εἰς ἓνα τόπον συνήρχοντο. παρῆει δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς μετ' αὐτούς, καὶ ἐπεὶ παρῆλθεν, εἰς μέσον ἕστη καὶ οὐ πρότερον καθίζειν ἠρέιτο, πρὶν ἂν οἱ ἐπίσκοποι ἐπινεύσειαν· τοσαύτη τις εὐλάβεια καὶ αἰδῶς τῶν ἀνδρῶν τὸν βασιλέα κατεῖχε. (2) πρὸς οὓς ὁ βασιλεὺς ὁ πανεύφημος παραινέτικόν καὶ διδασκαλικόν προσεμήνοχε λόγον εἰς ὑμνησιν καὶ δοξολογίαν καὶ εὐχαριστίαν τοῦ τῶν πάντων θεοῦ τοῦ τοσαῦτα αὐτῷ χαρισμένου, ὧδέ πως λέγων·

7. »Πολλὰς μὲν πρὸς εὐποιίαν τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει ἐπιφανεστάτας ὁδοὺς ἢ τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ τρόφιμος δικαιοσύνη ὑπέστρωσεν, οὐχ ἥκιστα δὲ ἐκείνην τὴν ἐπισημοτέραν καὶ μάλιστα ἀστράπτουσαν, ἦν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τοῦ ἀγνωτάτου νόμου τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πᾶσιν ἡμῖν παντὸς θαύματος μείζον ἠτοίμασε, τῆς πίστεως τὸ κυριακὸν οἰκητήριον. (2) τούτου δὲ τὴν μὲν κορυφὴν μέχρι τοῦ φέγγους τῶν ἄστρων ἐληλυθῆναι ὀρώμεν, τοὺς δὲ θεμελίους ἔτι ἀρχομένου τοῦ ἔργου οὕτως βαθέως καὶ πιστῶς ἐρριζῶσθαι θείῳ νεύματι γινώσκουμεν, ὡς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην αἴσθησιν τούτου λαβεῖν. (3) ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῖνυν τῆς προειρημένης ἀπασῶν τῶν λοιπῶν [35] ὅλως ὑπερκειμένης ἄχρι τοῦ τέλους τῆς ἐξόδου φαίνεται ὁμαλὴ καὶ ἰσόπεδος πορεία τῆ λαμπρότητι τοῦ φωτὸς χρωμένη, ἧς καὶ τὸ μέτωπον ἀστροειδεῖ

σφραγίδι κεκοσμημένον δυοκαίδεκα τὸν ἀριθμὸν κίονες χιόνος λαμπρότεροι, ἀκίνητοι τῇ θέσει τῆς πίστεως, αἰδίως τῇ τῆς θεότητος τοῦ ἡμετέρου σωτήρος δυνάμει βασταζουσι. (4) τούτου τοίνυν τοῦ τηλικούτου ἔργου ὁ τεχνίτης προσλαμβάνουσι ἡμῖν καὶ τὴν ἀπὸ ψυχῆς δικαίαν πίστιν τοῦ ἀθανάτου αὐτοῦ νόμου εἰς νοῦν ἔδωκεν ἡμῖν τὴν σεμνότητα· οὐπερ πρὸς τοὺς πυλῶνας οὐδὲν ἕτερον εἰ μὴ ἀγνῆς καὶ εὐσεβοῦς ἐπιθυμίας ἐπειγούσης μόνη καθαρᾶς διανοίας πεποιθήσει πρόσεισιν ὁ βουλούμενος. (5) τούτῳ δὲ αὐτῷ θαυμαστήν τινα κόσμου λαμπρότητα σωτήριος προσήγαγε λογισμός· λέγω δέ, ἔνδοθεν πίστις ἀνθρώπων διὰ παντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ κυριακοῦ οἴκου ἀνθοῦσι στεφάνοις τετιμημένη ἀθανασίας καρπὸν ἀθροίζουσα ἀγνοῦς τόκους τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπείας εἰς φανερόν ἄγουσα ἐπιφανεῖς καθίστησιν. αὐθις ἐντεῦθεν ἢ ἔξωθεν οὐράνιος δόξα ἐστεμμένη τοῦ ἀγῶνος ἀεὶ τικτομένου, μᾶλλον δὲ φνομένου βραβεῖα ὑπογράφει, καὶ γραφέντα μετὰ τοῦ προσήκοντος ἐπαίνου ἅπασαν τοῦ αὐτοῦ ἔργου τὴν τελεσιουργίαν κοσμεῖ. (6) ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ κυριακὸς οἶκος ὑπὸ δύο μόνων φυλάκων φρουρεῖται, καὶ φόβος μὲν θεῖος πρόσεισι τῇ ἐνίων ἐννοίᾳ σωφρονιστήριον, πάρεστι δὲ ἀεὶ καὶ τοῖς εὐφρονούσιν ὁ πρὸς τὸ θεῖον ἔπαινος τῆς συνέσεως βραβεῖον. τούτων γὰρ ἐκατέρων ἐπικειμένων τοῖς προθύροις τοῦ ἀγιωτάτου τόπου δικαιοσύνην μὲν αἱ θύραι ἀναπεπταμένοι δέχονται, αὕτη τε εἴσω οἰκισθεῖσα μένει ἀκήρατος, τῇ δὲ ἀδικία οὐδὲ θέμις ταῖς θύραις προσελθεῖν, ἀλλὰ ἐξόριστος τούτου τοῦ τόπου ἐκκλείεται. (7) ταῦτά με, ὦ τιμιώτατοι καὶ παντὸς ἐπαίνου ἄξιοι ἀδελφοί, τὰ πράγματα οὕτω σαφῆ εἰς τὴν τοῦ αἰδίου καὶ ἀθανάτου φωτὸς λαμπρότητα ἤγαγεν, ἵνα μὴ πόρρω με ἐστῶτα ἀμφίβολός τις ἴσως τῆς ψυχῆς πίστις ἀπεργάσῃται τῆς ἀληθείας ἀνάρμοστον. (8) ἀλλὰ τί πρῶτον διαβεβαιώσομαι; πότερον τῆς εὐδαιμονίας τὸν τύπον, ἥτις εἴσω τοῦ στήθους τοῦ ἐμοῦ συνειλημένη λαυθάνει, ἢ τὰς θείας εὐεργεσίας τὰς περὶ ἐμὲ ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ <...>; ἐξ ὧν τὸν ἀριθμὸν πολλῶν ἔργων ἱκανὸν γοῦν λέγειν ἂν φαεῖν ἤδη, ὡς τὴν ἐμὴν [36] μετριότητα ὁ αὐτὸς ἡμέτερος θεὸς καὶ πάντων πραγμάτων πατὴρ εἰκότως ἐαυτῷ κατεδουλώσατο. (9) πιστεύετε, ὦ τιμιώτατοι ἀδελφοί, προσλαμβάνοντες ἀκέραιον πίστιν τοῖς λεγομένοις, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἢ ἐμὴ διάνοια τῶν θεῶν εὐεργετημάτων κορεσθεῖσα εὐδαιμονεῖν δοκεῖ καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ πράγματος ἐξόχους ἐπαίνους πληρῶσαι δύνασθαι φαίνεται, ὅμως, ὅπερ τῆς ἀληθείας ἢ πίστις ἐναργῶς δείκνυσιν, οὔτε φωνῆ οὔτε γλώττα τῷ προστάγματι τῆς διανοίας ὑπουργῆσαι ἀρκοῦσι, καὶ μάλα εἰκότως. (10) ἀμέτρου γὰρ ὄντος τοῦ μεγέθους τῶν εὐεργεσιῶν ἢ μὲν διάνοια ὑψηλὴ τις οὔσα τοὺς ἀνωτέρω τοῦ σώματος τόπους καταλαμβάνει, ἢ δὲ τῆς γλώττης πορεία εἰς στενὸν κομιδῆ τύπον συγκλεισθεῖσα, ἀδόκιμος σχεδὸν οὔσα, παντάπασι σιωπᾷ. τίς γὰρ ἡμῶν οὕτως προπετῆς λογισμῷ, ἵνα τοιαύτης πεποιθήσεως ἀπορρίψῃ λόγον, δι' οὗ φάναι ἂν τολμήσειε πάνυ εὐκόλως τῷ τὰ πάντα δυναμένῳ θεῷ {ἢ} καὶ πάντων τῶν καλλίστων δημιουργῶ ἐνδόξους ἐπαίνους καὶ ἐπαξίους ἐντελῶς εἰπεῖν; (11) ὅποτε εἴ τις μόνην τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ αὐτὸν τετέχθαι νομοθετήσαντος λογίσαιτο, εἰδὼς ἂν σκοπήσειε μηδὲν δύνασθαι εὑρεθῆναι, ὅπερ ἄξιον θεοῦ λεχθῆναι δυνήσεται. (12) τί τοίνυν τῆς ἐμῆς μετριότητος τὴν καθοσίωσιν λέγειν ἐχρήν, εἰ μὴ τοῦτο, ὅπερ ὁ θεῖος λόγος τῆς ἀληθείας δείκνυσιν; οὐ τὸ μέγεθος ἥτις μεγίστη προσκύνησις σκοπησάτω σοφῶς, εἰ κατανηθῆσαι δυνήσεται ἐν αὐτοῖς

τοῖς περὶ αὐτοῦ λεγομένοις καὶ οὐδεμία πλάνη αὐτὸν ὀλισθήσει. (13) καὶ εἶθε μοι τῷ ὑμετέρῳ συνδιακόνῳ δαφιλῆς εὐπορία τοῦ λέγειν ἀρκέσειεν, ἵνα ἐκεῖνα ἄξια ὄντα τοῦ κηρύττεσθαι ἐγκωμιάσω, ἅπερ ὁ θεῖος σωτὴρ ὁ ἡμέτερος πάντων τε πραγμάτων φύλαξ τοῖς προοιμίῳ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ὅποτε τῆς ἡμετέρας λυσιτελείας ἔνεκα ἀγνοῦ σώματος οἰκητήριον κατηξίωσεν ἐκ παρθένου λαβεῖν, πᾶσιν ἀνθρώποις δίδαγμα τοῦ παρ' αὐτοῦ οἴκτου δηλῶν, γαληνῷ νεύματι τῆς αὐτοῦ θεότητος ἔδειξε. (14) τίνος ἄρξομαι ἄρα; ἀπὸ τῆς αὐτοῦ διδαχῆς καὶ σεμνότητος; ἀλλὰ ἀπὸ θείων διδασκαλιῶν, ὧν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ μηδενὸς διδάσκοντος μόνος διδάσκαλος πέφηεν; ἀλλ' ὅπως ἀνέπνευσαν διὰ τῆς αὐτοῦ προνοίας τοσοῦτοι δῆμοι, ὅσους οὐδὲ ἀριθμῷ περιλαβεῖν οἶόν τε, μικρᾷ τιμῇ τροφῇ καὶ ἐλαχίστοις σιτίοις καὶ μόνοις δύο ἰχθύσι; (15) τῇ τούτου θείᾳ προνοίᾳ καὶ Λαζάρου μετὰ τὴν τελευταίαν [37] βραχεία τιμὴ ῥάβδῳ ἀνάστασιν πεποιήκε καὶ εἰς τὴν τοῦ φωτὸς λαμπρότητα αὐθις ἀνήγαγε. (16) πῶς δ' ἂν εἴποιμι τὴν ἀγνήν αὐτοῦ θεότητα, δι' ἧς γυναῖκά τινα ἀπορρητοτέρως <ἀρρωστοῦσαν> θεασάμενος καὶ τῆς ἑαυτοῦ ὁμιλίας μόνης καταξιώσας ὑγιᾶ τε αὐθις καὶ παντὸς νοσήματος ἐλευθέραν ἔδειξε; (17) τίς δ' ἂν κατ' ἀξίαν εἴποι αὐτοῦ τὸ ἀθάνατον ἔργον, δι' οὗ τις συνεχεῖ καὶ μακρᾷ νόσου τηκεδόνι ἀναλωθεῖς καὶ τῶν μελῶν αὐτοῦ χυθέντων καὶ διασπασθέντων ὄλων κείμενος ἄφνω θείῳ ἰάματι ῥωσθεῖς αὐτὸ τὸ σκιμπόδιον, ἐφ' ᾧ ἔκειτο, τοῖς ὤμοις ἐπέθηκε καὶ εὐχαριστίους ἐπαίνους διαχέων διὰ τε τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐνορίας διέδραμεν; (18) ἀλλὰ τὸ θεῖον αὐτοῦ καὶ σταθερὸν βάδισμα, ὡς ἐπιβαίνων τὴν ἀγρίαν θάλατταν καταπατήσας ἐπέζευσεν καὶ τοῖς θεοῖς ἴχνεσι τῆς βαθυτάτης θαλάττης τὴν ὑγρότητα ἔπηξε καὶ διὰ μέσου πελάγους οὐδενὶ μέτρῳ βαθύτητος περιοριζομένου ὥσπερ διὰ γῆς τὴν πορείαν ἐποίησατο; (19) ἀλλὰ τὴν ἠπίαν αὐτοῦ ἀνεξικακίαν, δι' ἧς νικητῆς ὧν ἐν πᾶσι τῶν ἀνοήτων δῆμων τὴν αὐθάδειαν ἐδάμασεν καὶ δαμασθεῖσαν πόρρω ἀπ' αὐτῶν διαχωρίζων τὴν ἀγριότητα τῷ νόμῳ ὑπέταξεν; (20) ἀλλ' ἐκεῖνα τὰ ὑπέρλαμπρα καὶ μέγιστα τῆς αὐτοῦ θεότητος, οἷς ζῶμεν, οἷς εὐδοκοῦμεν, οἷτινες τῆς μελλούσης εὐδαιμονίας τὴν ἐλπίδα οὐ μόνον προσδοκῶμεν ἀλλ' ὥσπερ τιμὴν τρόπῳ ἤδη κατέχομεν; (21) τί πλέον τολμῶ λέγειν καὶ μετ' αὐτῆς τῆς μικρᾶς τοῦ λόγου παρασκευῆς, εἰ μὴ μόνον τοῦτο, ὅπερ τῆς ἐμῆς καθωσιωμένης ψυχῆς συνεῖναι χρὴ τὴν καθαρότητα, ὁποῖος τοίνυν ἐστὶν ὁ παντοδύναμος θεὸς ὁ τὸν οὐρανὸν οἰκῶν καὶ περὶ πᾶν τὸ ἀνθρώπινον γένος, μάλιστα δὲ καὶ ἐξαιρέτως περὶ τὴν καλλίστην καὶ παντὸς ἐπαίνου μείζονα δικαιοσύνην, ὅποτε καὶ τοῦ ἰδίου θεοῦ πνεύματος τὸ ἀγιώτατον κατ' ἀξίαν σῶμα <λαβεῖν> ἐνοικεῖν τε αὐτῷ καὶ οὕτω σωτηριῶδες τοῖς ἀνθρώποις σώμασιν εἶναι κατηξίωσεν. (22) ἐπειδὴ οὖν περὶ τῆς οὕτω ἀγιωτάτης καὶ σωτηρίου τῆς πάντα δυναμένης θεοῦ τάξεως ἄμετρος τῶν ἐχθρῶν μαρτία ὥσπερ ἀχλύϊ τιμὴ συγκεχυμένη ἐπολεθρίου σκαιότητος ἐρμηνείαν ποιεῖσθαι οὐκ ἀμφιβάλλει, διὰ βραχέων, εἰς ὅσον ἢ πίστις καὶ ἢ καθοσίωσις τῆς ψυχῆς τῆς ἐμῆς τοῦ λέγειν εὐπορίαν δαφιλεύεται, διηγήσασθαι πειράσομαι. (23) καὶ γὰρ αἱ τούτων <ὥσπερ αἱ> τῶν ἐθνῶν κακόνοιοι τοιοῦτον γένος εἰσάγουσιν ἀναισχυντίας, ὥστε ἀσεβεῖ στόματι μὴ [38] φοβηθῆναι εἰπεῖν τὸν θεὸν τὸν πάντα δυνάμενον πάντα τὰ τῷ θεῷ νόμῳ δηλούμενα μήτε πεποιηθέντα μήτε ποιῆσαι βεβουληθῆναι. (24) ὡ τῆς τοιαύτης ἀσεβοῦς φωνῆς τῆς κατ' ἀξίαν ἄπασαν ὑπερβολὴν τιμωρίας καθ' ἑαυτῆς ἀπαιτούσης· ὄντως ἐμμανῶς καὶ τολμηρῶς

τῆς θείας ταύτης εὐεργεσίας τὴν δόξαν τὴν μηδεὶ τῶν ἀνθρώπων περιληφθῆναι
 δυναμένην ἀφανῆ καταστήσαι ἐπιθυμεί. (25) τί γὰρ μᾶλλον ἢ ἀγνότης ἄξιον τοῦ θεοῦ;
 ἦτις ἐκ τῆς ἀγιωτάτης ὁμιλίας μετὰ τῆς πηγῆς τῆς δικαιοσύνης προελήλυθε καὶ διὰ
 πάσης τῆς περιόδου τῆς οἰκουμένης ἐπλήμμυρε καὶ τὰς δυνάμεις τῶν ἀγιωτάτων
 ἀρετῶν τοῖς ἀνθρώποις ἐπέδειξεν, ἄσπερ ἑαυτοῖς ἐχθρὰς πρῶτον νομίσαντες ἔπαθον
 <τὰ> τῶν Ἀσσυρίων, οἷς προηγουμένοις τοῦ φαύλου παραδείγματος καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη
 συνθέσθαι αὐτοῖς ἀνεπίεστη. (26) ἐν οἷς, ὥσπερ ἡμεῖς ἰδίᾳ θεωρία δοκιμάζομεν, τὸν
 τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ θεῖον ὀρώμεν συνεργεῖν οἴκτον, ὅποτε καὶ καθ' ἡμέραν καὶ
 κατὰ χρόνους πολλοὺς ἐξ αὐτῶν πυρώδους μαρίας οἴστρω <ἐλαυνομένους> ὁ αὐτὸς εἰς
 τὴν τοῦ σωτηριώδους ἰάματος ἀνεξικακίαν ἐκέλευσεν ἀνήκειν. καὶ οὐδὲ οὕτως τοῖς
 λοιποῖς τῆς τοιαύτης εὐεργεσίας τὸ μέγεθος δύναται πρὸς χάριν ἐλθεῖν <διὰ> τὴν
 παρὰ ἀνθρώπων ἀγνοίαν <τοῦ> τὴν θεῖαν δυναστείαν δύνασθαι πάντα λαὸν ὑψῶσαι καὶ
 εἰς ὕψος ἀρθέντα βεβαιώσασθαι <καὶ> αὐτῆς καθελεῖν καὶ διαλύσαι. (27) ἀλλὰ μᾶλλον
 τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασιν ἐναντίως ἂν ἀπέβη, εἰ <μὴ> ὁ θεὸς ὁ τὰ πάντα
 δυνάμενος σιωπηρῶ τῆς αὐτοῦ θεότητος νεύματι πάντα πράττειν προέθετο. μᾶλλον
 γὰρ ἂν ἡ τῶν ἀνθρώπων μαρία ἐγένετο συχνή, καὶ ἡ ἀνθρωπεία <αὐθάδεια> οὐκ
 ἔχουσα πέρας πάσας ἂν τὰς ψυχὰς ἐπόρθησεν, οὐδὲ ἂν τὰ ἄλλα πλείστα ὄντα, ἄπερ ἐν
 τῇ τοῦ κόσμου ἀναστροφῇ τὴν ἰδίαν λειτουργεῖ τάξιν, ἀναφανῆναι δεδύνητο. (28) ἀλλ'
 ὁμοῦ πάντα μετὰ τῆς ἀγνοίας τοῦ θεοῦ ταχέως ἂν ἀπωλώλει, τοῦ δὲ φθόνου καὶ τῆς
 βασκανίας τὸ ἄδικον οὐχ ὡς ἐν ὀλίγοις μεμενῆκει, ἀλλ' οὐδεὶς ἂν ἠύρεθη ταύτης τῆς
 βασκανίας ἀλλότριος, τῶν θρησκείων {τὰ γένη} εἰς τοσοῦτον μεγάλως τε καὶ πλατέως
 εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων διαχυθέντων, ὡς ἀναξίως τῇ τούτων αἰσχύρῳ τὸ φῶς
 ταύτης τῆς ἡμετέρας [39] λαμπρότητος ἐπισκιασθῆναι αὐτοῖς ἀεὶ τ' αὐτῆς αὐτοῦς
 στερίσκεσθαι. (29) οὐδεὶς οὖν λόγος δυνήσεται τῶν εἰρημένων τὴν ἐμὴν πίστιν ἀπὸ
 τῆς ἐμῆς ἐξέλκειν ψυχῆς. ἔπεται γὰρ αὐτῇ μηδεὶς φαύλου ἐμποδῶν ὄντος δύναμις
 τελεία, ὁ ζῶν τῆς ἀληθείας λόγος, εἰς πάντα δυνάμενος, φύλαξ πάντων πραγμάτων,
 τῆς ἡμετέρας σωτηρίας κηδεμών. οὕτως οὖν δοκεῖ τινι τρόπῳ τοῦ ἀγιωτάτου αὐτοῦ
 λόγου δαψιλεύεσθαι τὴν ὁμιλίαν, <...> τοῦ ἐλευθεροῦντος διαφυλάττειν καὶ τοῦ φωτὸς
 τὴν λαμπρότητα ἡμῖν παρέχειν. (30) τίνας τοίνυν ἔνεκα καὶ νῦν πάντων τῶν ἐθνῶν οἱ
 δῆμοι τὸ οὐράνιον μὴ καθορῶντες φῶς καὶ τοῦ ἐνδοξοτάτου ὀσίου ὑπερφρονούντες τὸ
 γήινον ἐπιζητοῦσιν οὐδεμίαν ἔχον ὑπόστασιν ἀληθείας οὐδὲ φαιδρότητα ἀγνῆς λαμ-
 πρότητος οὐδὲ δυναστείαν τῆς οὐρανοῦ θεότητος; (31) ὦ ἀναξίου δράματος· ἔτι καὶ
 νῦν μηδὲν ἐλλείποντες τῆς ἀσεβείας μηδὲ πρὸς τὸ δέον ἀφορῶντες ὑπὸ τῆς ἀθλίας
 πλάνης καταπίπτοντες οὐχ ὀρώσι καὶ τοῖς ῥυπαροῖς τούτοις ἔργοις τοῖς τοῦ κόσμου
 τὴν λαμπρότητα οὐ παύονται μιαίνοντες, δηλαδὴ ξύλον καὶ λίθον καὶ χαλκὸν καὶ
 ἄργυρον καὶ χρυσὸν καὶ τοιαύτας {τὰς} γήϊνας <ὑλάς> εἰς τὸ προσκυνεῖν καθιδρύν-
 τες καὶ ἀπὸ τούτων ἐλπίδα τῆς ζωῆς ἐπαγγελλόμενοι, ναοὺς αὐτοῖς μετὰ ἐπισήμου
 κόσμου οἰκοδομοῦντες καὶ ἀπὸ τούτου οὕτως αὔξοντες αὐτῶν τῆς προσκυνήσεως τὰς
 προσθήκας, ἐπειδήπερ τὸ μέγεθος τῶν οἰκοδομημάτων ὑπ' αὐτῶν γενομένων ἄξιον
 τῆς ἑαυτῶν ὄψεως παρέχεται τὸ θαῦμα. (32) ὅποτε τοίνυν ταῦτα ποιεῖν δοκοῦσι,
 σαφῶς νοεῖται, εἰ καὶ τὰ μάλιστα αὐτοὶ οὐκ αἰσθάνονται οὐδὲ ὀρώσιν ὑπερηφάνως, ὅτι

τοῖς ἑαυτῶν ἔργοις ἀυχεῖν δοκοῦντες ἀλίσκονται. ἡλικὸς τοίνυν καὶ πόσος τε ὁ θεὸς ἐστὶν ὁ πάντων δυνάστης οὐχ ὀρώμεν, ὅστις καὶ πάντων ἀυθέντης ἐστὶ καὶ κριτής, ὃν τινες αὐτῇ τῇ πεποιθήσει τῆς ἰδίας, ὡς νομίζουσιν, ἀρετῆς <ὕβριζοντες> λαθά-
 νουσιν. (33) αὐτοῦ γὰρ τῇ διατυπώσει καὶ τὸ εἶδος τοῦ ἡμετέρου σώματος ἔλαβε τὸν ὀφειλόμενον τύπον. {καὶ ἵνα σχῶμεν τῆς ἀρμονίας τὴν ἀκμὴν} ὁ αὐτὸς τῶν πάντων μελῶν τὴν συζυγίαν ἰσχυροτάτοις νεύροις συνέδησεν, ἵνα ἐν πάσῃ πράξει τῆς ἡμετέρας σπουδῆς ἀκάματον ἔχοιμεν τὴν ἀκμὴν τῆς οἰκείας ἀρμονίας. τούτων τοίνυν σωτηριώδει διατυπώσει τελεσιουργηθέντων καὶ πνεῦμα ἡμῖν, ἵνα ταῦτα πάντα κινεῖσθαι δύναται καὶ ἀκμάζειν, ἐνέπνευσε καὶ τὴν θέαν τοῖς ἡμετέροις [40] ὀφθαλμοῖς συνεχώρησε καὶ πρὸς σύνεσιν τῇ ἡμετέρα κεφαλῇ δέδωκε καὶ εἴσω τῆς χώρας ταύτης πάσης τῆς διανοίας τῆς ἡμετέρας τὸν λογισμὸν συνέκλεισε. (34) τοι-
 γαροῦν εἴ τις εἶ φρονῶν ταύτης τῆς διατυπώσεως τὸν λογισμὸν σκοπήσειε, τὰ δὲ λοιπὰ παύσειεν, ἃ μήτε λόγῳ μήτε ἀριθμῷ περιληφθῆναι δύναται, ταχεῖα ἐνθυμήσει καὶ ἰδεῖν καὶ συνιέναι δυνήσεται τὴν αἰώνιον καὶ σωτηριώδη τοῦ ἀθανάτου θεοῦ ἐξου-
 σίαν, καὶ οὐ δυνήσεται ἐκεῖνον πλάνης τινὸς βρόχοις ἄνθρωπος ἐνδησαι, ὅποτε σαφῶς αὐτῷ ἔξεστι καὶ ἰδεῖν πάντα τὰ γεγονότα εἶναι δυνάμει τοῦ θεοῦ, ὡς αὐτὸς πάντα ταῦτα εἶναι βεβούληται. (35) ἵνα δὲ εἴη ἰδεῖν, ὅτι τις ἀθέμιτος κόσμος πολιτεία τὴν τοῦ θεοῦ ἀγνωσίαν τοῖς ἀνθρώποις ἀπειργάσατο, λογισμοῦ ἀμαρτήματος προτέ-
 ρου τεχθέντος ἐκ πλάνης τοῦ ἐχθροῦ ἐν ταῖς τῶν σκαιῶν ἀνθρώπων ἀθλίαις ψυχαῖς, ἐκ τοῦ θείου νόμου λαβεῖν ἡμᾶς ἔνεστι σαφῆ τὴν περὶ τούτου ἀπόδειξιν. (36) ἐξ ἐκείνου γὰρ καιροῦ, ἐξ οὗ ὑπὸ τῶν δύο ἐκείνων τῶν ἐν ἀρχῇ κατασταθέντων τὸ θεῖον καὶ ἅγιον πρόσταγμα μετὰ τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας οὐκ ἐφυλάχθη, ἐτέχθη μετὰ ταῦτα τῆς προσηγορίας ταύτης τὸ ἄνθος· γέγονε δὲ συνεχῆς καὶ μᾶλλον ἐπηύξησεν, ἐξ οὗ καὶ οἱ προειρημένοι δύο θεῖω νεύματι ἀπεβλήθησαν. (37) ἕως δὲ τοσοῦτου ἡ ὕλη αὐτῇ μετὰ τῆς σκαιότητος τῶν ἀνθρώπων προήχθη, ὥστε τῆς τε ἐώας καὶ τῶν πρὸς δύσιν κρηπίδων κατεψηφίσαστο· αὐτῇ τε ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἐναντίας δυνάμεως τὰς δια-
 νοίας τῶν ἀνθρώπων κατέλαβε καὶ ἡμαύρωσεν. (38) ἐν ᾧ μέντοι πράγματι αἰδῖος καὶ ἀθάνατός ἐστὶ τοῦ τὰ πάντα δυναμένου θεοῦ ὁ ἀκάματος οἶκτος. πάσαις γὰρ ταῖς ἡμέραις καὶ τοῖς χρόνοις τοῖς παρεληλυθόσι ἀναριθμήτους τῶν δήμων πολυπληθείας ἀπὸ τοῦ βάρους τούτου δι' ἐμοῦ τοῦ αὐτοῦ θεράποντος ὁ θεὸς δεδουλωμένας ἐλευθε-
 ροῖ καὶ εἰς ἐντελῆ αἰωνίου φωτὸς ἐξάξει λαμπρότητα. ἀπὸ τούτων τοιγαροῦν ἐγώ, ἀδελφοὶ ποθεινότατοι, οἰκειότερα τιμὴ προνοία καὶ ἐνδόξοις εὐεργεσίαις τοῦ ἀθανά-
 του καὶ ἡμετέρου θεοῦ τὸ λοιπὸν ἐπισημότερος εἶναι τῇ πρὸς αὐτὸν καθαρωτάτη πίστει πέποιθα. (39) δεξάσθω τοιγαροῦν με ἡ ἀγνωστάτη σύνοδος τῆς ἡμετέρας ἀγιότη-
 τος, καὶ μὴ μοι τὴν σωφρονεστάτην ἐκκλησίαν καὶ τῆς ἀγνῆς κοινῆς τε πάντων ἡμῶν μητρὸς τὰς θύρας ἀντιτεθῆναι ἀνάσχησθε. εἰ καὶ τὰ [41] μάλιστα καὶ νῦν ὁ λογισμὸς τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἐντελῆ τὴν καθαρότητα τῆς καθολικῆς πίστεως ἐπιζητῶν τοῦτο ἑαυτῷ ῥᾶστα γενέσθαι οὐκ οἶεται εἶναι ἄξιον, ὅμως προτρέπει καὶ ὑπομιμνήσκει καὶ τὸ μέ-
 τωπον τῆς οἰκείας αἰδοῦς πασῶν τῶν καλλίστων ἀρετῶν ἐξενήνοχε σφραγίδα καὶ τῶν πυλώνων τῆς ἀθανασίας ἤρξατο ἄπτεσθαι καὶ τούτους κρούειν, ὅπως καὶ ὑμεῖς τῆς ἡμετέρας ἀδελφότητος εὐθὺς συγχωρήσαι τὴν εὐνοίαν καταξιώσητε εἰς μίαν ὁμόνοι-

αν και ειρήνην τῆς καθολικῆς πίστεως βλέψαντες. (40) τοῦτο γὰρ τῷ θεῷ πρεπῶδες και τῆ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πίστει ἀρμόδιον και τῷ κοινῷ τῶν πραγμάτων συμφέρον, ἵνα τῆς θεοθεν ἡμῖν παρασχεθείσης ἐντιμοτάτης εἰρήνης ἀξίαν ἀμοιβὴν τῷ ταύτην ἡμῖν χαρισαμένῳ κοινῶς ἅπαντες προσενεγκῶμεν.

(41) Δεινὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἂν εἶη και ἄγαν δεινόν, καταλυθέντων τῶν πολεμίων και μηδενὸς ἀντιτείνειν ἔτι τολμῶντος βάλλειν ἡμᾶς ἀλλήλους και τοῖς δυσμενέσιν ἠδονῆν και γέλωτα προξενεῖν, ἄλλως τε δὲ και περὶ θείων διαλεγόμενους πραγμάτων και τοῦ παναγίου πνεύματος τὴν διδασκαλίαν ἀνάγραφτον ἔχοντας· εὐαγγελικαὶ γὰρ βίβλοι και ἀποστολικαὶ και τῶν παλαιῶν προφητῶν τὰ θεσπίσματα σαφῶς ἡμᾶς, ἅπερ χρῆ περὶ τοῦ θείου φρονεῖν, ἐκπαιδεύουσι. τὴν πολεμοποιὸν οὖν ἀπελάσαντες ἔριν ἐκ τῶν θεοπνεύστων λόγων λάβωμεν τῶν ζητουμένων τὴν λύσιν.»

(42) Ταῦτα και τὰ τούτοις παραπλήσια ὁ πάνσοφος βασιλεὺς οἶα δὴ παῖς φιλοπάτρῳ τοῖς ἱερεῦσιν ὡς πατράσι προσέφερε, τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων τὴν συμφωνίαν πραγματευόμενος. τῆς δὲ συνόδου τῶν συνελθόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπισκόπων — τριακόσιοι δὲ ἦσαν δέκα και ὀκτώ —, ἀλλ' οἱ μὲν τριακόσιοι και πρὸς τοῖς λεγόμενοις ἐπείθοντο και τὴν τε πρὸς ἀλλήλους ὁμόνοιαν τὴν τε τῶν δογμάτων ὑγίειαν ἠσπάζοντο, (43) οἱ δὲ λοιποὶ, καθὼς και πάλαι εἰρήκαμεν, τοῖς ἀποστολικοῖς ἀντεμάχοντο δόγμασιν. οἵτινες τὴν τοῦ Ἀρείου δόξαν μεγαλοφυῶς συγκροτεῖν ἐσπούδαζον, δέκα και ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν ὄντες, Εὐσέβιος τε ὁ Νικομηδεύς, ὡς και πρότερον εἴρηται, Θεόγυιος ὁ τῆς Νικαίας, Μάρις Χαλκηδόνης, Θεόδωρος Ἡρακλείας Θράκης, Μηνόφαντος Ἐφέσου, Πατρόφιλος Σκυθοπόλεως, Νάρκισσος Νερωνιάδος Κιλικίας δευτέρας, ἦν νῦν Εἰρηνούπολιν ὀνομάζομεν, Θεωνᾶς ὁ Μαρμαρίτης, Σεκοῦνδος Πτολεμαίδος Αἰγύπτου και σὺν αὐτοῖς ἕτεροι [42] ὀκτώ, οἵτινες ἑαυτοὺς τῷ τῶν τριακοσίων ἀγίων χορῷ ἐπιμίξαντες ὡς δῆθεν ὀρθόδοξοι τοῖς ἀποστολικοῖς ἀντέπραττον δόγμασιν Ἀρείῳ συνηγοροῦντες. (44) τούτοις δὲ γενναίως ἀντηγωνίζοντο οἱ ἐν ἀγίοις πατέρες ἡμῶν Ἀλέξανδρος Κωνσταντινουπόλεως τότε πρεσβύτερος ὢν και Ἀθανάσιος ὁ ἀρχιδιάκωνος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας. διὸ και φθόνος ὦπλιστο κατ' αὐτῶν, ὡς ὕστερον λέξομεν. οἱ δὲ ἡμέτεροι ἅγιοι ἐπίσκοποι καλοῦσι τὸν Ἀρειὸν εἰς τὴν σύνοδον, ἐπιτρέποντες αὐτῷ συστήναι τοῖς ἰδίους δόγμασι νεύματι τοῦ τὰ πάντα νικηφόρου βασιλέως, ἐπεὶ περ, ὡς ἀρτίως εἰρήκαμεν, και αὐτὸς τῆ συνόδῳ συνήδρευεν.

8. Ἀλλὰ τὸ κατὰ τὴν σύνοδον γεγονός θαυμαστὸν παρὰ τοῦ τὰ πάντα νικηφόρου βασιλέως οὐκ ἄξιον σιωπῆ παραπέμψασθαι. και γὰρ ἐπισυναχθέντων πάντων τῶν ἐπισκόπων και, καθὼς ἔθος ἐστί, γινομένων ζητήσεων τε και συγκρίσεων παρὰ τινῶν τῶν ἐπισκόπων ἐρεσχειῶν ἔνεκα ἄλλου πρὸς ἄλλον ἔχοντος, λιβέλλων τε ἐπιδιδομένων ὑπ' αὐτῶν και ἐγκλημάτων συγκροτουμένων παρὰ τῷ εὐσεβεῖ βασιλεῖ, δεξάμενος τοὺς λιβέλλους σφραγίσας τε τῷ δακτυλίῳ αὐτοῦ ἐκέλευσε φυλάττεσθαι· (2) ἐνορῶν τε τῶν τοιούτων ἐπισκόπων τὴν πρὸς ἀλλήλους ζυγομαχίαν εἶπεν, ὅτι χρῆ πάντας ὁμοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ συνελθόντας περὶ τούτων διαλαβεῖν. και ἐνστάσης τῆς προθεσμίας εἰς μέσον καθίσας ὁ βασιλεὺς και ἡσυχίας γενομένης τῷ καιρῷ πρεπούσης πάντων τοὺς λιβέλλους προσέταξεν ἐνεχθῆναι, και δὴ δεξάμενος και ἐν τῷ οἰκείῳ κόλπῳ θέμενος μήτε ἐγκύβαι τοῖς ἐμφερομένοις ἐθελήσας λέγει· (3) »τοῦ θεοῦ ὑμᾶς προχειρισάμε-

νου ἱερεῖς τε καὶ ἄρχοντας κρίνειν τε καὶ διακρίνειν τὰ πλήθη καὶ θεοὺς εἶναι ἅτε δὴ ἀνθρώπων ἀπάντων ὑπερέχοντας ὀρισαμένου κατὰ τὸ εἰρημένον >ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες< καὶ τὸ >ὁ θεὸς ἔσθι ἐν συναγωγῇ θεῶν< χρῆ τῶν μὲν κοινῶν ὀλιγοῦν πρᾶγματων, πᾶσαν δὲ τὴν σπουδὴν περὶ τὰ θεία ποιείσθαι.» (4) καὶ κελεύσας ἐνεχθῆναι πῦρ ἐμπρησθῆναι τοὺς λιβέλλους προσέταξεν. ἔσπευδε γὰρ μηδένα τῶν ἔξω ἐπιγινῶναι τῶν τοιούτων ἐπισκόπων τὴν ἀνώμαλον ἐπιχείρησιν· τοσαύτη ἢ τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ εὐλάβεια, ἣν θαυμάσειαν ἅπαντες οἱ εὖ φρονούντες.

[43] (5) Κάκεινο δὲ ὁμοιότροπον τούτῳ ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένον οὐ δίκαιον ἡγοῦμαι παραδοῦναι σιγῇ, φιλαπεχθήμονες γὰρ ἄνδρες καὶ φιλολοῖδοροι λαϊκοὶ ἐγράψαντο τῶν ἐπισκόπων τινὰς καὶ τῷ βασιλεῖ τὰς ἐγγράφους κατηγορίας ἐπέδωκαν, καὶ ταῦτα πρὸ τῆς γεγενημένης ὁμοιοῦσας. (6) ὁ δὲ καὶ ταύτας δεξάμενος, εἶτα δεσμὸν ἐπιθεὶς καὶ τῷ δακτυλίῳ σημενόμενος φυλαχθῆναι καὶ ταύτας ἐκέλευσεν. εἶτα τὴν σύμβασιν τῆς ὁμοιοῦσας ἐργασάμενος ταύτας κομισθῆναι προστάξας παρόντων ἀπάντων τῶν ἐπισκόπων πυρὶ καὶ ταύτας κατέκαυσεν, ὁμωμοκῶς μηδὲν τῶν ἐγγεγραμμένων ἀνεγνωκέναι. (7) οὐ γὰρ ἔφη χρῆναι τῶν ἱερέων τὰ πλημμελήματα δῆλα τοῖς πολλοῖς γίνεσθαι, ἵνα μὴ σκανδάλου πρόφασιν ἐντεῦθεν λαμβάνοντες ἀδεῶς ἀμαρτάνωσι. φασὶ δὲ αὐτὸν καὶ τοῦτο προσθεῖναι, ὡς, εἰ αὐτόπτης ἐπισκόπου ἐγεγόνει γάμον ἀλλότριον διορύττοντος, συγκαλύψαι ἂν τῇ πορφυρίδι τὸ παρανόμως γινόμενον, ὡς ἂν μὴ βλάψαι τοὺς θεωμένους τῶν δρωμένων ἢ ὄψις. τοσαύτη ἢ τοῦ βασιλέως θεοφιλῆς καὶ ἀξιάγαστος σύνεσις.

(8) Ἐπὶ πολλὰς δὲ ἡμέρας οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ καιροὺς ἐφεξῆς συνερχόμενος τοῖς ἐπισκόποις ὁ βασιλεὺς ἅμα αὐτοῖς τὰ περὶ τῆς πίστεως διελάμβανε τὰς τε διαφόρους αὐτῶν γνώμας ἀνελέγετο. ἦσαν γάρ, καθὼς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἐν αὐτοῖς τινες τοῖς ἀθεμίτοις Ἀρείου δόγμασι συμφυρόμενοι καὶ τῷ πλήθει τῶν ἀγίων ἐπισκόπων τῶν τῆς ἀληθείας ὑπερμαχούντων ἀντιπράττοντες. ἀλλ' οἱ ἄριστοι καὶ τὰ πάντα ἱερώτατοι πατέρες ἡμῶν τῷ τῆς ἀληθείας ὄπλῳ ἠσφαλισμένοι τὴν λαμπρὰν καὶ ἀμώμητον πίστιν μετὰ παρρησίας ἐκήρυττον. μεθ' ὧν ἦν καὶ ὁμολογητῶν πολὺς ἀριθμὸς, ἀνθισταμένων τοῖς ἐθέλουσι περιποιείσθαι τὰ μοχθηρὰ τοῦ Ἀρείου δόγματα.

9. Ἦν δὲ ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ μέγας καὶ ἅγιος Παφνούτιος τὸν τῶν ὁμολογητῶν καὶ ἐπισκόπων κατακοσμῶν χορόν, ἀνὴρ Αἰγύπτιος, θεοῦ δὲ ἀνθρωπος ἐκ τῆς ὁμηγύρεως ἐκείνης, οὗ Μαξιμιανὸς ὁ βασιλεὺς τὸν δεξιὸν ἐξώρυξεν ὀφθαλμὸν καὶ τὰς λαιὰς ἐνευροκόπησεν ἀγκύλας παραδοὺς τοῖς μετάλλοις [44] συνέχεσθαι. (2) ἐν ᾧ τοσαύτη ἦν ἢ τοῦ θεοῦ χάρις, ὥστε σημεῖα αὐτὸν ποιεῖν μηδὲν ἐλάττω τῶν πάλαι ὑπὸ τῶν ἀποστόλων γεγενημένων. λόγῳ γὰρ μόνῳ τοὺς δαίμονας ἐφυγάδευε καὶ εὐχῇ διαφόρους ἀσθενοῦντας ἐθεράπευε τυφλοῖς τε τὸ βλέπειν τὸν θεὸν ἐξαιτούμενος παρείχετο καὶ παρεθέντας πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἦγεν ἀκμήν, τὰ μέλη ἐνεργεῖν ποιῶν ὑγιῶς. ὃν ὁ βασιλεὺς σφόδρα διὰ τιμῆς ἦγε συνεχῶς τε ἐπὶ τὰ βασίλεια μετεπέμπετο καὶ τὸν ἐξωρυγμένον ὀφθαλμὸν κατεφίλει· τοσαύτη προσῆν τῷ εὐσεβεῖ βασιλεῖ πρὸς τοὺς ἀγίους πίστις.

10. Καὶ δὴ καὶ Σπυρίδων, Κύπριός τις ἀνὴρ ἐπίσημος ἐν κυρίῳ καὶ τὴν ἐκ παιδὸς ποιμενικὴν πείραν τῆ τοῦ Χριστοῦ ποιμνῆ καθιερωσάμενος, προφητικῶ βίῳ διαγιγνώ-

μενος ἐγνωρίζετο· ὅς καί γε διέπων τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ ποιμαίνειν τὰ ἴδια πρόβατα οὐκ ἐπαύετο. (2) οὕτω δὲ ἦν χρηστὸς καὶ ἀνεξίκακος, ὅτι ληστῶν ἐφόδου δόλω προσβαλόντων τῇ ποιμνῇ ἀοράτοις τε δεσμοῖς κρατουμένων κινήθηναί τε μὴ δυναμένων ἕως πρῶί, ἐπιστὰς ὁ μακάριος δι' εὐχῆς ἀνεθῆναι αὐτοὺς τῆς συνοχῆς ποιεῖ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν κριῶν τὸν κράτιστον ἀποικομένους δίδωσιν εἰπών· «λάβετε, ὦ νεανίσκοι, πρὸς ἀπόχρησιν τοῦτον, μὴ ἄπρακτοι ἀπιόντες τῇ νυκτὶ ταύτῃ δι' ἐμὲ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπορίας καταμέμφησθε.» (3) πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα θαυμαστὰ περὶ τοῦ ἀγίου τούτου ἀκηκόαμεν, ἐν δὲ ἐκ πολλῶν παραθήσομεν. 11. θυγατέρα ἔσχεν ὁ μακάριος καὶ ἀοίδιμος οὗτος τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος Εἰρήνην τοῦνομα, ἣ τῷ γέροντι προσφόρως διακονήσασα ἐν παρθενίᾳ τὸν ἀνθρώπινον βίον ὑπεξέρχεται. (2) ταύτης μετὰ θάνατον ἐξ ἀποδημίας τις ἐπιστὰς ἔμπορος παραθήκην ἀπήτει τὸν γέροντα, ἣν τῇ αὐτοῦ θυγατρὶ τῇ παρθένῳ ἦν παραθέμενος. (3) ὁ δὲ μακάριος Σπυρίδων ἠγνόησε παντελῶς τὴν ὑπόθεσιν· ὡς δὲ πολὺς ἦν ἐπικείμενος αὐτῷ ὁ ἄνθρωπος, πολλὰ ἄνω καὶ κάτω τὸν οἶκον διερευνήσας ὁ γέρον καὶ μὴ εὐρῶν ἠνίατο σφόδρα καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα ἔλεγε μήτε εἰδέναι μήτε εἶναι τι ἐν τῷ οἴκῳ. (4) ὁ δὲ ἔμπορος ἐκβοῶν δάκρυσί τε συνεχόμενος καὶ ὀλοφυρόμενος ἤτει τὴν παρακαταθήκην, λέγων αὐτὸν διαχειρίσεσθαι τῆς ἀπωλείας χάριν, εἰ μὴ λάβοι τὰ παρακατατεθέντα, φάσκων ἔνεκα γήρως αὐτῷ ταύτην τὴν παραμυθίαν [45] πεφυλάχθαι παρ' αὐτῇ τῇ παρθένῳ παραθέμενος. (5) ἀναγκάζεται τοίνυν ὁ γέρον ὁ ἅγιος ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ μνήμα τῆς θυγατρὸς ἅμα τῷ ἐμπόρῳ ὀρμησαί πρὸς πεύσιν τοῦ πράγματος. ὁ δὲ ἐλθὼν καλεῖ τὴν θυγατέρα ἐξ ὀνόματος καὶ φησι πρὸς αὐτήν· «τέκνον μου Εἰρήνη.» ἣ δὲ ἀποκριθεῖσα ἀπὸ τοῦ τάφου λέγει πρὸς αὐτόν· «τί θέλεις, ὦ πάτερ;» ὁ δὲ γέρον πρὸς αὐτήν· «ποῦ ἀπέθου τὴν τοῦδε τοῦ ἀθρώπου παραθήκην, ὦ θύγατερ;» κάκεινη πρὸς αὐτὸν ἔφη· «ἐν τῷδε κέλιται τῷ τόπῳ, πάτερ», σαφῶς τὸν τόπον ἐπισημάνασα τῷ πατρί. ὁ δὲ πρὸς αὐτήν· «πορεύου ἐν εἰρήνῃ, τέκνον μου Εἰρήνη.» (6) ὁ οὖν γέρον ἐπιστρέψας οἶκοι καὶ εὐρῶν οὐπὲρ εἶπεν ἡ παρθένος κεῖσθαι τὴν παραθήκην ἀπέδωκε τῷ ἀνδρὶ. (7) πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τοῦ ἀνδρὸς ἄδονται θαύματα καὶ παραδοξοποιαίαι πολλάι, αἱ καὶ μέχρι δεῦρο πρὸς τῶν ἐγχωρίων δείκνυνται τοῖς ἐφισταμένοις πρὸς πληροφορίαν τῆς ἀληθοῦς ἡμῶν εἰς Χριστὸν πίστεως. τοιούτοις τοιγαροῦν μέχρι τῶν καιρῶν ἐκείνων ἀγίοις ἀνδράσιν ἡ ἐκκλησία διέπρεπεν, ἐξ ὧν πολλοὶ παρήσαν κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον.

(8) Ἄλλα μὴν καὶ Ἄθανάσιος, περὶ οὗ καὶ πρώην εἰρήκαμεν, τηλικάδε διάκονος ὢν, οὐκ ἄμοιρος τοῦ τῶν ἀγίων ἐκείνων χοροῦ εἶναι ὑπὸ πάντων ὠμολόγητο· συνῆν δὲ τῷ Ἀλεξάνδρῳ τῷ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ, βοηθὸς ἄριστος ὑπάρχων αὐτῷ. (9) ἀνεκίνουν γοῦν ὀσημέραι οἱ ἡμέτεροι ἅγιοι ἐπίσκοποι ἐπὶ πλείστον ὅσον χρόνον πάμπολλα περὶ τῆς πίστεως, οἰόμενοι δεῖν μηδὲν εὐχερὲς ἢ τολμηρὸν περὶ τηλικαύτης ζητήσεως διαπράττεσθαι, (10) συχνῶς τε τὸν Ἄρειον μετεπέμποντο καὶ πυκνῇ ἀνακρίσει τὰς προτάσεις αὐτοῦ ἀναπτύσσοντες διέλυον, πλείστη τε ὄση σπουδὴ καὶ φροντίς ἦν αὐτοῖς, πῶς ἐχρῆν πρὸς τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἀθέσμων αὐτοῦ δογμάτων ψηφίσασθαι καὶ ἀνθορίσασθαι. (11) μετὰ πολλῆς οὖν τῆς σκέψεως καὶ τῆς πρὸς θεὸν ἰκεσίας ταῦτα διελάμβανον.

Διὸ καὶ σφόδρα σοφῶς καὶ λίαν ἀρμοδίως τοὺς κατὰ τῶν ἀθεμίτων δογμάτων

Ἄρειου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐλέγχους ἀντέθηκαν, πρόρριζον ἀνασπάσαντες τὰς κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ μιὰς αὐτῶν βλασφημίας καὶ ἐξαφανίσαντες. (12) καὶ τῷ μὲν »οὐκ ἐκ τοῦ θεοῦ« λέγειν ἐκείνους τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀντέθηκαν οἱ ἡμέτεροι τὸ »θεὸν ἐκ θεοῦ« καὶ τῷ »μὴ ἀληθινὸν θεὸν« κατ' ἐκείνους ἀντέγραψαν οἱ ἡμέτεροι »θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ« καὶ τῷ »κτίσμα« αὐτὸν λέγειν ἐκείνους ἀνθωρίσαντο οἱ ἡμέτεροι »γεννηθέντα [46] οὐ ποιηθέντα« καὶ τῷ »έτερουσίω« ὑπ' ἐκείνων προβαλλομένῳ ἀντέθηκαν οἱ ἡμέτεροι ἐπίσκοποι τὸ »ὁμοούσιον εἶναι τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, τουτέστι γεννηθέντα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς«, κτίστην τε αὐτὸν καὶ δημιουργὸν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ἐκήρυξαν κατὰ τὴν ἀνέκαθεν παραδοθεῖσαν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἀποστολικὴν πίστιν, γραφικαῖς μαρτυρίαῖς τὰς ἀποδείξεις ἐκδῶσαντες, καθὼς προῖων ὁ λόγος ἀποδείξει. (13) ταύτη τῇ ἀντιδότῳ τὰ θανάσιμα φάρμακα ἀνατρέψαντες ἅμα τρανοτέραν ἐντεῦθεν ἤδη λοιπὸν τὴν ἀποστολικὴν συμφώνως ἐγγράφονται πίστιν.

12. »Ἡ ἀγία καὶ μεγάλη καὶ οἰκουμηνικὴ σύνοδος τῶν ἐν Νικαίᾳ συναχθέντων ἁγίων πατέρων ἡμῶν διὰ τοῦ μακαρίου καὶ ἀγίου ἐπισκόπου Ὁσίου πόλεως Κουρδούβης τῆς τῶν Σπάνων ἐπαρχίας, ἐπέχοντος καὶ τὸν τόπον τοῦ τῆς Ῥωμαίων ἐπισκόπου σὺν τοῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ θρόνου προαναφωνηθεῖσι πρεσβυτέροις, ἐρμηνεύοντος αὐτὸν ἑτέρου εἶπεν· (2) ἡ θεότης οὐχ ἓν πρόσωπόν ἐστι κατὰ τὴν Ἰουδαίων ὑπόληψιν, ἀλλὰ τρία πρόσωπα καθ' ὑπόστασιν ἀληθινὴν, οὐκ ὀνόματι ψιλῶ, καὶ τοῦτο μαρτυρίαῖς πολλαῖς ἀπὸ τε παλαιᾶς καὶ νέας διαθήκης κηρύττεται. (3) ἡ μὲν παλαιὰ κατὰ τὸν σωματικώτερον ἔτι τρόπον διαλεγομένη λόγον ὡς λαλούμενον παρέστησεν, ἡ δὲ καινὴ τὸν λόγον θεὸν ἀπέδειξε κατὰ τὸ »ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος« καὶ πρόσωπον τέλειον ἐκ τελείου· θεὸς γὰρ οὐ μέρος ὁ υἱός, ἀλλὰ τέλειος ὡσπερ ὁ πατήρ, τῆς αὐτῆς οὐσίας ὧν ἦς καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν ἀφράστως πατήρ. (4) συνυπάρχει δὲ ὡσαύτως τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ τοῦ αὐτοῦ χρήματος ὃν οὐπὲρ ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱός. (5) μίαν τοίνυν βουλήν, μίαν βασιλείαν, μίαν ἀθθεντίαν, μίαν δεσποτείαν ἐπὶ πάντων τῶν κτιστῶν φύσεων ὀρωμένων τε καὶ νοουμένων, μίαν θεότητα καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ὁμολογητέον πρὸς ἡμῶν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος, οὐ σύγχυσιν ἢ διαίρεσιν τῶν τῆς ἀρρήτου ἐκείνης καὶ μακαρίας τριάδος ὑποστάσεων κηρυττόντων ἡμῶν, (6) ἀλλὰ πατέρα {αἰεὶ} ἀληθῶς πατέρα ἀληθινοῦ υἱοῦ αἰεὶ ὄντα καὶ ὑφεστῶτα καὶ υἱὸν ἀληθῶς υἱὸν ἀληθινοῦ πατρὸς αἰεὶ ὄντα καὶ ὑφεστῶτα καὶ πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς πνεῦμα ἅγιον αἰεὶ ὄν καὶ ὑφεστός, τριάδα ἀχώριστον, ἄρρητον καὶ ἀληθῶς ἀπερινόητον καὶ ἀνέκφραστον, μίαν θεότητα καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ταύτης εἶναι πιστεύοντες. (7) καὶ ταύτην ὁμολογοῦμεν κατὰ τὴν ἀνέκαθεν παρὰ τοῦ κυρίου διὰ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ ἀποστόλων καὶ τῶν τῆν [47] ἐκείνων ἁγίαν πίστιν φυλαξάντων ἀσπίλως ἀρχαίων ἁγίων ἡμῶν πατέρων παραδοθεῖσαν ἡμῖν τῆς αὐτῆς πίστεως ἀληθῆς δογμάτων ἀκρίβειαν, ἐτοιμῶς ἐχόντων ἡμῶν σὺν εὐδοκίᾳ τοῦ ἀγίου πνεύματος διὰ πλείστων ὄσων μαρτυριῶν τῶν ἐκ τῶν θείων γραφῶν δεῖξαι ταῦτα οὕτως ἔχειν.»

(8) Τούτων παρ' αὐτῶν, μᾶλλον δὲ δι' αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἀγίου πνεύματος ἐκφωνομένων οἱ τῆς ἀσεβείας Ἄρειου ἀντιποιοῦμενοι ὑπεγόγγυζον λίαν τρυχόμενοι— ἦσαν δὲ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας καὶ Θεόγνιν τὸν τῆς Νικαίας, οὓς ἔμπροσθεν

ἤδη ἐδηλώσαμεν—, ἀπέβλεπον δὲ ὅμως εἰς τοὺς μισθωτοὺς Ἀρείου, φιλοσόφους τινὰς λογίους ὑπεράγαν, οὓς συνηγόρους τῆς οἰκείας μοχθηρίας μισθωσάμενος Ἄρειος σὺν αὐτοῖς ἦκεν εἰς τὴν ἀγίαν ἐκείνην καὶ οἰκουμηνικὴν σύνοδον. (9) παρήσαν γὰρ πλείστοι ὅσοι φιλόσοφοι, εἰς οὓς ἠλπικότες, ὡς ἀρτίως εἰρήκαμεν, οἱ τῆς ἀληθείας πολέμοι εἰκότως ἐάλωντο μετὰ τοῦ καὶ τῆς βλασφημίας αὐτῶν διδασκάλου, πληρουμένης ἐπ' αὐτοῦ καὶ αὐτῶν τῆς ἱερᾶς γραφῆς λεγούσης »ἐπικατάρατος πᾶς ἄνθρωπος, ὃς ἔχει τὴν ἐλπίδα αὐτοῦ ἐπ' ἄνθρωπον καὶ ἀπὸ κυρίου ἀπέστη ἢ καρδία αὐτοῦ«. (10) ἀπέστη γὰρ ὄντως ἀπὸ κυρίου ἢ βλάσφημος καρδία τοῦ θεομάχου Ἀρείου καὶ τῶν κοινωνῶν τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ, κτίσμα καὶ ποίημα τολμησάντων λέγειν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν πάντων κτίστην καὶ δημιουργὸν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων κτιστῶν φύσεων.

13. Εἰς δὲ τις τῶν μισθωτῶν Ἀρείου φιλόσοφος, λίαν παρὰ πάντας τοὺς ἄλλους θαυμαζόμενος, πολλὰ καὶ πάμπολλα ὑπὲρ Ἀρείου πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τοὺς ἡμετέρους διετείνετο ἐπὶ πλείστας ὅσας ἡμέρας, ὥστε γίνεσθαι ἐφ' ἐκάστης ἐκ τῆς διὰ τῶν λόγων συμβολῆς μεγάλην ἀκρόασιν, τοῦ πλήθους τῶν συνερχομένων ἐπισυνθέουτος, τοῦ δὲ φιλοσόφου κατὰ τῶν παρὰ τῆς ἀγίας συνόδου λεγομένων τὰς ἀσεβεῖς Ἀρείου βλασφημίας προβαλλομένου, λέγοντος περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τὸ »ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν« καὶ ὅτι »κτίσμα καὶ ποίημα ἐξ οὐκ ὄντων καὶ ἐξ ἑτέρας οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἐστι«. (2) καὶ ὑπὲρ τούτων τῶν μιαρῶν δογμάτων Ἀρείου πολὺς ἦν αὐτῷ ἀγὼν [48] καὶ αἱ τῶν λόγων ιψάδες, λυττῶντος αὐτοῦ κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ κατατρέχοντος τοῦ τῶν ἀγίων ἱερέων ἐκείνων χοροῦ, λαλοῦντος ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας ἐχθροῦ. (3) οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχοι, οἱ ἡμέτεροι ἐπίσκοποι, τὰς ὀφειλομένας καὶ πρεπούσας ὑπὲρ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων ἀντιθέσεις ἀταράχως τῷ φιλοσόφῳ προσέφερον, τὸν μέγαν προφήτην ὁμοῦ καὶ βασιλέα Δαυὶδ μιμούμενοι λέγοντα »ἦτοιμάσθην καὶ οὐκ ἐταράχθην« πάσας γὰρ τὰς τοῦ φιλοσόφου πολυπλόκους προτάσεις ὡς πυρὶ τῷ θείῳ λόγῳ στυππείου δίκην κατανήλισκον. (4) ἀλλὰ καὶ οὕτως ὁ φιλόσοφος τῇ τῶν λόγων διαβολικῇ εὐτεχνίᾳ θαρρῶν τὴν διὰ τῶν ἐπισκόπων ἀλήθειαν κηρυττομένην ἀντιτοξεύειν ἐνίστατο, εὖ μάλα ῥᾶστα πᾶσι τοῖς ἐπαγομένοις αὐτῷ ὡς ᾤετο προσφερόμενος, ἐπιλύειν τε ἐβιάζετο τὰ κινούμενα καὶ δίκην ἐγγέλυος, ἐν οἷς ἐδόκει ἑαυτῷ συνίστασθαι, διολισθαίνων τῶν ἐπικρατεστέρως αὐτῷ προσφερομένων νοημάτων ἐκ τῶν οἰκείων ῥημάτων ἀλισκόμενος συγκατέπιπτεν. (5) ἀλλὰ καὶ οὕτως κορυβαντιῶν ἀλαζονικῶς κατὰ τῆς εἰρηνικωτάτης συνόδου ἐφέρετο, ἐλπίζων νικᾶν τοῦ ἐν αὐτοῖς ἀηττήτου πνεύματος Χριστοῦ τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν. (6) ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὁ θεὸς »ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν«, ὅτι »οὐκ ἐν λόγῳ ἢ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἀλλ' ἐν δυνάμει« συνίσταται, δι' ἐνὸς τῶν ἐκεῖσε δούλων αὐτοῦ τὸν ἐν τῷ φιλοσόφῳ λαλοῦντα πονηρὸν δαίμονα ἰσχυρῶς κατεσίγασεν οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ἐξέβαλεν. (7) ἀνὴρ γάρ τις ἐκ τῶν παρόντων τῇ συνόδῳ ἀγίων ὁμολογητῶν, ἀπλοῦς τὴν φύσιν εἶπερ τις ἄλλος τῶν ἀγίων καὶ μηδὲν ἕτερον εἰδὼς »εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον« σαρκὶ κατὰ τὰς γραφάς, συνὼν τοῖς ἐπισκόποις καὶ ὁρῶν τὸν φιλόσοφον κατεπαιρόμενον τῶν ἡμετέρων ἀγίων ἐπισκόπων καὶ τῇ μοχθηρᾷ αὐτοῦ συζητήσει καταλαζονεόμενον, αἰτεῖ

παρὰ τῶν ἐπισκόπων, τῶν τοῦ θεοῦ ἱερέων, χώραν αὐτῷ συνομιλίας παρ' αὐτῶν πρὸς τὸν φιλόσοφον δοθῆναι. (8) τότε οἱ καθ' ἡμᾶς ἅγιοι ἐπίσκοποι θεωροῦντες τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ ἄπειρον αὐτὸν εἶναι γραμμάτων ἔπειθον μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ μέσον, μὴ ποτε παρὰ τοῖς μοχθηροῖς καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροῖς γέλως [49] γένηται. (9) ὁ δὲ μὴ ἀνασχόμενος πρόσεισι τῷ φιλοσόφῳ καὶ φησι πρὸς αὐτόν· »ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀεὶ σὺν τῷ πατρὶ ὄντος θεοῦ λόγου ἄκουσον τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα, ὧ φιλόσοφε.« ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· »ἐὰν εἴποις.« καὶ ὁ ἅγιος πρὸς αὐτόν »εἷς ἐστὶν ὁ θεὸς« φησὶν »ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα δημιουργήσας, ὃς καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐκ γῆς διαπλάσας ὑπεστήσατο τὰ πάντα τῷ λόγῳ αὐτοῦ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. (10) τοῦτον τὸν λόγον, ὧ φιλόσοφε, θεοῦ υἱὸν ἡμεῖς εἰδότες προσκυνούμεν, πιστεύοντες διὰ τὴν ἡμετέραν ἀπολύτρωσιν ἐκ παρθένου αὐτὸν σεσαρκῶσθαι καὶ τετέχθαι καὶ ἐνηθρωπηκεῖναι καὶ διὰ τοῦ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ πάθους τοῦ ἐν τῷ σταυρῷ καὶ τοῦ θανάτου ἐλευθερωκεῖν αὐτὸν ἡμᾶς ἐκ τῆς αἰωνίου κατακρίσεως διὰ τε τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ζωὴν ἡμῖν αὐτὸν αἰώνιον περιποιεῖσθαι, ὃν καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνελθόντα ἐλπίζομεν πάλιν ἐλεύσεσθαι κριτὴν τε ἔσεσθαι περὶ πάντων ὧν διεπραξάμεθα. πιστεύεις τούτοις, ὧ φιλόσοφε;« (11) ὁ δὲ φιλόσοφος ὡσὰν μηδεπώποτε πείραν λόγων εἰς ἀντίθεσιν ἐσχηκῶς ἀπηνέωθη καὶ ὡς κωφὸς ἢ ἄλαλος οὕτως ἀπεσιώπησε, τοῦτο μόνον οἰκτρᾷ λίαν τῇ φωνῇ πρὸς αὐτόν εἰρηκῶς ὅτι »κάμοι ταῦτα οὕτως ἔχειν δοκεῖ καὶ μηδὲν ἕτερον εἶναι ἢ πάντα καθὼς προείρηκας«. (12) ὁ δὲ γέρων πρὸς αὐτόν ἔφη· »εἰ ταῦτα οὕτως ἔχειν πιστεύεις, ὧ φιλόσοφε, ἀναστὰς ἀκολούθει μοι, καὶ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν σπουδάσωμεν, ἐν ἧ ἴληψη τὸ σημεῖον ταύτης τῆς πίστεως.« (13) ὁ δὲ φιλόσοφος μεταβαλὼν ὄλον ἑαυτὸν πρὸς τὴν ἀληθῆ εἰς τὸν τῶν ὄλων θεὸν εὐσέβειαν, ἀναστὰς ἠκολούθει τῷ γέροντι καὶ ἐπιστραφεὶς λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς συνελθοῦσιν εἰς τὴν ἀκρόασιν· »ἀκούσατε« φησὶν, »ὧ ἄνδρες. ἕως ὅτε λόγων ἐποιούμην σπουδῆν, λόγους λόγοις ἀντετίθουν καὶ τὰ προσφερόμενα τέχνη τοῦ λέγειν ἀνέτρεπον, (14) ὅτε δὲ ἀντὶ λόγων δυνάμις τις θεία ἐκ τοῦ στόματος τοῦ συζητοῦντος προελήλυθεν, οὐκ ἴσχυσαν οἱ λόγοι λοιπὸν τῇ δυνάμει ἀντιτάξασθαι· οὔτε γὰρ ἄνθρωπος θεῷ οἶός τέ ἐστὶν ἀντιστήσασθαι. διὰ τοι τοῦτο εἴ τις ὑμῶν δύναται συνίεναι, ὡς ἔγωγε νενόμικα, πιστεύσει εἰς Χριστὸν καὶ ἀκολουθησάτω τούτῳ τῷ γέροντι, ἐν ᾧ ἐλάλησεν ὁ θεός.«

[50] (15) ¶ Τοῦτον τὸν τρόπον ἀναλαβὼν ὁ φιλόσοφος φωτισθεὶς τε καὶ γενόμενος Χριστιανὸς ἔχαιρεν ἠττηθεὶς ὑπὸ τοῦ γέροντος.

¶ Τούτου δὲ τοῦ φιλοσόφου βαπτισθέντος καὶ τῇ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ συναφθέντος καὶ διαναπαυομένου καὶ ἀγαλλιῶντος ἐπὶ τοῖς μεγαλείοις τοῦ θεοῦ ἡ σύνοδος ἔχαιρεν.

Ἀντίρρησις ἐτέρου φιλοσόφου τοῦνομα Φαίδωνος ποιουμένου καὶ αὐτοῦ τοὺς λόγους ὑπὲρ τοῦ θεομάχου Ἀρείου καὶ τῆς ἐφευρεθείσης ὑπ' αὐτοῦ βλασφημίας

14. Πρότασις τοῦ φιλοσόφου πρὸς τὴν ἁγίαν σύνοδον εἰς τὸ »ποιήσωμεν ἄνθρωπον« »καὶ εἶπεν ὁ θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.« εἰ οὖν, ὡς ἡ φωνὴ δηλοῖ, ἧ καὶ ὁ νοῦς, ἐξαπαχθεὶς ἂν τις ἀνθρωπόμορφον λέξει τὸν θεόν. τὸν δὲ θεὸν ἴσμεν ἀπλοῦν καὶ ἀσχημάτιστον. τί οὖν βούλονται αἱ σημασίαι τῶν προσηγοριῶν τούτων, φατέ. μὴ ἄρα ἀνθρωπόμορφον τὸ θεῖον;

(2) Ἀπόκρισις τῶν ἀγίων πατέρων διὰ Εὐσταθίου ἐπισκόπου Ἀντιοχείας· οὐχ οὕτως, ὡς φιλόσοφε, ἀλλ' ἢ τὸ εἰπεῖν τὸν θεὸν »ἀρχέτωσαν πάσης τῆς γῆς« καὶ τὸ »κατακυριευσάτωσαν αὐτῆς καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῇ« τοῦτο τὸ κύριόν ἐστι τοῦ ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα θεοῦ καὶ ἄρχειν αὐτὸν πάσης τῆς γῆς, (3) ἐπέειπερ, ὡς ἄρχει ὁ θεὸς ἀπάσης τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ πάντων, οὕτω καὶ τὸν ἄνθρωπον δεύτερον ἄρχοντα πάσης τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κατέστησε. τοῦτο εἶναι τὸ »κατ' εἰκόνα« θεοῦ »καὶ καθ' ὁμοίωσιν« γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον φημι.

(4) Ἐτι ἀνταπόκρισις τῶν ἀγίων πατέρων διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου Εὐσταθίου εἰς αὐτό· »καὶ εἶπεν ὁ θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν«. ἀλλὰ πρὸς τίνα ἔφη, ζητήσωμεν, φιλόσοφε. ἐν τῷ γὰρ εἰπεῖν »καὶ εἶπεν ὁ θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα [51] ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν« ζήτημα ἐνέβαλε νοῆσαι ἡμᾶς, πρὸς τίνα ἔλεγε τὸ »ποιήσωμεν«. εἰπὼν γὰρ »καὶ εἶπεν ὁ θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον« ἐπήγαγε λέγων »καὶ ἐποίησεν ὁ θεός τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρρεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς«. (5) ἢ οὖν τοῦ »ποιήσωμεν« σημασία τὸ εἶναι πρόσωπον συνδημιουργὸν σημαίνει καὶ συνισοπροσήγορον εἰσάγει. ὡς γὰρ θεὸς ὁ πατὴρ ἐστὶν ὁ εἰπὼν »ποιήσωμεν ἄνθρωπον«, οὕτω θεός ἐστι καὶ πρὸς ὃν τὸ »ποιήσωμεν« εἶρηκε, μιᾶς οὐσίας τῆς τῶν ἀμφοτέρων προσώπων θεότητος, τοῦ τε εἰπόντος »ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν« καὶ τοῦ ποιήσαντος τὸν ἄνθρωπον. (6) τὸ γὰρ »ποιήσωμεν« τὸ πάγιον καὶ ἀπαράλλακτον τῆς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ θεότητος παρίστησιν ἢ φωνή. ἢ γὰρ τοῦ θεοῦ εἰκὼν ἀπλή καὶ ἀσύνητος ἐστὶ πῦρ οὐσα τῇ φύσει.

(7) Ἀπόκρισις σύμφωνος τῶν ἀγίων πατέρων· »φῶς ἀπρόσιτον« καὶ »ἄστεκτός« ἐστὶ φύσις ἢ τῆς ἀγίας τριάδος οὐσία. αὕτη ἐστὶν ἡ διάνοια τοῦ »ποιήσωμεν«.

15. Ἀντίρρησις τοῦ φιλοσόφου ὑπὲρ Ἀρείου· πάλιν ἐρῶ τὸ τὸν θεὸν ἀπλοῦν εἶναι καὶ ἀσχημάτιστον καὶ ἀσύνητον. πῶς οὖν ἄρα νοητέον τὸ »κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν« καὶ τὸ μὴ προϋπάρχειν τὸν εἰπόντα τοῦ πρὸς ὃν ἔλεγε »ποιήσωμεν ἄνθρωπον« καὶ τὰ ἐξῆς; φατέ ἡμῖν σαφῆ τὴν περὶ τούτων ἀπόδειξιν, εἰ δύνασθε.

(2) Οἱ ἅγιοι ἐπίσκοποι διὰ Ὁσίου ἐπισκόπου πόλεως Κουρδούβης ἐρμηνεύοντος αὐτὸν ἐτέρου εἶπον· εἰ προϋπήρχεν, ὡς σὺ φῆς, τοῦ υἱοῦ ὁ πατὴρ καὶ μεταγενέστερος ὁ υἱὸς μετὰ χρόνους τινὰς κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ εἰς υἱὸν αὐτοῦ μετὰ ταῦτα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἀναγορευθεὶς, καθὰ φατε ἀσεβῶς βλασφημοῦντες εἰς ποίησιν τῶν κτιστῶν φύσεων προκεκτίσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ, εἶπεν ἂν κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀσέβειαν ὁ ἄκτιστος θεὸς πρὸς τὸν κτιστὸν θεὸν καθ' ὑμᾶς· »ποιήσόν μοι ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἐμὴν καὶ ὁμοίωσιν«. (3) ἀλλ' ἐπέειπερ αἰεὶ πατὴρ ὁ θεός, ὡς προαπεδείξαμεν, καὶ αἰεὶ συνυπάρχει τῷ πατρὶ ὁ υἱός, οὐ μεταγενέστερος χρόνους, οὐκ ἐλάσσων δυνάμει, οὐ περιγραπτὸς τόπῳ, ἀλλ' αἰεὶ καὶ ὡσαύτως αἰδίως συνυπάρχων τῷ πατρὶ, γεγεννημένος ἐξ αὐτοῦ ἀπερινοήτως καὶ ἀνεκφράστως, καθὰ [52] προειρήκαμεν, θεὸς ἀληθινὸς ὢν αἰεὶ ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος ἀληθινοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, συνάναρχος τῷ πατρὶ, συναίδιος τῷ πατρὶ, συμβασιλεύων αἰεὶ τῷ πατρὶ, ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, ἰσοδύναμος τῷ πατρὶ, συνδημιουργὸς τῷ πατρὶ. (4) εἰ γὰρ καὶ πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι λέγει ἢ

θεία τῶν εὐαγγελίων φωνή καὶ ὅτι »χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν«, ἀλλ' ὅμως οὐ δίχα τοῦ πατρὸς ἐδημιούργησεν, ἐπέπερ μία θεότης καὶ βουλή μία τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀχωρίστως ἀεὶ ὄντος τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. (5) νοητέον οὖν, ὧ φιλόσοφε, ὅτι ἓν κατὰ τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, καθὰ καὶ ἐν εὐαγγελίοις ὁ αὐτὸς υἱὸς βοᾷ »ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν«, πρὸς ὃν ἔλεγε »ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν«.

(6) Ἀντίρρησις τοῦ φιλοσόφου· καὶ ἤδη ἐν ταῖς προτέραις ἐπερωτήσεσιν ἔφαμεν μὴ εἶναι τὸν θεὸν ἀνθρωπόμορφον. τίνα οὖν ἔχει τὴν σημασίαν ἡ ῥήσις αὕτη, τὸ »κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν«, φατὲ ἡμῖν. οὐ γὰρ μικρὸν ἡμῖν ἡ λέξις παρέχει ἀγῶνα· τέως τοῦτο λεκτέον.

(7) Ἀπόκρισις τῆς ἁγίας συνόδου διὰ τοῦ αὐτοῦ Ὁσίου ἐπισκόπου πόλεως Κουρδούβης· τὸ »κατ' εἰκόνα«, ὧ φιλόσοφε, νοητέον οὐ κατὰ τὴν τῶν σωμάτων σύνθεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ νοερὸν ἐντετυπῶσθαι ὁ τῆς ἀληθείας παρίστησι λόγος. ἄκουε τοίνυν καὶ σύνες. (8) ἀγαθὸς ὢν ὁ θεὸς τῇ φύσει ἐνέπηξε τῇ νοερᾷ τοῦ ἀνθρώπου οὐσία τὸ »κατ' εἰκόνα« αὐτοῦ καὶ »ὁμοίωσιν«, οἶον τὴν ἀγαθότητα, τὴν ἀπλότητα, τὴν ἀγιότητα, τὴν καθαρότητα, τὴν ἀφθοΐαν, τὴν χρηστότητα, τὴν μακαριότητα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἵν' ἄπερ ἐστὶν ὁ θεὸς τῇ φύσει, ταῦτα κατὰ τὴν αὐτοῦ χάριν ἔχειν δυνηθῆ καὶ ὁ ὑπ' αὐτοῦ κτισθεὶς ἄνθρωπος, τουτέστι τὸ νοερὸν αὐτοῦ. (9) καὶ ὡσπερ οἱ τῶν ζωγράφων ἐπιστήμονες, γράφοντες ἐν σανίσι τὰς ὁμοιώσεις τῶν εἰκόνων, ἐκ διαφόρων καὶ οὐκ ἐξ ἑνὸς χρώματος τὰς εἰκόνας ἀπαραλείπτως γράφουσιν, οὕτως δέδωκεν ὁ θεὸς καὶ τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντι ἐν τῷ νοερῷ ταμείῳ τῆς ψυχῆς, τουτέστι τῷ νῷ, ἔχειν διὰ τῶν ἀρετῶν τὸ »κατ' εἰκόνα« αὐτοῦ καὶ »ὁμοίωσιν«, (10) τῆς εἰκόνας ἀπαραλείπτως εὐρισκομένης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τῶν προρρηθέντων θείων πραγμάτων ὧν ἐνέθηκεν αὐτῷ ὁ θεὸς εἰπὼν »ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν«.

[53] 16. Ἀντίρρησις τοῦ φιλοσόφου· ὑπερκείσθω μοι ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος καιροῦ, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἐπερωτητέον περὶ τοῦ δι' οὗ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ πάντα τὰ τε ὀρώμενα τὰ τε μὴ ὀρώμενα. οὐ γὰρ μοι δοκεῖ εὖ ἔχειν, ἄπερ εἰρήκατε, ὅτι ἓν κατὰ τὸ αὐτὸ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς αἰδίως ἅμα καὶ ὅτι θεὸς ἀεὶ συμπροϋπάρχων τῷ πατρὶ ὁ υἱός. (2) ἐγὼ δὲ φαίην ὑπουργὸν ἐν τοῖς κτίσμασι γεγενῆσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ. ἐδεῖτο γὰρ ὁ θεὸς ὑπουργοῦ εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου κατασκευήν. διὸ μέλλων ὁ δημιουργὸς θεὸς κτίζειν τὰς κτιστὰς φύσεις ὑπεστήσατο ἑαυτῷ ἐργαλεῖον, δι' οὗ κτίσει πάσας τὰς φύσεις. (3) ὡσπερ γὰρ ὁ τέκτων προϋφιστᾷ ἐργαλεῖα εἰς τὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ μελλόντων γίνεσθαι κατασκευήν, οὕτως ἔστι νοῆσαι καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ, ὅτι ὑποστήσας ἑαυτῷ ὡς ἐργαλεῖον τὸν υἱὸν ἔκτισε δι' αὐτοῦ τὸν κόσμον. (4) τὸ γὰρ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ῥηθὲν ὅτι »πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο«, ὡς δι' ἐργαλείου ἐκτίσθησαν αἱ δι' αὐτοῦ φύσεις, καὶ τὸ »κατ' εἰκόνα« δὲ »ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν« εἰπεῖν τὸν θεὸν κτισθῆναι τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ ἐργαλείου, τουτέστι διὰ τοῦ υἱοῦ, κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν εἶπεν ὁ θεός.

(5) Ἀναπόκρισις τῶν ἁγίων πατέρων διὰ Λεοντίου ἐπισκόπου Καισαρείας Καπ-

παδοκίας καὶ Εὐψυχίου ἐπισκόπου Τυάνων· εἰ οὖν, ὡς σὺ φῆς, ἐργαλείον ὁ υἱὸς εἰς ποιήσιν τῶν κτιστῶν φύσεων ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐκτίσθη, ἐκ τῶν σεαυτοῦ καταπίπτεις λόγων, ὦ φιλόσοφε. λέγει γὰρ ἢ τοῦ εὐαγγελίου φωνή, ὡς καὶ αὐτὸς ἀρτίως ἐμνήσθης, »πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο« καὶ ἐπάγει »καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν«. (6) εἰ οὖν πᾶν τὸ κτιστὸν δι' αὐτοῦ γέγονε καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδὲ ἓν, κτίσμα δὲ καὶ ὁ υἱός, ὡς αὐτὸς φῆς, ἑαυτὸν ἔκτισεν ἄρα καὶ οὐχ ὁ πατήρ.

(7) Ἀντίρρησις τοῦ φιλοσόφου· ἅπαξ εἶπον, ὅτι ὡς δι' ἐργαλείου πάντα δι' αὐτοῦ ἐποίησεν ὁ θεός, εἰς αὐτὸ τοῦτο ποιήσας αὐτὸν πρὸ πάσης κτίσεως, πρὸς ποιήσιν τῶν κτιστῶν φύσεων ἐργαλείον εὐτρεπίσας αὐτόν.

(8) Ἀνταπόκρισις τῶν ἁγίων πατέρων διὰ τῶν αὐτῶν ἐπισκόπων Λεοντίου καὶ Εὐψυχίου· εἶπέ, ὦ βέλτιστε, ποῦ σοὶ τις ἐργαλεῖα ἀνεβόησε τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἢ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα; παράσχου ἡμῖν τὰς μαρτυρίας τῶν [54] ὑποθέσεων. τίνας πνευματοφόρου ἔχεις τὰς ὑπογραφὰς ἐκδώσαντος ἐργαλείον τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὸν κτίστην πάντων τῶν αἰώνων καὶ πασῶν στρατιῶν ἐπουρανίων καὶ πάντων ἐπιγείων; (9) ἐπάκουσον τοῖνυν, ὦ φιλόσοφε, τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐκ τῶν θείων γραφῶν τῶν ἐκθησάντων θεὸν συναίδιον τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, κτίστην τε καὶ δημιουργὸν πασῶν τῶν κτιστῶν φύσεων. (10) ἐν μὲν βίβλῳ κτίσεως ἔχεις Μωσῆν τὸν προφήτην, ὃς συνδημιουργὸν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τὸν υἱὸν ἐξέδωκε. λέγων, καθὰ προειρήκαμέν σοι, ὦ βέλτιστε, »εἶπεν ὁ θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν« πρόσωπον συνδημιουργὸν <τὸν υἱὸν> καλεῖν πέφυκεν, ἀλλ' οὐχὶ ἐργαλείον. τὸ γὰρ εἶπεῖν »καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρρεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς« ἀθηντίαν προσώπων σημαίνει. (11) ἐν τῷ γὰρ εἶπεῖν »ποιήσωμεν ἄνθρωπον« ἀναιρεῖ τὴν τῶν ἐργαλείων ἐπίνοιαν. τρανοτέραν δέχου μαρτυρίαν ἀθηντικὴν εἰς μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ υἱοῦ ἐκτεθείσαν, δεικνύσαν αὐτὸν δημιουργὸν πασῶν τῶν γενητῶν φύσεων, ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ Βαρουχ ἐκ στόματος Ἱερεμίου τοῦ προφήτου λέγοντος (12) »ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον ἐνέπλησεν αὐτὴν κτηνῶν τετραπόδων· ὁ ἀποστέλλων τὸ φῶς καὶ πορεύεται· ἐκάλεσεν αὐτὸ καὶ ὑπήκουσε αὐτῷ τρόμφ. οἱ δὲ ἀστέρες ἔλαμψαν ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν καὶ ἠψφράνθησαν. ἐκάλεσεν αὐτούς καὶ εἶπαν· πάρεσμεν· ἔλαμψαν μετ' εὐφροσύνης τῷ ποιήσαντι αὐτούς. οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. ἐξεύρε πάσαν ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ αὐτοῦ. μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναεστράφη.« (13) καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγει τῷ Ἰσραὴλ· »καὶ νῦν οὐκ ἔγνωσ, εἰ μὴ ἤκουσας; θεὸς αἰώνιος, θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς.« τίς οὖν οὗτος ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ὦ φιλόσοφε, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, ὁ καὶ ἐπὶ γῆς ὄφθεις καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναεστραφεῖς; τὸν υἱὸν λέγεις συναεστράφθαι τοῖς ἀνθρώποις ἢ τὸν πατέρα;

[55] (14) Ἀπόκρισις τοῦ φιλοσόφου· ὁ υἱός, φησί, συναεστραπται, καθὼς εἴρηκαν αἱ θεῖαι γραφαὶ καὶ γὰρ πιστωθεὶς ἐξ αὐτῶν ἀποδέδεγμαι. ἀλλ' ἔστι μοι ἔτι δυνατωτάτη καὶ ἀναντίρρητος ἀντίθεσις περὶ αὐτοῦ, ὅτι πρὸ πάσης κτίσεως ἔκτισεν αὐτόν ὁ θεός, ἵνα δι' αὐτοῦ τὰ πάντα κτίσῃ, καὶ ταῦτα ἀποδείξω ἐν τοῖς ἔμπροσθεν τῶν ἀγώνων.

(15) Ἀπόκρισις τῶν ἁγίων πατέρων διὰ τῶν αὐτῶν ὁσιωτάτων ἐπισκόπων Λεοντίου καὶ Εὐψυχίου· οὐχ οὕτως, φιλόσοφε. οὐκ ἔνεστι δεῖξαι σε ταῦτα ἄπερ φῆς.

γέννημα γάρ ἐστι τοῦ θεοῦ καὶ οὐ ποίημα, καθάπερ διὰ πλειόνων ἀπεδείξαμεν. καὶ τίς γάρ, ὦ φιλόσοφε, τῶν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ἀγχινοίᾳ πλουτούντων ἀνδρῶν οὐκ ἐκπλήττεται ἐπὶ ταῖς τοσαύταις ἐνεργείαις τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθειῶν φύσεων ὡς ὑπὸ θεοῦ, τουτέστιν ὑπ' αὐτοῦ κτισθειῶν, τῆς γραφῆς βοώσης »ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον« καὶ »εἶδεν ὁ θεὸς τὰ πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν«. (16) Ἰωάννης δὲ ὁ εὐαγγελιστῆς σαφέστατα δείκνυσιν αὐτὸν αἰεὶ συνυπάρχοντα τῷ πατρὶ συναϊδίον τε καὶ συνάναρχον τῷ πατρὶ. »ἐν ἀρχῇ« γάρ φησιν »ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν.« (17) ἰδοὺ σαφέστατα δέδεικται, ὦ φιλόσοφε, ὅτι πάσης γενητῆς φύσεως δημιουργὸς ὁ υἱός. εἰ οὖν δημιουργὸς τῶν ὄλων κτισμάτων ἐστίν, ὡσπερ οὖν καὶ ἔστιν, ὀρωμένων τε καὶ νοουμένων, δηλὸν ὅτι θεὸς ἀληθῶς φύσει καὶ οὐκ ἐργαλείον, ὡς σὺ φῆς, οὐδὲ κτίσμα οὔτε ποίημα οὔτε μεταγενέστερος τοῦ πατρός. (18) τὸ γὰρ »ἦν« τετράκις λεχθὲν ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ τὸ προϋπάρχον οὐκ ἔχει. ἵνα δὲ τελειότατα γινῶς ὅτι οὐχ ὑπεξούσιος, ἀλλ' αὐτεξούσιος ὡς καὶ ὁ πατήρ, δέχου καὶ ἄλλην ἐναργεστάτην μαρτυρίαν. (19) ἄκουε τοίνυν τοῦ θεσπεσίου Ἡσαίου βοῶντος. »καὶ θελήσουσι« φησὶν »εἰ ἐγενήθησαν πυρίκαυστοι«, τοὺς Ἰουδαίους προαναφωνῶν, »ὅτι παιδίον ἐγεννήθη, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός σύμβουλος, θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής.« ἄκουε, φιλόσοφε, ἐξουσιαστὴν αὐτὸν [56] προκηρυττόμενον καὶ οὐχ ὑπεξούσιον, καθὼς ὑμεῖς φατε. (20) ἀλλὰ πάλιν ἐπαναληπτέον τὴν λέξιν· »θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἀρχῶν εἰρήνης, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος«. ἐν δὲ μιᾷ τῶν αὐτοῦ ἐνεργειῶν παρίστησιν ἑαυτὸν ὁ αὐτὸς μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ αὐτεξούσιον τε καὶ κτίστην τοῦ ἀνθρώπου, ἐπὶ τῇ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ἀναπληρώσει ὑπ' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ γεγεννημένη. (21) »ἀπαύγασμα« γάρ ἐστι τοῦ πατρὸς συναϊδίον »καὶ χαρακτήρ« ἀπαράλλακτος »τῆς« ὅλης αὐτοῦ »ὑποστάσεως«, καθὰ φησιν ὁ ἀπόστολος {Παῦλος}, τὸ »σκεῦος τῆς ἐκλογῆς«. (22) ἰδοὺ, φιλόσοφε, τοσοῦτοι ἄναρχον, ἐπέπερ καὶ συνάκτιστον τῷ πατρὶ, κτίστην τε πασῶν τῶν κτιστῶν φύσεων, καθὰ πλειστάκις εἰρήκαμεν, τῶν τε ὀρωμένων τῶν τε νοουμένων, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἀπέδειξαν. (23) ποῦ δὲ καὶ οἱ μάρτυρες τῶν ἐργαλείων, φῆσον εἰ ἔχεις. τάχα οὖν καὶ εἰς ἐργαλεῖα πιστεύσας ἐβαπτίσθης, εἶπερ, ὡς φῆς, πιστὸς ὑπάρχεις τῷ θεῷ.

17. Ἀντίρρησης τοῦ φιλοσόφου περὶ τοῦ »κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ« ἐκ τῶν Παροιμιῶν Σολομῶντος· ἐπεὶ, φησί, τοσοῦτον βιάζεσθε ὑμεῖς τὴν ἀλήθειαν, τί εἴπωμεν περὶ ταύτης τῆς φανερᾶς λέξεως τῆς »κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ«;

(2) Ἀπόκρισις τῶν ἀγίων πατέρων διὰ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐπισκόπου Καισαρείας Παλαιστίνης· τί πιθανῶς καὶ ῥαδίως ὡς οἶεσαι τοὺς βυθοὺς διαδιδράσκεις; μὴ σαυτῷ, ὦ φιλόσοφε, ἀφορμὰς ἀνάδρους ἐπισώρευε. ὄρα μὴ πως δυσεπιβάτοις κρημνοῖς ἀπαραφυλάκτως ἐπιβάς κρημνισθῆς. (3) ἀλλ' εἰς τὸ »κύριος ἔκτισέ με« νῦν φήσομεν. οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξέδωκαν περὶ τῆς λέξεως ταύτης τῆς ὅτι »κύριος ἔκτισέ με« πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα καὶ εἰς τὴν κατὰ σάρκα δὲ οἰκονομίαν τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ ὅπως διεείληφان, πάντως ἴστε τὰς ἐκδόσεις. (4) ἡμεῖς δὲ καὶ

ἐπ' ἄλλαις ἱστορίαις τὴν ἔκδοσιν νῦν ποιησόμεθα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ συνεργούντος, καὶ εἰ θέλεις, ὦ φιλόσοφε, αὐτὴν ὅλην τὴν λέξιν προτείνωμεν μετὰ καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς. (5) λέγει γὰρ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς· «ἐὰν ἀναγγείλω ὑμῖν [57] τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι», εἶτα ἐπάγει λέγων «κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστήσθαι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ με». ὅθεν κατασκευάζων τὸ ὅτι «κύριος ἔκτισέ με» ἐπισυναψας εἶπε· «κύριος ἐποίησε χώρας καὶ ἀοικήτους». (6) ζητῶμεν λοιπὸν κύριον τὸν κτίσαντα αὐτὸν τὸν καὶ ποιήσαντα χώρας καὶ ἀοικήτους· νυγματισθεὶς γὰρ ὁ Σολομῶν ἐκ τῶν τοῦ πρὸς Ἰὼβ εἰπόντος «ποῦ ἦσθα ἐν τῷ θεμελιῶν με τὴν γῆν;» εἶπε «κύριος ἐποίησε χώρας καὶ ἀοικήτους». (7) ἐν δὲ βίβλῳ Βαρουὺχ ἐκ στόματος Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, καθὼς προαπεδείξαμεν, περὶ τοῦ ποιήσαντος χώρας καὶ ἀοικήτους λέγει· «υἱοὶ Ἄγαρ ἐκζητοῦντες τὴν σύνεσιν ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ἐκζητηταὶ τῆς συνέσεως· ὁδὸν δὲ σοφίας οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ ἐμνήσθησαν τὰς τρίβους αὐτῆς.» (8) καὶ μετ' ὀλίγα· «ἀλλ' ὁ εἰδὼς τὰ πάντα γινώσκει αὐτήν, ἐξεύρεν αὐτὴν τῇ συνέσει αὐτοῦ». εἰπὼν περὶ τοῦ ἐξευρόντος τὴν σοφίαν τῇ συνέσει αὐτοῦ ἐπάγει αὐτοῦ καὶ τὰς ἐνεργείας λέγων· «ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον ἐνέπλησεν αὐτὴν κτηνῶν τετραπόδων· ὁ ἀποστέλλων τὸ φῶς καὶ πορεύεται». (9) οὐ παραβλεπτέον γάρ, ὦ φιλόσοφε, τὰ αὐτὰ πάλιν διαγορευῆσαι πρὸς ἐναργῆ ἀπόδειξιν τῆς προκειμένης ὑποθέσεως. «ὁ ἀποστέλλων» φησὶ «τὸ φῶς καὶ πορεύεται· ἐκάλεσεν αὐτὸ καὶ ὑπήκουσεν αὐτῷ τρόμῳ· οἱ δὲ ἀστέρες ἔλαμψαν ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν καὶ ἠὺφράνθησαν· ἐκάλεσεν αὐτοὺς καὶ εἶπαν· πάρεσμεν· ἔλαμψαν μετ' εὐφροσύνης τῷ ποιήσαντι αὐτούς. οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. ἐξεύρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη.» (10) τὰς δύο φράσεις προσθήσαντες κυρίως τοῦ ποιήσαντος χώρας καὶ ἀοικήτους, ὡς εἶπε Σολομῶν καὶ Βαρουὺχ ἤτοι Ἱερεμίας— εἰπὼν γὰρ «κύριος ἔκτισέ με» ἐπήγαγεν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐνεργείας λέγων «κύριος ἐποίησε χώρας καὶ ἀοικήτους»— συλλογισώμεθα, ὦ βέλτιστε, τὸ τίς κύριος ὁ ποιήσας χώρας καὶ [58] ἀοικήτους· (11) νοήσομεν, ὅτι οὐκ ἄλλος ἀλλ' ἢ πάντως «ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον»— ἐν τῷ γὰρ κατασκευάζειν «τὴν γῆν» ποιεῖν ἐστὶ «χώρας καὶ ἀοικήτους»—, ὁ καὶ ἐμπλήσας «αὐτὴν κτηνῶν τετραπόδων», ὁ καὶ καλέσας τὸ φῶς «καὶ ὑπήκουσεν αὐτῷ τρόμῳ» καὶ τὰ ἐξῆς, περὶ οὗ λέγει, ὅτι «ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη». (12) νοητέον οὖν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κύριος ὁ κτίσας τὴν λογιστικὴν σοφίαν εἰς «ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ», ἣν ἠὺτρέπισε τῷ «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ ἀνθρώπῳ ὁ ποιήσας «χώρας καὶ ἀοικήτους», «ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον». ἀλλὰ καὶ πάλιν τὴν ἀρχὴν τῆς λέξεως ἴδωμεν. «ἐὰν ἀναγγείλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα», ἀλλ' οὐκ εἶπε τὰ μέλλοντα, καὶ πάλιν λέγει «μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἐξαριθμῆσαι», ἀλλ' οὐ τὰ πρὸ αἰῶνος. (14) ἐγνώσθη ἡμῖν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστὶν ὁ καὶ τὴν λογιστικὴν σοφίαν κτίσας, «ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον», ὁ ποιήσας «χώρας καὶ ἀοικήτους», ὁ καὶ τῷ Ἰὼβ εἰπὼν «ὅτε ἐγενήθησαν ἄστρα, ἤμεσάν με

πάντες ἄγγελοί μου». Μωσῆς δὲ λέγει περὶ τοῦ ποιήσαντος τὸ φῶς »καὶ εἶπεν ὁ θεός· γενηθήτω φῶς« καὶ ἐπήγαγε λέγων »καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς ἀστέρας« καὶ τὰ ἐξῆς. (15) ἵκανὰ εἶναί μοι δοκεῖ τὰ λεχθέντα, ἃ αἱ ἀποδείξεις παρέστησαν, ὧ φιλόσοφε, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστὶν ὁ καὶ τὴν ἐν Σολομῶντι λογιστικὴν σοφίαν κτίσας καὶ πάντα τὰ κτιστά, καὶ οὐκ ἐργαλεῖον. (16) ἵνα δέ σοι σαφεστέραν τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν παραστήσωμεν καὶ τάχιον ἔλθωμεν ἐπὶ τὸν νοῦν τοῦ πράγματος καὶ τῆς θεωρίας αὐτοῦ, τὰ ἐκ τῆς γραφῆς λέξωμεν. (17) μέλλων ὁ προφήτης Μωσῆς ἐξιέναι τὸν βίον, ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ Ἐναντήσεως Μωσέως, προσκαλεσάμενος Ἰησοῦν υἱὸν Ναυῆ καὶ διαλεγόμενος πρὸς αὐτὸν ἔφη· »καὶ προεθεάσατό με ὁ θεὸς πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναί με τῆς διαθήκης αὐτοῦ μεσίτην«, καὶ ἐν βίβλῳ Λόγων μυστικῶν Μωσέως αὐτὸς Μωσῆς προεῖπε περὶ τοῦ Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος. (18) περὶ οὗ Σολομῶντος οὕτω προεῖπε· »καὶ δαδουχήσει [59] αὐτὸν ὁ θεὸς σοφίαν καὶ δικαιοσύνην καὶ ἐπιστήμην πλήρη, αὐτὸς οἰκοδομήσει τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ« καὶ τὰ ἐξῆς. (19) ἵνα δὲ σαφέστερον εἶη ὃ φημι, οὕτως ἐξετάσωμεν τὸν νοῦν· ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸν κόσμον ἢ ὁ κόσμος διὰ τὸν ἄνθρωπον;

Ὁ φιλόσοφος· πάντως ὁ κόσμος διὰ τὸν ἄνθρωπον.

(20) Οἱ ἅγιοι ἐπίσκοποι οἱ ἡμέτεροι διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου εἶπον· καὶ εἰ ὁ κόσμος διὰ τὸν ἄνθρωπον πάντως ὡς προγενεστέρου τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει ὄντος, ὁ δὲ κόσμος μεταγενέστερος ἦν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς λογιστικῆς σοφίας ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει, ὁ ἄνθρωπος οὖν προγενέστερός ἐστι τοῦ κόσμου καὶ ἡ σοφία. ὁ οὖν προγενέστερος ὢν τοῦ κόσμου προϋπάρχει καὶ τῶν τοῦ κόσμου φύσεων, οἶον οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἡμέρας, νυκτός, νεφῶν, ἀνέμων, ἀβύσσων, πηγῶν, ὀρέων, βουνῶν. (21) τούτων πάντων προγενεστέρα ἐστὶν ἡ σοφία καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει, δι' ὃν ὁ κόσμος. προπρεσβύτερος οὖν τῶν τοῦ κόσμου φύσεων ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ σοφία ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει ἤδη προϋπάρχει τοῦ κόσμου. (22) ἀλλ' οὗτος μὲν οὖν μεταγενέστερος κτισθεὶς ἠνέχθη ἐν τῇ τῆς κτίσεως παρόδῳ, ὁ δὲ μεταγενέστερος τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει οὗτος προγενέστερος παρήχθη ἐν τῇ τῆς κτίσεως παρόδῳ. (23) ἀλλὰ καὶ ἡ σοφία, ἣν »ἐξεύρε τῇ συνέσει αὐτοῦ« ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἣν δέδωκε τῷ »κατ' εἰκόνα« αὐτοῦ ἀνθρώπῳ, καὶ αὕτη προϋπήρξε τοῦ κόσμου καὶ τῶν φύσεων αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει. (24) εἰδὼς οὖν ἐν ἑαυτῷ ὁ Σολομῶν, διδαχθεὶς ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ δοθείσης αὐτῷ σοφίας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ σοφία προϋπήρξαν τοῦ κόσμου καὶ τῶν φύσεων αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει, βασανίσας <***> ὅτι τὸ ἤδη προϋπάρχον τοῦ κόσμου ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει »πρὸ καταβολῆς κόσμου«, ὃ »ἐξεύρε τῇ συνέσει αὐτοῦ« ὁ κύριος, τοῦτο δὴ ἔκτισεν ὁ αὐτὸς κύριος μεταγενέστερον τοῦ κόσμου καὶ τῶν φύσεων αὐτοῦ. (25) λέγει οὖν ὁ Σολομῶν ὡς ἐκ προσώπου τῆς ἐν ἀνθρώπῳ σοφίας τῆς προϋπαρξάσης τοῦ κόσμου ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει »κύριος [60] ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ«. (26) ὃ τῇ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σοφίᾳ ἀνῆκεν ἐκφωνεῖν τῇ λογιστικῇ, τῇ εὐτρεπισθείῃ τῷ ἀνθρώπῳ ἴταῦτα τῷ »κατ' εἰκόνα« τοῦ θεοῦ γενομένῳ, τὸ οὖν »κύριος ἔκτισε« τῷ προϋπάρξαντι τοῦ κόσμου ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει, τοῦτο τούτῳ προσέριψε, τὸ δὲ »γεννᾶ με« συνεῖς πάλιν εἰς τὰς μετὰ

ταῦτα ἐκ φύσεως παιδοποιίας ἐκδιδόμενον εἶπε. τὸ «γεννᾶ με» νόει τοῖνον, φιλόσοφε, τῆς αὐτῆς φύσεως παλαιουμένης καὶ ἀνανευομένης ἄχρι συντελείας. (27) τὸ οὖν «κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ» εἰς τὴν τῷ ἀνθρώπῳ δοθείσαν λογιστικὴν σοφίαν διαληπτέον, τὸ δὲ «γεννᾶ με» <εἰς> τὸ κατὰ πρόγνωσιν τοῦ θεοῦ αὐτῆς τῆς φύσεως τὸ ἐξ αὐτῆς, ἐξ εἰκόνων, ὡς τροχὸν εἰλιπτόμενον ἐπ’ αὐτὸν τὸν καμπτήρα ἐπαινὸν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, τοῦ πρωτοκτίστου ἀνθρώπου τοῦ «κατ’ εἰκόνα» θεοῦ κτισθέντος, ἐν ᾧ τὴν λογιστικὴν σοφίαν τὴν κτιστὴν ἐνέθηκεν, ἐν ᾧ τὴν εἰλικρινῆ αὐτοῦ ἀγάπην ἐνετύπωσεν ὁ θεός. (28) οὐπὲρ τὴν ἀνάκτισιν ἐν ἑαυτῷ ποιούμενος ὁ σωτὴρ ἔλεγε πρὸς τὸν πατέρα οἰκονομικῶς «ὅτι ἠγάπησάς με» φησί «πρὸ καταβολῆς κόσμου». τὸ δὲ «πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ» ἱστορήσας ὁ Σολομῶν, ὅτι οἱ αἰῶνες οἱ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἐκ τῆς περιόδου τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς τὴν σύστασιν ἔχουσι, τὸ δὲ προϋπάρξει τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς προϋπάρξει ἐστὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, ταύταις ταῖς ἱστορίαις θεωρήσας ὁ Σολομῶν ἠρμήνευσεν εὐαρμόστως τῷ τε ἀνθρώπῳ καὶ τῇ σοφίᾳ. (29) διὸ ἐκ προσώπου αὐτῆς ἐκφωνήσας λέγει τὸ «κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ», συλλογισάμενος ἐν ἑαυτῷ πάλιν, ὅτι μέλλοντος τοῦ θεοῦ παράγειν ταύτας τὰς φύσεις τὰς ἐγκοσμίους προγενεστέρας τοῦ τε ἀνθρώπου καὶ τῆς σοφίας εἰς τὸ εἶναι, καὶ ὅτι δεῖ τοὺς προγενεστέρους παρεῖναι, παραγομένων δὲ τῶν φύσεων ἱστορεῖν κατὰ τάξιν τὰς φύσεις παραγομένας, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ σοφία ἠγείσθαι τῶν ἔργων ἐτέθησαν. (30) ἢ οὖν τῷ ἀνθρώπῳ δοθείσα ὑπὸ τοῦ θεοῦ λογιστικὴ [61] καὶ κριτικὴ σοφία ἢ δαδουχήσασα {ἐπὶ} Σολομῶντα, καθά φησιν ὁ μέγας Μωσῆς, λέγει ἐν Σολομῶντι· «κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ» καὶ τὰ ἐξῆς. (31) ἦς ἐκ προσώπου τῆς προγενεστέρας σὺν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ κόσμου διηγούμενος τὰς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ τὰς ἐν τῷ κόσμῳ παράγοντος φύσεις φησὶν ὁ αὐτός· «κύριος ἐποίησε χώρας καὶ οἰκῆτους, ἄκρα οἰκούμενα τῆς ὑπ’ οὐρανόν. ἠνίκα ἠτοίμασε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ, ὅτε ἀφώριζε τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ’ ἀνέμων. ἠνίκα ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ ἄνω νέφη, καὶ ὡς ἀσφαλῆς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ’ οὐρανόν, ἐν τῷ τιθέναι τῇ θαλάσῃ ἀκριβασμὸν αὐτοῦ, καὶ ὕδατα οὐ παρελεύσονται λόγον στόματος αὐτοῦ, καὶ ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἤμην παρ’ αὐτῷ ἀρμόζουσα, ἐγὼ ἤμην ἣ προσέχαιρε.» (32) ταῦτα ἐκ προσώπου τῆς σοφίας, καὶ δείκνυσιν ἀσφαλῶς, ὅτι ὁ προϋπάρξας τοῦ κόσμου ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσει, δι’ ὃν καὶ ὁ κόσμος εὐτρεπίσθη, δηλὸν ὅτι καὶ τῶν τοῦ κόσμου φύσεων προϋπήρξεν. (33) ἴστωρ οὖν γενόμενος τῆς παρόδου τῶν φύσεων ὑπαριθμεῖ τὴν τάξιν αὐτῶν ὁ προγενέστερος αὐτῶν, ἡ σοφία, ἣν «ἐξεύρε τῇ συνέσει αὐτοῦ», ἣν ἠντρέπισε τῷ ἀνθρώπῳ. (34) τίς οὖν ὁ ταύτην τὴν σοφίαν προετρεπίσας καὶ δεδωκὼς τῷ ἀνθρώπῳ, ἢ ὑφηγήσατο αὐτῷ τὰς ἐνεργείας; οὐκ ἄλλος ἄλλ’ ἢ πάντως «ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον», ὁ καὶ ἐμπλήσας «αὐτὴν κτηνῶν τετραπόδων», ὁ καλέσας τὸ φῶς, «καὶ ὑπήκουσεν αὐτῷ τρόμῳ», ὁ «ἐπὶ γῆς» ὀφθεῖς καὶ συναναστραφεῖς «ἀνθρώποις». (35) τούτῳ κεκλήρωται αἱ ἐνεργοὶ τῶν φύσεων πάροδοι. ὅτι δὲ εἰς τὸ πρόσωπον εἴρηται τῆς σοφίας οὐχὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τὸ «κύριος ἔκτισέ με», ἀλλ’ ἢ τῆς λογιστικῆς σοφίας τῆς ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ κυρίου εὐτρεπισθείσης καὶ δοθείσης τῷ ἀνθρώπῳ, δι’ ὃν ὁ κόσμος ἐγένετο, σαφέστα-

τα διὰ πάντων δέδεικται, ὅτι εἰς τὸ πρόσωπον εἴρηται τῆς λογιστικῆς σοφίας. (36) βεβαιοὶ δὲ τὰ προειρημένα ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγων »τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον«, προσωποποιήσας τὸν κόσμον εἰς πρόσωπον τοῦ σαββάτου, ἀντὶ τοῦ »ὁ κόσμος διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸν κόσμον«.

18. Ἐτέρα ἀντίφρασις τοῦ φιλοσόφου· ἀλλά, φησὶν, ἡ σοφία ἢ ἐν Σολομῶντι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστὶ, τουτέστιν ἡ σοφία τοῦ θεοῦ, ὁ εἰπὼν »κύριος ἔκτισέ με« καὶ τὰ ἐξῆς.

[62] (2) Ἀπόκρισις τῶν ἀγίων ἐπισκόπων πρὸς τὸν φιλόσοφον διὰ τοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου· εἶπέ, ὦ φιλόσοφε, ἡ σοφία ἢ ἐν Σολομῶντι, ὡς φῆς, ἡ τοῦ θεοῦ ἐστὶ σοφία;

Ἄφίλοσοφος· ναί, φησὶν, οὕτως ἔχει.

Ἄφίσκοπος· εἶπέ, ἡ σοφία τοῦ θεοῦ πρόγνωσιν ἔχει ἢ οὐ;

Ἄφίλοσοφος· ναί, ἔχει.

Ἄφίσκοπος· ἡ σοφία τοῦ θεοῦ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστὶν, ἢν φῆς ἐν Σολομῶντι;

Ἄφίλοσοφος· ναί, φησὶν.

Ἄφίσκοπος· πῶς κρίνει ὁ κρίνων, κατὰ πρόγνωσιν ἢ οὐ;

Ἄφίλοσοφος· ναί, φησὶν, ἀλλὰ πῶς;

Ἄφίσκοπος· ὁ οὖν κρίνων κατὰ πρόγνωσιν κρίνει καὶ κατὰ τὰ ἔργα ὡς προγνώστης;

Ἄφίλοσοφος· ναί, εἶπον.

(3) Ἄφίσκοπος· πῶς οὖν ἡ σοφία ἢ ἐν Σολομῶντι λέγει »τρία ἐστὶν ἀδύνατά μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω«; τὰ τρία εἰρηκυῖα ἢ ἐν Σολομῶντι σοφία ἀδυνατεῖν αὐτὴν νοῆσαι περὶ τοῦ τετάρτου εἶπε μὴ ἐπιγινώσκειν »καὶ ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι«. (4) εἰ οὖν ἡ σοφία τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἢ ἐν Σολομῶντι, πῶς »κρίνει τὸν κόσμον« μὴ εἰδυῖα »ἀνδρὸς ὁδοὺς ἐν νεότητι«; καὶ πῶς τοῦτο ἀληθές, ὅτι ὁ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα θεοῦ, τουτέστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καθὼς φησὶ Μωσῆς ὁ προφήτης, ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστής— »πάντα δι' αὐτοῦ« φησὶν »ἐγένετο« — οὐκ ἐπίσταται »ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι«; (5) »ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιεὶς εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν«, ὁ »ετάζων καρδίας καὶ νεφροὺς« κατὰ τὸν προφήτην τὸν εἰπόντα »σὺ ἔγνωσ τὴν καθέδραν μου καὶ τὴν ἔγερσίν μου, σὺ συνῆκας πάντας τοὺς διαλογισμοὺς μου« φησὶν »ἀπὸ μακρόθεν· τὴν τρίβον μου καὶ τὴν σχολὴν μου σὺ ἐξιχνίασας καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προείδες.« (6) καὶ ἐν ἑτέρῳ πάλιν· »ὁ παιδεύων ἔθνη οὐχὶ ἐλέγξει, ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γινώσκει; κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἰσὶ μάταιοι.« (7) ὁ οὖν ταῦτα ἐπιστάμενος καὶ πάντα προγινώσκων οὐκ [63] ἐπίσταται »ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι«; καὶ πολλὰ ἔστιν εὐρεῖν ἐκ τῶν γραφῶν τὰ ἐλέγχοντα τὴν ἀνοιαν τῶν κακῶς ὑπειληφότων περὶ τοῦ ῥητοῦ τούτου. (8) πῶς γὰρ »ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γινώσκει« αὐτὸς οὐκ ἐπίσταται »ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι«; εἰ ἴσθι οὖν, ὦ φιλόσοφε, ὅτι Σολομῶν κριτικὴν ἔλαβε σοφίαν, ἢν »ἐξεύρε τῇ συνέσει αὐτοῦ« ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἢν ἠὲ πρέπεισε τῷ »κατ' εἰκόνα« αὐτοῦ ἀνθρώπῳ συλλογιστικῆν. (9) ἀμέλει δὲ ἐπιβεβαιοὶ τὰ ῥηθέντα ὁ κύριος ἐν

εὐαγγελίοις. λέγων τὸ «καὶ ἰδοὺ πλείονα Σολομῶντος ᾧδε» ἀνέτρεψε τοὺς λέγοντας αὐτὸν εἶναι τὴν ἐν Σολομῶντι σοφίαν. εἰ γὰρ καὶ τῷ ψόφῳ τῆς φωνῆς ἰσοπροσήγορός ἐστιν ἡ σοφία, ἀλλ' ἡ τοῦ θεοῦ σοφία, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, προγνώστης ἐστὶ καὶ κατὰ πρόγνωσιν κρίνει καὶ κατὰ τὰ ἔργα ὡς κτίστης καὶ δημιουργὸς τῶν ἀπάντων, καθὼς καὶ Παῦλος, τὸ «σκευὸς τῆς ἐκλογῆς», Ἑβραίοις γράφων ᾧδέ πως λέγει περὶ αὐτοῦ· (10) «ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δί-στομον καὶ δικνουόμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος καὶ κριτικὸς ἐνθυμή-σεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχλησιμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος». (11) καὶ πρὸς Ῥωμαίους δὲ ὁ αὐτὸς γράφει λέγων· «ὦν οἱ πατέρες καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα ὁ ὧν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν». (12) δείκνυσι δὲ ᾧδε, ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς σοφία θεὸς ἐστὶν ἀληθῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, αἰδῖος ἐξ αἰδίου καὶ ἀληθινὸς ἐξ ἀληθινοῦ, φύσει ὧν αἰεὶ υἱὸς τοῦ αἰεὶ ὄντος θεοῦ καὶ πατρὸς.

19. Ἀντίρρησις τοῦ φιλοσόφου· τί οὖν ἔστιν ὃ φησιν «ὁδὸν δὲ σοφίας οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ ἐμνήσθησαν τὰς τρίβους αὐτῆς» καὶ τὰ ἐξῆς;

(2) Ἀπόκρισις τῶν ἀγίων ἐπισκόπων διὰ τοῦ αὐτοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου· πολλάκις πρὸς τὰ ῥήματα τῆς σοφίας ἀπιδῶν, ᾧ φιλόσοφε, ἐθαύμασας τῆς σοφίας τὴν δύναμιν, ὅτι δὴ μεγίστην νοημάτων ἀλήθειαν ἔστιν εὐρεῖν ἐν αὐτῇ βραχυτάταις ταῖς λέξεσι. (3) καὶ τάχα δικαίως ἂν τις παρεικάσειε τὰ ῥήματα τῆς γραφῆς τῇ εὐαγγελικῇ παραβολῇ τῇ διαγορευούσῃ εἰκέναι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν «κόκκῳ σινάπεως», ὅπερ βραχύτερον «μέν ἐστι [64] πάντων τῶν σπερμάτων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς», φυὲν δὲ καὶ ἀναπληρωθὲν ἱκανὴν σκέπην τοῖς πετεινοῖς δίδωσιν. (4) οὕτως ὁρῶμεν τὴν τῶν θείων ῥημάτων δύναμιν ἐν βραχέσι σπειρομένην λέξεσιν, ἀναπληρουμένων δὲ τῶν νοημάτων καὶ ὡσπερ κλάδων ἐπὶ τὴν διάνοιαν τῶν πετεινῶν ἐπεκτεινομένων, τουτέστι τῶν ἀνθρώπων, τοσαύτη τις εὐρίσκεται δύναμις, ὥστε μὴ μόνοις τοῖς γεωργοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς παρεστώσι πετεινοῖς ἱκανὴν παρέχειν τὴν σκέπην. (5) πόθεν οὖν ἐκινή-θη πρὸς ταύτην τὴν ἐνοιαν ἢ ἐκ τοῦ λόγου τῆς ἱερᾶς γραφῆς τοῦ ἱεροψάλτου Δαυὶδ πρὸς ἀπόδειξιν καὶ σύστασιν οὐ τῆς λογιστικῆς σοφίας, ὡς αὐτὸς ὑπέιληφας, ἀλλὰ τῆς καὶ ταύτην καὶ πάντα τὰ γενητὰ δημιουργησάσης ἀκαταλήπτου σοφίας τῆς ἀκτί-στου καὶ ἀνάρχου, τουτέστι Χριστοῦ, (6) ἐπέειπερ Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία κατὰ τὸν τῆς ἀρρήτου καὶ ἀπερινοήτου θεότητος αὐτοῦ τρόπον, ὁ ἀληθὴς τοῦ θεοῦ θεὸς λόγος. «τῷ» γὰρ «λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ» φησὶν «ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.» (7) ἤκουσας «λόγον κυρίου», ἤκουσας «πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ». ἄκουε τοίνυν καὶ πάλιν περὶ τῆς συστάσεως τῆς ἀληθοῦς πίστεως τῆς εὐσεβῶς ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν νοουμένης τε καὶ κηρυττομένης, ἐπέειπερ, οἶμαι, οὐδὲν τῶν προαναφωνηθέντων σοι παρὰ τοσαύτης ἀγίων ἀρχιερέων πνευματικῆς χορείας τὴν αἴσθησιν δέδεξαι. (8) ἄκουε τοίνυν εὐσεβῶς καὶ μὴ τοῖς ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς διερευνᾶσθαι πειρῶ τὰ ἀπόρρητα.

Ὁ τέλειος οὔτε μειοῦται οὔτε αὔξει. εἷς ἀγέννητος ὁ θεὸς καὶ πατήρ, εἷς καὶ ὁ γεγεννημένος ἐξ αὐτοῦ μονογενὴς υἱὸς θεὸς λόγος. (9) ὡσπερ οὖν οὐκ ἔστι συναγέν-νητος τῷ θεῷ καὶ πατρὶ θεὸς ἕτερος, οὕτως οὐδὲ συγγεγεννημένος ἢ προγεγεννημέ-

νος ἢ μεταγεγεννημένος υἱὸς ἕτερος τοῦ θεοῦ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ υἱῷ θεῷ λόγῳ. εἷς ὄντως θεὸς καὶ πατήρ, εἷς ὄντως καὶ ὁ γεγεννημένος ἐξ αὐτοῦ ἀφράστως υἱὸς θεὸς λόγος. (10) ὡσπερ οὖν οὐ λόγῳ μόνῳ πατήρ ὁ θεός, οὕτως οὐδὲ λόγῳ μόνῳ υἱός, ἀλλὰ ἀληθῶς υἱός. γνήσιος ὁ πατήρ, γνήσιος ὁ υἱός. θεὸς ὁ πατήρ, θεὸς καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος υἱός. τέλειος ὁ πατήρ, τέλειος αὐτοῦ καὶ ὁ υἱός. ἀσώματος ὁ πατήρ, ἀσώματος καὶ ὁ υἱός· ἀσώματος γὰρ χαρακτήρ καὶ εἰκὼν ἀσώματος δηλονότι. [65] (11) πιστεύεις τοῦτο, ὦ φιλόσοφε, ὅτι γεγέννηται ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ὁ μονογενὴς υἱὸς αὐτοῦ, καθάπερ ἐξ ὑπαρχῆς τῶν λόγων διὰ πλείστων ὅσων γραφικῶν μαρτυριῶν ἀπεδείξαμεν, ἢ οὐ;

Ἄντεπερώτησις τοῦ φιλοσόφου· πῶς καὶ τίνι τρόπῳ, φράσον.

(12) Οἱ ἅγιοι ἐπίσκοποι διὰ τοῦ αὐτοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου εἶπον· μὴ ζήτηι, πῶς, φιλόσοφε. εἰ δὲ μὴ, καθὰ ἤδη διὰ πλειόνων εἴρηταί σοι καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς διαλέξεως διεμαρτυράμεθα, ὅτι κρημνίσαι σεαυτὸν σπουδάξεις διερευνᾶν πειρώμενος τὰ ἀνεξερεύνητα. (13) εἰ μὲν γὰρ ἐνδέχεται ζητεῖν πῶς ὁ ἀγέννητος, ἐνδέχεται ζητεῖν καὶ πῶς ὁ γεγεννημένος· εἰ δὲ οὐ καταλείπει ζήτησιν ὁ ἀγέννητος, πῶς ἀγέννητος, οὕτως οὐδὲ ὁ γεγεννημένος καταλείπει ζήτησιν, πῶς γεγέννηται. μὴ ζήτηι τὰ ἀνερεύνητα, οὐ γὰρ εὐρίσκει· τὰ εὐρισκόμενα ζήτηι, καὶ εὐρίσκει. (14) ἐὰν γὰρ ζητῆς, παρὰ τίνος ἔχεις μαθεῖν; παρὰ τῆς γῆς; οὐχ ὑφίστατο. παρὰ θαλάσσης; οὐδέπω ἔκτιστο ἢ ὑγρά. παρὰ οὐρανοῦ; οὐκ ἦν ποιηθείς. παρὰ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρον; οὐδέπω δεδημιούργητο. παρὰ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων; οὐδέπω ἦσαν, ἐπεὶπερ καὶ αὐτῶν ποιητὴς ὁ υἱός. ἀλλὰ παρὰ αἰώνων; πρὸ αἰώνων ὁ μονογενὴς. (15) μὴ ἐξέταζε τὰ μὴ αἰεῖ ὄντα περὶ τοῦ αἰεῖ ὄντος. ἄρρητος, ἀγέννητος ὁ πατήρ· ἄρρητος, ἀρρήτως γεγεννημένος ἐξ αὐτοῦ ὁ υἱός. (16) σιώπησον περὶ τοῦ πῶς καὶ παραχώρει τοῦτο τῷ γεγεννηκότι καὶ τῷ γεγεννημένῳ. ὁ γὰρ πατήρ μόνος γινώσκει τὸν υἱὸν τίς ἐστι καὶ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα »καὶ ὧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι«, καθὰ φησι τὸ αὐτοῦ εὐαγγέλιον. (17) εἰ δὲ μὴ θέλεις παύσασθαι ζητεῖν τὸ πῶς, ἀλλὰ φιλονεικεῖς διερευνᾶν τὰ ἀνεξερεύνητα, καταγελωμέν σου τὴν τόλμαν, μᾶλλον δὲ καὶ πενθοῦμέν σε, ὅτι οὐ πίστει θέλεις νοεῖν τὸν θεὸν αἰεῖ πατέρα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τὸν μονογενῆ υἱὸν αὐτοῦ αἰεῖ υἱὸν αὐτοῦ, συνυπάρχοντα αἰεῖ τῷ πατρὶ καὶ οὐ μεταγενέστερον, καθὼς σὺ ἀσεβῶς φῆς. (18) ἀλλὰ νόει πίστει καὶ ὁμολόγει τέλειον ἐκ τελείου τὸν υἱόν, ὡς πολλάκις ἤκουσας, φῶς αἰδίον ἐκ φωτὸς αἰδίου, θεὸν ἀληθινὸν ἐξ ἀληθινοῦ θεοῦ καὶ πατρός, ἄκτιστον ἐξ ἀκτίστου, ἀσύνητον ἐξ ἀσυνθέτου, αἰεῖ ὄντα πρὸς τὸν πατέρα. »ἐν ἀρχῇ« [66] γὰρ »ἦν ὁ λόγος«, καθὰ φησιν Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστής, »καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.« (19) τὸ »ἦν«, φιλόσοφε, τὸ προϋπάρχον οὐκ ἔχει, τὸ »ἦν«, φιλόσοφε, περιγράφει τὸ »οὐκ ἦν«, καθὰ προαπεδείξαμεν, καὶ τὸ »θεός« περιγράφει τὸ »οὐ θεός«. τοῖς γεγραμμένοις πίστευε, τὰ μὴ γεγραμμένα μὴ ἐννοεῖ μηδὲ ζήτηι. (20) πίστευε ὅτι πάντα αὐτὸς ἐδημιούργησεν ὁ υἱὸς τὰ γεγεννημένα νεύματι πατρικῷ, οὐκ ὀφθαλμῶν βλέμματι — ἀσύνητος γὰρ ὁ θεός, ὡς προειρήκαμεν—, ἀλλὰ νεύματι, ὡς αὐτὸς οἶδε μόνος, ὅπερ ἡμεῖς πίστει νοοῦντες κηρύττομεν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν γραφῶν, ὅτι βουλῇ τοῦ πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ δεδημιούργηκε πᾶσαν τὴν κτίσιν τὴν τε ἐπουράνιον καὶ ἐπίγειον τὴν τε ὀρωμένην καὶ νοομένην οὐκ ὀργάνοις οὔτε

μηχαναῖς οὐδὲ συνεργία τινὸς ἑτέρου, ἀλλὰ βουλήσει πατρός, καθὰ ἀρτίως εἰρήκαμεν, τοῦ εἰπόντος πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον »ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν«. (21) οὐκ εἶπε »ποιήσον« ἢ »ποιήσατε«, ἀλλὰ »ποιήσωμεν«, δεικνὺς τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον ἐπὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ ἀφράστου τριάδος. (22) μὴ ὑπογύγυζε, ὦ φιλόσοφε, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνακίνει, ἀλλὰ ὄρα τῷ τῆς διανοίας βλέμματι τὴν τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων ἀκρίβειαν καὶ δέχου πιστῶς, μὴ ἐπὶ πλείον γινόμενος »ἄπιστος ἀλλὰ πιστός«. (23) ἄκουε οὖν καὶ σύνεες· ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ πρὸ αἰώνων αὐτοῦ υἱός, πρὸς ὃν εἶπε »ποιήσωμεν ἄνθρωπον« καὶ τὰ ἐξῆς, αὐτὸς πάλιν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν βουλή πατρικὴ καὶ οἰκεία ἄνθρωπος γέγονε, σαρκωθεὶς ἐκ παρθένου, διὰ τὸν ἐκπεσόντα ἄνθρωπον Ἀδάμ, (24) ὁ ἀσώματος ἐν σώματι κενώσας ἑαυτὸν, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, διὰ τὸ σῶμα. ἔλαβε νέφος ὁ θεὸς λόγος τὸ σῶμα, ἵνα μὴ καταφλέξη τὰς κτιστὰς φύσεις τὰς ἐν τῷ κόσμῳ — »θεὸν« γὰρ »οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε«—, (25) ἐκρατήθη σαρκί, ἵνα καὶ ἡ σὰρξ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀτρέπτου ἐνώσεως ἐλευθερωθῇ τοῦ θανάτου, ἀόρατος ἐν ὀρατῷ, ἵνα ὑπομείνῃ τὰ ὀρώμενα, ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ χρόνον, ἀλλ' ἀληθεία κατ' ἀμφοτέ-
ρα θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἄνθρωπος καὶ θεὸς ὁ αὐτός. εἷς γὰρ ἐξ ἀμφοῖν Χριστός, νοουμένης καὶ γνωριζομένης τῆς διαφορᾶς τῶν οὐσιῶν, τῆς τε θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σαρκός· θεὸς ἦν καὶ ἔστι, γέγονεν ἄνθρωπος δι' οἰκονομίαν. (26) δι' αὐτὸν προφήται, δι' αὐτὸν ἀπόστολοι, δι' αὐτὸν μάρτυρες· προφήται διὰ τὸν προφητευθέντα, ἀπόστολοι διὰ τὸν ἀπεσταλμένον οἰκονομικῶς, μάρτυρες διὰ τὸν πρωτομάρτυρα. ἦλθε θεὸς ἐπὶ γῆς ὁ υἱός, σαρκὶ κρύψας, [67] ὡς ἠβουλήθη, τὸ τῆς αὐτοῦ θεότητος μέγεθος, οὐκ ἐρημώσας τὰ ἐν οὐρανοῖς· οὐδὲ γὰρ πρὸ τοῦ σαρκωθῆναι ἔρημος αὐτοῦ ὁ κόσμος. (27) θεὸς ἦν καὶ ἔστι, γέγονε καὶ ἄνθρωπος δι' οἰκονομίαν, σαρκωθεὶς καὶ τεχθεὶς ἐκ παρθένου δι' οἰκείαν φιλανθρωπίαν. (28) ἄξιον ἑαυτοῦ καὶ ἴσον υἱὸν ἐγέννησεν ὁ πατήρ, ὡς οἶδεν ὁ γεννήσας αὐτὸν θεὸς καὶ πατήρ καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος υἱός, ὦ φιλόσοφε.

20. Ἀντίρρησις τοῦ φιλοσόφου· μὴ ἐπὶ πλείστον ὅσον ἐπίμενε βιαζόμενος τὴν ἀλήθειαν καὶ τῇ τῶν λόγων εὐτεχνία ἐπισκιάζειν ὡς νέφος πειρῶ τὸ τῆς γραφῆς ἀνά-
μαυρον φέγγος, ἀλλὰ εἰς τὸ προφανὲς τῆς γραφῆς ἔλθε τὸ προτεθέν σοι καὶ μὴ φεῦγε τὸ »κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ« καὶ τὸ »κύριος ἐποίησε χώρας καὶ ἀοικήτους, ἄκρα οἰκούμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν.« (2) μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει ἔννοιαν περὶ τοῦ ἐνὸς κυρίου, ταῦτά ἐστι τοῦ θεοῦ τοῦ καὶ πρωτόκτιστον κτίσαντος εἰς »ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ«, ὃν καὶ υἱὸν αὐτοῦ προσηγόρευσε, τοῦ καὶ κτίσαντος δι' αὐτοῦ ὡς δι' ἐργαλείου »χώρας καὶ ἀοικήτους«. (3) εἰ γὰρ καὶ ἡ κτιστὴ τοῦ θεοῦ σοφία, τουτέστιν ὁ υἱός, εἰργάζετο, ἀλλ' ὁ θεὸς ἦν ὁ κτίζων δι' αὐτοῦ τὰ μὴ ὄντα ὡς δι' ἐργαλείου.

(4) Ἀπόκρισις τῶν ἀγίων ἐπισκόπων διὰ τοῦ αὐτοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου· πολὺ διαστήκων τῆς βασιλικῆς λεωφόρου, τουτέστι τῆς ἀποστολικῆς πίστεως, ἔξω πωσ ταύτης φέρεσθαι ἀνέχῃ, κρημνίσαι σεαυτὸν ἅπαξ ἐλόμενος καὶ μικρὸν ἀνανεύσας ἐκ τοῦ περιέχοντός σε τῆς ἀσεβείας βυθοῦ, ὅταν ἤκουσας παρὰ τῆς ἀγίας συνόδου ταύτης τὴν προφητείαν τοῦ μεγάλου Ἱερεμίου δακτυλοδεικτοῦντος, ὡς ἂν εἴποι τις,

καὶ λέγοντος »οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν« καὶ τὰ ἐξῆς. (5) οἷς ἐπιλέγει »μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη«. καὶ οἶσθα, ὦ φιλόσοφε, ἐπερωτηθεὶς παρὰ τῶν ἀγίων ἐπισκόπων »τίς ὁ ἐπὶ τῆς γῆς ὄφθεις καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφεὶς, ὁ πατὴρ ἢ ὁ υἱός;«, καὶ ὠμολόγησας ὅτι »ὁ υἱός, καθὼς αἱ θεῖαι γραφαὶ λέγουσιν«. (6) οὐ ταῦτα εἶρηκας; πῶς πάλιν ἐπὶ τὸν βυθὸν τῆς μοχθηρίας Ἀρείου ἑαυτὸν ἀκοντίζεις, μᾶλλον δὲ βυθίζεις; οὐ γὰρ ἀνέζευξας χωρισθεὶς ἐκείνου, ὦ ἑαυτὸν συνέζευξας. προκρίνεις, ὦ ἄθλιε, τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων τὰ Ἀρείου βλάσφημα ῥήματα, κτίσμα καὶ ἐργαλεῖον τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἀποκαλῶν. (7) ἄκουε τοῖνυν πρὸς ἡμῶν, ὦ φιλόσοφε, εἶπερ φιλόσοφος εἶ, καὶ πείθου μὴ αὐτὸν εἶναι [68] τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὴν κτιστὴν σοφίαν τὴν λογιστικὴν τὴν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ δοθεῖσαν τοῦ κτίσαντος »χώρας καὶ ἀοικήτους«. (8) ἐπίστησόν σου τὸν νοῦν, μὴ πρὸς ἀπέχθειαν βλέπων, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ὁδηγήσει σε αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, καὶ γνώσῃ ὅτι οὐ κτίσμα ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ αὐτὸς κτίστης καὶ δημιουργὸς πασῶν τῶν κτιστῶν φύσεων, καθὼς καὶ αὐτὸς μικρὸν διαβλέψας νενόηκας καὶ νοήσεις, ὡς γε ἐγὼ πεπίστευκα, εἶπερ σωθῆναι ποθεῖς.

21. Ἀντίρρησις τοῦ φιλοσόφου κατὰ τοῦ ἀγίου πνεύματος· ἔστω, φησί, πιστὰ περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ ἀναμφίλεκτα, ὡς φατε, ὅτι ἔκτισεν ἢ ὅτι συνέκτισε τῷ θεῷ καὶ πατρί, ὡς αἱ μαρτυρίαι δηλοῦσι, καὶ ὅτι οὐ ποίημα ἀλλὰ γέννημα τοῦ θεοῦ, φύσει ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος, καὶ ἰδοὺ δεχόμεθα. (2) μὴ καὶ περὶ τοῦ πνεύματος ἔχετε τι λέγειν; τίς γὰρ τολμήσειε φῆσαι τὸ ἅγιον πνεῦμα κτίστην τινῶν γενητῶν φύσεων; ποῦ δὲ καὶ μαρτυρίαι περὶ αὐτοῦ λέγουσι δεδημιουργηκέναι αὐτό τι τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων κτισμάτων; τίς δὲ ὅλως ἀνεγράψατο περὶ αὐτοῦ ὡς περὶ τοῦ υἱοῦ; ἐκβοήσει τις ὑμῶν, εἰ ἔχοι.

(3) Ἀνταπόκρισις τῶν πατέρων διὰ Πρωτογένους ἐπισκόπου Σαρδικῆς· οὐκ ἔστι δυσχερές, ὦ φιλόσοφε, ἐπιδειξαί σοι τὰς μαρτυρίας τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀγίου πνεύματος, ἃς οἱ πατέρες ἡμῶν ἐξέθεντο περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἔκτισε. πάλιν φήσωμεν τὸ περὶ τῆς κτίσεως ῥηθὲν »καὶ εἶπεν ὁ θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν«, καὶ ἐπήγαγε λέγων »καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρρεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς«. (4) ὡς οὖν θεὸς ἐστὶν ὁ πατὴρ ὁ εἰπὼν τῷ υἱῷ »ποιήσωμεν«, ὁ δὲ υἱὸς θεὸς ὧν ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, εἰ οὖν θεὸν λέγομεν τὸν εἰπόντα καὶ τὸν ποιήσαντα τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐάν, λοιπὸν ἄκουσον περὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος· ὁ ποιήσας τὸν Ἀδὰμ θεὸς ἦν ἢ οὐ;

(5) Ὁ φιλόσοφος· ναί, θεὸς ἐστίν.

[69] Ὁ ἐπίσκοπος· ἐν τῇ βίβλῳ Ἰὼβ Ἐλιούμ ὁ Βουζανίτης λέγει πρὸς Ἰώβ· »πνεῦμα θεῖον τὸ ποιήσάν με«. εἰ οὖν θεὸς ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν Ἀδὰμ, τί εἶποις τὸν ποιήσαντα τὸν Ἐλιούμ; ἢ ἑτεροούσιος δοκεῖ σοι εἶναι ὁ Ἐλιούμ τοῦ Ἀδὰμ; τῶν γὰρ δημιουργῶν ἐπὶ τῆς ἴσης ἐπιστήμης τὸ ἰσοσχέδιον τοῦ συμπεράσματος φανεροῦσθαι πέφυκεν ἐπὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου πρόσωπον. (6) τί οὖν λέξεις, φιλόσοφε, τὸν ποιήσαντα τὸν Ἐλιούμ; ἄρα οὐχὶ θεὸν καὶ ποιητὴν ἀνθρώπου; ὡς γὰρ ἔφη περὶ τοῦ ποιήσαντος τὸν Ἀδὰμ »καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν Ἀδὰμ«, οὕτως εἶπεν ἡμᾶς δίκαιον καὶ περὶ τοῦ ποιήσαντος τὸν Ἐλιούμ, ὅτι θεὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα. ὧν ἴση τῆς δημιουργίας ἡ πλάσις,

ἴση καὶ ἡ τῶν δημιουργῶν προσηγορία, εἶπερ μία θεότης τῆς ἁγίας τριάδος ἐν τρισὶν ὑποστάσει τελείαις καὶ ἴσαις νοουμένη. (7) ἐν βίβλῳ δὲ Ἀναλήψεως Μωσέως Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος διαλεγόμενος τῷ διαβόλῳ λέγει· «ἀπὸ γὰρ πνεύματος ἁγίου αὐτοῦ πάντες ἐκτίσθημεν», καὶ πάλιν λέγει· «ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ ἐξήλθε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ὁ κόσμος ἐγένετο». ἴσον ἐστὶ τοῦτο τοῦ «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο». (8) ἀχώριστος γὰρ αἰὶ ἡ θεία καὶ ἄρρητος τριάς, ὃ τε πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, δημιουργήσασα ἅμα πάσαν τὴν κτίσιν τὴν τε νοητὴν καὶ αἰσθητὴν. (9) λέγει γὰρ καὶ ἐν τῷ λβ' ψαλμῷ· «τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.» ἄκουε δὴ τοῦ θεοῦ ἐν Ἡσαΐα λέγοντος «ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς σου, ἐπακούσομαί σου ὁ θεὸς Ἰσραὴλ». (10) εἰπὼν δὲ περὶ τῶν εὐεργεσιῶν τῶν πρὸς τὸν λαὸν ἐπάγει λέγων «ἵνα ἴδωσι καὶ νοήσωσι καὶ ἐπίστωται ἅμα, ὅτι χεὶρ κυρίου ἐποίησε ταῦτα πάντα, καὶ ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ κατέδειξεν αὐτά», χεῖρα φήσας τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ, ἅγιον δὲ τοῦ Ἰσραὴλ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. (11) καὶ πάλιν πρὸς Ἰακώβ εἶπεν· «ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν», καθὰ καὶ Ἰεζεκιὴλ λέγει· «ἐγένετο χεὶρ κυρίου ἐπ' ἐμέ». (12) εἶωθεν ἡ γραφή, ὦ φιλόσοφε, ἡ χεῖρα ἢ βραχίονα καλεῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ, δεξιὰν δὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ.

[70] (13) Ἔτι οἱ ἅγιοι πατέρες εἶπον διὰ Λεοντίου ἐπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας· ἱκανὰ μὲν τὰ λεχθέντα περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἁγίου πνεύματος πείσαι σε, φιλόσοφε, ὅτι συνδημιουργὸν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ πασῶν τῶν κτιστῶν φύσεων καὶ τῆς αὐτῆς θεότητος καὶ οὐσίας ἧς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός. (14) ἐπιστήσας οὖν τὸν νοῦν σου ἐκ τῶν προλεχθέντων σοι ἄκουε καὶ νῦν σαφεστέρας ἀποδείξεις περὶ αὐτοῦ ἐκ τῶν ἱερῶν γραφῶν. λέγει ὁ προφήτης Δαυὶδ ἐν τῷ ρζ' ψαλμῷ· «ἄσατε τῷ κυρίῳ ἄσμα καινόν». διατί; «ὅτι θαυμαστά ἐποίησεν ὁ κύριος, ἔσωσεν αὐτὸν ἢ δεξιὰ αὐτοῦ»— ἀντὶ τοῦ «ὁ υἱὸς αὐτοῦ»— «καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ», τὸ πνεῦμα λέγων τὸ ἅγιον. (15) καὶ ἐν καθολικαῖς δὲ Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς βοᾷ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, θεολογῶν αὐτὸ καὶ αὐτὸς καθὰ καὶ πάντες· «τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια», καὶ μετ' ὀλίγα «ὁ πιστεύων» φησὶν «εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἔχει τὴν μαρτυρίαν τοῦ θεοῦ ἐν ἑαυτῷ — ἀντὶ τοῦ «τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ»—, «ὁ δὲ μὴ πιστεύων τῷ θεῷ ψεύστην πεποίηκεν αὐτόν». (16) καὶ ὁ μέγας δὲ τῶν ἀποστόλων πρόβολος ὁ θεῖος Πέτρος φησὶ πρὸς Ἀνανίαν· «εἰς τί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;» καὶ μετ' ὀλίγα· «οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ θεῷ». καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ πάλιν «τὸν οὐρανόν» φησὶ «καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει κύριος», καὶ ὁ Σολομῶν δὲ δεικνύς, τίς ὁ πληρῶν, λέγει· «πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην». (17) πείθου τοίνυν καὶ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος δεσποτείας καὶ δέχου καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας, πιστεύων ὅτι τῆς αὐτῆς θεότητος καὶ οὐσίας καὶ τοῦ αὐτοῦ χρήματος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐπερ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, συνυπάρχον αἰὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ. ἀκούεις, φιλόσοφε;

(18) Ἀπόκρισις τοῦ φιλοσόφου πρὸς τοὺς ἁγίους ἡμῶν πατέρας· οὐκοῦν, καθὼς φατε καὶ αἱ μαρτυρίαι δὲ τῶν γραφῶν ὧν παρηγάγετε δηλοῦσι, θεολογεῖν δεῖ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ μοι ἐδόκει βεβιασμένην εἶναι τὴν ἔννοιαν, εἰ μὴ τὰ τῶν γραφῶν

ὕφ' ὑμῶν παρήχθη. (19) πλὴν τὸ μὲν περὶ Ἐλιοῦμ τοῦ Βουζανίτου σαφῆς ἢ ἀπόδειξις, περὶ δὲ τῆς ῥηθείσης Ἀναλήψεως Μωσέως, περὶ ἧς ἀρτίως εἰρήκατε, οὔτε ἀκηκόειν ποτὲ εἰ μὴ νῦν. ὅθεν αἰτῶ ὑμᾶς σαφεστέραν μοι τῶν λεχθέντων παραστήσαι τὴν σύστασιν. (20) οὐδὲ [71] γάρ μοι αὐτάρκη τὰ ἤδη παρ' ὑμῶν λεχθέντα πρὸς ἐντελεστάτην πληροφορίαν περὶ τοῦ πνεύματος· λευκοτέρας γὰρ δεῖται φράσεως καὶ γενναιοτέρας ἢ ὑπόθεσις. οὐ γὰρ περὶ τῶν τυχόντων ἢ ζήτησις.

(21) Ἀπόκρισις τῶν ἀγίων ἡμῶν πατέρων διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου πρὸς τὸν φιλόσοφον· πολλῆς οὔσης τῆς τῶν εἰσηγηθέντων σοι ἀποδείξεως καὶ ἐναργεστάτων τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐκ τῶν θείων γραφῶν πείσαι σε δυναμένων περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως, ὦ φιλόσοφε, θαυμάζομεν, πῶς τοσαύτης συνέσεως δοκῶν ἔμπλεως εἶναι ἔτι ἀμφιβάλλεις. (22) ἀλλ' ἐπειδὴ σε πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπειν ἐθέλομεν καὶ τοῦτο εὐχόμεθα, παραινοῦμέν σου τῇ συνέσει ἄρξασθαι πίστει νοεῖν τὴν ἄκτιστον φύσιν ἐκείνην καὶ ἄτρεπτον, καὶ μὴ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, πολυπραγμονεῖν κατατόλμα τὰ ὑπὲρ νοῦν. μὴ ταῖς κακοδόξοις καὶ ἀσεβέσιν ἐννοίαις Ἀρείου συμφύρεσθαι ἐπὶ πλείστον ὅσον ἀνέχου φιλόσοφος ὢν, ὡς φῆς, φιλόσοφε, ἀλλὰ δέχου πιστῶς, ὡς ἀρτίως εἰρήκαμεν, τὰ τε νῦν ῥηθέντα σοι τὰ τε μέλλοντα ῥηθήσεσθαι. (23) δέχου μίαν θεότητα τοῦ πατρὸς τοῦ γεννήσαντος τὸν υἱὸν ἀνεκφράστως καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ γεγεννημένου ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος τοῦ ἐκπορευομένου ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, ἰδίου δὲ ὄντος τοῦ υἱοῦ, (24) καθὰ φησιν ὁ ἀπόστολος Παῦλος· «εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ», καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός· «ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν», καὶ πάλιν· «διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα, καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς κύριος, καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάσι», καὶ μετ' οὐ πολλά· «πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, [72] διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω καθὼς βούλεται». (25) ἰδοῦ, ὦ φιλόσοφε, σαφεστάτη καὶ τραυτοτάτη ἀπόδειξις θεολογοῦσα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, δεικνύουσα αὐτοῦ τὴν αὐτεξουσιότητα. ὅρα πῶς ὠδε λέγει· «διαιρέσεις δὲ ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάσι» καὶ «πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω καθὼς βούλεται». (26) καὶ ὁ κύριος δὲ ἐν εὐαγγελίοις, ὡς οἴσθα, σαφῶς διαλεγόμενος πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα τί φησι; «πνεῦμα ὁ θεός.» εἰ οὖν πνεῦμα ὁ θεός, πάντως θεός καὶ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος, ἀλλὰ μία θεότης τῶν θατέρων προσώπων κατὰ τὴν τῶν ὑποστάσεων ἔννοιαν. (27) ἀλλὰ «πρόσωπον» ἀκούοντες μὴ ἀνθρωπόμορφον τὸ θεῖον ὑπολάβωμεν. ἀσύνητον γὰρ καὶ ἀσχημάτιστον, καθὼς καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν λόγων καὶ αὐτὸς ὡς καὶ ἡμεῖς καθωμολόγησας. (28) καὶ γὰρ καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ πρόσωπον ἔχειν μεμαρτύρηται, καθὰ αὐτὸς ὁ κύριος ἐν εὐαγγελίοις πρὸς τοὺς γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους διαλεγόμενος ἔφη· «ὑποκριταί, τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς οἴδατε δοκιμάζειν» καὶ τὰ ἐξῆς. (29) πᾶν γὰρ τὸ ὑφεστός, ἐφ' ὅσον ὑφίσταται, πρόσωπον ἔχειν λέγεται τῆς οἰκείας φύσεως ἢ τοῦ σχήματος. ἀλλὰ μὴν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ κτιστά, καθὰ καὶ πᾶσα ἢ τῶν γεννητῶν φύσις, ἢ δὲ θεία καὶ ἄρρητος οὐσία ἄκτιστος, ἐπεὶ περ ἀπλή καὶ ἀσύνητος καὶ ἀσχημάτιστος αἰδιός τε καὶ ἀθάνατος. (30) ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. ἀπεδείξαμεν διὰ πλείονων τῶν ἐκ τῶν θείων γραφῶν μαρ-

τυριῶν συνδημιουργὸν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ πάσης κτίσεως ὀρωμένης τε καὶ νοουμένης εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ καὶ ἀχώριστον αἰεὶ ἐστὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καθὰ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς καὶ ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ. (31) δεῦρο δὴ, εἰ δοκεῖ, λάμβανε καὶ δι' ὑποδειγμάτων εἰ καὶ ἀσθενεστέρων χρηστὰς ὑποθήκας. ὁ λόγος ὁ σὸς καθὰ καὶ παντὸς ἀνθρώπου προφορικὸς μὲν ἐστὶ, γεννᾶται δὲ καὶ ἀτμήτως ἐκ τοῦ σοῦ νοῦ. ὁμοίως καὶ τὸ πνεῦμά σου καὶ ἐκπορεύεται ἐκ σοῦ, καὶ οὐκ ἂν οὐδὲ τὸν λόγον σου οὔτε τὸ πνεῦμά σου εἴποις ἀλλότριόν σου. (32) καὶ ταῦτα μὲν οὐκ ἂν ἀπαξιώσης ἐπ' ἀνθρώπων νοεῖν, ἐπὶ δὲ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀπερινοήτου καὶ [73] ἀκαταλήπτου οὐσίας ἐκείνης τοῦ θεοῦ ἀλλότριον τὸν οὐ προφορικὸν αὐτοῦ λόγον, ἀλλὰ ζῶντα αἰεὶ καὶ ἐνεργῆ καὶ τομώτερον »ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον« κριτὴν τε πάντων ἐπεὶ καὶ δημιουργόν, ᾧ »οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχλησιμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ«, (33) καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον τὸ ἐρευνῶν »καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ« τολμᾷ τις ἀλλότριον εἶναι εἰπεῖν ἢ τὸν λόγον ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἢ τοὺς ταῦτα λέγοντας προσίεσθαι; ναί, φιλόσοφε;

22. Ἀπόκρισις τοῦ φιλοσόφου πρὸς τὸ κοινὸν τῶν ἁγίων ἐπισκόπων· ἐπειδὴ πρὸς ὑψηλοτέραν ἔννοιάν με ἠγάγετε φήσαντες δεῖν μίαν θεότητα νοεῖσθαι καὶ πιστεῦσθαι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐπιμέμνημαι τῶν παρ' ὑμῶν ἔμπροσθεν ῥηθέντων, ὅτι θεὸς ὁ πατὴρ καὶ θεὸς ὁ υἱὸς καὶ θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. (2) νῦν δέ φατε μίαν θεότητα τῶν τριῶν τελείων ὑποστάσεων τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. λευκότερον σαφηνίσαστέ μοι τὰς ῥήσεις, παρακαλῶ.

(3) Ἀπόκρισις τῶν ἁγίων πατέρων πρὸς τὸν φιλόσοφον διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου· ἀνεκφραστός ἐστίν, ἐπεὶ καὶ ἀπερινοήτος καὶ ἀνεπιλόγιστος καὶ πάντη ἀνεξιχνίαστος ἡ θεία καὶ ἄρρητος οὐσία ἐκείνη ἢ τὰ πάντα ὑπερέχουσα καὶ τὰ πάντα περιέχουσα. (4) πλὴν ἄκουε πρὸς ἡμῶν· οὐκ ἄλλον σοι θεὸν καὶ ἄλλον εἰρήκαμεν, καθάπερ ὁ ἀσεβὴς ἐβλασφήμησεν Ἰσραήλ, ἕνα θεὸν ἄκτιστον καὶ ἄλλον κτιστὸν εἰρηκῶς καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ὁμοίως κτιστὸν κεκηρυχώς— μὴ γένοιτο—, ἀλλὰ μίαν θεότητα νοεῖσθαι καὶ πιστεῦσθαι εἰρήκαμεν, μίαν οὐσίαν, κυριότητά τε καὶ βουλήν μίαν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, (5) εἶναί τε τὰς τῆς ἁγίας τριάδος ὑποστάσεις οὐ διεζευγμένας οὐδὲ τοπικάς, ἀλλὰ πίστει μόνῃ μίαν θεότητα νοεῖσθαι καὶ πιστεῦσθαι, καθὰ καὶ πολλάκις εἰρήκαμεν, τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ προσκυνητῆς τριάδος. (6) ἰδοὺ διὰ πάντων ἔδειξεν ἡ ἀληθὴς πίστις μὴ δεῖν ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος νοεῖν διαφοράν. ὦδε δὲ μικρὸν σου τὸν νοῦν δοῦναι ἡμῖν θέλησον καὶ πιστωθήσῃ ἐπὶ πλείον, [74] δεχόμενος ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος δι' ἡμῶν σωτηριώδεις ὑποθήκας, ἵνα γνῶς τῆς ἁγίας τριάδος μίαν θεότητα αἰεὶ οὔσαν καὶ ὑφειστώσαν, τριάδα ἀληθῶς τριάδα καὶ μηδὲν ἐν αὐτῇ προϋπάρχον ποτέ, ἀλλὰ αἰεὶ καὶ ὡσαύτως οὔσαν ἀδιαίρετον καὶ ὁμοούσιον τριάδα.

(7) Ἀπόκρισις τοῦ φιλοσόφου· μὴ με οἴεσθε ἀποστρέφεσθαι τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα— ἢ γὰρ ἂν ἐκ πρώτης καταρχῆς τῶν λόγων παρωσάμην ὑμῶν τοὺς λόγους—, ἀλλὰ διὰ τοῦτο διερευνῶ τὰς τῶν νοημάτων ὑμῶν σημασίας, ἵνα σαφεστέρα μοι καὶ διευκρινῆς γένηται ἢ τῶν λεγομένων παρ' ὑμῶν ὑπόθεσις.

(8) Ἀπόκρισις τῶν ἁγίων πατέρων ὑποθετικῆ πρὸς τὸν φιλόσοφον περὶ πυρὸς καὶ

ἀπαυγάσματος καὶ φωτὸς διὰ τοῦ αὐτοῦ Λεοντίου ἐπισκόπου· ἄκουε δὴ καὶ νῦν, ἄκουε, ὦ φιλόσοφε. ἤδη προϋπεθέμεθά σου τῇ διανοίᾳ διὰ πλείστων ὄσων τῶν ἐκ τῶν θείων γραφῶν, ὅτι ἡ θεότης ἀπλή τις ἐστὶ καὶ ἀσύνθετος, ὡς καὶ αὐτὸς καθωμολόγησας ἐν ἀρχῇ σου τῶν προτάσεων, (9) καὶ ὅτι πῦρ ἀθάνατόν τε καὶ αἶδιον καὶ ἄκτιστον οὐσα τῇ φύσει φῶς τε ἀχώρητον καὶ ἀκατάληπτον καὶ οὐκ ἐν ἐνὶ προσώπῳ κατὰ τὸ δοκοῦν Ἰουδαίους νοουμένη, ἀλλ' ἐν τριάδι αἰεὶ ἀχωρίστοις οὐσι προσώποις παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς πεπίστευται καὶ κηρύττεται ἡ ἀχώριστος τριάς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καθάπερ ἀποδέδεικται. (10) μάνθανε δὲ καὶ νῦν, ὦ φιλόσοφε — εἰ καὶ τολμηρὸν ποιούμεν, ἀλλὰ ἴλεως ἡμῖν ἡ θεία μεγαλειότης· ὑπὲρ γὰρ τῆς σῆς καὶ τῶν λοιπῶν σωτηρίας ὁ πόνος ἡμῖν διανύεται —, μάνθανε τοίνυν ἐκ τῶν αἰσθητῶν περὶ τῶν νοητῶν καὶ ἐκ τῶν κατὰ νοῦν περὶ τῶν ὑπὲρ νοῦν καὶ ἐκ τῶν λεγομένων περὶ τῶν ὑπὲρ λόγον, (11) εἰ καὶ ἀσύγκριτα πάντα τὰ τε ὁρώμενα τὰ τε νοούμενα τῶν τε »ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων« κτισμάτων πρὸς τὴν ἄκτιστον ἐκείνην καὶ ἀκατάληπτον καὶ ἀθάνατον τοῦ θεοῦ οὐσίαν. πλὴν τὸ ἔμπεσον ὑπόδειγμα οὐ μέτριον πρὸς ὠφέλειαν τοῖς πιστῶς δεχομένοις, ἀλλ' ἱκανὴν εἰκόνα παρέχον τῆς εὐσεβείας τοῖς εὐσεβῶς ἐθέλουσι νοεῖν λέξωμεν. (12) τὸ αἰσθητὸν τοῦτο πῦρ φύσις μία ὃν ἦτοι οὐσία τριάς ἐστὶ, κατὰ ταῦτὸ πῦρ ἀπαύγασμα φῶς, καὶ οὐδὲν τούτων προϋπάρχον τοῦ θατέρου εὐρίσκεται, ἀλλ' ἔστιν [75] ἀχωρίστως ἀλλήλων τὰ τρία, τὸ πῦρ, τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀπαύγασμα καὶ τὸ φῶς. (13) διαχώρισον τοίνυν, εἰ δύνη, ὦ φιλόσοφε, τὰ τρία καὶ δείξον ἡμῖν θάτερον τοῦ θατέρου προϋπάρχον· ἢ τοῦ ἀπαυγάσματος τὸ πῦρ καθ' ἑαυτὸ προϋπάρχον καὶ μεταγενέστερον μετὰ χρόνους τινὰς τοῦ πυρὸς τὸ ἀπαύγασμα, ἢ μεταγενέστερον πάλιν ἢ μεταχρόνιον τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος τὸ φῶς ἢ προχρόνιον. (14) δείξον ἡμῖν, εἰ δύνη, διαχωρίσας ἀπ' ἀλλήλων τὰ τρία καὶ μὴ οὐχὶ ὡσαύτως ὃν πῦρ ἀπαύγασμα φῶς, μιᾶς οὔσης τῆς τοῦ πυρὸς φύσεως. (15) ταῦτα κατὰ νοῦν λαβὼν τὰ αἰσθητὰ καὶ κτιστά, εἰ καὶ ἀσύγκριτα, ὡς ἀρτίως εἰρήκαμεν, πρὸς τὴν αἶδιον καὶ ἄστεκτον τοῦ θεοῦ οὐσίαν, πλὴν δέχου ἐκ τούτων ἀφορμὰς σωτηρίους καὶ πτερώσας τῇ πίστει τὸ τῆς διανοίας σου ὄμμα ἀνάβηθι ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν τοῦ θεοῦ ἐπίγνωσιν, (16) καὶ ἀπαντήσῃ σοι, ὡς γε εὐχόμεθα καὶ πιστεύομεν, ἐναστράπτουσά σοι ἡ χάρις ἡ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, δεικνύουσά σοι μίαν θεότητα, πῦρ οὐσαν ἀθάνατον καὶ ἀπαύγασμα καὶ φῶς, ἀπλήν καὶ ἀσύνθετον, ἀχώριστον, ἀδιαίρετον, ἀπερινόητον καὶ ἀνέκφραστον, τριάδα ἀληθῶς ὁμοούσιον τὴν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

(17) Ὅπου πιστεύει ὁ φιλόσοφος εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα. ταῦτα ἀκούσας ὁ φιλόσοφος καὶ ὡς ἐν ἐκστάσει γενόμενος ἀπηνέωθη ἐπὶ πλείστον ὄσον καὶ »οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ συνετάρασσον αὐτόν«, φόβος τε πολὺς ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν. εἶτα εἰς ἑαυτὸν ἐλθὼν ἀνεκράυγασε μέγα εἰπών· (18) δόξα σοι, ὁ θεὸς ὁ ἐμπνεύσας τούτοις τοῖς ἁγίοις σου τὸ ὑπὲρ πάντα νοῦν μυστήριον τῆς ἀχράντου καὶ ἀχωρίστου καὶ ἀκτίστου θεότητος. ἀλλὰ δέομαί σου, Χριστέ, ὡς παναγάθου πατρὸς πανάγαθος υἱὸς πάρες ἅπερ εἰς σὲ ὑπαχθεῖς ταῖς ἀσεβείαις παρὰ τοῦ Ἀρείου δόξαις ἡμάρτον, καὶ μὴ εἰσπραχθήσομαι δίκας παρὰ σοὶ τῷ δικαίῳ κριτῇ ὑπὲρ τῶν ἀσεβῶν ῥημάτων ἐκείνων ὧν κατὰ σοῦ ἀπέφηνα ὁ τάλας. (19) οὐαὶ Ἀρείῳ καὶ τῇ συμμορίᾳ αὐτοῦ τῇ ἀσεβείᾳ, βλασφημῆσα-

σιν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, λέγουσιν »ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν« καὶ ὅτι κτίσμα καὶ ποίημα καὶ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μὴ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἧς ὁ πατὴρ εἰρηκόσι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. (20) ἀναθεματίζω νῦν καὶ πάντοτε Ἰσραεὶον καὶ τὰς ἀσεβεῖς αὐτοῦ δόξας καὶ τοὺς τὰ αὐτοῦ φρονούντας πάντας καὶ τοὺς [76] βλασφημοῦντας κατὰ τε τοῦ πατρὸς κατὰ τε τοῦ υἱοῦ καὶ κατὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὁ γὰρ τὸν υἱὸν μὴ ἔχων »οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει«, καὶ ὁ εἰς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσας εἰς τὸν πατέρα ἐβλασφήμησε. (21) καθικετεύω τὴν ὑμετέραν ἱερὰν γερουσίαν, βοηθήσατέ μοι διὰ τῶν ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἰκεσιῶν ὑμῶν, ἀκολουθοῦντι μάλιστα τοῖς δι' ὑμῶν ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκτεθεῖσι καὶ ὀριζομένοις. καὶ ὁμολογῶ ταῦτα ἀληθῆ εἶναι καὶ βέβαια. (22) τοῦτο γὰρ πιστεύω εἶναι ὅπερ ὁ ἱεροφάντης εἶπε Παῦλος· »τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν«, ὃ »νῦν ἀπεκαλύφθη«, καθὼς εἴρηται, »τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ ἀποστόλοις καὶ προφήταις« καὶ ὑμῖν »ἐν πνεύματι«, ἀεὶ ὄντα καὶ συνυπάρχοντα καὶ συνδιαμένοντα τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον.

23. Προσθέντες οἱ ἅγιοι πατέρες εἶπον πρὸς τὸν φιλόσοφον περὶ πηγῆς καὶ ποταμοῦ καὶ ὕδατος διὰ τοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου· κάκεινο δὲ νοητέον, ὦ φίλε λοιπὸν τῆς ἀληθείας φιλόσοφε. πηγὴν νοήσωμεν γεννώσαν ποταμὸν ὕδατος. πᾶς γὰρ ποταμός, ὡς οἶσθα, πηγὴν ἔχει γεννήτορα. εἶτα προέρχεται μὲν ὁ ποταμὸς ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος, ἀλλ' οὐδεὶς καλεῖ τὸν ποταμὸν πηγὴν ἢ τὴν πηγὴν ποταμόν, ἀλλ' ἡ πηγὴ πηγὴ καλεῖται καὶ ὁ ποταμὸς ποταμὸς καὶ ἀμφοτέρω ἐν ὕδωρ. (2) ἐπὶ δὲ τις ἐθέλοι ἀρύσασθαι ἐκ τοῦ ποταμοῦ ἢ τῆς πηγῆς ὕδωρ, μεταβάλλει τὴν προσηγορίαν. οὐκ ἐρεῖ γάρ· »ἀπελθε, πορευθεὶς ἀντλήσον καὶ φέρε μοι τὴν πηγὴν ἢ τὸν ποταμόν«, ἀλλ' ὕδωρ. καὶ μία μὲν φύσις, τρία δὲ πρόσωπα λεκτέα, πηγὴ ποταμὸς ὕδωρ. (3) ἀλλὰ καὶ ἡ θεία γραφὴ ταῦτα φράζουσα δείκνυται· οὐ γὰρ ἀλλότρια ταύτης ἡμεῖς σοι φθεγγόμεθα, γνήσιον λοιπὸν τέκνον τῆς χάριτος, εἰ καὶ ὡς ἐν ὑποδείγμασι καὶ τύποις καὶ εἰκόσι τῆς ἀληθείας τὸν λόγον εἰσηγησάμεθα. (4) λέγει οὖν περὶ τοῦ υἱοῦ ἡ θεία γραφή· κλινεῖ, φησὶν, »ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης«, ἐκπορευόμενος δηλονότι ἐκ τῆς ἀληθοῦς πηγῆς τῆς ζωῆς, τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος, καθά φησιν αὐτὸς ὁ κύριος ἐν εὐαγγελίοις βοῶν »ἐγὼ ἐκ τοῦ [77] πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκω«, κάκεινο δὲ ὅπερ ἔφη λευκότατα »ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἑσμεν« καὶ »ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί«. (5) καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ὅτι ἐξ αὐτοῦ λαμβάνομεν ἅπαντες οἱ πιστοί, τῆς αὐτῆς ὄν οὐσίας ἧς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, ἐκπορευόμενον μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἴδιον δὲ ὄν τοῦ υἱοῦ, καθάπερ ἀνωτέρω ἀπεδείξαμεν, ὅτι δὲ ἐξ αὐτοῦ ἡμῖν ἀναβλύζον ἐστί, σαφέστατα ἐν εὐαγγελίοις ἐδίδαξεν αὐτὸς ὁ κύριος εἰπών· »εἰάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω· ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥέουσιν ὕδατος ζωῆς«, οἷς ὁ εὐαγγελιστὴς θεόθεν ἐμπνευσθεὶς τὸ ῥηθὲν ἐρμηνεύων ἐπιφέρει λέγων· »τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἡμελλόν λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν«. (6) καὶ ὁ προφήτης δὲ Δαυὶδ ὅρα τί περὶ ταύτης τῆς πηγῆς τῆς ὄντως ζωῆς τῆς ἁγίας τριάδος βοᾷ ὅτι »παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς«, πηγὴν ζωῆς τὸν θεὸν καὶ πατέρα καλῶν, πρὸς τὸν υἱὸν λέγων,

ἐπεὶπερ ὁ πατήρ ἐν τῷ υἱῷ καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, φῶς δὲ τὸν υἱὸν προσαγορεύει, ἐν ᾧ φωτὶ λέγει ὄψεσθαι φῶς, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. »ἐν« γὰρ »τῷ φωτὶ σου« φησὶν »ὀψόμεθα φῶς«. (7) πηγὴ γὰρ ὄντως τῆς ζωῆς καὶ φωτὸς ὁ πατήρ, φῶς καὶ ὁ υἱὸς ἐκ φωτὸς τοῦ πατρὸς, φῶς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξ αὐτοῦ τοῦ φωτός, (8) ἐπεὶπερ, ὡς πολλάκις ἡμῖν λεκτέον, μία θεότης τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καθὰ αὐτὸς βοᾷ διὰ τῶν προφητικῶν λόγων »ἐγὼ εἰμι θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος« καὶ »ἐγὼ θεὸς πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα« καὶ »εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ εἰμι« καὶ πάλιν »ἐγὼ εἰμι καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι« καὶ τὰ ἐξῆς καὶ κατὰ τὰ προαποδειχθέντα. (9) ἀναγκαῖον γὰρ οἶμαι ἐπαναλαβεῖν τὰς ῥήσεις, εἰ καὶ μὴ πάσας διὰ τὸ πλῆθος, ἀλλ' οὖν τὰς σαφεστέρας πρὸς τὸ βεβαιότεραν τὴν σύστασιν ἔχειν τὰ εἰρημένα. (10) τὰ οὖν ἐκ στόματος Ἰερεμίου τοῦ προφήτου παραθήσομεν· »ὁ κατασκευάσας« φησὶ »τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον ἐνέπλησεν αὐτὴν κτηνῶν τετραπόδων· ὁ ἀποστέλλων τὸ φῶς καὶ πορεύεται· ἐκάλεσεν αὐτὸ καὶ ὑπήκουσεν αὐτῷ τρόμῳ. οἱ δὲ ἀστέρες ἔλαμψαν ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν καὶ ἠὺφράνθησαν. ἐκάλεσεν αὐτοὺς καὶ εἶπαν· πάρεσμεν· ἔλαμψαν μετ' εὐφροσύνης τῷ [78] ποιήσαντι αὐτούς. οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν« καὶ τὰ ἐξῆς. (11) ἀναγκαῖον οὖν, θεοφιλέστατε φιλόσοφε, ἐπιστήσασαι ὧδε τὸν νοῦν καὶ ἀναπτύξαι τῆς γραφῆς τὴν διάνοιαν. ἔδειξε γὰρ, καθὰ καὶ αὐτὸς συνωμολόγησας, ὅτι περὶ τοῦ υἱοῦ ταῦτα προείρηται. »μετὰ ταῦτα« γὰρ φησιν »ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναεστράφη«. (12) εἰ οὖν κατὰ τὴν ἀσεβῆ μοχθηρίαν Ἀρείου ἄλλη τις οὐσία κτιστὴ ἐστὶ τοῦ υἱοῦ καὶ μεταγενέστερος τοῦ πατρὸς θεός, λέγει δὲ περὶ αὐτοῦ ἡ γραφή· »οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν«, οὐ θεὸς ὁ πατήρ κατὰ τὴν Ἀρείου ἀσέβειαν, ἐπεὶπερ λέγει περὶ τοῦ υἱοῦ »οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν«, καὶ ἐλέγχονται οἱ ἀσεβεῖς Ἀρειομανῖται σὺν τῷ τῆς βλασφημίας αὐτῶν ἀθένητη πρὸ τῆς τοῦ υἱοῦ ἀρνήσεως αὐτόν τὸν πατέρα ἐκβαλόντες τῆς θεότητος, καὶ ἄθεοι παντελῶς εὐρίσκονται οἱ τῆς ἀληθείας πολέμοι· (13) ὁ γὰρ »τὸν υἱὸν« μὴ ἔχων, καθὰ φησιν ἐν καθολικαῖς, »οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει«. ἡ δὲ καθολικὴ πίστις μίαν θεότητα οἶδε καὶ ταύτην πρεσβεύει τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, παρ' ἣν οὐ λογισθήσεται ἕτερα. τὸ δὲ μυστήριον τοῦτο τῆς ἀγίας καὶ προσκυνητῆς καὶ ὁμοουσίου τριάδος ἀπερινόητον καὶ ἀνέκφραστον καὶ πάντη ἀκατάληπτον ὑπάρχει πίστει μόνῃ νοεῖσθαι δυνάμενον.

24. Ὁ φιλόσοφος· θεῖα ὡς ἀληθῶς καὶ φωτὸς ἔμπλεα τὰ παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος δι' ὑμῶν ἐκφωνηθέντα. δέομαι δὲ ὑμῶν, ἐρασμίῳ μοι ὄντων τῶν ἱερῶν τῆς διδασκαλίας ὑμῶν λόγων, ὑπόσχετέ μοι τὰς εὐαγείας ὑμῶν ἀκοὰς καὶ πρὸς ἃ ἐπερωτῶ διδάξατε, ἵνα πληρεστάτην λήψεσθε παρὰ τοῦ θεοῦ τὴν ὑπὲρ τῆς ἐμῆς σωτηρίας ἀμοιβήν.

(2) Ἀποκρίσις τῶν ἁγίων πατέρων διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου· εἶπε ὁ βούλει. ἐπιθυμητὸν γὰρ ἡμῖν πληροφορησαί σε, ἐν πάσιν εὐμαρῶς δυναμένου σου νῦν μάλιστα δέχεσθαι τὰς ἀποδείξεις τῶν ῥήσεων, ἐλλαμφθέντος σου ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

(3) Εὐχαριστία τοῦ φιλοσόφου καὶ ἐπερώτησις περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐνανθρωπήσεως· χάρις ὑμῶν τῇ ἱερᾷ κεφαλῇ. φατέ δέ μοι, ᾧ ἱερώτατοι, πῶς [79] νοητέον τὸ τὸν

θεὸν λόγον, τὸν τοῦ θεοῦ υἱόν, ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθαι καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφθαι ἀθέατον ὄντα πάσῃ κτιστῇ φύσει ὀρωμένη τε καὶ νοουμένη, καὶ τίς ἢ αἰτία, δι' ἣν ταῦτα ἐπραγματεύσατο, διδάξατε, παρακαλῶ.

(4) Ἀποκρίσις τῶν ἁγίων πατέρων πρὸς τὸν φιλόσοφον διὰ τοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου· ἡ μὲν αἰτία τῆς αὐτοῦ παρουσίας ὠκονομήθη ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τῶν πρωτοκτίστων ἀνθρώπων τοῦ τε Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας γεγεννημένην ἀπόπτωσιν, ἣτις ἅπαν τὸ αὐτῶν ἐπενέμετο γένος. (5) ἐπεὶ οὖν παραβάντες τὴν ἐντολὴν τοῦ θείου χαρίσματος ἐγυμνώθησαν, τοῦτο ἀποδοῦναι ἠθέλησεν ὁ δημιουργὸς τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει. καὶ νοητέον ἐνταῦθα, ὅτι, ὥσπερ «εἶπεν ὁ θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν», «καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον» κατὰ τὰς προρρηθείσας ἀποδείξεις, ὁ αὐτὸς πάλιν εἶπε· «σώσωμεν τὸν ἀπολωλότα ἄνθρωπον, ὃν κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἐποίησαμεν». (6) καὶ ὥσπερ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ εἶπε τὸ «ποιήσωμεν» καὶ ὁ υἱὸς ἐδημιούργησε, θεὸς ὢν ἐκ θεοῦ, ὁ αὐτὸς πάλιν βουλῇ πατρικῇ ἀνασῶσαι ἐν ἑαυτῷ ἠβουλήθη τὸν ἄνθρωπον.

(7) Ἐπερώτησις τοῦ φιλοσόφου περὶ τοῦ αὐτοῦ· καὶ πῶς «ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ συνανεστράφη» ὡς ἄνθρωπος «τοῖς ἀνθρώποις» θεὸς ὢν ἀναλλοίωτος;

(8) Ἀποκρίσις τῶν ἁγίων πατέρων διὰ Μακαρίου ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων· κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ θεσπεσίου Παύλου «μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· ὃς ἐφανερῶθη ἐν σαρκί», τουτέστιν ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, τότε αὐτὸς «ὤφθη» καὶ «ἀγγέλους» οὐδὲ γὰρ ἀγγέλους ἢ ἀρχαγγέλους ἢ τισὶ τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων θεατὸς ὁ μονογενής, ἐπεὶπερ «θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε». (9) οὐπὲρ τὴν ἐξ οὐρανῶν καταφοίτησιν ἀκούων μὴ τοπικὴν μετάστασιν τῆς ἀχωρήτου αὐτοῦ ὑποπτέυσης θεότητος, οἰκονομίαν δὲ νόει τὸ ὅλον τοῦτο τὸ «μέγα» ὡς ἀληθῶς «τῆς εὐσεβείας μυστήριον», ἐν ᾧ ἀνεκαίνισθημεν. (10) ἀνακαίνισις γὰρ γέγονε καινότητος ἐπανάληψις. διὰ δὴ τοῦτο ἀποδιδούς ἡμῖν τὴν πρὸς ἑαυτὸν ὁμοίωσιν ὁ αὐτὸς τοῦ θεοῦ λόγος εἰς ὁμοίωσιν ἡμῶν κατήλθεν. (11) ἀδύνατον δὲ ἦν θεὸν ὁμοιωθῆναι ἡμῖν μὴ σαρκωθέντα — οὐ γὰρ ἀσώματον εἶδος αὐτῷ ἀσώματου οὐσίας προσεγίνετο, ὅπερ ἦν αὐτός, ἀλλὰ τὸ σωματικόν —, σωματικὴ δὲ οὐσία ἄνευ προσλήψεως οὐκ ἐγίνετο. διὰ τοῦτο σῶμα ἀληθῶς προσέλαβεν, ἵνα οἱ τῆς ἐξ ἀρχῆς ἀδελφότητος ἐκπεσόντες διὰ τὴν τοῦ ἀσώματου εἶδους ἀλλαγὴν, τουτέστι τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος, ἥς [80] διὰ τῶν πρώτων ἀνθρώπων τοῦ τε Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας ἀπωλέσαμεν, εἰς ἀδελφότητα εἰσαχθῶμεν διὰ τῆς σωματικῆς προσλήψεως καὶ πάλιν τὸ ἀσώματον εἶδος τὸ θεῖον ἀπολάβωμεν. (12) λαμβάνει δὲ σάρκα ἐκ γυναικός· οὕτως γὰρ καὶ ὁμογενῆς ἡμῖν καθίσταται, ἵνα καὶ ὡς ὁμογενέσιν ἡμῖν μεταδῶ τῆς δόξης τῆς ἑαυτοῦ, ἵνα καὶ τὴν γυναῖκα διὰ τῆς γεννήσεως ἀνασῶσῃ. «ἀνασωθήσεται» γὰρ φησιν, ἡ γυνὴ «διὰ τῆς τεκνογονίας.» (13) σὰρξ δὲ προσεἰληπτο τὸ κατὰ φύσιν ἔχουσα ζωτικόν· οὐδεμία γὰρ σὰρξ ἄνευ τοῦ ζωοποιοῦ, ὃ καὶ ψυχὴν ἰδίως ἢ γραφὴ καλεῖ.

(14) Ὁ φιλόσοφος· τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγῆ ἐπὶ τοῖς μεγαλείοις τοῦ θεοῦ τούτοις, ὡς ἔφατε; πλὴν πῶς λαμβάνει σάρκα ἐκ γυναικός, καθὼς ἀρτίως εἰρήκατε;

(15) Ἀποκρίσις τῶν ἁγίων πατέρων διὰ τοῦ αὐτοῦ Μακαρίου ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων· ἤδη εἰρήκαμέν σοι, ᾧ βέλτιστε, μηδαμῶς ἐπὶ τῶν τοῦ θεοῦ μυστηρίων λέγειν

τὸ ὅπως· ἀπόρρητα γὰρ εἰσι καὶ ἀνεπιλόγιστα. ὡς δὲ ἐκ τῶν ἱερῶν λόγων ἐδιδάχθημεν, ἐροῦμεν ὅσον ὁ λόγος παραστήσαι δυνησεται. (16) τὸ γὰρ παντελῶς καταληπτὸν τοῦ μυστηρίου ἐκείνου τῆς τοῦ κυρίου ἐνσάρκου οἰκονομίας, πῶς γέγονεν, οἶδεν ἀνθρώπων οὐδὲ ἀγγέλων οὐδεὶς, οὐδὲ αὐτὸς Γαβριὴλ ὁ διακονησάμενος τῷ μυστηρίῳ ἐκείνῳ οὐδὲ ἡ Πάναγος καὶ καθαρὰ καὶ ἀγία παρθένος Μαρία παραστήσαι δυνησεται τὴν ὅλην τῆς αὐτῆς τοῦ θεοῦ λόγου σαρκώσεως κατάληψιν· αὐτὸς γὰρ μόνος ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ υἱὸς τὸ ἀκριβὲς οἶδε τῆς ἑαυτοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσεως. (17) εἰ γὰρ καὶ »παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου«, καθάφησιν ὁ Λουκάς, περὶ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ οἰκονομίας, ὅτι »ἐκ σπέρματος Δαυὶδ« καὶ Ἀβραάμ τὸ »κατὰ σάρκα« καὶ τὸ »ἐξ ἧς ἐγεννήθη Ἰησοῦς«, τουτέστιν ἐκ τῆς παρθένου, »ὁ λεγόμενος Χριστὸς« καὶ ὅτι »ῶν οἱ πατέρες καὶ ἐξ ῶν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα« καὶ ὅτι »οὐκ ἀγγέλων, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ« ἐπελάβετο καὶ ὅτι κατὰ πάντα ὡμοιώθη ἡμῖν πλην τῆς ἀμαρτίας, ταῦτα ἴσμεν. (18) ὁ δὲ τρόπος, πῶς ταῦτα γεγένηται, πάσης λογικῆς φύσεως ὑπερβαίνει διάνοιαν. λέγει γὰρ καὶ περὶ τούτου Ἱερεμίας ὁ προφήτης· »καὶ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν;«.

[81] Θαυμάζοντος δὲ τοῦ φιλοσόφου καὶ παντὸς τοῦ συναθροισθέντος πλήθους εἰς τὴν ἀκρόασιν προσθέντες οἱ ἅγιοι πατέρες διὰ Μακαρίου ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων εἶπον· (19) ἤδη διὰ πλείστων ὅσων ἀπεδείξαμεν, ὅτι θεὸς ὢν ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ γέγονεν ἄνθρωπος διὰ φιλανθρωπίαν, σαρκωθείς καὶ γεννηθεὶς ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας ἀπορρήτῳ γεννήσει. (20) ἐπειδὴ γὰρ ἠβουλήθη, ὡς προαπέδειξεν ὁ λόγος, ἀνακαινίσαι τὰ διὰ τὴν ἀπόπτωσιν τῶν πρωτοπλάστων λυθέντα, γέγονεν ἐν τοῖς ἡμετέροις, ἵνα ἡμᾶς ποιήσῃ ἐν τοῖς ἑαυτοῦ, συγκαταβάς ὡς ἰατρὸς ἄριστος τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν. (21) πάλιν ἐροῦμεν τὸ »συγκαταβῆναι« καὶ τὸ »κατελθεῖν« καὶ τὸ »ἀπεστάλθαι« κατὰ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ τρόπον διαληπτέον, ὡς προαπεδείξαμεν. τῇ γὰρ θεότητι αὐτοῦ τὰ πάντα σὺν τῷ πατρὶ πληροὶ αἰεὶ κατὰ τὰς προαποδοθείσας ἐννοίας. (22) ἄκουε τοίνυν· γεννώμεθα ἐκ γυναικός, ἦλθε διὰ φιλανθρωπίαν εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ἐξ ἡδονῆς ὕπνου καὶ σπέρματος ἀνδρός, αὐτὸς δὲ μόνος ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου. γαλακτοτροφούμεθα, ἦλθε καὶ εἰς τοῦτο σαρκὶ ὁ τῇ θεότητι αὐτοῦ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί. γινόμεθα εἰς προκοπὴν καὶ αὔξησιν ἡλικίας, οὐκ ἀπηξίωσε γενέσθαι καὶ αὐτὸς τοῦτο σωματικῶς, καθὼς γέγραπται ὅτι »Ἰησοῦς προέκοπτε σοφία καὶ ἡλικία καὶ χάριτι παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις«. (23) καὶ ἕως τριακοστοετοῦς χρόνου διανύσας, ἵνα πάσαν ἡλικίαν εὐλογήσῃ, τότε ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἔρχεται κηρύσσοντος Ἰωάννου υἱοῦ Ζαχαρίου τῷ λαῷ »βάπτισμα μετανοίας«, οὐκ ἀφέσεως ἀμαρτιῶν οὔτε υἰοθεσίας δῶρον διδόντος· οὐ γὰρ ἦν Ἰωάννου ταῦτα δοῦναι, ἀλλ' οὔτε ἀγγέλου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ σαρκωθέντος καὶ ἐνανθρωπήσαντος θεοῦ λόγου. (24) καὶ ἀνέχεται τὸ ὑπὲρ ἡμῶν βάπτισμα καὶ θεὸς ὢν ἀναμάρτητος ἐβαπτίσθη σωματικῶς ὡς ἄνθρωπος, οὐκ αὐτὸς δεόμενος βαπτίσματος, ἀλλ' ἵνα τὸ ἡμέτερον βάπτισμα δοξάσῃ, ἵνα πιστεύσωμεν, ὅτι, ὡσπερ ἐπ' αὐτὸν κατήλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτως καὶ ἐφ' ἡμᾶς τοὺς εἰς αὐτὸν βαπτιζομένους. (25) εἶτα συναναστραφεὶς τοῖς ἀνθρώποις τὰς τε τῶν θείων αὐτοῦ ἐντολῶν παραδοὺς ἐκδόσεις τὰς τε τῶν σημείων ἐργασάμενος θαυματουργίας ἐπὶ τριετῆ χρόνον καὶ

τετάρτου ἀρξάμενος, οὕτως ἐπὶ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκούσιον αὐτοῦ σωματικὸν ἔρχεται πάθος· ἡμῖν γὰρ κεχρεώσητο τιμωρία σταυροῦ, ἀλλ' εἰ <καὶ> πάντες ἐσταυρώθημεν, οὔτε ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ θανάτου ἀρπάσαι ἰσχύσαμεν. (26) »ἐβασίλευσε« γὰρ »ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ [82] μέχρι Μωσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας«. πολλοὶ ἅγιοι, πολλοὶ προφήται, πολλοὶ δίκαιοι, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν τῆς τοῦ θανάτου ἐξουσίας ἑαυτὸν ἠδυνήθη λυτρώσασθαι, ἀλλὰ ἦλθεν αὐτὸς ὁ τῶν πάντων σωτὴρ καὶ τὰς ἡμῖν χρεωστούμενας τιμωρίας εἰς τὴν ἐξ ἡμῶν ἀνθ' ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναμάρτητον αὐτοῦ ὑπεδέξατο σάρκα. (27) καταφερόμεθα μετὰ τὸν θάνατον εἰς τὸν Ἄϊδην, ἀνεδέξατο καὶ τοῦτο καὶ κατήλθεν ἐκουσίως εἰς αὐτόν. οὐ κατηνέχθη καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλὰ κατήλθεν· οὐ γὰρ ἦν ὑποκείμενος τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἐξουσιαστὴς τοῦ θανάτου, καὶ μόνος κατελθὼν μετὰ πλήθους ἀνελήλυθεν. (28) αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ νοερὸς κόκκος τοῦ σίτου ὁ ὑπὲρ ἡμῶν πεσὼν εἰς τὴν γῆν καὶ ἀποθανὼν σαρκί, ὃς τῇ τῆς θεότητος αὐτοῦ δυνάμει ἀνέστησε τὸν σωματικὸν αὐτοῦ ναὸν κατὰ τὰς γραφὰς καρποφορήσαντα τὴν τοῦ παντὸς ἀνθρωπίου γένους ἀνάστασιν. καὶ ἐμφανίσας τοῖς μαθηταῖς μετὰ τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν ἐπέδειξεν αὐτοῖς τὰ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ σώματος αὐτοῦ πάθη εἰπὼν· »ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ εἰμι ὁ θαυματουργῶν, ὁ καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ ὑμετέρου γένους ἐν τῇ σαρκί μου καταδεξάμενος πάθη.« (29) εἶτα ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας συναλιζόμενος αὐτοῖς δούς τε αὐτοῖς σωτηρίων ἐντολῶν ὑποθήκας ἀνελήλυθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς βλεπόντων αὐτῶν, ἐν δεξιᾷ τε τοῦ πατρὸς κεκαθικέναι αὐτόν οἱ ἱεροὶ ἐδίδαξαν λόγοι. ὃν καὶ ἤξουν προσδοκῶμεν ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, αἰδίως καὶ ἀεὶ συμβασιλεύοντα τῷ πατρὶ εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας. (30) αὕτη ἡ τῆς ἐκκλησίας ἀποστολικὴ καὶ ἀμώμητος πίστις, ἣντινα ἄνωθεν παρ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου διὰ τῶν ἀποστόλων ἐκ προγόνων εἰς ἐγγόνους παραδοθεῖσαν ἡ ἐκκλησία πρεσβεύει καὶ ἄχρι καὶ νῦν καὶ εἰς ἀεὶ ταύτην κρατεῖ εἰπόντος τοῦ κυρίου τοῖς μαθηταῖς· »πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος«.

25. Τούτων οὕτως ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος διὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν πατέρων τῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ συνειλεγμένων ἐκφωνηθέντων ἐμεγάλυνε τὸν θεὸν ἅπαν τὸ πλῆθος ἐκείνο τὸ εἰς τὴν ἀκρόασιν ἐκείνην συνελθόν. (2) ἐπηκροᾶτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς συμπαρῶν καὶ αὐτὸς τὰ πλείστα τῇ συνόδῳ καὶ ὑπεραγασθεῖς ἐδόξαζε τὸν θεὸν τοιούτων [83] ἐπακούσας θείων δογμάτων. χαίρων δῆτα ἐπὶ τῇ τῶν ἡμετέρων ἐπισκόπων συμφωνίᾳ ἠγαλλιᾶτο τῷ πνεύματι· ἔσπευδε γὰρ μηδένα, μὴ μέγαν μὴ μικρόν, διαφωνῆσαι ταύτης τῆς σωτηρίου ὁμολογίας.

(3) Μετὰ γοῦν τὴν πολλὴν ταύτην καὶ χρονίαν τῆς προσκυνητῆς σκέψεως ἐκπλήρωσιν ἔδοξε πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἡμετέροις τὸ ὁμοούσιον δεῖν ὀρίσασθαι ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, ὃν τρόπον καὶ οἱ μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἅγιοι ἡμῶν πατέρες ταύτην παρέδωκαν τὴν πίστιν, τουτέστι τῆς αὐτῆς οὐσίας τῆς τοῦ πατρὸς ὁμολογεῖν τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. (4) ἣντινα πίστιν πάντες οἱ ἐν τῇ Νικαέων συναθροισθέντες ἅγιοι ἐπίσκοποι ἐβεβαίωσαν, τό τε τῶν ἱερατικῶν καὶ ὁμολογητῶν ἁγίων ἀνδρῶν πλῆθος αὐτὸς τε ὁ πανεύφημος καὶ θεοφιλέστατος βασιλεὺς καὶ ἅπαν τὸ

ἐκέισε τῶν πιστῶν συνεληλυθὸς πλήθος χαίροντες ἀπεδέξαντο τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως (5) παρεκτὸς ἑπτακαίδεκα ἐπισκόπων τὸν ἀριθμὸν, περὶ ὧν καὶ ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, οἷς ὁ Ἄρειος ἐπιτέρπεσθαι δοκῶν σὺν αὐτοῖς ἐάλω συμφώνους αὐτοῦ οὔσι, λεγόντων αὐτῶν σὺν αὐτῷ ἔξωθεν τὸν υἱὸν δεδημιουργῆσθαι τῷ θεῷ ἐκ μὴ ὄντων τινῶν ὑποστάσεων καὶ οὐκ ἀπ' αὐτῆς τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος γεννηθέντα.

26. Διὸ ἐκκηρύκτους αὐτοὺς καὶ αὐτὸς γενέσθαι σὺν Ἀρείῳ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας παμφηφὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἡμῶν πατέρες ὠρίσαντο, ἀναθεματίσαντες αὐτοὺς τε καὶ τὴν ἀσεβῆ αὐτῶν δόξαν καὶ τὰ ῥήματα καὶ τὰ νοήματα αὐτῶν τὰ βλάσφημα, οἷς ἐκέχρητο κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ λέγοντες ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν εἶναι καὶ ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ αὐτεξουσιότητι κακίας καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, κτίσμα λέγοντες αὐτὸν εἶναι καὶ ποίημα. (2) ἀνεθεμάτισεν ἅπαντα ταῦτα καὶ αὐτοὺς ἡ ἁγία σύνοδος οὐδὲ ὅσον ἀκοῦσαι τῆς ἀσεβοῦς δόξης αὐτῶν καὶ ἀπονοίας καὶ τῶν βλασφημῶν αὐτῶν ῥημάτων ἀνασχομένη.

(3) Ἀλλὰ καὶ τὸ πιττάκιον δὲ αὐτῶν, ὅπερ γέμον τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐπιδοῦναι ἐτόλμησαν, παραχρήμα διέρρηξαν.

Καὶ τὰ μὲν κατ' ἐκείνους τοιοῦτον εἴληφε παρὰ τῆς ἁγίας συνόδου τέλος. (4) τὰ δὲ περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως συμφώνως ἅπαντες οἱ ἐπίσκοποι, ἐν ὀλίγοις ῥήμασι διὰ τὴν τοῦ πιστοῦ πλήθους τῶν λαῶν ἀπλότητα τὸ ὅλον περιλαβόντες, ὧδέ πως ἐγγράφως ἐκτίθενται τὸ τῆς καθολικῆς πίστεως σύμβολον·

[84] 27. Ἐκθεσις τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς πίστεως

ἐκτεθείσης ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἐπὶ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως

Κωνσταντίνου ἐν ὑπατείᾳ Παυλίνου καὶ Ἰουλιανοῦ τῶν λαμπρῶν

ἔτους ἀπὸ Ἀλεξάνδρου χλς' ἐν μηνὶ Δεσίῳ ἰθ' τῇ πρὸ δεκατριῶν

Καλανδῶν Ἰουλίου ἰνδ. ιγ' ἐν Νικαίᾳ μητροπόλει τῆς Βιθυνίας

»Πιστεύομεν εἰς ἓνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων ποιητὴν, (2) καὶ εἰς ἓνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ, (3) τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα, (4) παθόντα, ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, (5) καὶ εἰς τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα. (6) τοὺς δὲ λέγοντας »ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν« καὶ »πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν« καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι ἢ κτιστὸν ἢ τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τοὺς τοιοῦτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.«

(7) Αὕτη ἐστὶν ἡ πίστις, ἣν ἐξέθεντο οἱ ἐν Νικαίᾳ ἅγιοι ἡμῶν πατέρες οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι πρῶτον μὲν κατὰ Ἀρείου βλασφημοῦντος καὶ λέγοντος κτίσμα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, (8) καὶ κατὰ Σαβελλίου τε καὶ Φωτεινοῦ καὶ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως καὶ Μαυριχίου καὶ Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος καὶ κατὰ πάσης δὲ αἵρέσεως, ἥτις

ἐπανέστη τῇ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ. (9) οὓς κατέκρινεν ἢ ἐν τῇ Νικαέων πόλει συνηγμένη τῶν ἀγίων ὀρθοδόξων σύνοδος, ὧν τὰ ὀνόματα καὶ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν ἐστὶν ὑποτεταγμένα.

(10) Ἀναφέρεται τοίνυν ἐπὶ τὸν εὐσεβῆ καὶ πανεύφημον βασιλέα τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου κεκριμένα ἢ τε κατὰ τῶν θεομάχων ἀπόφασις καὶ ἡ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἔκθεσις, ἣν ὡς θεόθεν προενεχθεῖσαν ἀσμένως προσεδέξατο **[85]** μετὰ πλείστης ὀσης σεβασμιότητος. τοὺς δὲ ταύτης πολεμίους ὡς ἄτε θεῶ ἐναντιουμένους ἐξορίαν ὑποστήναι ψηφίζεται. (11) ἔξ τοίνυν ἐκ τῶν μετὰ Ἀρείου ἐπισκόπων σὺν αὐτῷ Ἀρείῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν συναπωσθῆναι ἠνέσχοντο. (12) οἱ δὲ γὰρ ἔνδεκα δέισαντες τοῦ τε θεοφιλοῦς βασιλέως τὴν παρουσίαν καὶ τῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων τὸ πλήθος, μὴ ἐξοστρακισθεῖν, ὑποκρινάμενοι ὑπογράφουσιν εἰς τὸ ὁμοούσιον χειρί, οὐ προθέσει. (13) ταύτης τῆς ὑπουλίας ἔξαρχος <ἤν> ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος, ὃς καὶ μέχρι τέλους δείκνυται τῇ ἐφ' ἐκάτερα κεχρημένος γνώμη, καθὰ Εὐστάθιος τε ὁ τῆς Ἀντιοχείων καὶ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου Ἀθανασίος τε ὁ μέγας καὶ πάντες οἱ τὰ τῆς συνόδου συγγραψάμενοι διηγοῦνται τῇ τε πρὸς ἡμᾶς δι' ὑποκρίσεως τὸν ἄνδρα τοῦ δοκεῖν εἶναι καὶ τῆς τῶν ἐναντίων συμμορίας γειναίως ὑπερμαχοῦντα.

28. »Ὅσιος ἐπίσκοπος πόλεως Κουρδούβης ταῖς κατὰ Ῥώμην καὶ Σπανίαν καὶ Ἰταλίαν πάσαν καὶ ταῖς ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι τοῖς ἐπέκεινα κατ' ἐμὲ οὖσιν ἕως τοῦ Ὠκεανοῦ ἀγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις διὰ τῶν σὺν αὐτῷ πρεσβυτέρων Ῥώμης Βίτωνος καὶ Βικεντίου.

(2) Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρείας σὺν Ἀθανασίῳ τότε ἀρχιδιακόνῳ ὄντι ταῖς κατ' Αἴγυπτον πάσαν καὶ Λιβύην καὶ Πεντάπολιν καὶ τὰ ὅμορα τούτοις ἕως τῶν τῆς Ἰνδίας ἐπαρχιῶν.

(3) Εὐστάθιος Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης ταῖς κατὰ Συρίαν κοίλην καὶ Μεσοποταμίαν πάσαν καὶ Κιλικίαν ἐκατέραν.

(4) Ἰωάννης Πέρσης ταῖς ἐν Περσίδι πάση καὶ τῇ μεγάλῃ Ἰνδία.

(5) Λεόντιος Καισαρείας Καππαδοκίας τὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ κυρίου καλλώπισμα ταῖς κατ' αὐτὴν Καππαδοκίαν Γαλατίαν Πόντον Διοσπόντου Παφλαγονίαν Πόντον Πολεμωνιακὸν Ἀρμενίαν μικρὰν καὶ μεγάλην.

[86] (6) Θεωνᾶς Κυζίκου ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Ἑλλήσποντον Λυδίαν τε καὶ Καρίαν διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων Εὐτυχίου Σμύρνης καὶ Μαρίνου Τρωάδος.

(7) Μακάριος Ἱεροσολύμων σὺν Εὐσεβίῳ τῷ Παμφίλου ἐπισκόπῳ Καισαρείας ταῖς κατὰ Παλαιστίνην καὶ Ἀραβίαν καὶ Φοινίκην.

(8) Ἀλέξανδρος Θεσσαλονίκης διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν τελούντων ταῖς κατὰ Μακεδονίαν πρώτην καὶ δευτέραν σὺν τῇ Ἑλλάδι τὴν τε Εὐρώπην πάσαν, Σκυθίαν ἐκατέραν, καὶ ταῖς κατὰ τὸ Ἰλλυρικὸν ἀπάσαις Θεσσαλίαν τε καὶ Ἀχαΐαν.

(9) Νουνέχιος Λαοδικείας ταῖς κατὰ τὴν Φρυγίαν πρώτην καὶ δευτέραν.

(10) Πρωτογένης ὁ θαυμασίος πόλεως Σαρδικῆς ταῖς ἐν Δακίᾳ Καλαβρία Δαρδανία καὶ ταῖς ὁμόροις τούτοις.

(11) Κεκλιανὸς Καρθαγένης ταῖς κατὰ πάσας τὰς ἐπαρχίας τὰς τε Ἀφρικὰς καὶ τὰς Νουμηδίας καὶ Μαυριτανίας ἀμφοτέρας οὖσαις ἀγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις.

(12) Πίστος Μαρκιανουπόλεως ταῖς κατὰ τὴν Μυσίαν καὶ τὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ

Γάλλων ἔθνη καὶ ταῖς πλησιοχώροις τούτων πόλεσιν.

(13) Ἀλέξανδρος Κωνσταντινουπόλεως τότε πρεσβύτερος ἔτι ὢν, εἰς ὕστερον δὲ καὶ τῆς ἐπισκοπικῆς ἱερατείας τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας λαχών, σὺν Παύλῳ ἔτι τότε ἀναγνώστη ὄντι καὶ νοταρίῳ αὐτοῦ ταῖς ἐν ταῖς νήσοις πάσαις Κυκλάσιν.»

(14) Οὗτοι πάντες οἱ ἅγιοι καὶ ἀποστολικοὶ ἄνδρες πάσαις ταῖς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἀγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις τὰ ἐν τῇ Νικαέων ἀγία μεγάλη καὶ οἰκουμεικῇ συνόδῳ κεκριμένα διαπορθμεύσαντες πανταχοῦ γῆς παρέδωκαν.

29. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐπὶ τῇ ἐκθέσει τῆς ὀρθῆς καὶ ἀποστολικῆς πίστεως τῆς ἐκ πνεύματος ἀγίου διὰ τῶν τριακοσίων ἀγίων ἡμῶν πατέρων ἐκφωνηθείσης ὡσπερ δι' ἐνὸς στόματος καὶ κυρωθείσης παρὰ πάντων ἡσθεῖς ἀνέστη ἐκ τοῦ θρόνου ἐπὶ παρουσίᾳ παντὸς τοῦ πλήθους τῶν τε ἀγίων ἀρχιερέων καὶ πάντων τῶν συνδραμόντων εἰς τὴν ἀγίαν ἐκείνην τῆς πίστεως ἀκρόασιν (2) καὶ τὰς χεῖρας ἀπλώσας καὶ τὸ ὄμμα τείνας εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸς τὸν θεόν, εὐφήμοις ῥήμασιν ἀνύμνησε τὸν τῶν πάντων ἡμῶν σωτῆρα καὶ εὐεργέτην θεόν, ὅτι τὴν ποθουμένην αὐτῷ τῶν ἐπισκόπων ὁμόνοιαν καὶ τὴν [87] περὶ τῆς ὀρθῆς καὶ σωτηρίου πίστεως αὐτῶν ὁμοφώνιαν αὐτῷ ἐπρυτάνευσε. (3) τοσοῦτος ἦν ὁ πάντα ἄριστος ἐκεῖνος καὶ θεοφιλὴς βασιλεὺς περὶ τὴν τῶν τοῦ θεοῦ ἐκκλησιῶν φροντίδα καὶ τὴν τῶν ποιμένων εἰρηνικωτάτην ὁμόνοιαν.

(4) Οὐκ ἄτοπον δὲ ἡγοῦμαι καὶ τὰ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, ἅπερ περὶ τούτων — τῶν ἐν τῇ συνόδῳ πραγματευθέντων λέγω — ποιεῖσθαι τὸν λόγον ἀρχόμενος καλῶς διελάβετο ἐν τῷ τρίτῳ αὐτοῦ βιβλίῳ τῷ εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως, ἐντάξει τῆδε τῇ συγγραφῇ. ἔστι δὲ ταῦτα·

(5) »Πλείστων δῆτα ὑφ' ἐκατέρου τάγματος προτεινομένων πολλῆς τε ἀμφιβολίας τὰ πρῶτα παρὰ τινων γινομένης ἐπηκροᾶτο πάντων ὁ βασιλεὺς ὁ πανεύφημος σχολῇ τε εὐτονωτάτῃ τὰς προτάσεις θατέρων τῶν μερῶν ὑπεδέχετο. (6) ἐν μέρει τε ἀντιλαμβανόμενος τῶν παρ' ἐκατέρου τάγματος λεγομένων ἡρέμα τε συνῆγε τοὺς φιλονείκως ἐνισταμένους πρᾶως τε ποιούμενος τὰς πρὸς ἕκαστον ὁμιλίας ἐλληνίζων τε τῇ φωνῇ, ἐπειδὴ μηδὲ ταύτης ἀμαθῶς εἶχε, (7) γλυκερός τις ἦν καὶ ἡδύς, τοὺς μὲν συμπεῖθων, τοὺς δὲ καταδυσωπῶν τῷ λόγῳ, τοὺς δὲ εὖ λέγοντας ἐπαινῶν πάντας τε εἰς ὁμόνοιαν ἐλαύνων, ἕως ὅτε ὁμογνώμονας καὶ ὁμοδόξους ἐπ' αὐτῷ κατεστήσατο, ὡς ὁμοφώνως μὲν κρατῆσαι τὴν εὐσεβῆ δοξολογίαν κρατυνηθῆναι τε τὴν ἀληθῶς ἐκ πνεύματος ἀγίου παρὰ πάντων τῶν προρρηθέντων ἀγίων ἡμῶν πατέρων ἐκφωνηθεῖσαν σωτήριον πίστιν, (8) ἐν ταύτῳ δὲ καὶ περὶ τῆς σωτηρίου ἐορτῆς τοῦ πάσχα ἓνα παρὰ πᾶσιν ὁμολογηθῆναι καιρὸν ἐνομοθέτησε. (9) τότε δὴ καὶ ἐγγράφως δι' ὑποσημειώσεως ἐκάστου τὰ κοινῇ δεδογμένα κυρωθῆναι ὠρίσατο καὶ περὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἐκκλησιαστικῶν διατυπώσεων καὶ κανόνων ἐγγράφως ἐκθεῖναι τοὺς ἐπισκόπους παρεγγυᾷ.»

30. Κινεῖ δὲ ἡμᾶς ἡ τοῦ βασιλέως πίστις καὶ ἑτέρου πράγματος ἐπιμνησθῆναι· ὅς τὴν σπουδὴν καὶ πρόνοιαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἐποιεῖτο, ὡς μηδὲ τὰ ἐλάχιστα αὐτὸν παραλιπεῖν. καὶ Ἀκέσιον γὰρ τῆς τῶν Ναυάτων θρησκείας ἐπίσκοπον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ κεκλήκει εἰς τὴν σύνοδον ὡς καὶ αὐτοὺς τὸ ὁμοούσιον καὶ τὴν τριάδα δοξάζοντας. (2) μετὰ οὖν τὸ ἐκτεθῆναι καὶ ὑπογραφῆναι παρὰ τε τῆς συνόδου καὶ τοῦ

βασιλέως τὸν ὄρον τῆς πίστεως ἠρώτα τὸν Ἀκέσιον Κωνσταντίνος ὁ βασιλεὺς, εἰ καὶ αὐτὸς τῇ [88] πίστει συντίθεται καὶ τῷ ὀρισμῷ τῆς περὶ τοῦ πάσχα ἑορτῆς. (3) ὁ δὲ Ἀκέσιος πρὸς αὐτὸν »οὐδὲν καινόν« ἔφη, »ὦ βασιλεῦ, ἡ σύνοδος ὤρισεν· οὕτω γὰρ ἄνωθεν ἅπαντες ἐκ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων παρελήφαμεν καὶ τὸν ὄρον τῆς πίστεως καὶ τὸν χρόνον τῆς τοῦ πάσχα ἑορτῆς«. (4) καὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς αὐτόν· »τί οὖν τῆς κοινωνίας ἡμῶν χωρίζη;« ὁ δὲ Ἀκέσιος τὰ ἐπὶ Δεκίου κατὰ τὸν διωγμὸν γενόμενα περὶ τῶν ἐν τῷ μαρτυρίῳ μὴ δυνηθέντων ἀγωνίσασθαι ἀλλὰ ἀρνησαμένων διηγείτο καὶ ἀκρίβειαν αὐστηροῦ κανόνος προεβάλλετο λέγων, ὡς ἄρα οὐ χρή τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα ἡμαρτηκότας δέχεσθαι μετανοοῦντας ἢ τῆς κοινωνίας τῶν μυστηρίων τοῦ λοιποῦ ἀξιουσθαι. (5) ταῦτα εἰπόντος τοῦ Ἀκεσίου ἔφη πρὸς αὐτὸν ὁ βασιλεὺς· »θές, ὦ Ἀκέσιε, κλίμακα μόνος καὶ ἀνάβηθι εἰς τὸν οὐρανόν«.

(6) Μετὰ ταῦτα πάντες οἱ ἐπίσκοποι διατυπώσεις ἐκκλησιαστικὰς διαφόρους ἐκτίθενται.

31. »Ὁμιλήσωμεν τῷ φωτί, ὃ ἐστὶν ὁ Χριστός, ὡς πλησίον αὐτοῦ ἐστῶτες· ὡς ὀρώντες αὐτὸν οὕτως πολιτευσώμεθα ταῖς εὐχαῖς ταῖς ἁγιαζούσαις. εὐχαὶ γὰρ ἁγιάζουσιν, ἐὰν λόγῳ θείῳ προσευχώμεθα, λόγος δὲ θεῖος πάρεστιν, ἔνθα καρδία καὶ πολιτεία καθαρὰ μετὰ ταπεινοφροσύνης φυλάττεται. ἔκαμινεν ὁ Ἰσραὴλ τὰς θυσίας ἐπιτελῶν· ἔκραζον οἱ προφῆται πρὸς τὸν θεόν· »ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου«. ἐκεῖνοι ἔκραζον καὶ ἡμεῖς ἐλάβομεν· »ἄλλοι κεκοπιάκασι«, καθὼς εἶπεν ὁ κύριος, »καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθαμεν«. ἦλθε γὰρ πρὸς ἡμᾶς αὐτὸς ὁ κύριος λέγων »ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς«, »ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια«. ἀκαμάτως ἐλάβομεν τὴν χάριν, ἀλλὰ διὰ καμάτου δεῖ ἡμᾶς φυλάξαι τὴν χάριν.

(2) Περὶ τῶν λεγόντων μὴ δεῖν Χριστιανοὺς ἐργάζεσθαι. ἐπεὶ περ τινές, οὐκ ἐργάζεσθαι βουλόμενοι, ἀλλὰ περιεργάζεσθαι, ἐκλαμβάνουσι κακῶς τὰς τοῦ κυρίου ἱεράς φωνὰς εἰπόντος »μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε« ὡς οὐ χρήναι λέγοντος ἀκολουθοῦντας τῇ φωνῇ ταύτῃ ἐργάζεσθαι εἰς τὴν γῆν Χριστιανοὺς, ἀποδεικτέον ἡμῖν μὴ οὕτως εἰρηκεῖν τὸν κύριον. ἐγχωρεῖ γὰρ καὶ ἐργάζεσθαι καὶ μὴ μεριμνᾶν, εἰδόμενος ἡμᾶς καὶ πιστεύοντας, ὅτι τῶν ἔργων ἡμῶν τὴν αὔξησιν καὶ τοὺς καρποὺς αὐτὸς ὁ κύριος [89] δίδωσιν εἰπών· »οὕτως ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ὡς ἐὰν ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν καὶ καθεύδῃ καὶ ἐγείρεται νύκτα καὶ ἡμέραν, καὶ ὁ σπόρος βλαστάνει καὶ μηκύνεται, ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός«.

(3) Περὶ τῶν ἱερωμένων. τοὺς ἱερωμένους εἰς τύπον καὶ εἰκόνα χρή εἶναι τῶν ἐπουρανίων, καὶ τὸν μὲν ἐπίσκοπον ἐπέχειν τὸν <θρόνον> αὐτοῦ τοῦ κυρίου ὡς κεφαλὴν μετ' αὐτὸν ὄντα τῆς ἐκκλησίας ἧς παρείληφε, τὸν δὲ πρεσβύτερον τὸν σεραφικὸν ἐπέχειν θρόνον, τὸν δὲ διάκονον τὸν χερουβικόν· τὸν ὑπηρέτην εἰς διακονίαν τούτων εἶναι προσήκει.

(4) Περὶ τοῦ μὴ δεῖν λαϊκοὺς ἀνιέναι ἐν τῷ ἄμβωι. περὶ τοῦ μὴ δεῖν λαϊκοὺς ἀνιέναι ἐν τῷ ἄμβωι πλὴν τῶν τεταγμένων ἀναγινώσκειν ἢ ψάλλειν ἐν ταῖς διφθέραις.

(5) Περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. τὸ βάπτισμα ἡμῶν οὐ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς κατανοητέον, ἀλλὰ τοῖς νοεροῖς. ὕδωρ ὀρεῖς, νόησον τὴν ἐν τοῖς ὕδασι κρυπτομένην

τοῦ θεοῦ δύναμιν. »έν« γάρ »πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ« βαπτίζεσθαι ἡμᾶς οἱ ἱεροὶ διδάσκουσι λόγοι· ἐν γὰρ πίστει τοῦ βαπτίζοντος καὶ ἐν πίστει τοῦ βαπτιζομένου διὰ τῆς ἱεράς ἐπικλήσεως πλήρη τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ θείου πυρὸς νόει τὰ ὕδατα. »αὐτὸς« γάρ φησι »βαπτίσει ἐν πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ.« κατέρχεται μὲν οὖν ὁ βαπτιζόμενος ὑπεύθυνος ἁμαρτημάτων καὶ τῇ »τῆς φθοράς δουλεία« ἐνεχόμενος, ἀνέρχεται δὲ ἐλευθερωθεὶς τῆς τε τοιαύτης δουλείας καὶ τῆς ἁμαρτίας, υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ κληρονόμος χάριτι αὐτοῦ γεγονώς, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ, αὐτὸν ἐνδυσάμενος τὸν Χριστόν, καθὼς γέγραπται »ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε«.

(6) Περὶ τῆς θείας τραπέζης καὶ τοῦ ἐπ' αὐτὴν μυστηρίου τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. ἐπὶ τῆς θείας τραπέζης πάλιν κἀνταῦθα μὴ τῷ προκειμένῳ ἄρτῳ καὶ τῷ ποτηρίῳ ταπεινῶς προσέχωμεν, ἀλλ' ὑψώσαντες ἡμῶν τὴν διάνοιαν πίστει νοήσωμεν κεῖσθαι ἐπὶ τῆς ἱεράς ἐκείνης τραπέζης τὸν ἄμνον τοῦ θεοῦ τὸν αἶροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀθύτως ὑπὸ τῶν ἱερέων θυόμενον, καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα ἀληθῶς λαμβάνοντας ἡμᾶς πιστεύειν ταῦτα εἶναι τὰ τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως σύμβολα. διὰ τοῦτο γὰρ οὔτε πολὺ λαμβάνομεν, ἀλλ' ὀλίγον, ἵνα γνῶμεν ὅτι οὐκ εἰς πλησμονὴν, ἀλλ' εἰς ἁγιασμόν.

[90] (7) Περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως. οὐχ ἀπλῶς ὁ κύριος τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ὑπὲρ ἡμῶν παρέδωκεν εἰς πάθος καὶ θάνατον, ἀλλ' ἵνα τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν πραγματευσηται καίπερ ἐλεύθερος ὢν τοῦ θανάτου, καθὼς ἀνωτέρω ὁ λόγος ἀπέδειξε. καὶ βοᾷ ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ, προαναφωνῶν τὸ μέλλον τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ οἰκονομίας μυστήριον. »εἰρηθῆν« φησὶν »ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος.« τίς δὲ ἐλεύθερος θανάτου εἰ μὴ θεός; ἀλλὰ κατὰ τὰς προαποδειχθείσας ἀποδείξεις σαρκωθείς διὰ φιλανθρωπίαν γέγονεν »ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος«, ταπεινώσας τὴν ἑαυτοῦ σάρκα »μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ«, ἢ καὶ ἐγγεῖρθαι κηρύττεται, ἵνα ἡμᾶς ἀπαθανάτισας πρυτανεύσῃ ἡμῖν τοῖς ἀπεγνωσμένοις δι' αὐτῆς τῆς ἡμετέρας ἀπαρχῆς τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν ἐλπίδα, ὅπως μηκέτι ὦμεν δοῦλοι τῷ αἰωνίῳ θανάτῳ, ἀλλ' ἐλεύθεροι, καθάπερ καὶ ἡ ἀπαρχὴ ἡμῶν Χριστός, καθά φησιν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος· »ἀπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ«. ὃν καὶ σωτήρα, αὐτὸν δὴ τοῦτον τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς υἱὸν μονογενῆ, ἀπεκδέχεσθαι ἡμᾶς ἐξ οὐρανῶν, ἀναστήσοντα ἡμῶν ἐκ τῶν τάφων τὰ σώματα, ἐπιμαρτύρεται λέγων· »ἡμῶν τὸ πολίτευμα« φησὶν »ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτήρα ἀπεκδεχόμεθα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ«. οὕτως γὰρ δεῖ τὸ σῶμα ἡμῶν δοξασθῆναι, ὡς τὸ τοῦ δεσπότη, ἀνεπίδεκτον κακίας καὶ πάντων τῶν νῦν παθῶν, ἐλεύθερον τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἁμαρτίας, ἅγιον, ἵνα ἐν καινότητι ζωῆς σὺν αὐτῷ περιπατήσῃς δυνηθῶμεν ἐν φωτὶ ἐπουρανίῳ, συμβασιλεύοντες ἀεὶ αὐτῷ τῷ Χριστῷ. ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ ἐλπίδι καὶ τὸ ἅγιον εἰλήφαμεν βάπτισμα καὶ τὴν σωτήριον τῶν ἁγίων αὐτοῦ μελῶν μετουσίαν ὑποδεχόμεθα. ταῦτα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τὰ δόγματα.

(8) Ὅτι μία ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ. μία ἡ ἐκκλησία ἐν οὐρανοῖς, ἢ αὐτὴ καὶ ἐπὶ γῆς. ἐν ταύτῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπαναπαύεται. αἱ ἔξω ταύτης οὔσαι αἱρέσεις, ἄς

ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι, οὐκ εἰσι διδασκαλῖαι τοῦ σωτήρος ἡμῶν οὐδὲ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ τοῦ σατανᾶ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου. τὰ γὰρ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων ἐτέρῳ σχήματι ἐκδιδάσκουσιν, ἵνα ἀφέλονται τῶν ἀνθρώπων τὴν ὄντως ζωὴν.

(9) Περὶ τῆς τοῦ θεοῦ προγνώσεως καὶ τοῦ κόσμου. μικρότερος ὁ κόσμος ἐγένετο διὰ τὴν πρόγνωσιν. προέγνω γὰρ ὁ θεός, ὅτι ἀμαρτήσῃ ὁ [91] ἄνθρωπος. διὰ τοῦτο καινοὺς οὐρανοὺς καὶ καινὴν γῆν προσδοκῶμεν κατὰ τὰ ἱερὰ γράμματα, φαινομένης ἡμῖν τῆς ἐπιφανείας καὶ βασιλείας »τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ«. »καὶ παραλήψονται τότε«, καθά φησι Δανιήλ, »τὴν βασιλείαν ἅγιοι ὑψίστου«, καὶ ἔσται ἡ γῆ καθαρὰ, ἁγία, γῆ ζώντων καὶ οὐ νεκρῶν, ἣν προεωρακῶς Δαυὶδ τῷ τῆς πίστεως ὀφθαλμῷ βοᾷ· »πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ κυρίου ἐν γῆ ζώντων«, γῆ πραέων καὶ ταπεινῶν. »μακάριοι« γὰρ φησιν »οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν«. καὶ ὁ προφήτης »καὶ πατήσουσιν αὐτήν« φησί »πόδες πραέων καὶ ταπεινῶν«.

(10) Ταῦτα ἐκ τῶν σπουδασθέντων τοῖς ἁγίοις ἡμῶν πατράσιν ἐκκλησιαστικῶν διατυπώσεων μικρὰ ἐκ πολλῶν τῆδε τῆ συγγραφῆ συνετάξαμεν.

Ἐξέθεντο δὲ καὶ ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας εἴκοσιν ἐν αὐτῇ τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ, οὓς καὶ αὐτοὺς ἀναγκαῖον ψῆθην ἐντάξαι τῷ γράμματι.

32. »Περὶ εὐνούχων ἀποκοψάντων ἑαυτοῦς. εἴ τις ἐξ νόσου ὑπὸ ἰατροῦ χειρουργήθῃ ἢ ὑπὸ βαρβάρων ἐξετηθήθῃ, οὗτος μενέτω ἐν τῷ κλήρῳ. εἰ δέ τις ὑγιαίνων ἑαυτὸν ἐξέτεμε, τοῦτον καὶ ἐν τῷ κλήρῳ ἐξεταζόμενον πεπαῦσθαι προσήκει καὶ ἐκ τοῦ δεῦρο μηδένα τῶν τοιούτων χρῆναι προσάγεσθαι. ὥσπερ δὲ τοῦτο πρόδηλον, ὅτι περὶ τῶν ἐπιτηδεύοντων τὸ πρᾶγμα καὶ τολμώντων ἑαυτοῦς ἐκτέμνειν εἴρηται, οὕτως, εἴ τινες ὑπὸ βαρβάρων ἢ δεσποτῶν εὐνουχίσθησαν, εὐρίσκοιντο δὲ ἄλλως ἄξιοι, τούτους εἰς κλῆρον προσίεται ὁ κανὼν.

(2) Περὶ τῶν ἀπὸ ἐθνικῶν εἰς χειροτονίαν προαχθέντων. ἐπειδὴ πολλὰ εἶτε ὑπὸ ἀνάγκης ἢ ἄλλως πως ἐπειγομένων τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο παρὰ τὸν κανόνα τὸν ἐκκλησιαστικόν, ὥστε ἀνθρώπους ἀπὸ ἐθνικοῦ βίου ἄρτι προσελθόντας τῇ πίστει καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ κατηχηθέντας εὐθὺς ἐπὶ τὸ πνευματικὸν λουτρὸν ἄγειν καὶ ἅμα τῷ βαπτισθῆναι προάγειν εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον, καλῶς ἔχειν ἔδοξε τοῦ λοιποῦ μηδὲν τοιοῦτον γίνεσθαι. καὶ γὰρ καὶ χρόνου δεῖ τῷ κατηχουμένῳ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα δοκιμασίας πλείονος. σαφὲς γὰρ τὸ ἀποστολικὸν γράμμα τὸ λέγον »μὴ νεόφυτον, ἵνα μὴ τυφωθεῖς εἰς κρίμα ἐμπέση καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου«. εἰ [92] δὲ προλιόντος τοῦ χρόνου ψυχικόν τι ἀμάρτημα εὐρεθείη περὶ τὸ πρόσωπον καὶ ἐλέγχοιτο ὑπὸ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων, παύσεται ὁ τοιοῦτος τοῦ κλήρου. ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν ὡς ὑπεναντία τῇ μεγάλῃ συνόδῳ θρασυνομένος αὐτὸς κινδυνεύσει περὶ τοῦ κλήρου.

(3) Περὶ τῶν τὰς συνεισάκτους ἐχόντων. περὶ τῶν συνεισάκτων ἀπηγόρευσε καθόλου ἡ μεγάλη σύνοδος μὴ ἐπισκόπῳ μηδὲ πρεσβυτέρῳ μήτε διακόνῳ μήτε ὄλως τῶν ἐν τῷ κλήρῳ τι εἰς ἐξεῖναι συνεισάκτων ἔχειν, πλὴν εἰ μὴ ἄρα μήτηρ ἢ ἀδελφὴ ἢ θεία ἢ ἄ μόνον πρόσωπα διαπέφευγε πάσαν ὑποψίαν. ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν κινδυνεύσει περὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀξίαν.

(4) Περὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. ἐπίσκοπον προσήκει μάλιστα μὲν ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπων καθίστασθαι, εἰ δὲ δυσχερὲς εἶη τὸ τοιοῦτον ἢ διὰ κατεπίγειουσαν ἀνάγκην ἢ διὰ μῆκος ὁδοῦ, ἐξ ἅπαντος τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομέ-

νους, συμψήφων γινομένων καὶ τῶν ἀπόντων καὶ συντιθεμένων διὰ γραμμάτων, τότε τὴν χειροτοσίαν ποιείσθαι, τὸ δὲ κῦρος τῶν γινομένων δίδοσθαι εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητροπολίτῃ ἐπισκόπῳ.

(5) Περὶ τῶν ἀκοινωνήτων γινομένων. περὶ τῶν ἀκοινωνήτων γινομένων εἴτε τῶν ἐν τῷ κλήρῳ εἴτε τῶν ἐν τῷ λαϊκῷ τάγματι ὑπὸ τῶν καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκόπων κρατεῖτω ἢ γνώμη κατὰ τὸν κανόνα, τοὺς ὑφ' ἑτέρων ἀποβληθέντας ὑφ' ἑτέρων μὴ προσίεσθαι. ἐξεταζέσθω δέ, μὴ μικροψυχία ἢ φιλονεικία ἢ τιμὴ τοιαύτη ἀηδία τοῦ ἐπισκόπου ἀποσυναγάωγοι γεγένηται. ἵνα οὖν τοῦτο τὴν πρέπουσαν ἐξέτασιν λαμβάνη, καλῶς ἔχειν ἔδοξεν ἐκάστου ἐνιαυτοῦ καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν δις τοῦ ἔτους συνόδους γίνεσθαι, ἵνα κοινῇ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένων τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἐξετάζοιτο, καὶ οὕτως οἱ ὁμολογουμένως προσκεκροκότες τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ λόγον ἀκοινωνήτοι παρὰ πάντων εἶναι δοκῶσι, μέχρις ἂν τῷ κοινῷ ἢ τῷ ἐπισκόπῳ δόξη τὴν φιλανθρωποτέραν περὶ αὐτῶν ἐκθέσθαι ψήφον. αἱ δὲ σύνοδοι γινέσθωσαν μία μὲν πρὸ τῆς τεσσαρακοστῆς, ἵνα πάσης μικροψυχίας ἀναιρουμένης τὸ δῶρον καθαρὸν προσφέρηται τῷ θεῷ, δευτέρα δὲ περὶ τὸν τοῦ μετοπώρου καιρόν.

(6) Περὶ τῶν ἐξαιρέτων τιμῶν αἰ τοῖς μείζονας κυβερνώσιν ἐπισκοπὰς ἐκκλησιαστικῶς ἐκανοίσθησαν. τὰ ἀρχαῖα ἔθνη κρατεῖτω τὰ ἐν Αἰγύπτῳ [93] καὶ Λιβύαις καὶ Πενταπόλει, ὥστε τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπίσκοπον πάντων ἔχειν τὴν ἐξουσίαν, ἐπειδὴ καὶ τῷ ἐν Ῥώμῃ ἐπισκόπῳ τοῦτο σὺνήθες ἐστίν, ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις τὰ πρεσβεῖα σῶζεσθαι ταῖς ἐκκλησίαις. καθόλου δὲ πρόδηλον ἐκεῖνο, ὅτι, εἴ τις χωρὶς γνώμης τοῦ μητροπολίτου γένοιτο ἐπίσκοπος, τὸν τοιοῦτον ἢ σύνοδος ἢ μεγάλη ὥρισε μὴ δεῖν εἶναι ἐπίσκοπον. ἐὰν μέντοι τῇ κοινῇ πάντων ψήφῳ εὐλόγῳ οὔσῃ καὶ κατὰ τὸν κανόνα τὸν ἐκκλησιαστικὸν δύο ἢ τρεῖς δι' οἰκείαν φιλονεικίαν ἀντιλέγῳσι, κρατεῖτω ἢ τῶν πλειόνων ψήφος.

(7) Περὶ τοῦ ἐν Αἰλίας ἐπισκόπου. ἐπειδὴ συνήθεια κεκράτηκε καὶ παράδοσις ἀρχαία, ὥστε τὸν ἐν Αἰλίας ἐπίσκοπον τιμᾶσθαι, ἐχέτω τὴν ἀκολουθίαν τῆς τιμῆς, τῇ μητροπόλει σφζομένου τοῦ οἰκείου ἀξιώματος.

(8) Περὶ τῶν ὀνομαζομένων Καθαρῶν. περὶ τῶν ἑαυτοὺς μὲν ὀνομαζόντων Καθαρούς ποτε, προσερχομένων δὲ τῇ ἀγιωτάτῃ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ ἔδοξε τῇ ἀγία καὶ μεγάλη συνόδῳ, ὥστε χειροθετούμενους αὐτοὺς οὕτως μένειν ἐν τῷ κλήρῳ. πρὸ πάντων δὲ τούτων ὁμολογήσαι αὐτοὺς ἐγγράφως προσήκει, ὅτι συνθήσονται καὶ ἀκολουθήσουσι τοῖς τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας δόγμασι, τουτέστι καὶ διγάμοις κοινωνεῖν καὶ τοῖς ἐν τῷ διωγμῷ παραπεπτωκόσιν, ἐφ' ὧν καὶ χρόνος τέτακται καὶ καιρὸς ὥρισται, ὥστε αὐτοὺς ἀκολουθεῖν ἐν πᾶσι τοῖς δόγμασι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. ἔνθα μὲν οὖν πάντες εἴτε ἐν κώμας εἴτε ἐν πόλεσιν αὐτοὶ μόνον εὐρίσκονται χειροθετηθέντες, εὐρισκόμενοι ἐν τῷ κλήρῳ ἔσονται ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι. ὅσοι δὲ τοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ὄντος προσέρχονται, πρόδηλον ὡς ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς ἐκκλησίας ἔξει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου, ὁ δὲ ὀνομαζόμενος παρὰ τοῖς Καθαροῖς ἐπίσκοπος τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τιμὴν ἔξει, πλὴν εἰ μὴ ἄρα δοκοῖη τῷ ἐπισκόπῳ τῆς τιμῆς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μετέχειν. εἰ

δὲ μὴ τοῦτο αὐτῷ ἀρέσκοι, ἐπινοήσῃ τόπον ἢ χωρεπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ κλήρῳ ὅλως δοκεῖν εἶναι, ἵνα μὴ ἐν τῇ πόλει δύο ἐπίσκοποι ᾦσιν.

(9) Περὶ χειροτονίας πρεσβυτέρων. εἴ τινες ἀνεξετάστως προήχθησαν πρεσβύτεροι ἢ ἀνακρινόμενοι ὠμολόγησαν τὰ ἡμαρτημένα αὐτοῖς καὶ ὁμολογησάντων παρὰ κανόνα κινούμενοι ἄνθρωποι χεῖρας ἐπιτεθείκασι, τοὺς [94] τοιούτους ὁ κανὼν οὐ προσίεται. τὸ γὰρ ἀνεπίληπτον ἐκδικήσῃ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.

(10) Περὶ τῶν παιόντων καὶ προχειρισθέντων κατὰ ἄγνοιαν. ὅσοι προχειρίσθησαν τῶν παραπεπτωκότων κατὰ ἄγνοιαν ἢ καὶ προειδόντων τῶν προχειρισμένων, τοῦτο οὐ προκρίνει τῷ κανόνι τῷ ἐκκλησιαστικῷ· γνωσθέντες γὰρ καθαιροῦνται.

(11) Περὶ παραβάντων χωρὶς ἀνάγκης. περὶ τῶν παραβαινόντων χωρὶς ἀνάγκης ἢ ἀφαιρέσεως ὑπαρχόντων ἢ χωρὶς κινδύνων ἢ τινος τοιούτου, ὃ γέγονεν ἐπὶ τῆς τυραννίδος Λικινίου, ἔδοξε τῇ συνόδῳ, εἰ καὶ ἀνάξιοι ἦσαν φιλανθρωπίας, ὅμως χρηστεύσασθαι εἰς αὐτούς. ὅσοι οὖν γνησίως μεταμέλονται, τρία ἔτη ἐν ἀκροωμένοις ποιήσουσι καὶ ἐπτὰ ἔτη ὑποπεσοῦνται, δύο δὲ ἔτη χωρὶς προσφορᾶς κοινωνήσουσι τῷ λαῷ τῶν εὐχῶν.

(12) Περὶ τῶν ἀποταξαμένων καὶ πάλιν εἰς κόσμον ἀναδραμόντων. οἱ προσκληθέντες ὑπὸ τῆς χάριτος καὶ τὴν πρώτην ὁρμὴν ἐνδειξάμενοι καὶ ἀποθέμενοι τὰς ζώνας, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τὸν οἰκεῖον ἔμετον ἀναδραμόντες, ὡς τινὰς καὶ ἀργύρια προίεσθαι καὶ βενεφικίῳ κατορθῶσαι τὸ στρατεύεσθαι, οὗτοι δέκα ἔτη ὑποπιπτέτωσαν μετὰ τὸν τῆς τριετοῦς ἀκροάσεως χρόνον. ἐφ' ἅπασιν δὲ τούτοις προσήκει ἐξετάζειν τὴν προαίρεσιν καὶ τὸ εἶδος τῆς μετανοίας. ὅσοι μὲν γὰρ καὶ φόβῳ καὶ δάκρυσιν καὶ ὑπομονῇ καὶ ἀγαθοεργίαις τὴν ἐπιστροφὴν ἔργῳ, οὐ σχήματι ἐπιδείκνυνται, οὗτοι πληρώσαντες τὸν χρόνον τὸν ὠρισμένον τῆς ἀκροάσεως τῶν εὐχῶν κοινωνήσουσι μετὰ τοῦ ἐξεῖναι τῷ ἐπισκόπῳ φιλανθρωπότερόν τι περὶ αὐτῶν βουλευσάσθαι. ὅσοι δὲ ἀδιαφόρως ἤνεγκαν καὶ τὸ σχῆμα τοῦ εἰσιέναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀρκεῖν ἑαυτοῖς ἠγήσαντο πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν, ἐξ ἅπαντος πληροῦτωσαν τὸν χρόνον.

(13) Περὶ τῶν ἐν τῷ ἀποθνήσκῃ κοινωνίαν ἐπιζητούντων. περὶ τῶν ἐξοδεούντων ὁ παλαιὸς καὶ κανονικὸς νόμος φυλαχθήσεται καὶ νῦν, ὥστε, εἴ τις ἐξοδεύῃ, τοῦ δεσποτικοῦ ἐφοδίου μὴ ἀποστερεῖσθω. εἰ δὲ ἀπογνωσθεῖς καὶ κοινωνίας τυχῶν καὶ προσφορᾶς μετασχὼν πάλιν ἐν τοῖς ζώσιν ἐξετασθεῖη, ἔστω μετὰ τῶν κοινωνούντων τῆς εὐχῆς μόνης. καθόλου δὲ καὶ περὶ [95] παντὸς οὔτινος οὖν ἐξοδεύοντος αἰτούντος μετασχεῖν εὐχαριστίας ὁ ἐπίσκοπος μετὰ δοκιμασίας μεταδιδόντω τῆς προσφορᾶς.

(14) Περὶ τῶν κατηχουμένων, παραπεσόντων δέ. περὶ τῶν κατηχουμένων καὶ παραπεσόντων ἐν τῇ κατηχήσει ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, ὥστε τριῶν ἐτῶν αὐτοὺς ἀκροασαμένους μόνον μετὰ ταῦτα εὐχεσθαι μετὰ τῶν κατηχουμένων.

(15) Περὶ τοῦ μὴ δεῖν μετατίθεσθαι ἀπὸ ἐτέρας πόλεως εἰς ἑτέραν. διὰ τὸν πολὺν τάραχον καὶ στάσεις τὰς γινομένας ἔδοξε παντάπασιν περὶ αἰρεθῆναι τὴν συνήθειαν τὴν παρὰ τὸν κανόνα εὐρεθῆσαν ἐν τισὶ μέρεσιν, ὥστε ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μὴ μεταβαίνειν μήτε ἐπίσκοπον μήτε πρεσβύτερον μήτε διάκονον. εἰ δὲ τις μετὰ τὸν τῆς ἀγίας συνόδου ὄρον τοιοῦτόν τι ἐπιχειρήσειεν ἢ ἐπιδῶ ἑαυτὸν πράγματι, ἀκυρωθήσεται ἐξ ἅπαντος τὸ κατασκευάσμα καὶ ἀποκατασταθήσεται τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥς

ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐχειροτονήθη.

(16) Περὶ τῶν ἐν αἷς προεβλήθησαν ἐκκλησίαις οὐκ ἐμμενόντων. ὅσοι ρίψοκινδύνας, μήτε τὸν φόβον τοῦ θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες μήτε τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα εἰδότες, ἀναχωροῦσι τῆς ἐκκλησίας, πρεσβύτεροι ἢ διάκονοι ἢ ὅλως ἐν τῷ κλήρῳ ἐξεταζόμενοι, οὗτοι οὐδαμῶς δεκτοὶ ὀφείλουσιν εἶναι ἐν ἑτέρᾳ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῖς ἀνάγκην ἐπάγεσθαι χρῆ ἀναστρέφειν εἰς τὰς ἑαυτῶν παροικίας· ἐπιμένοντας δὲ ἀκοινωνήτους εἶναι προσήκει. εἰ δὲ καὶ τολμήσειέ τις ὑφαρπάσαι τὸν τῷ ἑτέρῳ διαφέροντα καὶ χειροθετήσαι ἐν τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ μὴ συγκατατιθεμένου τοῦ ἐπισκόπου, οὗ ἀνακεχώρηκεν ὁ ἐν τῷ κανόνι ἐξεταζόμενος, ἄκυρος ἔστω ἡ χειροθεσία.

(17) Περὶ κληρικῶν τοκιζόντων. ἐπειδὴ πολλοὶ ἐν τῷ κανόνι ἐξεταζόμενοι τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν αἰσχροκέρδειαν διώκοντες ἐπελάθοντο τοῦ θείου γράμματος λέγοντος »τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ« καὶ δανείζοντες ἑκατοστὰς ἀπαιτοῦσιν, ἐδικαίωσεν ἡ ἅγια καὶ μεγάλη σύνοδος, ὡς, εἴ τις εὐρεθείη μετὰ τὸν ὄρον τοῦτον τόκους λαμβάνων ἐκ μεταχειρίσεως ἢ ἄλλως μετερχόμενος τὸ πρᾶγμα, ἢ ἡμιολίας ἀπαιτῶν ἢ ἕτερόν τι ἐπινοῶν [96] αἰσχροῦ κέρδους ἕνεκα, καθαιρεθήσεται τοῦ κλήρου καὶ ἀλλότριος τοῦ κανόνος ἔσται.

(18) Περὶ πρεσβυτέρων λαμβανόντων παρὰ διακόνων τὴν εὐχαριστίαν. ἦλθεν εἰς τὴν ἅγιαν καὶ μεγάλην σύνοδον, ὅτι ἐν τισὶ τόποις ἢ πόλεσι πρεσβυτέροις τὴν εὐχαριστίαν οἱ διάκονοι διδόασιν, ὅπερ οὔτε ὁ κανὼν οὔτε ἡ συνήθεια παρέδωκε, τοὺς ἐξουσίαν μὴ ἔχοντας προσφέρειν τούτους τοῖς προσφέρουσι διδόναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. κάκεινο δὲ ἐγνωρίσθη, ὅτι ἤδη τινὲς τῶν διακόνων καὶ πρὸ τῶν ἐπισκόπων τῆς εὐχαριστίας ἄπτονται. ταῦτα οὖν πάντα περιηρήσθω, καὶ ἐμμενέτωσαν οἱ διάκονοι τοῖς ἰδίῳις μέτροις, εἰδότες ὅτι τοῦ μὲν ἐπισκόπου ὑπηρέται εἰσὶ, τῶν δὲ πρεσβυτέρων ἐλάττους τυγχάνουσι. λαμβανέτωσαν δὲ κατὰ τάξιν τὴν εὐχαριστίαν μετὰ τοὺς πρεσβυτέρους ἢ τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῖς διδόντος ἢ τοῦ πρεσβυτέρου. ἀλλὰ μήτε καθῆσθαι ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων ἐξέστω τοῖς διακόνοις· παρὰ κανόνα γὰρ καὶ παρὰ τάξιν ἐστὶ τὸ γινόμενον. εἰ δὲ τις μὴ θέλοι πειθαρχεῖν καὶ μετὰ τοὺς ὄρους, πεπαύσθω τῆς διακονίας.

(19) Περὶ τῶν ἐκ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως προσελθόντων ἢ προσιόντων τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. περὶ τῶν παυλιανισάντων, εἴτα προσφυγόντων τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ὄρος ἐκτέθειται ἀναβαπτίζεσθαι αὐτοὺς ἐξ ἅπαντος. εἰ δὲ τινες ἐν τῷ παρεληλυθότι χρόνῳ ἐν τῷ κλήρῳ ἐξετάσθησαν, εἰ μὲν ἄμεμπτοι καὶ ἀνεπίληπτοι φανείεν, ἀναβαπτισθέντες χειροτονείσθωσαν ὑπὸ τοῦ τῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου· εἰ δὲ ἀνακριθέντες ἀνεπιτήδειοι εὐρίσκονται, καθαιρεῖσθαι αὐτοὺς προσήκει. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν διακονισσῶν καὶ ὅλως περὶ τῶν ἐν τῷ αὐτῷ κανόνι ἐξεταζομένων ὁ αὐτὸς τύπος παραφυλαχθήσεται. ἐμνήσθημεν δὲ καὶ τῶν διακονισσῶν τῶν ἐν αὐτοῖς τῶν ἐν τῷ σχήματι ἐξετασθεισῶν, ἐπεὶ μήτε χειροθεσίαν τινὰ ἔχουσιν, ὡς ἐξ ἅπαντος ἐν τοῖς λαϊκοῖς αὐτὰς ἐξετάζεσθαι.

(20) Περὶ τῶν ἐν κυριακῇ γόνυ κλινόντων. ἐπειδὴ εἰσὶ τινες ἐν τῇ κυριακῇ γόνυ κλίνοντες καὶ ἐν ταῖς τῆς πεντηκοστῆς ἡμέραις, ὑπὲρ τοῦ πάντα ὁμοίως ἐν πάσῃ

παροικία ὁμοφρόνως φυλάττεσθαι ἐστῶτας ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ τὰς εὐχὰς ἀποδιδόναι τῷ κυρίῳ.»

[97] (21) Τούτους τοὺς εἴκοσι νόμους τὸ αὐτὸ ἅγιον αὐτῶν συνέδριον ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλεστάτου καὶ πανευφήμου βασιλέως Κωνσταντίνου περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτείας ἐγράψαντο.

(22) Ἐβουλευσαντο δὲ καὶ ἕτερον νόμον ἐκθέσθαι τινὲς τῶν ἐπισκόπων, ὃν ὁ θεὸς ἐκώλυσε Παφνούτιος, περὶ οὗ ἀναγκαῖον ψήθην διηγήσασθαι μεγίστου θαύματος ἄξιον διήγημα.

Ἐδόκει τισὶ τῶν ἐπισκόπων νόμον νεαρὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσαγαγεῖν ἐν τῇ συνόδῳ <καὶ> ὡς περὶ τῶν ἄλλων τῆς ἐκκλησίας οὕτω καὶ τοῦτον ὀρίσαι. 33. ἔγραφον οὖν περὶ τοῦ μὴ δεῖν τοὺς ἱερωμένους, εἴτε ἐπίσκοποι εἴτε πρεσβύτεροι εἴτε διάκονοι εἴτε ὑποδιάκονοι εἴτε τισ τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου, συγκαθεύδειν ταῖς γαμεταῖς, ἃς ἔτι λαϊκοὶ ὄντες ἠγάγοντο. (2) τούτων οὕτω διατυπωμένων ἀναστὰς ἐν μέσῳ τοῦ ὄχλου τῶν ἐπισκόπων ὁ θεὸς Παφνούτιος μεγάλη τῇ φωνῇ ἐβόησε λέγων· »μὴ βαρύνετε τὸν ζυγὸν τῶν ἱερωμένων— »τίμιος« γάρ φησιν »ὁ γάμος ἐν πᾶσι καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος«—, μὴ τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀκριβείας τὴν ἐκκλησίαν μᾶλλον προσβλάψητε· οὐ γάρ φησι πάντας δύνασθαι φέρειν τῆς ἀπαθείας τὴν ἀσκησιν. (3) »οὐδεῖς, ὡς οἶμαι, φυλαχθήσεται ἐν τῇ σωφροσύνῃ τῆς ἐκάστου γαμετῆς τοῦ ἀνδρὸς στερουμένου. σωφροσύνην δὲ καλὴν καὶ τῆς νομίμου γαμετῆς ἐκάστου τὴν συνέλευσιν λέγω. μὴ μὴν ἀποζεύγυσθαι ταύτην, ἣν ὁ θεὸς ἔζηυξε καὶ ἦν ἅπαξ ἀναγνώστης ἢ ψάλτης ἢ λαϊκὸς ὧν ἠγάγετο.« (4) καὶ ταῦτα ἔλεγεν ὁ Παφνούτιος ἄπειρος ὧν γάμου διὰ τὸ νηπιόθεν ἐν ἀσκητηρίοις ἀνατρέφεσθαι αὐτόν. διὸ πεισθεὶς ὁ πᾶς τῶν ἐπισκόπων σύλλογος τῇ τοῦ ἀνδρὸς συμβουλίᾳ ἀπεσίγησε περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, τῇ γνώμῃ καταλείψαντες τῶν βουλομένων κατὰ συμφωνίαν ἀπέχεσθαι τῆς ἰδίας γαμετῆς.

(5) Ταῦτα ἐπράχθησαν ἐπὶ τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης καὶ οἰκουμεικῆς συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας συναθροισθείσης.

Εὐσέβιος δὲ καὶ Θεόγνιος καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς Ἄρειανοὶ οὐκ ἐνεγκόντες τὴν τῆς ἀληθοῦς πίστεως κρατυνηθεῖσαν βεβαίωσιν, ἔτι μὴν καὶ τὸν Ἄρειον ἀναθεματίσαι μὴ ἀνασχόμενοι, φωραθέντες καὶ αὐθις ἐπὶ τούτῳ ἐξορία ὑπέπεσον ψήφῳ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως καὶ κρίσει τῆς ἀγίας τῶν [98] ἐπισκόπων συνόδου, ἄλλων ἀντ' αὐτῶν ἐν ταῖς αὐτῶν παροικίαις καταστάτων ψήφῳ τῆς αὐτῆς συνόδου καὶ τοῦ τῆς ἐκάστου παροικίας κλήρου καὶ λαοῦ. (6) καὶ Ἄμφίων μὲν τὴν τῆς Νικομηδέων ἐκκλησίας ἡγεμονίαν παρέλαβε, Χρῆστος δὲ τὴν αὐτῆς Νικαίας καὶ ἄλλοι τὰς τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν. ἀλλὰ καὶ πάλιν ταῖς ἐξ ἔθους χρησάμενοι μηχαναῖς Εὐσέβιος καὶ Θεόγνιος καὶ τὴν βασιλέως φιλανθρωπίαν ἐφόδιον ἐξαπάτης εὐρόντες ἀναπαλαῖσαι πάλιν καὶ τὴν προτέραν δυναστείαν ἀπολαβεῖν ἐπειρῶντο.

(7) Καὶ τὰ μὲν τούτων κάκιστα μηχανήματα πάμπολλα ὄντα καὶ πάσης ἀσεβείας ἔμπλεα τυγχάνοντα πρὸς τὴν Θεοδωρήτου καὶ τῶν λοιπῶν συγγραψάντων ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοὺς βουλομένους καταμαθεῖν παραπέμψοιμι, βαδιῶ δὲ ἐγὼ ἐντεῦθεν τῷ λόγῳ ἐπὶ τὰ ἐξῆς, περὶ ὧν ἢ τῶν ἐπισκόπων ἐπέστειλε σύνοδος τοῖς ἀπολειφθεῖσιν ἐπισκόποις καὶ ταῖς ἑαυτῶν παροικίαις, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ὁ νικηφόρος καὶ

πιστότατος βασιλεὺς εἰς σύστασιν τῆς τε ἐκτεθείσης ἀγιωτάτης πίστεως καὶ τῆς ἀγίας ἑορτῆς τοῦ πάσχα, εἰς ἔλεγχον δὲ τῶν τῆς ἀσεβείας προστατῶν. (8) ἐπὶ τούτοις γὰρ πᾶσι μεγαλοφυῶς συγκροτηθείσης τῆς συνόδου καὶ θεοπρεπῶς ἐκφωνηθείσης τῆς πίστεως τά τε κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν τυπώσαντες ἅπαντα οἱ ἅγιοι πατέρες δηλῶσαι πάντα τὰ ὠρισμένα διὰ γραμμάτων πάσαις ταῖς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἀγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις ἐσπούδασαν συνάψαντες καὶ τὰ κατὰ **Μελίτιον**.

34. Ἐπειδὴ δὲ καὶ **Μελίτιος** τις ἐπισκοπικῆς χειροτονίας ἠξιωμένος οὐ πρὸ πολλοῦ τῆς Ἀρείου μανίας, διελεγχθεὶς ὑπὸ τοῦ θειοτάτου Πέτρου τοῦ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐπισκόπου τοῦ καὶ τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀναδησαμένου, καθαιρεθεὶς ὁ αὐτὸς **Μελίτιος** οὐκ ἔστερξε τὴν τῆς καθαιρέσεως ψῆφον, ἀλλὰ τὴν τε **Θηβαίδα** καὶ τὴν πελάζουσαν **Αἴγυπτον** θορύβων καὶ ζάλης ἐνέπλησε, τυραννίδι κατὰ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου χρώμενος προεδρίας. ἔγραψε δὲ τὸ κοινὸν τῆς συνόδου πρὸς τὴν τῶν Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίαν, ἅπερ περὶ τῆς τούτου νεωτεροποιίας ἐνομοθέτησεν·

[99] (2) Συνοδικὴ ἐπιστολὴ γραφείσα τοῖς κατὰ Ἀλεξανδρείαν καὶ Αἴγυπτον καὶ Πεντάπολιν καὶ Λιβύην καὶ ταῖς κατὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἀγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις κλήροις τε καὶ λαοῖς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως παρὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ ἀγίας συνόδου.

»Τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ θεοῦ χάριτι Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς κατὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ Πεντάπολιν καὶ Λιβύην καὶ τοῖς κατὰ τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς κλήροις τε καὶ λαοῖς ὀρθοδόξοις οἱ ἐν Νικαίᾳ συναχθέντες καὶ τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην σύνοδον συγκροτήσαντες ἐπίσκοποι ἐν κυρίῳ χαίρειν.

(3) Ἐπειδὴ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος καὶ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως **Κωνσταντίνου** συναγαγόντος ἡμᾶς ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων ἡ μεγάλη καὶ ἀγία σύνοδος ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσα τὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως διείληφεν, ἅτινα ἀναγκαῖον ἡμῖν ἐφάνη ἀποσταλῆναι παρ' ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς διὰ γραμμάτων, ἵνα εἰδέναι ἔχοιτε, τίνα μὲν ἐκινήθη καὶ ἐξητάσθη, τίνα δὲ ἔδοξε καὶ ἐκρατύνη. πρῶτον μὲν οὖν ἀπάντων ἐξητάσθη τὰ κατὰ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν παρανομίαν Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ὑπὸ παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως ἡμῶν **Κωνσταντίνου**, (4) καὶ παμφηφὶ ἔδοξεν ἀναθεματισθῆναι αὐτὸν καὶ τὴν ἀσεβῆ αὐτοῦ δόξαν καὶ τὰ ῥήματα καὶ τὰ νοήματα αὐτοῦ τὰ βλάσφημα, οἷς ἐκέχρητο βλασφημῶν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, λέγων ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι καὶ πρὶν γεννηθῆναι μὴ εἶναι καὶ »ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν« καὶ αὐτεξουσιότητι κακίας καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ λέγοντος καὶ κτίσμα ὀνομάζοντος καὶ ποίημα. (5) ταῦτα πάντα ἀνεθεμάτισεν ἡ ἀγία σύνοδος, οὐδὲ ὅσον ἀκοῦσαι τῆς ἀσεβοῦς δόξης καὶ τῆς ἀπονοίας καὶ τῶν βλασφημῶν ῥημάτων αὐτοῦ ἀνασχομένη. καὶ τὰ μὲν κατ' ἐκεῖνον οἴου τέλος τετύχηκε, πάντως ἢ ἀκηκόατε ἢ ἀκούσεσθε, ἵνα μὴ δόξωμεν ἐπεμβαίνειν ἀνδρὶ δι' οἰκείαν ἀμαρτίαν ἄξια τὰπίχειρα κομισαμένῳ. (6) τοσοῦτον δὲ ἴσχυσεν αὐτοῦ ἡ ἀσέβεια, ὡς καὶ παραπολέσαι **Θεωνᾶν** τὸν ἀπὸ **Μαρμαρικής** καὶ **Σεκούνδον** τὸν ἀπὸ **Πτολεμαίδος**· τῶν γὰρ αὐτῶν κάκεῖνοι σὺν τοῖς ἄλλοις τετυχήκασιν.

[100] Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ τοῦ θεοῦ χάρις τῆς μὲν κακοδοξίας ἐκείνης καὶ τῆς βλασφημίας καὶ τῶν προσώπων τῶν τολμησάντων διάστασιν καὶ διαίρεσιν ποιήσασθαι τοῦ εἰρηνευομένου ἄνωθεν λαοῦ ἠλευθέρωσε τὴν Αἴγυπτον, ἐλείπετο δὲ τὸ κατὰ τὴν προπέ-

τειαν Μελιτίου καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντων, καὶ περὶ τούτου τοῦ μέρους ἃ ἔδοξε τῇ συνόδῳ ἐμφανίζομεν ὑμῖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. (7) ἔδοξεν οὖν Μελίτιον μὲν φιλανθρωπότερον κινηθείσης τῆς συνόδου — κατὰ γὰρ τὸν ἀκριβῆ λόγον οὐδεμιᾶς συγγνώμης ἄξιός ἦν— μένειν ἐν τῇ αὐτοῦ πόλει καὶ μηδεμίαν ἐξουσίαν ἔχειν μήτε χειροτονεῖν μήτε χειρίζειν μήτε χειροθετεῖν μήτε ἐν χώρα μήτε ἐν πόλει ἑτέρα φαίνεσθαι ταύτης τῆς προφάσεως ἕνεκα, ψιλὸν δὲ τὸ ὄνομα τῆς τιμῆς κεκτήσθαι. (8) τοὺς δὲ ὑπ' αὐτοῦ κατασταθέντας μυστικώτερα χειροτονία βεβαιωθέντας κοινωνηθῆναι ἐπὶ τούτοις, ἐφ' ᾧ τε ἔχειν μὲν αὐτοὺς τὴν τιμὴν καὶ λειτουργεῖν, δευτέρους δὲ εἶναι ἐξ ἅπαντος πάντων τῶν ἐν ἐκάστη παροικία καὶ ἐκκλησία ἐξεταζομένων τῶν ὑπὸ τὸν τιμιώτατον καὶ συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀλέξανδρον προκεχειρισμένων, ὡς τούτοις μὲν μηδεμίαν ἐξουσίαν εἶναι τοὺς ἀρέσκοντας αὐτοῖς προχειρίζεσθαι ἢ ὑποβάλλειν ὄνομά τι ἢ ὅλως ποιεῖν τι χωρὶς γνώμης τοῦ τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου τῶν ὑπὸ Ἀλέξανδρον τελούντων τὸν ὀσιώτατον συλλειτουργὸν ἡμῶν. (9) τοὺς δὲ χάριτι θεοῦ καὶ εὐχαῖς ὑμετέραις ἐν μηδενὶ σχίσματι εὐρεθέντας, ἀλλὰ ἀκληδιώτους ἐν τῇ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ ὄντας ἐξουσίαν ἔχειν καὶ προχειρίζεσθαι καὶ ὀνόματα ἐπιλέγεσθαι τῶν ἀξίων τοῦ κλήρου καὶ ὅλως πάντα ποιεῖν καὶ κατὰ νόμον καὶ θεσμόν τὸν ἐκκλησιαστικόν. (10) εἰ δὲ τινα συμβαίῃ ἀναπαύσασθαι τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τηρικαῦτα προσαναβαίνειν εἰς τὴν τιμὴν τοῦ τετελευτηκότος τοὺς ἄρτι προσληφθέντας, μόνον εἰ ἄξιοι φαίνονται καὶ ὁ λαὸς αἰροῖτο, συνεπιψηφίζοντος αὐτῷ καὶ ἐπισφραγίζοντος τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου. (11) τοῦτο δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασιν συνεχωρήθη, ἐπὶ δὲ τοῦ Μελιτίου προσώπου οὐκέτι τὰ αὐτὰ ἔδοξε διὰ τὴν ἀνέκαθεν αὐτοῦ ἀταξίαν καὶ διὰ τὸ πρόχειρον καὶ προπετὲς τῆς γνώμης, ἵνα μηδεμία ἐξουσία ἢ αὐθεντία αὐτῷ δοθείη, ἀνθρώπῳ δυναμένῳ πάλιν τὰς αὐτὰς ἀταξίας ἐμποιῆσαι. (12) ταῦτά ἐστι τὰ ἐξαίρετα καὶ διαφέροντα Αἰγύπτῳ καὶ τῇ ἀγιωτάτῃ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ. εἰ δὲ τι ἄλλο ἢ ἕκανοῖσθη ἢ ἐδογματίσθη συμπάρωντος τοῦ κυροῦ καὶ τιμιωτάτου συλλειτουργοῦ καὶ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀλεξάνδρου, αὐτὸς παρῶν ἀκριβέστερον ἀνοίσει ταῦτα πρὸς ὑμᾶς, ἅτε δὴ καὶ κύριος καὶ κοινωνὸς τῶν γεγενημένων τυγχάνων.

[101] (13) Εὐαγγελιζόμεθα δὲ ὑμᾶς καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἀγιωτάτου πάσχα, ὅτι ὑμετέραις εὐχαῖς κατωρθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ ἐῶα ἀδελφούς, τοὺς μετὰ τῶν Ἰουδαίων τὸ πρότερον ποιούντας, συμφώνως Ῥωμαίοις καὶ ὑμῖν καὶ πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐξ ἀρχαίου μεθ' ὑμῶν φυλάσσουσι τὸ πάσχα ἐκ τοῦ δευρο ἄγειν τὴν αὐτὴν ἀγιωτάτην ἑορτὴν τοῦ πάσχα. (14) χαίροντες οὖν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι καὶ ἐπὶ τῇ κοινῇ εἰρήνῃ καὶ συμφωνίᾳ καὶ ἐπὶ τῷ πᾶσαν αἵρεσιν ἐκκοπήναι ἀποδέξασθε μὲν μετὰ μείζονος τιμῆς καὶ πλείονος ἀγάπης τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν, ὑμῶν δὲ ἐπίσκοπον Ἀλέξανδρον τὸν εὐφράναντα ἡμᾶς τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ τοσοῦτον πόνον ὑποστάντα ὑπὲρ τοῦ εἰρήνην γενέσθαι παρά τε ὑμῖν καὶ πᾶσιν. εὐχεσθε δὲ καὶ περὶ ἡμῶν ἀπάντων, ἵνα τὰ καλῶς ἔχειν δόξαντα ταῦτα βέβαια μένοι, κατ' εὐδοκίαν γεγενημένα, ὡς πιστεύομεν, διὰ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ καὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.»

35. »Τὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως πραγματευθέντα κατὰ τὴν μεγάλην

σύνοδον τὴν ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσαν εἰκὸς μὲν ὑμᾶς, ἀγαπητοί, καὶ ἄλλοθεν μεμαθηκέναι, τῆς φήμης προτρέχειν εἰωθυίας τὸν περὶ τῶν πραττομένων πραγμάτων ἀληθῆ λόγον. ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκ τοιαύτης ἀκοῆς τὰ τῆς ἀληθείας ἑτεροίως ὑμῖν ἀπαγγέλληται, ἀναγκαίως διεπεμψάμεθα ὑμῖν πρῶτον μὲν τὴν ὑφ' ἡμῶν προτεθεῖσαν περὶ τῆς πίστεως γραφὴν, ἔπειτα δὲ τὴν δευτέραν, ἣν ταῖς ἡμετέραις φωναῖς προσθήκας ἐπιβαλόντες ἐκδεδώκασι. (2) τὸ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν γράμμα ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλεστάτου ἡμῶν βασιλέως ἀναγνωσθὲν εὖ τε ἔχειν καὶ δοκίμως ἀποφανθὲν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον·

(3) Ἡ ὑφ' ἡμῶν ἐκτεθείσα πίστις. καθὼς παρελάβομεν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κατηχήσει καὶ ὅτε τὸ λουτρὸν ἐλαμβάνομεν καὶ καθὼς ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν μεμαθήκαμεν καὶ ὡς ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ, ἐν [102] αὐτῇ τῇ ἐπισκοπῇ ἐπιστεύομεν τε καὶ ἐδιδάσκομεν, οὕτω καὶ νῦν πιστεύοντες τὴν ἡμετέραν πίστιν ὑμῖν προσαναφέρομεν. ἔστι δὲ αὕτη·

(4) Πιστεύομεν εἰς ἓνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ἀπάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητὴν, καὶ εἰς ἓνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, ζωὴν ἐκ ζωῆς, υἱὸν μονογενῆ, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα, τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα καὶ ἐν ἀνθρώποις πολιτευσάμενον καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν πατέρα καὶ ἦξοντα πάλιν ἐν δόξῃ κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς. (5) πιστεύομεν καὶ εἰς ἓν πνεῦμα ἅγιον <***> ἀληθῶς πνεῦμα ἅγιον, καθὼς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ἀποστέλλων εἰς τὸ κήρυγμα τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἶπε· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. περὶ ὧν καὶ διαβεβαιούμεθα οὕτως ἔχειν καὶ οὕτω φρονεῖν καὶ πάλιν οὕτως ἐσχηκέναι καὶ μέχρι θανάτου ὑπὲρ ταύτης ἐνίστασθαι τῆς πίστεως, ἀναθεματίζοντες πᾶσαν ἄθεον αἵρεσιν. (6) ταῦτα ἀπὸ καρδίας καὶ ψυχῆς πάντοτε πεφρονηκέναι, ἐξ οὐπὲρ ἴσμεν ἑαυτοὺς, καὶ νῦν φρονεῖν τε καὶ λέγειν ἐξ ἀληθείας ἐπὶ τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυρούμεθα, δεικνύναι ἔχοντες καὶ δι' ἀποδείξεων καὶ πείθειν ὑμᾶς, ὅτι καὶ τοὺς παρεληλυθότας χρόνους οὕτως ἐπιστεύομεν τε καὶ ἐκηρύσσομεν.

(7) Ταύτης ὑφ' ἡμῶν ἐκτεθείσης τῆς πίστεως οὐδεὶς παρῆν ἀντιλογίας τόπος, ἀλλ' αὐτὸς τε πρῶτος ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεὺς ὀρθότατα περιέχειν αὐτὴν ἐμαρτύρησεν οὕτω τε καὶ ἑαυτὸν φρονεῖν συνωμολόγησε καὶ ταύτη τοὺς πάντας συγκατατίθεσθαι ὑπογράφειν τε τοῖς δόγμασι καὶ συμφωνεῖν τούτοις αὐτοῖς παρεκελεύετο, ἐνὸς μόνου προσεγγραφέντος ῥήματος τοῦ ὁμοουσίου, ὃ καὶ αὐτὸ ἠρμήνευσε λέγων, ὅτι μὴ κατὰ τὰ τῶν σωμάτων πάθος λέγοιτο τῷ πατρὶ ὁμοούσιος, οὔτε κατὰ διαίρεσιν οὔτε κατὰ τινα ἀποτομὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστήναι· μηδὲ γὰρ δύνασθαι τὴν ἄυλον καὶ νοερὰν καὶ ἀσώματον φύσιν σωματικόν τι πάθος ὑφίστασθαι, θείοις δὲ καὶ ἀπορρήτοις λόγοις προσήκειν τὰ τοιαῦτα νοεῖν. καὶ ὁ μὲν σοφώτατος ἡμῶν καὶ εὐσεβέστατος βασιλεὺς τὰ τοιάδε ἐφιλοσόφει, οἱ δὲ προφάσει τῆς τοῦ ὁμοουσίου προσθήκης τήνδε τὴν γραφὴν πεποιήκασιν·

[103] (8) Ἡ ἐν τῇ συνόδῳ ὑπαγορευθεῖσα πίστις. πιστεύομεν εἰς ἓνα θεὸν πατέρα

παντοκράτορα, πάντων ὀρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητὴν, καὶ εἰς ἓνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα, ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα. τοὺς δὲ λέγοντας »ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν« καὶ »πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν« καὶ ὅτι »ἔξ οὐκ ὄντων ἐγένετο« ἢ ἔξ ἐτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκον-
τας εἶναι ἢ κτιστὸν ἢ τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἀναθεματίζει ἢ ἀποστο-
λικὴ καὶ καθολικὴ ἐκκλησία.

(9) Καὶ δὴ ταύτης τῆς γραφῆς ὑπ' αὐτῶν ὑπαγορευθείσης, ὅπως εἴρηται αὐτοῖς τὸ »ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς« καὶ τὸ »τῷ πατρί ὁμοούσιον«, οὐκ ἀνεξέταστον αὐτοῖς κατελιμπάνομεν. ἐπερωτήσεις τοιγαροῦν καὶ ἀποκρίσεις ἐντεῦθεν ἀνεκινούντο, ἐβασάνιζε τε ὁ λόγος τὴν διάνοιαν τῶν εἰρημένων. καὶ δὴ τὸ »ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς« ὠμολογεῖτο πρὸς αὐτῶν δηλωτικὸν εἶναι τοῦ ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς εἶναι, οὐ μὴν ὡς μέρος ὑπάρχειν τοῦ πατρὸς. (10) ταύτη δὲ καὶ ἡμῖν ἐδόκει καλῶς ἔχειν συγκατατίθεσθαι τῇ διανοίᾳ, τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας ὑπαγορευούσης ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸν υἱόν, οὐ μὴν μέρος αὐτοῦ τῆς οὐσίας τυγχάνειν. διόπερ τῇ διανοίᾳ καὶ αὐτοὶ συνετιθέμεθα, οὐδὲ τὴν φωνὴν παραιτούμενοι, τοῦ τῆς εἰρήνης σκοποῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῖν κειμένου καὶ τοῦ μὴ τῆς ὀρθῆς ἐκπεσεῖν διανοίας. (11) κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὸ »γεννηθέντα καὶ οὐ ποιηθέντα« κατεδεξάμεθα, ἐπειδὴ τὸ »ποιηθὲν« κοινὸν ἔφασκον εἶναι πρόσρημα τῶν λοιπῶν κτισμάτων τῶν διὰ τοῦ υἱοῦ γενομένων, ὧν οὐδὲν ὅμοιον ἔχειν τὸν υἱόν. διὸ δὴ μὴ εἶναι αὐτὸν ποίημα τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις ἐμφερές, κρείττονος δὲ ἢ κατὰ πᾶν ποίημα τυγχάνειν οὐσίας, ἦν ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννηθῆσαι τὰ θεῖα διδάσκει λόγια, τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως ἀνεκφράστου καὶ ἀνεπιλογίστου πάσῃ γεννητῇ φύσει τυγχάνοντος. (12) οὕτω δὲ καὶ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἐξεταζόμενος ὁ λόγος συνίστη οὐ κατὰ τὸν τῶν [104] σωμάτων τρόπον οὐδὲ τοῖς θνητοῖς ζώοις παραπλησίως — οὔτε γὰρ κατὰ διαίρεσιν τῆς οὐσίας οὔτε κατὰ ἀποτομήν, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τι πάθος ἢ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν τῆς τοῦ πατρὸς δυνάμεως· τούτων γὰρ πάντων ἀλλοτρίαν εἶναι τὴν ἀγέννητον τοῦ πατρὸς φύσιν—, (13) παραστατικὸν δὲ εἶναι τὸ »ὁμοούσιον τῷ πατρί« τοῦ μηδεμίαν ἐμφέρειαν πρὸς τὰ γενητὰ κτίσματα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ φέρειν, μόνῳ δὲ τῷ πατρί τῷ γεγεννηκότι κατὰ πάντα τρόπον ἀφωμοιωθῆσαι καὶ μὴ εἶναι ἔξ ἐτέρας τινὸς ὑποστάσεως τε καὶ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς. ᾧ καὶ αὐτῷ τοῦτον ἐρμηνευθέντι τὸν τρόπον καλῶς ἔχειν ἐφάνη συγκαταθέσθαι, ἐπεὶ καὶ τῶν παλαιῶν τινὰς λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους καὶ συγγραφέας ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογίας τῷ τοῦ ὁμοουσίου χρησαμένους ὀνόματι. (14) ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς ἐκτεθείσης εἰρήσθω πίστεως, ἣ συνεφωνήσαμεν οἱ πάντες οὐκ ἀνεξετάστως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀποδοθείσας διανοίας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως ἐξετασθείσας καὶ τοῖς εἰρημένοις λογισμοῖς συνομολογηθείσας. (15) καὶ τὸν ἀναθεματισμὸν δὲ τὸν μετὰ τὴν πίστιν πρὸς αὐτῶν ἐκτεθέντα ἄλυπον εἶναι ἡγησάμεθα διὰ τὸ ἀπείργειν ἀγράφοις χρῆσθαι φωναῖς, δι' ἃς σχεδὸν ἢ

πάσα γέγονε σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία τῆς ἐκκλησίας. μηδεμιᾶς γοῦν θεοπνεύστου γραφῆς τῷ »ἐξ οὐκ ὄντων« καὶ τῷ »ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν« καὶ τοῖς ἐξῆς ἐπιλεγόμενοις κεχρημένης οὐκ εὐλογον ἐφάνη ταῦτα λέγειν καὶ διδάσκειν. (16) ᾧ καὶ αὐτῷ καλῶς δόξαντι συνεθέμεθα, ἐπεὶ μηδὲ ἐν τῷ πρὸ τούτου χρόνῳ τούτοις εἰώθαμεν συγχρησθαι τοῖς ῥήμασι. ἔτι μὴν τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ »πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν« οὐκ ἄτοπον ἐνομίσθη τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι εἶναι αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. (17) ἤδη δὲ ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεὺς καὶ αὐτὸς τῷ λόγῳ κατεσκευάζειν {ὡς} καὶ κατὰ τὴν ἔνθεον αὐτοῦ γέννησιν τὴν πρὸ πάντων αἰῶνων εἶναι αὐτόν, ἐπεὶ καὶ πρὶν ἐνεργεῖα γεννηθῆναι, δυνάμει ἦν ἐν τῷ πατρὶ ἀγεννήτως, ὄντος τοῦ πατρὸς αἰεὶ πατρὸς ὡς καὶ βασιλέως αἰεὶ καὶ σωτῆρος καὶ δυνάμει πάντα ὄντος, αἰεὶ τε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος. (18) ταῦτα ὑμῖν ἀναγκαίως διεπεμψάμεθα, ἀγαπητοί, τὸ κεκριμένον τῆς ἡμετέρας ἐξετάσεώς τε καὶ συγκαταθέσεως φανερόν ὑμῖν καθιστώντες καὶ ὡς εὐλόγως τότε μὲν καὶ μέχρις ὑστάτης ὥρας ἐνιστάμεθα, ὅτε ἡμῖν τὰ ἑτεροίως γραφέντα προσέκοπτε, τότε δὲ ἀφιλονείκως τὰ μὴ λυποῦντα κατεδεξάμεθα, ὅτε ἡμῖν [105] εὐγνωμόνως τῶν λόγων ἐξετάζουσι τὴν διάνοιαν ἐφάνη συντρέχειν τοῖς ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐν τῇ προεκτεθείσῃ πίστει ὡμολογημένοις. ἀσπαζόμεθα ὑμᾶς σὺν τῇ παρ' ὑμῖν ἀδελφότητι. ἐρρῶσθαι ὑμᾶς ἐν κυρίῳ εὐχόμεθα, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι.»

36. »Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς ἐπισκόποις καὶ λαοῖς.

Τοὺς πονηροὺς καὶ ἀσεβεῖς μιμησάμενος Ἄρειος δίκαιός ἐστι τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ὑπέχειν ἀτιμίαν. ὥσπερ τοῖνυν Πορφύριος ὁ τῆς θεοσεβείας ἐχθρὸς συντάγματα ἄττα παράνομα κατὰ τῆς θρησκείας συστησάμενος ἄξιον εὐρατο μισθόν, καὶ τοιοῦτον, ὥστε ἐπονείδιστον μὲν αὐτὸν πρὸς τὸν ἐξῆς γενέσθαι χρόνον καὶ πλείστης ἀναπλησθῆναι κακοδοξίας, ἀφανισθῆναι δὲ τὰ ἀσεβῆ αὐτοῦ συγγράμματα, οὕτω καὶ νῦν ἔδοξεν Ἄρειόν τε καὶ τοὺς αὐτῷ ὁμογνώμονας Πορφυριανούς μὲν καλεῖσθαι, ἴν', ὧνπερ τοὺς τρόπους μεμίμηται, τούτων ἔχῃ καὶ τὴν προσηγορίαν, πρὸς δὲ τούτῳ καὶ εἴ τι σύγγραμμα ὑπὸ Ἄρειου συντεταγμένον εὐρίσκοιτο, τοῦτο πυρὶ παραδίδοσθαι, ἵνα μὴ μόνον τὰ φαῦλα αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας ἀφανισθῆι, ἀλλὰ μηδὲ ὑπόμνημα αὐτοῦ ὅλως ὑπολείποιτο. (2) ἐκείνο μέντοι προαγορεύω, ὡς, εἴ τις σύγγραμμα ὑπὸ Ἄρειου συνταγὴν φωραθῆι κρύψας καὶ μὴ εὐθέως προσενεγκῶν καὶ πυρὶ καταναλώσας, τούτῳ θάνατος ἔσται ζημία. παραχρῆμα γὰρ ἀλοὺς ἐπὶ τούτῳ κεφαλῆς ὑποστήσεται τιμωρίαν. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.»

(3) Καὶ ἄλλας δὲ ἐπιστολὰς ὁ βασιλεὺς κατὰ Ἄρειου καὶ τῶν ὁμοδόξων αὐτοῦ πανηγυρικώτερον γράψας πανταχοῦ κατὰ πόλιν προέθηκεν.

37. »Κωνσταντίνος Σεβαστὸς τῇ καθολικῇ Ἀλεξανδρέων καὶ πάντων τῶν ὀρθόδοξων ἐκκλησίᾳ.

Χαίρετε, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. τελείαν παρὰ τῆς θείας προνοίας εἰλήφαμεν χάριν, ἵνα πάσης πλάνης ἀπαλλαγέντες μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιγινώσκωμεν πίστιν. (2) οὐδὲν λοιπὸν τῷ διαβόλῳ ἔξεστι καθ' ἡμῶν· πᾶν, ὃ τι δ' ἂν κακοτεχνησάμενος ἐπεχείρησεν, ἐκ βάθρων ἀνήρηται· τὰς διχονοίας, τὰ σχίσματα, τοὺς θορύβους ἐκείνους καὶ τὰ τῶν διαφωνιῶν, ἴν' οὕτως εἴπω, θανάσιμα φάρμακα ἢ τῆς ἀληθείας κατὰ θεοῦ κέλευσιν ἐνίκησε λαμπρότης. ἓνα τοιγαροῦν ἅπαντες καὶ τῷ ὀνόματι προσκυνοῦμεν καὶ εἶναι

[106] πεπιστεύκαμεν. (3) ἵνα δὲ τοῦτο γένηται, θελήσει θεοῦ συνεκάλεσα εἰς τὴν Νικαέων πόλιν τοὺς πλείστους τῶν ἐπισκόπων, μεθ' ὧν καὶ αὐτὸς ἐγὼ καθάπερ εἰς τις ἐξ ὑμῶν συνθεράπων ὑμέτερος καθ' ὑπερβολὴν εἶναι χαίρων καὶ αὐτὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐξέτασιν ἀνεδεξάμην. (4) ἠλέγχθη γοῦν ἅπαντα καὶ ἀκριβῶς ἐξήτασται, ὅσα ἀμφιβολίας καὶ διχονοίας προφάσεις ἐδόκει γεννᾶν. καὶ φεισάσθω ἡ θεία μεγαλειότης, ἡλίκα καὶ ὡς δεινὰ περὶ τοῦ ἡμετέρου σωτήρος, περὶ τῆς ἐλπίδος καὶ ζωῆς ἡμῶν, ἀπρεπῶς ἐβλασφήμησάν τινες, τάναντία ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς καὶ τῇ ἀγίᾳ πίστει φθεγγόμενοί τε καὶ πιστεύειν ὁμολογοῦντες. (5) τριακοσίων γοῦν καὶ πρὸς ἐπισκόπων ἐπὶ σωφροσύνη τε καὶ ἀγχινοία θαυμαζομένων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν, ἢ καὶ ταῖς ἀληθείαις ἀκριβῆς τοῦ θείου νόμου πέφυκε πίστις εἶναι, βεβαιούντων μόνος Ἄρειος ἐφωράθη τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας ἠττημένος καὶ τὸ κακὸν τοῦτο πρῶτον μὲν παρ' ὑμῖν, ἔπειτα δὲ καὶ παρ' ἑτέροις ἀσεβεῖ γνώμη διασπείρας. (6) ἀναδεξώμεθα τοιγαροῦν ἦν ὁ παντοκράτωρ θεὸς παρέσχε πίστιν, ἐπανέλθωμιν ἐπὶ τοὺς ἀγαπητοὺς ἡμῶν ἀδελφούς, ὧν ἡμᾶς τοῦ διαβόλου ἀναιδῆς τις ὑπηρέτης ἐχώρισεν, ἐπανίωμιν ἐπὶ τὸ κοινὸν ἡμῶν σῶμα καὶ τὰ γνήσια ἡμῶν μέλη, σπουδῆ πάσῃ ἴωμιν. (7) τοῦτο γὰρ καὶ τῇ ἀγχινοίᾳ καὶ τῇ πίστει καὶ τῇ ὁσιότητι τῇ ὑμετέρα πρέπει, ἵνα τῆς πλάνης ἐλεγχθείσης ἐκείνου, ὃν καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸν εἶναι συνέστηκεν, πρὸς τὴν θείαν ἐπανέλθητε χάριν. (8) ὁ γὰρ τοῖς τριακοσίοις ἀγίοις ἤρεσεν ἐπισκόποις, οὐδέν ἐστιν ἕτερον ἢ μόνου τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ γνώμη, μάλιστα ὅπου γε καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀνδρῶν ταῖς διανοίαις ἐγκείμενον τὴν θείαν βούλησιν ἐξεφώτισε. (9) διὸ μηδεὶς ἀμφιβαλλέτω, μηδεὶς ὑπερτιθέσθω, ἀλλὰ προθύμως πάντες εἰς τὴν ἀληθεστάτην ὁδὸν ἐπάνιτε, ἵν', ἐπειδὴν ὅσον οὐδέπω ποτὲ πρὸς ὑμᾶς ἀφίκωμαι, τὰς ὀφειλομένας τῷ παντεφόρῳ θεῷ μεθ' ὑμῶν ὁμολογήσω χάριτας, ὅτιπερ τὴν εἰλικρινῆ πίστιν ἐπιδείξας τὴν εὐκταίαν ἡμῖν ἀγάπην ἀποδέδωκεν. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.»

(10) »Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς ἐκκλησίαις καὶ ἐπισκόποις τοῖς τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἀπολειφθεῖσι χαίρειν.

[107] Πείραν λαβὼν ἐκ τῆς τῶν κοινῶν εὐπραξίας, ὅση τῆς θείας δυνάμεως πέφυκε χάρις, τοῦτον καὶ πρὸ πάντων ἔκρινα εἶναί μοι σκοπὸν προσήκειν, ὅπως παρὰ τοῖς μακαριωτάτοις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πλήθεσι πίστις μία καὶ εἰλικρινῆς ἀγάπη ὁμογνώμων τε εὐσέβεια περὶ τὸν παντοκράτορα θεὸν τηρῆται. (11) ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἐτέρως οὐχ οἶόν τε ἦν ἀκλινῆ καὶ βεβαίαν τάξιν λαβεῖν, εἰ μὴ εἰς ταῦτον πάντων ὁμοῦ ἦγουν τῶν πλειόνων ἐπισκόπων συνελθόντων ἐκάστου τῶν προσηκόντων τῇ ἀγιωτάτῃ θρησκείᾳ διάκρισις γένοιτο, τούτου ἕνεκεν πλείστων ὅσων συναθροισθέντων ἐν ταύτῃ τῇ Νικαέων πόλει θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων — καὶ αὐτὸς δὲ ἐγὼ καθάπερ εἰς ἐξ ὑμῶν τυγχάνων συμπαρών· οὐ γὰρ ἀρνήσοιμι ἂν ἐφ' ᾧ μάλιστα χαίρω, συνθεράπων ὑμέτερος πεφυκέναι — ἄχρι τοσούτου ἅπαντα τῆς προσηκούσης τετύχηκεν ἐξετάσεως, ἄχρις οὗ ἢ τῷ παντεφόρῳ θεῷ ἀρέσκουσα γνώμη πρὸς τὴν τῆς ἐνότητος συμφωνίαν εἰς φῶς προήχθη, ὡς μηδὲν ἔτι πρὸς διχονοίαν ἢ πίστεως ἀμφισβήτησιν {τι} ὑπολείπεσθαι.

(12) Ἐνθα καὶ περὶ τῆς τοῦ πάσχα ἀγιωτάτης ἡμέρας γενομένης ζητήσεως ἔδοξε κοινῇ γνώμῃ καλῶς ἔχειν ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας ἅπαντας τοὺς ἀπανταχόσε Χριστιανοὺς

τὴν σωτήριον ἑορτὴν ἐπιτελεῖν τοῦ ἀγιωτάτου πάσχα. τί γὰρ ἡμῖν κάλλιον, τί δὲ σεμνότερον ὑπάρξει δυνησεται τοῦ τὴν ἑορτὴν ταύτην, παρ' ἧς τὴν τῆς ἀληθείας εἰλήφαμεν ἐλπίδα, μιᾷ τάξει καὶ φανερωῶ λόγῳ παρὰ πᾶσιν ἀδιαπτώτως φυλάττεσθαι; καὶ πρῶτον μὲν ἀνάξιον ἔδοξεν εἶναι τὸ τὴν ἀγιωτάτην ἑορτὴν ἐκείνην τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐπομένους συνηθείᾳ πληροῦν, οἱ τὰς ἑαυτῶν χεῖρας ἀθεμίτῳ πλημμελήματι χράναντες εἰκότως τὰς ψυχὰς οἱ μιανοὶ τυφλώττουσιν. ἔξεστι γὰρ τοῦ ἐκείνων ἔθους ἀποβληθέντος ἀληθεστέρα τάξει, ἣν ἐκ πρώτης τοῦ πάθους ἡμέρας μέχρι τοῦ παρόντος ἐφυλάξαμεν, καὶ ἐπὶ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας τὴν τῆς ἐπιτηρήσεως ταύτης συμπλήρωσιν ἐγγίνεσθαι. (13) μηδὲν τοίνυν ἔστω ἡμῖν μετὰ τοῦ ἐχθίστου τῶν Ἰουδαίων ὄχλου. εἰλήφαμεν παρὰ τοῦ σωτήρος ἑτέραν ὁδόν· πρόκειται δρόμος τῇ ἱερωτάτῃ ἡμῶν θρησκείᾳ καὶ νόμος πρέπων. τούτου συμφώνως ἀντιλαμβανόμενοι τῆς αἰσχροῦς ἐκείνης συνειδήσεως ἑαυτοὺς ἀποσπάσωμεν, ἀδελφοὶ τιμώτατοι. (14) ἔστι γὰρ ἀληθῶς ἀτοπώτατον ἐκείνους ἀυχεῖν καθ' ἡμῶν, ὡς ἄρα παρεκτὸς τῆς αὐτῶν διδασκαλίας ταῦτα [108] φυλάττειν οὐκ ἡμεῖς ἱκανοί. τί δὲ φρονεῖν ὀρθῶς ἐκείνοι δυνησονται, οἱ μετὰ τὴν κυριοκτονίαν ἐκείνην ἐκστάντες τῶν φρενῶν ἄγονται οὐ λογισμῶτιν, ἀλλ' ὀρμῇ ἀκατασχέτῳ, ὅπου ἂν αὐτοὺς ἡ ἔμφυτος αὐτῶν ἀπάγοι μανία; ἐκεῖθεν τοίνυν καὶ ἐν τούτῳ τῷ μέρει τὴν ἀλήθειαν οὐχ ὀρώσιν, ὡς αἰεὶ κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοὺς πλανωμένους ἀντὶ τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει δεύτερον αὐτοὺς τὸ πάσχα ἐπιτελεῖν. (15) τίνος οὖν χάριν τούτοις ἐπόμεθα τοῖς δεινὴν πλάνην ὠμολογημένως ἔχουσι; δεύτερον γὰρ τὸ πάσχα ἐν ἐνὶ ἐνιαυτῷ οὐκ ἂν ποτε ποιεῖν ἀνεξόμεθα. ἀλλ' εἰ καὶ ταῦτα μὴ προὔκειτο, τὴν ὑμετέραν ἀγχίνοιαν ἐχρῆν <***> πάντοτε ἐν μηδενὸς ὁμοιότητι ἐκείνων τὸ καθαρὸν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς κοινωνεῖν δοκεῖν ἀνθρώπων αἰσθήσει παγκάκων. (16) πρὸς τούτοις κάκεῖνο πάρεστι συνορᾶν, ὡς ἐν τηλικούτῳ πράγματι καὶ τοιαύτης θρησκείας ἑορτῇ διαφωνίαν ὑπάρχειν ἐστὶν ἀθέμιτον. (17) μίαν γὰρ ἡμῖν τὴν τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας ἡμέραν, τουτέστι τοῦ ἀγιωτάτου πάθους, ὃ ἡμέτερος παρέδωκε σωτήρ, μίαν εἶναι τὴν καθολικὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν βεβούληται· εἰ καὶ τὰ μάλιστα εἰς πολλοὺς τε καὶ διαφόρους τόπους τὰ μέλη συνάγοιτο, ἀλλ' ὅμως ἐν ἐνὶ πνεύματι, τουτέστι τῷ θείῳ βουλήματι, θάλπεται. (18) λογισάσθω δὲ ἡ τῆς ὑμετέρας ὁσιότητος ἀγχίνοια, ὅπως ἐστὶ δεινὸν τε καὶ ἀπρεπὲς κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἑτέρους μὲν ταῖς νηστεῖαις σχολάζειν, ἑτέρους δὲ συμπόσια ἐπιτελεῖν, καὶ μετὰ τὰς τοῦ πάσχα ἡμέρας ἄλλους μὲν ἐν ἑορταῖς καὶ ἀνεσεσιν ἐξετάζεσθαι, ἄλλους δὲ ταῖς ὠρισμέναις ἐκδίδοσθαι νηστεῖαις. διὰ τοῦτο γοῦν τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως τυχεῖν καὶ πρὸς μίαν διατύπωσιν ἄγεσθαι τοῦτο ἡ θεία πρόνοια βούλεται, ὡς ἔγωγε ἅπαντας ἠγοῦμαι συνορᾶν. (19) ὅθεν ἐπειδὴ τοῦτο οὕτως ἐπανορθοῦσθαι προσηκόν, ὡς μηδὲν μετὰ τῶν πατροκτόνων τε καὶ κυριοκτόνων ἐκείνων ἡμῖν κοινόν, ἔστι δὲ τάξις εὐπρεπῆς, ἣν ἅπασαι αἱ τῶν δυτικῶν καὶ μεσημβρινῶν καὶ ἀρκτῶν τῆς οἰκουμένης μερῶν φυλάττουσιν ἐκκλησίαι, ἣν τινὲς τῶν κατὰ τὴν ἑῶαν τόπων οὐ προσίενται, ὧν ἔνεκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς ἔχειν ἅπαντες ἠγήσαντο, καὶ αὐτὸς δὲ τῇ ὑμετέρα ἀγχινοίᾳ ἀρέσκειν ὑπεσχόμεν, ἴν', ὅπερ δ' ἂν κατὰ τὴν Ῥωμαίων πόλιν Ἰταλίαν τε καὶ Ἀφρικὴν πᾶσαν, Σπανίαν τε καὶ Γαλλίαν καὶ [109] Βρεττανίας, Αἴγυπτόν τε καὶ Λιβύας, Ἑλλάδα τε ὅλην Ἀσιανὴν τε διοίκησιν καὶ Ποντικὴν καὶ Κιλικίαν μιᾷ τε καὶ τῇ αὐτῇ συμφώνῳ φυλάττεται γνώμη, ἀσμένως

τοῦτο καὶ ἡ ὑμετέρα προσδέξεται σύνεσις λογιζομένη ὡς οὐ μόνον πλείων ἐστὶν ὁ τῶν κατὰ τοὺς προειρημένους τόπους ἐκκλησιῶν ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς τοῦτο μάλιστα κοινῇ πάντας ὀσιώτατόν ἐστι βουλευέσθαι, ὅπερ καὶ ὁ ἀκριβῆς λογισμὸς ἀπαιτεῖν δοκεῖ, τὸ μηδεμίαν μετὰ τῆς Ἰουδαίων ἐπιπορκίας σχεῖν κοινωνίαν. (20) ἵνα δὲ τὸ κεφαλαιωδέστατον συντόμως εἶπω, κοινῇ πάντων ἤρесе κρίσει τὴν ἀγιωτάτην τοῦ πάσχα ἑορτὴν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συντελεῖσθαι. οὐδὲ γὰρ πρέπει ἐν τοσαύτῃ ἀγιότητι εἶναι τινα διαφορὰν, καὶ κάλλιον ἔπεσθαι τῇ γνώμῃ ταύτῃ, ἐν ἣ ὀυδεμία ἐστὶν ἀλλοτρίας πλάνης καὶ ἀμαρτήματος ἐπιμιξία. (21) τούτων οὕτως θεία κρίσει διὰ τῶν τοσοῦτων καὶ τηλικούτων ἀγίων ἐπισκόπων διατυπωθέντων ἀσμένως δέχεσθε τὴν οὐράνιον χάριν καὶ θείαν ὡς ἀληθῶς ἐντολήν. πᾶν γάρ, ὅ τι δ' ἂν ἐν τοῖς ἀγίοις τῶν ἐπισκόπων συνεδρίοις ἐπράχθη, τοῦτο πρὸς τὴν θείαν βούλησιν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. διὸ πᾶσι τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἀδελφοῖς ἐμφανίσαντες τὰ προγεγραμμένα ἤδη καὶ τὸν προειρημένον τῆς καθολικῆς πίστεως λόγον καὶ τὴν παρατήρησιν τῆς ἀγιωτάτης τοῦ πάσχα ἡμέρας ὑποδέχεσθαι τε καὶ διατάττειν ὀφείλετε, ἵν', ἐπειδὴν πρὸς τὴν πάλαι μοι ποθουμένην τῆς ὑμετέρας διαθέσεως ὄψιν ἀφίκωμαι, (22) ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὴν ἀγίαν μεθ' ὑμῶν ἑορτὴν ἐπιτελέσαι δυνηθῶ καὶ πάντων ἔνεκεν μεθ' ὑμῶν εὐδοκήσω, συνορῶν τὴν διαβολικὴν ὠμότητα ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως διὰ τῶν ἡμετέρων πράξεων ἀνηρημένην, ἀκμαζούσης δὲ πανταχοῦ τῆς ἡμετέρας πίστεως καὶ εἰρήνης καὶ ὀμονοίας εὐχαριστηρίους ὕμνους μεθ' ὑμῶν ἀναπέμψω τῷ πανευεργέτῃ καὶ σωτήρι θεῷ. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.»

(23) Ταῦτα μὲν οὖν τοῖς ἀπολειφθεῖσι τῆς συνόδου ἐπέστειλε. τοὺς δὲ συνελθούτους ἐφιλοφρονήσατο καὶ λόγοις καὶ δώροις, πολλὰς δὲ στιβάδας εὐτρεπισθῆναι κελεύσας κατὰ ταῦτόν ἐστίασεν ἅπαντας, τοὺς μὲν ἐπισημοτέρους ὀμοτραπέζους λαβῶν, τοὺς δὲ ἄλλους διελὼν εἰς τὰς ἄλλας [109] τραπέζας. (24) θεασάμενος δὲ τινὰς τοὺς δεξιούς ὀφθαλμοὺς οὐκ ἔχοντας, ἀλλ' ἐκκεκομμένους καὶ μαθὼν ὡς τὸ περὶ τὴν εὐσέβειαν τὴν εἰς Χριστὸν ἐδραῖον τοῦ πάθους ἐγένετο αἷτιον, τὰ χεῖλη τοῖς τραύμασι προσενηνοχῶς ἐλκύσειν ἐκείθεν τῷ φιλήματι τὴν εὐλογίαν ἐπίστευε. τέλος δὲ τοῦ συμποσίου λαβόντος ἕτερα πάλιν αὐτοῖς προσενήνοχε δῶρα. (25) καὶ μέντοι καὶ γράμματα πρὸς τοὺς τῶν ἐθνῶν προστατεύοντας δέδωκεν ἄρχοντας, καθ' ἐκάστην πόλιν χορηγεῖσθαι παρεγγυῶν ἀειπαρθένους καὶ χήραις καὶ τοῖς τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ἀφιερωμένοις ἐτήσια σιτηρέσια, φιλοτιμία μᾶλλον ἢ χρεῖα ταῦτα μετρήσας.

(26) Περὶ ὧν καὶ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου διαλαμβάνων ὠδέ πως λέγει· «οὕτω δὲ τοὺς ἀγίους ἐπισκόπους μετὰ πλείστης ὄσης εὐλαβείας διαναπαύσας ὁ πανεύφημος καὶ πιστότατος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος συνταξάμενός τε σφᾶς ἐπανίεναι οἴκαδε τοὺς πάντας ἠφίει. οἱ δὲ ἐπανήεσαν σὺν εὐφροσύνῃ πολλῇ, ἐκράτει τε λοιπὸν μία γνώμη παρὰ τοῖς πᾶσι παρ' αὐτῷ βασιλεῖ συμφωνηθεῖσα, συναπτομένων ὡσπερ ἐν σῶμα τῶν ἐκ μακροῦ διηρημένων. (27) χαίρων δὴ τὰ ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τῷ κατορθώματι τοῖς μὴ παρατυχοῦσι τῇ συνόδῳ ἐπισκόποις καρπὸν εὐθαλῆ δι' ἐπιστολῶν ἐδωρεῖτο, λαοῖς τε πᾶσι τοῖς τε κατ' ἀγροὺς καὶ τοῖς ἀμφὶ τὰς πόλεις οἰκοῦσι χρημάτων ἀφθόρους διαδόσεις ποιεῖσθαι παρεκελεύετο, ὠδέ πη γεραίρων τὴν ἑορτὴν τῆς εἰκοσαετοῦς αὐτοῦ βασιλείας», (28) ἔξκαιδεκάτῳ μὲν ἔτει καὶ μηνὶν ἕξ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἀνωτέρω ὁ λόγος ἀπέδειξε κατὰ τὰ παλαιὰ διηγήματα, τὴν ἀγίαν τῶν

ἐπισκόπων συναθροίσας σύνοδον. εἰκοστῷ δὲ ἔτει διαλυσάντων τὸ τῆς συνόδου συνέδριον ἀνέλυσεν ἕκαστος εἰς τὰς ἰδίας παροικίας, καθὼς προανατέτακται.

(29) Ἐγὼ δὲ τὰ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ περὶ τῆς καθολικῆς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως τῆς τε σεβασμίου ἐορτῆς τοῦ ἀγίου πάσχα τῶν τε τῆς ἐκκλησιαστικῆς θείας λειτουργίας διατυπώσεων τῶν τε τῆς ἐν αὐτῇ εὐταξίας κανόνων κριθέντα καὶ ὀρισθέντα ἐντάξας κατὰ δύναμιν τῆδε τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ πρὸς πληρεστάτην ἀσφάλειαν τῶν ἐντευξομένων τῷδε τῷ γράμματι ἐνταῦθα καταπαύσω τὸν λόγον, (30) τὰ λοιπὰ τοῦ πανευφήμου καὶ πιστοτάτου βασιλέως [111] εὐσεβῆ ὑπὲρ τῆς πίστεως σπουδάσματα ἐν τρίτῳ κατατάξαι συνιδῶν συντάγματι εἰς δόξαν τοῦ πάντων ἡμῶν σωτήρος Χριστοῦ καὶ εἰς ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν τῆς τοῦ πιστοτάτου βασιλέως εὐσεβείας.

(31) Ἐκεῖνο μόνον προσθεῖναι ἐνταῦθα ἀναγκαῖον ᾤθηται μὴ πάρεργον ἡγησάμενος, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀρμόδιον, τὰ τῶν ἐπισκόπων ὀνόματα τῶν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ πάντων τῶν ἐπισκόπων εἰς τὰς ἀπανταχοῦ γῆς ἐπαρχίας σταλέντων, δι' ὧν τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου κριθέντα διὰ συνοδικῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν τοῦ πανευφήμου βασιλέως γραμμάτων πάσαις διεπέμψατο ταῖς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἀγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις εἰς δόξαν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος. ἀμήν.

38. »Ὅσιος ἐπίσκοπος πόλεως Κουρδούβης ταῖς κατὰ Ῥώμην καὶ Σπανίαν καὶ Ἰταλίαν πάσαν καὶ ταῖς ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι τοῖς ἐπέκεινα κατ' ἐμὲ οὖσιν ἕως τοῦ Ὠκεανοῦ ἀγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις διὰ τῶν σὺν αὐτῷ πρεσβυτέρων Ῥώμης Βίτωνος καὶ Βικεντίου.

(2) Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρείας σὺν Ἀθανασίῳ τότε ἀρχιδιακόνῳ ὄντι ταῖς κατ' Αἴγυπτον πάσαν, Λιβύην καὶ Πεντάπολιν καὶ τὰ ὄμορα τούτοις ἕως τῶν τῆς Ἰνδίας ἐπαρχιῶν.

(3) Μακάριος Ἱεροσολύμων σὺν Εὐσεβίῳ τῷ Παμφίλου ἐπισκόπῳ Καισαρείας ταῖς κατὰ Παλαιστίνην καὶ Ἀραβίαν καὶ Φοινίκην.

(4) Εὐστάθιος Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης ταῖς κατὰ Συρίαν κοίλην καὶ Μεσοποταμίαν πάσαν καὶ Κιλικίαν ἐκατέραν.

(5) Ἰωάννης Πέρσης ταῖς ἐν Περσίδι πάσῃ καὶ τῇ μεγάλῃ Ἰνδίᾳ.

(6) Λεόντιος Καισαρείας Καππαδοκίας τὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ κυρίου καλλώπισμα ταῖς κατ' αὐτὴν Καππαδοκίαν Γαλατίαν Πόντον Διοσπόντου Παφλαγονίαν Πόντον Πολεμνιακὸν Ἀρμενίαν μικρὰν καὶ μεγάλην.

(7) Θεωνᾶς Κυζίκου ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Ἑλλήσποντον Λυδίαν τε καὶ Καρίαν διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων Εὐτυχίου Σμύρνης καὶ Μαρίνου Τρωάδος.

(8) Ἀλέξανδρος Θεσσαλονίκης διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν τελούντων ταῖς κατὰ Μακεδονίαν πρώτην καὶ δευτέραν σὺν ὅλῃ Ἑλλάδι τὴν τε Εὐρώπην πάσαν, Σκυθίαν ἐκατέραν, καὶ ταῖς κατὰ τὸ Ἰλλυρικὸν ἀπάσαις Θεσσαλίαν τε καὶ Ἀχαΐαν.

[112] (9) Νουνέχιος Λαοδικείας ταῖς κατὰ τὴν Φρυγίαν πρώτην καὶ δευτέραν.

(10) Πρωτογένης ὁ θαυμάσιος πόλεως Σαρδικῆς ταῖς ἐν Δακίᾳ Καλαβρία Δαρδανία καὶ ταῖς ὁμόροις τούτοις.

(11) Κεκλιανὸς πόλεως Καρθαγένης ταῖς κατὰ πάσας τὰς ἐπαρχίας τὰς τε Ἀφρικὰς καὶ τὰς Νουμηδίας καὶ Μαυριτανίας ἀμφοτέρας οὔσαις ἀγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις.

(12) Πίστος Μαρκιανουπόλεως ταῖς κατὰ τὴν Μυσίαν καὶ τὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Γάλλων ἔθνη καὶ ταῖς πλησιοχώροις τούτων πόλεσιν.

(13) Ἀλέξανδρος Κωνσταντινουπόλεως τότε πρεσβύτερος ἔτι ὢν, εἰς ὕστερον δὲ καὶ τῆς ἐπισκοπικῆς ἱερατείας τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας λαχὼν, σὺν Παύλῳ ἔτι τότε ἀναγνώστη ὄντι καὶ νοταρίῳ αὐτοῦ ταῖς ἐν ταῖς νήσοις πάσαις Κυκλάσιν.«

(14) Οὗτοι πάντες οἱ ἅγιοι καὶ ἀποστολικοὶ ἄνδρες πάσαις ταῖς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἀγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις τὰ ἐν τῇ Νικαέων ἀγία μεγάλη καὶ οἰκουμηνικῇ συνόδῳ κεκριμένα διαπορθμεύσαντες πανταχοῦ γῆς παρέδωκαν, καθὰ ἀρτίως ὁ λόγος ἀπέδειξεν.

[113] Λόγος γ̄

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας·

- α' Περὶ τῶν μετὰ τὴν μεγάλην σύνοδον πραγματευθέντων
 β' Περὶ τῆς ἀνευδότου τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου περὶ τὰ θεῖα σπουδῆς
 γ' Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως πρὸς Εὐσέβιον τὸν Παμφίλου περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῆς
 δ' Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς τῶν ἱερῶν βίβλων κατασκευῆς
 ε' Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς Μακάριον ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων περὶ τοῦ σωτηρίου τάφου
 ς' Περὶ τῆς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοιπορίας τῆς μακαρίας Ἑλένης
 ζ' Περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀγίου σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ
 η' Περὶ τοῦ φόρου τοῦ εὐσεβοῦς Κωνσταντίνου
 θ' Περὶ τοῦ Φρουμεντίου καὶ Αἰδεσίου καὶ τῶν ἐν τῇ ἐνδοτάτῃ Ἰνδία
 ι' Περὶ Ἰβήρων καὶ Λαζῶν καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς αἰχμαλώτου ἀγίας γυναικός
 ια' Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς Σαβώριον τὸν τῶν Περσῶν βασιλέα περὶ τῆς τοῦ λαοῦ τοῦ θεοῦ προνοίας
 ιβ' Περὶ Κωνσταντίας τῆς ἀδελφῆς τοῦ πανευφήμου βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τοῦ παρατεθέντος αὐτῷ παρ' αὐτῆς Ἀρειανοῦ πρεσβυτέρου
 ιγ' Βιβλίον ἐπιπλάστου μετανοίας Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδείας καὶ Θεογνίου Νικαίας
 ιδ' Μέρος τῆς πρὸς Ἀθανάσιον ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου
 ιε' Ἐπιστολὴ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας
 ις' Τέλος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου ὑπὲρ Ἀθανασίου γραφείσης τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀλεξανδρείας
 ιζ' Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ συναθροισθεῖσαν σύνοδον
 ιη' Ἐπιστολὴ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς τοὺς ἐν Τύρῳ ἀπὸ τῆς Αἰλίας ἀναζεύξαντας ἐπισκόπους
 ιθ' Ἐπιστολὴ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς Ἀρειον καὶ Ἀρειανούς
 κ' Προσευχὴ τοῦ νικηφόρου καὶ θεοφιλοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου περὶ τῆς αἰσχίστης τελευτῆς Ἀρείου
 κα' Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου βασιλέως πρὸς Πίστον ἐπίσκοπον Μαρκιανουπόλεως
 κβ' Ἄλλη ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον

[114] Λόγος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τρίτος

Τὰ μετὰ τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ἐν Νικαίᾳ σπουδασθέντα τῷ εὐσεβεῖ βασιλεῖ
Κωνσταντίνῳ

1. Τὸν μὲν πρῶτον καὶ δεύτερον λόγον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καθεξῆς ὁ λόγος ἡμῖν ἐποίησατο· ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ χριστοφόρου καὶ νικηφόρου {τοῦ} βασιλέως Κωνσταντίνου, διοδεύσας δὲ πάντα τὰ ἐν τῷ μέσῳ ἕως τοῦ παντὸς συμπεράσματος τῆς πραγματείας τῆς κατὰ τὴν Νικαέων ἀγίας συνόδου, ὡς εἰκόνα τῶν γεγενημένων παρέστησε, τῶν τε ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ τὴν ὑπὸ τῶν θεομισῶν τυράννων κινήθεισαν κατ' αὐτῶν πολιορκίαν τὴν τε τῶν αὐτῶν ἀσεβῶν τυράννων αἰσχίστην καταστροφὴν, (2) καὶ ὅπως ὁ τῆς ἐκκλησίας νυμφίος Χριστὸς τὸν αὐτοῦ ἄξιον θεράποντα Κωνσταντίνον τοῖς τοῦ τιμίου <σταυροῦ> αὐτοῦ ὅπλοις γενναϊότατα φράξας κατ' αὐτῶν τῶν ἀσεβῶν ἐξεγήγερκε, (3) καὶ ὡς τὰ τρόπαια τῆς νίκης αὐτῷ κατ' αὐτῶν τῶν τυράννων ἐχαρίσατο, πάντας αὐτοὺς παγγενεὶ κτείνας ὑπὸ τοῖς Κωνσταντίνου τοῦ θεοφιλεστάτου ποσὶ, βαθεῖαν εἰρήνην ἄνωθεν δι' αὐτοῦ ταῖς ἀνὰ πάσαν τὴν οἰκουμένην αὐτοῦ ἐκκλησίαις πρυτανεύσας, (4) καὶ τὴν μετὰ ταῦτα πάλιν κατ' αὐτῆς ὑπὸ τοῦ μισαγάθου ἐχθροῦ δαίμονος διὰ τοῦ παμμιάρου Ἀρείου κινήθεισαν μηχανήν, (5) καὶ ὡς αὐτοῦ ἔνεκα καὶ τῶν ἀσεβῶν αὐτοῦ βλασφημιῶν, ὧν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἐβλασφήμησεν, ἡ ἐν Νικαίᾳ ἀγία καὶ μεγάλη καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐκ κελεύσεως τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ αὐτοῦ θεράποντος τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου γεγένηται, (6) τὰ τε ἐν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ ἀγίου πνεύματος διὰ τῶν ἐκεῖσε ἀγίων ἀρχιερέων τριακοσίων τὸν ἀριθμὸν ὀρθοδόξων ὑπὲρ τῆς ἀποστολικῆς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως πραγματευθέντα ὁ λόγος ἡμῖν κατὰ δύναμιν Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν χάριτι τρανῶς παρέδωκε. (7) βαδιῶ δὲ ἐντεῦθεν ἐξῆς ἐπὶ τὴν τῆς βασιλικῆς εὐσεβείας διήγησιν, καὶ ὅπως ἄληκτον εἶχε τὴν ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ μέριμναν.

2. Πολὺς καὶ ἄφατος ἐνήν αὐτῷ ὁ περὶ τὸν χριστιανισμὸν πυρσός, πάντας ἄγειν καὶ τοὺς ἔξω ἐπὶ τὴν ἀληθῆ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος ἐπίγνωσιν. πᾶσι [115] γὰρ τοῖς ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων τελοῦσιν ἡγεμονίαν ἐπέστειλε δήμοις, τῆς μὲν προτέρας αὐτοὺς ἀπαλλαγῆναι ἀπάτης παρεγγυῶν, ἐπὶ δὲ τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ διδασκαλίαν ἑαυτοὺς μεταθεῖναι προτρέπων καὶ ἐπὶ ταύτην ἅπαντας τὴν ἀλήθειαν ἀπιέναι παρεκάλει, ἀποστολικῶ μᾶλλον ἢ βασιλικῶ χρώμενος σκοπῷ. (2) τοὺς δὲ κατὰ πόλιν ἐπισκόπους ἐπὶ τὰς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομὰς διήγειρε, καὶ οὐ γράμμασι μόνοις ἐπὶ τοῦτο προτρέπων, ἀλλὰ καὶ χρήματα φιλοτίμως δωρούμενος καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς δαπανήματα ἅπαντα χορηγῶν. δηλοῖ δὲ καὶ τὰ γραφέντα παρ' αὐτοῦ, τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον·

3. »Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς Εὐσεβίῳ.

Ἔως τοῦ παρόντος χρόνου τῆς ἀνοσίτου βουλήσεως καὶ τυραννίδος διωκούσης τοὺς τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ὑπηρέτας πεπίστευκα καὶ ἀκριβῶς ἑμαυτὸν πέπεικα

πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς θεῖους οἴκους ἢ ὑπὸ ἀμελείας διεφθάρθαι ἢ φόβῳ τῆς ἐπικειμένης ἀδικίας ἐλάττονας τῆς ἀξίας γεγενῆσθαι, ἀδελφὲ προσφιλέστατε. (2) νυνὶ δὲ τῆς ἐλευθερίας ἀποδοθείσης καὶ τοῦ δράκοντος ἐκείνου ἀπὸ τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως τῆ τοῦ παντοουργοῦ θεοῦ προνοία ἡμετέρα δὲ ὑπηρεσία διωχθέντος ἡγοῦμαι πᾶσι φανεράν γεγενῆσθαι τὴν θεῖαν δύναμιν, καὶ τοὺς ἢ φόβῳ ἢ ἀπιστία ἢ ἀμαρτήμασί τισι περιπεσόντας ἐπιγνόντας τε τὸν ὄντως ὄντα θεὸν ἤξιν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ὀρθὴν πίστιν καὶ κατάστασιν τοῦ βίου. (3) ὅσων τοίνυν ἢ αὐτὸς προϊστασαι ἐκκλησιῶν ἢ ἄλλους τοὺς κατὰ τόπον προϊσταμένους ἐπισκόπους πρεσβυτέρους τε ἢ διακόνους οἴσθα, ὑπόμνησον σπουδάζειν περὶ τὰ ἔργα τῆς οἰκοδομίας τῶν ἐκκλησιῶν, ἢ ἐπανορθοῦσθαι τὰ ὄντα ἢ καὶ εἰς μείζονα αὔξειν ἢ ἔνθα ἂν ἡ χρεία ἀπαιτῆ καινὰ ποιεῖν. (4) αἰτήσεις δὲ καὶ αὐτὸς καὶ διὰ σοῦ οἱ λοιποὶ τὰ ἀναγκαῖα παρὰ τε τῶν ἡγεμονούντων καὶ τῆς ἐπαρχικῆς τάξεως. τούτοις γὰρ ἐπεστάλη πάση σπουδῇ ἐξυπηρετήσασθαι τοῖς ὑπὸ τῆς σῆς ὀσιότητος λεγομένοις. ὁ θεὸς σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.»

(5) Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομίας πρὸς τε τὸν αὐτὸν Εὐσέβιον τὸν Παμφίλου καὶ τοὺς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν προστατεύοντας ἐπισκόπους ἐπέστελλεν. (6) ὅποια δὲ καὶ περὶ τῆς τῶν ἱερῶν βιβλίων κατασκευῆς πρὸς τὸν αὐτὸν Εὐσέβιον τὸν Παλαιστίνου ἔγραψεν, ἐξ αὐτῶν τῶν γραμμάτων καταμαθεῖν εὐχερές.

[116] 4. »Νικητῆς Κωνσταντίνου Μέγιστος Σεβαστὸς Εὐσεβίῳ ἐπισκόπῳ.

Κατὰ τὴν ἐπώνυμον ἡμῶν πόλιν θεοῦ συναιρομένης προνοίας μέγιστον πλῆθος ἀνθρώπων τῆ ἀγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ ἑαυτὸ ἀνατέθεικεν ὡς πάντων ἐκείσε πολλὴν λαμβανόντων τὴν αὔξησιν. σφόδρα ἄξιον ἡμῖν καταφαίνεται καὶ ἐκκλησίας ἐν αὐτῇ κατασκευασθῆναι πλείους. (2) τοιγάρτοι δέδεξο προθυμώτατα τὸ δόξαν τῆ ἡμετέρα προαιρέσει. πρέπον τοῦτο κατεφάνη ἡμῖν δηλῶσαι τῆ σῆ συνέσει, ὅπως πεντήκοντα σωματῖα ἐν διφθέραις ἐγκατασκευέοις εὐανάγνωστά τε καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐπαρακόμιστα ὑπὸ τεχνιτῶν καλλιγράφων καὶ ἀκριβῶς τὴν τέχνην ἐπισταμένων γραφῆναι κελεύσειας, τῶν θεῶν μάλιστα, ὧν τὴν τε ἐπισκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῷ τῆς ἐκκλησίας λόγῳ ἀναγκαῖαν εἶναι γινώσκεις. (3) ἀπέσταλται δὲ γράμματα παρὰ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος πρὸς τὸν τῆς διοικήσεως καθολικόν, ὅπως ἅπαντα τὰ πρὸς τὴν ἐπισκευὴν αὐτῶν ἐπιτήδεια παρασχέιν φροντίση. (4) ἵνα γὰρ ὡς τάχιστα τὰ γραφέντα σωματῖα κατασκευασθῆναι, τῆς σῆς ἐπιμελείας ἔργον τοῦτο γενήσεται· καὶ γὰρ δύο δημοσίων ὀχημάτων ἐξουσίαν εἰς διακομιδὴν ἐκ τῆς αὐθεντίας τοῦ γράμματος ἡμῶν λαβεῖν σε προσήκει. (5) οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα <τὰ> καλῶς γραφέντα καὶ μέχρι τῶν ἡμετέρων ὄψεων ῥάστα διακομισθῆναι, ἐνὸς δηλαδὴ τοῦτο πληροῦντος τῶν ἐκ τῆς σῆς ἐκκλησίας διακόνων· ὃς ἐπειδὴν ἀφίκοιτο πρὸς ἡμᾶς, τῆς ἡμετέρας πειραθήσεται φιλανθρωπίας. ὁ θεὸς διαφυλάξει σε, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.»

(6) Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα τεκμηριώσαι, μᾶλλον δὲ διδάξαι σαφῶς, ὅπως ὁ πανεύφημος βασιλεὺς, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, πᾶσαν εἰς τὰ θεῖα μετατέθεικε τὴν σπουδὴν. (7) προσθήσω δὲ ὅμως τοῖς εἰρημένοις τὰ περὶ τὸν σωτήριον αὐτῷ τάφον κατωρθωμένα. μαθὼν γὰρ ὡς οἱ κορυβαντιῶντες καὶ περὶ τὴν τῶν εἰδώλων θεραπείαν βεβακχευμένοι τὸν μὲν δεσποτικὸν τοῦ κυρίου κατέχωσαν τάφον, λήθη παραδοῦναι φιλοεικούντες τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας τὴν μνήμην, ἐπὶ τούτῳ δὲ τῆς ἀκολάστου δαίμονος Ἀφροδίτης ἐδομήσαντο οἶκον, καταλυθῆναι μὲν δὴ ὡς τάχιστα τὸ μυσαρὸν

ἐκεῖνο προσέταξεν οἰκοδόμημα ὁ πιστότατος βασιλεύς, τὸν δὲ χοῦν ἐκεῖνον τὸν ἐναγέσι μολυνθέντα θυσίαις ἐκφορηθῆναι καὶ πόρρω που ριφῆναι τοῦ ἄστεος, εἶτα ναὸν τοῦ σωτήρος ἡμῶν θεοῦ οἰκοδομηθῆναι μέγιστον καὶ κάλλιστον προστάττει. (8) δηλοῖ δὲ ταῦτα σαφέστερον ἢ τοῦ [117] θεοφιλεστάτου βασιλέως ἐπιστολή, ἣν πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις λέγω, ἐπέστειλε. Μακάριος δὲ ἦν τότε, οὗ καὶ ἔμπροσθεν ἐμνήσθημεν, ὃς καὶ τῇ μεγάλῃ τῇ κατὰ Νίκαιαν κεκοινωνήκει συνόδῳ καὶ τὴν τῆς Ἀρείου σὺν τοῖς ἄλλοις βλασφημίας κατέλυσε φλόγα.

5. »Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Μακαρίῳ ἐπισκόπῳ Ἱεροσολύμων.

Τοσαύτη τοῦ σωτήρος ἡμῶν ἡ χάρις, ὡς μηδεμίαν λόγων χορηγίαν ἀξίαν τοῦ παρόντος οἶμαι θαύματος δοκεῖν. τὸ γὰρ γνῶρισμα τοῦ ἀγιωτάτου ἐκείνου τάφου ὑπὸ γῆν πάλοι κρυπτόμενον τοσαύταις ἐτῶν περιόδοις οὐ λαθεῖν δεδύνηται, ἄχρις οὗ διὰ τῆς τοῦ σωτήρος ἡμῶν θεοῦ χάριτος ἢ τοῦ κοινου πάντων ἡμῶν ἐχθροῦ τυραννὶς ἀνηρέθη. ἦστινος τυραννίδος τοῖς ἑαυτοῦ θεράπουσιν ὁ παμβασιλεὺς Χριστὸς τὴν ἐλευθερίαν παρασχὼν τὴν τοῦ ἀγιωτάτου τόπου γῶσιν κατέλαμψεν, ὡς ἀληθῶς πᾶσαν ἐκπληξιν ὑπερβαίνειν. (2) εἰ γὰρ πάντες οἱ διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης εἶναι δοκοῦντες σοφοὶ εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ συνελθόντες ἄξιόν τι τοῦ πράγματος τούτου ἐθέλουσιν εἰπεῖν, οὐδὲ κἂν πρὸς τὸ βραχύτατον ἀμιλληθῆναι δυνήσονται, ἐπεὶπερ τοσοῦτον πᾶσαν ἀνθρωπίνου λογισμοῦ χωρητικὴν φύσιν ἢ τοῦ θαύματος τούτου πίστις ὑπερβαίνει, ὅσον τῶν ἀνθρωπίνων τὰ οὐράνια δυνατώτερα εἶναι συνέστηκε. (3) διὰ τοῦτο γοῦν οὗτος ἀεὶ καὶ πρῶτος καὶ μόνος ἐστὶ μοι σκοπός, ἵνα, ὡςπερ ἑαυτὴν ὀσημέραι καινοτέροις θαύμασιν ἢ τῆς ἀληθείας πίστις ἐπιδείκνυσιν, οὕτως καὶ αἱ ψυχαὶ πάντων ἡμῶν περὶ τὸν ἅγιον νόμον σωφροσύνη καὶ ὁμογνώμονι προθυμίᾳ σπουδαιότεραι γένωνται. (4) ὅπερ ἐπειδὴ πᾶσι φανερόν ἐστι νομίζω, ἐκεῖνο μάλιστα πεπεῖσθαι σε βούλομαι, ὡς ἄρα μοι πάντων μᾶλλον μέλει τὸν ἱερόν ἐκεῖνον τόπον, ὃν θεοῦ προστάγματι αἰσχίστης εἰδώλου πλάνης ὡςπερ τινὸς ἐπικειμένου βάρους κουφισθῆναι προσέταξα, ἅγιον μὲν ἐξ ἀρχῆς θεοῦ κρίσει γεγεννημένον, ἀγιώτερον δὲ ἀποφανθέντα, ἀφ' οὗ τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους πίστιν εἰς φῶς προήγαγε, τοῦτον κάλλει οἰκοδομημάτων κοσμήσαι. (5) προσήκει τοίνυν τὴν σὴν ἀγχίνουσαν οὕτως διατάξαι τε καὶ ἐκάστου τῶν ἀναγκαίων ποιήσασθαι πρόνοιαν, ὡς οὐ μόνον τὴν βασιλικὴν τοῦ αὐτοῦ ἀγιωτάτου τόπου τῶν ἀπανταχοῦ βελτίονα γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ τοιαῦτα ἀναδειχθῆναι, ὡς πάντα τὰ ἐφ' ἐκάστης πόλεως καλλιστεύοντα ὑπὸ τῆς [118] τοῦ κτίσματος τούτου νικᾶσθαι λαμπρότητος. (6) καὶ περὶ τῆς τῶν τοίχων ἐγέρσεως τε καὶ καλλιέργειας Δρακιλιανῶ τῷ ἡμετέρῳ φίλῳ τῷ διέποντι μέρη τῶν λαμπροτάτων ἐπαρχῶν καὶ τῷ τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντι ἐγκεχειρίσθαι παρ' ἡμῶν τὴν φροντίδα γίνωσκε. κεκέλευσαι γὰρ ὑπὸ τῆς ἐμῆς εὐσεβείας τεχνίτας τε καὶ ἐργάτας καὶ πάντα, ὅσα περὶ τὴν οἰκοδομὴν ἀναγκαῖα τυγχάνει, ἃ παρὰ τῆς σῆς καταμάθοιεν ἀγχινοῖας, παραχρῆμα διὰ τῆς ἐκείνων προνοίας ἀποσταλῆναι. (7) περὶ δὲ τῶν κίωνων ἢ τῶν μαρμάρων, ἃ δ' ἂν νομίσειας εἶναι χρησιμώτερα τε καὶ τιμιώτερα, συνόψεως γενομένης πρὸς ἡμᾶς γράψαι σπούδασον, ἵνα, ὅσων δ' ἂν καὶ ὁποῖων χρεῖαν διὰ τοῦ σοῦ γράμματος ἐπιγνώμεν, ταῦτα πανταχόθεν μετενεχθῆναι πρὸς τὴν τοῦ αὐτοῦ οἴκου λαμ-

πρότητα δυνηθῆ. τὸν γὰρ τοῦ κόσμου θαυμασιώτερον τόπον κατ' ἀξίαν φαιδρύνεσθαι δίκαιον. (8)τὴν δὲ τῆς βασιλικῆς τοῦ αὐτοῦ οἴκου καμάραν πότερον λακωναρίαν ἢ διὰ τινος ἐτέρας φαιδροτάτης ἐργασίας δοκεῖ γενέσθαι, παρὰ σοῦ γινῶναι βούλομαι. εἰ γὰρ λακωναρία μέλλοι εἶναι, δυνησεται καὶ χρυσῷ καλλωπισθῆναι. τὸ λειπόμενον καὶ περὶ τούτων ἢ σὴ ὁσιότης τοῖς προειρημένοις δικασταῖς τὸ τάχος γνωρισθῆναι ποιήσει, ὅσων τε καὶ ἐργατῶν καὶ τεχνιτῶν καὶ ἀναλωμάτων χρεία. ἅτινα καὶ πρὸς ἐμὲ εὐθέως ἀνενεγκεῖν σπούδασον, οὐ μόνον περὶ τῶν μαρμάρων καὶ κίωνων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λακωναρίων, εἴ γε τοῦτο κάλλιον ἐπικρίνειας. ὁ θεὸς σε διαφυλάξει, ἀδελφέ ἀγαπητέ.»

6. Τούτοις τοῖς γράμμασιν οὐκ ἄλλος τις διηκόνησεν ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἡ μήτηρ, ἡ καλλίπαις ἐκείνη καὶ παρὰ πάντων τῶν εὐσεβῶν ἀδομένη, ἡ τὸν μέγαν τοῦτον φωστήρα τῆ οἰκουμένη τεκοῦσα καὶ τὴν τῆς εὐσεβείας αὐτῷ ἐκ παιδόθεν προσενεγκοῦσα τροφήν. οὐχ ἦττον γὰρ καὶ αὐτὴ τοῦ τοῦ παιδὸς πατρός, ἐαυτῆς δὲ ἀνδρὸς Κωνσταντίου τοῖς θείοις αὐτὸν τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἀνεθρέψατο νόμοις. (2) αὕτη τῶν τῆς ὁδοιπορίας ἀνασχομένη πόνων καὶ τοῦ γήρως οὐ λογισαμένη τὰ πάθη— πρὸ γὰρ ὀλίγου τῆς τελευτῆς ἐαυτῆς τὴν ἀποδημίαν ταύτην ἐστείλατο, ὄγδοηκοντούτις γὰρ τοῦδε τοῦ βίου τὸ τέρμα κατείληφεν —, 7. ἐπιθυμητῶς γοῦν ἔχουσα καὶ πυρὸς δίκην ἐκκαιομένη τῆ καρδίᾳ τῆς τῶν ἀγίων τόπων καταλήψεως ἔνεκα καὶ τῆς τε τοῦ σωτηρίου τάφου καὶ τῆς τοῦ τιμίου ξύλου τοῦ τοῦ Χριστοῦ σταυροῦ ἀναζητήσεως φθάνει τὰ Ἱεροσόλυμα.

[119] (2) Ἐπειδὴ δὲ τὸ χωρίον εἶδεν ἐκεῖνο τὸ τῆς κοινῆς σωτηρίας τὰ πάθη δεξάμενον, εὐθὺς μὲν τὸν μυσαρὸν ἐκεῖνον ναὸν καταλυθῆναι εἰς ἔδαφος καὶ τὸν χοῦν ἐκεῖνον τὸν ἐναγῆ πόρρω που ἐκριφῆναι προσέταξε. δήλου δὲ τοῦ κεκρυμμένου τόπου γεγενημένου ὤφθησαν παρὰ τὸ δεσποτικὸν μῆμα τρεῖς κατακεχωσμένοι σταυροί. (3) καὶ ὅτι μὲν εἰς ἐκ τούτων ὁ τοῦ δεσπότου καὶ σωτήρος ἡμῶν ἐτύγχανεν ὢν, οἱ δὲ ἕτεροι τῶν σὺν αὐτῷ προσηλωθέντων ληστῶν, ἀναμφισβητήτως ἐπίστευον ἅπαντες, ἠγνοοῦν δὲ ὅμως τὸν τῷ δεσποτικῷ ἐκεῖνῳ καὶ ἀγίῳ πελάσαντα σώματι καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τὴν λιβάδα δεξάμενον. (4) ἀλλ' ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος καὶ θεῖος ὄντως Μακάριος ὁ τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης πρόεδρος τοιῷδε πόρῳ τὴν ἀπορίαν διέλυσε. γυναικὶ περιφανεστάτῃ τῆς ἐκεῖσε πόλεως νόσῳ κατεχομένη μακρᾷ καὶ ὀρώσῃ πρὸς θάνατον τὰ ξύλα προσενεχθῆναι σκοπήσας ἔγνω τοῦ σωτηρίου σταυροῦ τὴν δύναμιν, τοιῷδε προσευχῇ πρὸς τὸν θεὸν χρησάμενος· (5) κλίνας τὰ γόνατα πρὸς τὸ τοῦ γυναικίου σκιμπόδιον φωνῇ μεγάλη ἐβόησε, συνούσης αὐτῷ καὶ τῆς θεοφιλεστάτης Ἑλένης καὶ πλήθους ἀνθρώπων πολλῶν· »σύ, δέσποτα θεὲ παντοκράτορ, ὁ διὰ τοῦ μονογενοῦς σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει τὴν σωτηρίαν ἐν τῷ τοῦ σταυροῦ ξύλῳ ἐργασάμενος, ὁ καὶ νῦν ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων τῆ σὴ θεραπεινίδι ἐμπνεύσας σὺν τῷ ταύτης παιδί, σῶ δὲ θεράποντι, ἐπιζητήσαι τὸ μακάριον ξύλον, ἐν ᾧ ὁ σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν, Χριστὸς καθελώθη σαρκί, ἀνάδειξον ἡμῖν, κύριε, ποῖον ἐκ τούτων τῶν τριῶν ξύλων ἐστὶν ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ τῆς προσφάσεως αὐτοῦ τῆς δι' ἡμῶν γενομένης ἐπὶ ταύτην τὴν ἀσθενῆ καὶ ἡμιθανῆ πρὸς ὑγείαν αὐτῆς καὶ ἐξανάστασιν χειραγωγὸς γένηται.« (6) ὡς δὲ ἐπαύσατο προσευξάμενος, προσφέρει τὸ πρῶτον ξύλον καὶ ἐπιτίθησιν ἐπὶ τὴν

ἀσθενή, ἀλλ' οὐδὲν αὐτὴν ὤνησεν. εἶτα προσάγει καὶ τὸ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἄπρακτον ἐδείχθη. ὅτε δὲ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα ἐπὶ τὸ τρίτον, εὐθὺς τῇ ἐπισκιάσει τὸ ξύλον τῇ ἀσθενεὶ προσήγγισε καὶ θαῦμα μέγιστον γέγονεν. ἄφνω γὰρ ἡ ἡμιθανὴς τοὺς ὀφθαλμοὺς διήνοιξεν, εἶτα ἐπιτεθέντος αὐτῇ τοῦ τιμίου καὶ δεσποτικοῦ σταυροῦ εὐθέως ἀνεπήδησε, καὶ στάσα ἐπὶ τοὺς πόδας τῷ θεῷ δόξαν ἀνέπεμπε. τοσοῦτω κρείσσων ἑαυτῆς γενομένη καὶ πάντα τὸν οἶκον περιπορευομένη χαίρουσά τε πανοικὶ μεγαλοφώνως εὐηγγελίζετο τοῦ θείου σταυροῦ τὴν δύναμιν. (7) οὕτως ἡ εὐσεβεστάτη βασίλισσα, ἡ τοῦ πανευφήμου καὶ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου μήτηρ, [120] εἰλικρινῶς ἐπιστήσασα τὸν νοῦν καὶ πιστωθεῖσα περὶ τε τοῦ σωτηρίου τάφου καὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, εὐκτῆριον οἶκον εὐθέως ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ ἐγείρει κατὰ τὰς τοῦ εὐσεβεστάτου παιδὸς Κωνσταντίνου προστάξεις, καὶ μαρτύριον αὐτὸν προσαγορεύσασα εἰσέτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῇ πίστει προέκοπτε. (8) διόπερ τοῦ ποθουμένου τυχούσα λοιπὸν καὶ περὶ τὴν τῶν ἡλῶν ἀναζήτησιν ἀδιστακτῶς ἑαυτὴν ἐπιδίδωσιν, ἐν οἷς τὸ κυριακὸν σῶμα ἐν τῷ τοῦ σταυροῦ ξύλῳ καθήλωτο. καὶ εὐρούσα τὰ μὲν εἰς τὸ βασιλικὸν ἐνέβαλε κράνος, τῆς τοῦ παιδὸς προμηθουμένη κεφαλῆς, ἵνα τὰ τῶν πολεμίων ἀποκρούηται βέλη· ὅπερ κράνος ἄτε θεῖον δῶρον πρὸς τὸν υἱὸν μετεκόμισε. τὰ δὲ λοιπὰ τῶν ἡλῶν τῷ τοῦ βασιλικοῦ ἵππου χαλκεύσασα ἀνέμιξε χαλινῶ, ἀσφάλειαν μὲν μηχανωμένη τῷ βασιλεὶ καὶ παλαιᾷ δὲ προφητεία πέρας ἐπιτιθεῖσα. πόρρωθεν γὰρ Ζαχαρίας ὁ προφήτης ἐβόα· »καὶ ἔσται τὸ ἐπὶ τοῦ χαλινοῦ ἅγιον τῷ κυρίῳ παντοκράτορι«. (9) τοῦ δὲ σωτηρίου σταυροῦ μοῖραν μὲν τινα τοῖς βασιλείοις ἀπένειμε, τῷ δὲ λοιπῷ θήκην ἐξ ὕλης ἀργυρᾶς ποιησαμένη τῷ τῆς πόλεως ἐκείνης δέδωκεν ἐπισκόπῳ, τῷ θεῷ ἐκείνῳ Μακαρίῳ, οὐπερ καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, φυλάττειν παρεγγυήσασα ταῖς μετέπειτα γενεαῖς τὰ τῆς σωτηρίας μνημόσυνα. (10) πάντοθεν δὲ παντοδαπῆς ὕλης τεχνίτας ἀγείρασα ἅμα Μακαρίῳ τῷ τῆς ἐκείσε ἐκκλησίας προέδρῳ κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ ταύτης υἱοῦ Κωνσταντίνου προσταχθέντα τοὺς μεγίστους ἐκείνους καὶ λαμπροτάτους ναοὺς θαυμασίως ὤκοδόμησεν, ὧν τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος περιττὸν ἄγαν ὑπέιληφα ἐντάξει τῷδε τῷ γράμματι, πάντων ὡς ἔπος εἰπεῖν τῶν φιλοχρίστων τῶν ἐκ πάσης τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκεῖσε συρρεόντων θεωμένων τῶν ἔργων τὴν πολυτέλειαν. (11) ἐποίησε δὲ καὶ ἕτερον μνήμης ἄξιον ἡ πανευφήμος ἐκείνη καὶ ἀξιάγαστος βασίλισσα ἡ τοῦ πιστοτάτου βασιλέως μήτηρ. τὰς γὰρ διὰ βίου τὴν παρθενίαν ἀσκούσας συναγείρασα πάσας καὶ ἐπὶ στιβάδων πολλῶν κατακλίνας αὐτὴ δι' ἑαυτῆς θεραπαίνιδος ἔργον ἐπλήρου, διακονοῦσα αὐταῖς καὶ ὄψα παρατιθεῖσα καὶ κύλικας ὀρέγουσα καὶ οἰνοχοοῦσα καὶ πρόχοον ἐπὶ λέβητος φέρουσα καὶ ὕδωρ ταῖς ἐκείνων χερσὶν ἐπιχέουσα. (12) ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια δράσασα ἐπανῆλθε μὲν πρὸς τὸν παῖδα χαίρουσα, μετ' οὐ πολὺ δὲ μετ' εὐθυμίας ἀπάσης εἰς τὸν ἀνόλεθρον μετέστη βίου, πλείστα τῷ παιδί περὶ τῆς εὐσεβοῦς πολιτείας ἐντειλαμένη καὶ ταῖς ἐξιτηρίοις αὐτὸν στεφανώσασα εὐλογίαις. ἐκείνη [121] μὲν οὖν καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν τιμῆς τετύχηκεν, ὁποίας τυχεῖν ἐχρῆν τὴν οὕτως ἐπιμελῶς καὶ θερμῶς τὸν τῶν ὄλων θεραπεύσασαν θεόν. (13) θυγατέρα δὲ καταλέλοιπεν ὀνόματι Κωνσταντίαν τὴν τοῦ ἀσεβοῦς Λικινίου γενομένην γυναῖκα.

(14) Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς μακαριωτάτης καὶ εὐσεβεστάτης καὶ θεοφιλεστάτης Ἑλένης σμικρὰ ἐκ τῶν πολλῶν αὐτῆς καὶ μεγάλων ἀρετῶν κατὰ θεὸν τὸν σωτῆρα ἡμῶν

τῷδε τῷ ἱστορικῷ παραθέθεικα γράμματι. 8. ἀλλὰ πάλιν ἐπὶ τὸν θεῖον τοῦ χριστοφόρου βασιλέως τοῦ ταύτης υἱοῦ Κωνσταντίνου ζῆλον τρέψω τὸν λόγον, ὅστις τοσοῦτον ὑπερανέβη τὸν πατρῶν καὶ μητρῶν περὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ σωτήριον ξύλον, ὥστε τὸ παρὰ τῆς μητρὸς ἐνεχθὲν αὐτῷ τοῦ <τοῦ> δεσπότη Χριστοῦ κατὰ σάρκα πάθους σωτηρίου σταυροῦ σύμβολον, πιστεύσας ὡς αἰεὶ σωθήσεται ἡ πόλις ἢ ἐπώνυμος αὐτῷ, ἐὰν ἐκεῖνο ἐν αὐτῇ φυλάττηται, κατέκρυψεν αὐτὸ ἐνθεὶς τῷ ἑαυτοῦ ἀνδριάντι τῷ ἐν τῇ ἐπιλεγομένῃ ἀγορᾷ ἧτοι φόρῳ Κωνσταντίνου καὶ ἐπὶ τοῦ πορφυροῦ καὶ μεγάλου κίονος ἰδρυμένῳ.

9. Ὁ μὲν οὖν θεοφιλέστατος βασιλεὺς εὐσεβεία τε καὶ πίστει τοιαύτη πρὸς τὸν θεὸν συνεσφιγμένος πάμπολλα καὶ ἄλλα βάρβαρα ἔθνη εἰς εἰρήνην τὴν πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν παρεσκεύασε, τοῦ θεοῦ αὐτῷ ταῦτα καθυποτάξαντος πολλὰ πάλαι Ῥωμαῖοις διαστασιάσαντα. ὅσον γὰρ ἑαυτὸν δι' εὐλαβείας τῷ θεῷ ἐταπεινούτο, τοσοῦτον, μάλλον δὲ πολλῷ πλείον αὐτῷ ὁ θεὸς πάντα κατηύθυνε. (2) κατὰ δὲ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον πολλαὶ προσθήκαι τοῖς ἀποστολικαῖς ἐγίνοντο κηρύγμασιν. εἰ γὰρ καὶ Ματθαῖος Πάρθοις ἐκήρυξε καὶ Βαρθολομαῖος Αἰθίοφι καὶ Θωμᾶς τοῖς τῆς μεγάλης Ἰνδίας Ἰνδοῖς, ἀλλὰ τοῖς πόρρω Ἰνδοῖς Πάρθων καὶ τισιν ἔθνεσιν πλησιοχώροις αὐτῶν οὐπω ἦν ὁ περὶ Χριστοῦ λόγος γνώριμος. (3) γίνεται οὖν πρὸς ἀπομίμησιν Μητροδώρου φιλοσόφου τινός, ἐκπερινοστήσαντος πάντα σχεδὸν τὰ ἔθνη ἱστορίας ἕνεκα, Μερόπιον τοῦνομα τινὰ ἄνδρα Τύριον, ἐν φιλοσόφοις ἐπίσημον, τὴν αὐτὴν τῷ Μητροδώρῳ ἱστορίας χάριν ὑπεισελθεῖν πραγματείαν. ὅς ἐπήγετο παῖδας συμφυεῖς δύο, μεμνημένους μὲν εἰσάγαν πᾶσαν τὴν τῶν γραμμάτων παιδείαν, σπουδὴν δὲ ἔχοντας ἱστορίας ἀπάσης φιλομάθειαν, παρακάλεσαντας αὐτοὺς τὸν φιλόσοφον Μερόπιον μεθ' ἑαυτοῦ αὐτοὺς παραλαβεῖν· ὧν ὁ μὲν εἶς Φρουμέντιος τοῦνομα, ὁ δὲ ἕτερος Αἰδέσιος. (4) ἐπειδὴ δὲ ἔθος καὶ νόμος [122] ἦν τοῖς ἐκεῖσε βαρβάροις ταῖς σπονδαῖς τῆς εἰρήνης τῆς πρὸς αὐτοὺς μὴ στοιχούντων Ῥωμαίων τοὺς ἀφ' ἡμῶν παρ' αὐτοῖς εὐρισκομένους ἀναιρεῖν, συνέβη καὶ τότε κατὰ βραχὺ λελύσθαι τὰς σπονδὰς ἐκατέρων, ἐν ᾧ καιρῷ ὁ Μερόπιος τὴν ἐνδοτάτην Ἰνδιάν ἱστορήσεν ἅμα Φρουμεντίῳ καὶ Αἰδεσίῳ. (5) στενωθέντες γοῦν τῇ τῶν ἀναγκαίων ἐλλείψει, μάλιστα ὕδατος, ἀπάραντες ἐκ τῆς χώρας καὶ τῇ θαλάσῃ προσπλέοντες προσορμίζονται τοῖς κατὰ τοὺς Ἰνδοὺς ἐκείνους τοὺς ἐνδοτάτους διαφέρουσι τόποις, μὴ δυνηθέντες προβῆναι ἀνέμων ἐναντιότητι κωλυθέντες. καὶ δὴ ἐπὶ ἡμέρας τινὰς λαθάνοντες ἦσαν ἐκεῖσε, ἐκ τῆς αὐτόθι γῆς ποριζόμενοι τὰς χρεῖας τοῦ σώματος. (6) ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν <τῶν> παίδων ὑπὸ τι δένδρον ἐπαδολεσχούντων ἀναγνώσμασιν ἐπιστάντες οἱ βάρβαροι κατέσφαξαν σὺν τῷ Μεροπίῳ ἅπαντας πλὴν τῶν προρρηθέντων παίδων Φρουμεντίου καὶ Αἰδεσίου, οὓς ἰδόντες καὶ εἰς οἶκτον ἐλθόντες ὡς ἅτε παίδων ἐφείσαντο, καὶ δῶρον αὐτοὺς τῷ οἰκείῳ βασιλεῖ προσήγαγον. ὧν εὐθὺς τὸν Φρουμέντιον, αἰσθόμενος αὐτοῦ τῆς εὐφυΐας, ὁ βασιλεὺς ἐπίτροπον αὐτοῦ καθίστα ἐπὶ τοῖς οἴκοι γινομένοις ἀναλώμασι, τὸν δὲ Αἰδέσιον οἰνοχοεῖν αὐτῷ διετύπωσεν. (7) ἐν τούτοις ὄντων αὐτῶν καὶ προκοπτόντων αὐτῶν ὁσημέραι γίνεται τὸν βασιλέα τὸν ἀνθρώπινον ὑπεξελθεῖν βίον, ἀφέντα υἱὸν κομιδῆ νήπιον τῆς οἰκείας βασιλείας διάδοχον νεύματι τοῦ μεγάλου τῶν Ἰνδῶν βασιλέως. (8) γίνονται τοίνυν οἱ περὶ Φρουμέντιον ἐφεξῆς πάσης τῆς βασιλείας τοῦ παιδὸς ἐπίτροποι, τῆς μητρὸς αὐτοῦ πάντων αὐτοὺς προθεμένης τὴν ἐξουσίαν ἔχειν

διὰ τρόπων γνησιότητα καὶ πείραν πραγμάτων βιωτικῶν. εἶχον γὰρ σὺν τῇ φύσει καὶ γνῶσιν, προτριβέντες μάλιστα παιδεία τε καὶ ξενιτεία, δι' ὧν μάλιστα καὶ τοῖς νέοις κατάστασις πρεσβυτέρων προσγίνεται. (9) ἐπειδὴ τοίνυν ἦσαν καὶ εὐσεβεῖς, πίστει τε τῇ πρὸς τὸν θεὸν διαπρέποντες ἀπάση τε φιλανθρωπία τοὺς πολλοὺς ὑπερακουτίζοντες, γῆν τε καὶ θάλασσαν ἐπήεσαν, τὰ τῆς βασιλείας τοῦ παιδὸς ἰθύνοντες πράγματα, τοῖς τε πλησιοχώροις προσέταττον, ἵνα τοὺς ἐπιξενουμένους Ῥωμαίων πρὸς αὐτοὺς φέρωσιν, ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ δι' αὐτῶν τοῖς Ἰνδοῖς ἐγκατασπεῖραι προμηθεύμενοι. (10) εἶχον γὰρ καὶ τὸν καιρὸν προσυπακούοντα. τότε δῆτα ἀνευρόντες τινὰς προτρέπονται τοῖς ἔθεσι Ῥωμαίων χρησαμένους εὐκτήρια ποιεῖν καὶ οἴκους ἐκκλησιῶν δείμασθαι πρὸς συναθροισμὸν τῶν τῆν τοῦ θεοῦ ἐπίγνωσιν ὑποδεχομένων, εἰ καὶ μὴ δύναιντο θυσιαστήρια πηγνύναι τῷ μὴ παρεῖναι αὐτοῖς ἀθηντίαν ἱερωσύνης. (11) γίνεται γοῦν ἐκ τούτου πρόφασις τοῖς ἐπέκεινα Ἰνδοῖς θεογνωσίας λίαν τοῦ Φρουμεντίου εὐεργεσίαις καὶ θωπεία καὶ [123] παραινέσεσι φιλοτίμως αὐτοῖς προσιόντος. (12) ὡς δὲ ἠνδρύνθη τὸ βασιλικὸν παιδίον, οὐπὲρ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς βασιλείας ἐποιοῦντο, εἰς αὐξήσιν μεγίστην ἐπιδόντος αὐτοῦ, αἰτοῦσιν αὐτοὶ χάριν αὐτὸν τῆν ἐπὶ τὰ οἰκεία ἐπάνοδον αὐτοῖς χαρίσασθαι. τοῦ δὲ βασιλέως σὺν τῇ μητρὶ πολλαῖς παρακλήσεσι λιπαροῦντος καὶ κρατοῦντος καὶ μὴ ἀπολύοντος ὁ Φρουμέντιος ἔφασκε σφόδρα λυπεῖσθαι αὐτοὺς περὶ τούτου· διὸ κατηνάγκασαν τὸν τε βασιλέα καὶ τὴν τούτου μητέρα ἐπιδούναι τὸ ἀπολυθῆναι αὐτούς. οἱ δὲ μετὰ πλείστης ὀσης θλίψεως ἐπένευσαν· ὡς δεσπότη γὰρ τῷ Φρουμεντίῳ ἀντειπεῖν οὐκ ἐβούλοντο. (13) οἱ δὲ παραδεδωκότες ἅπαντα τῷ παιδί καὶ τῇ τούτου μητρὶ τὰ ἐγχειρισθέντα αὐτοῖς τῆς βασιλείας πράγματα ἐξήεσαν τῆς Ἰνδίας σὺν τιμῇ πολλῇ τῆν ἐπὶ τὰ οἰκεία πορείαν ποιούμενοι. (14) τότε οὖν τότε ὁ μὲν Αἰδέσιος τὴν Τύρον κατείληφεν, ὁ δὲ Φρουμέντιος εἰς Ἀλεξάνδρειαν παραγίνεται, λογισάμενος {ὡς} ἀκόλουθον εἶναι τὸ γινόμενον παρὰ τοῖς βαρβάροις ἔργον θεῖον μὴ περιδεῖν. καὶ προσελθὼν τῷ ἐπισκόπῳ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας Ἀθανασίῳ— αὐτὸς γὰρ ἦν τότε τῆς ἐκεῖσε ἀρχιερωσύνης κατέχων τοὺς οἴκας— ἕκαστα αὐτῷ ὁ Φρουμέντιος τῶν γεγενημένων ὑφηγησάμενος ὑπομιμνήσκει ἐπίσκοπον αὐτοῖς ἀποσταλῆναι. (15) τότε δῆτα ὁ μέγας Ἀθανάσιος σφόδρα σοφῶς καὶ συνετῶς τοῖς εἰρημένοις προσέχων λέγει τῷ Φρουμεντίῳ· »καὶ τίνα εὐρήσομεν ἄλλον τοιοῦτον ἄνδρα, ἐν ᾧ πνεῦμα θεοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ σέ, ἀδελφέ, τὸν δυνάμενον ταῦτα ὀρθῶς διακελεύσασθαι καὶ τὰς ἐκκλησίας ὡς ἐν μάλιστα τὰς ἐκεῖσε ἰθύνειν;« καὶ χειροτονήσας αὐτὸν ἐπίσκοπον κελεύει πάλιν εἰς Ἰνδοὺς ἀποδημήσαι καὶ τὰς ἐκεῖσε ἐκκλησίας καθιερώσαι καὶ τοῦ αὐτόθι λαοῦ προμηθεῖσθαι. (16) πλείστη δὲ τοῦ θεοῦ χάρις προσετέθη μετὰ τὴν χειροτονίαν τῷ ἀνδρὶ τὰς ἀποστολικὰς ἀφιέντι ἀκτίνας. φθάσας γὰρ τὴν προρρηθείσαν ἐνδοτάτην Ἰνδίαν, ἐπὶ σημείοις καὶ δυνάμεσι τὸ τοῦ Χριστοῦ βεβαιῶν εὐαγγέλιον πολλὰ πλήθη τῶν Ἰνδῶν ἐπὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀληθῆ πίστιν ἐφείλκυσε, γνησιώτατα αὐτῶν τὸν θεῖον δι' αὐτοῦ παραδεξαμένων λόγον. διὸ καὶ ἐκκλησῖαι καὶ χειροτονίαι εἰς πλῆθος ἠύξησαν ἐν ἐκείνοις τοῖς ἔθνεσι. (17) ταῦτα ἡμῖν ὁ Αἰδέσιος ἐν τῇ Τύρῳ παραμείνας διηγήσατο· πρεσβύτερος γὰρ τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας γενόμενος ἐν αὐτῇ παρέμεινεν ἕως τῆς τοῦ βίου τελευτῆς.

10. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ οἱ πρὸς τῇ κατὰ Πόντον γῆ Ἰβηρές τε καὶ Λαζοὶ τὸν τοῦ θεοῦ ἐδέξαντο λόγον, μήπω πρὸ τούτου εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες. τοῦ

δὲ μεγίστου ἀγαθοῦ τούτου αἰτία κατέστη γυνή τις παρ' [124] αὐτοῖς αἰχμάλωτος οὔσα, ἄκρον δὲ βίον μετερχομένη δι' ἐγκρατείας τε καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἔργων πάντας αὐτοὺς εἰς ἕκστασιν ἤγεν. (2) ὡς δὲ τὴν αἰτίαν διεπυνθάνοντο τῆς τοσαύτης αὐτῆς ἀσκήσεως, ἀπλότητι μὲν ἡ ἀγία ἐκείνη γυνή λέγει· »διὰ Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ«, οὐδένα μέντοι ἐκ τούτου εἰς πίστιν ἔφερεν τῆς εὐσεβείας, ἐθαύμαζον δὲ μόνον τὴν γυναῖκα καὶ τῷ ξένῳ βίῳ αὐτῆς προσέχοντες πολλὰ ἐλογίζοντο. (3) ἀλλ' ἐπειδὴ ἔθος ἦν αὐτοῖς, εἶπερ νήπιον εἶχον ἀσθενεῖα περιπεσόν, περιτρέχοντας αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐγχωρίους ἅπαντας ἐκάστοθεν πορίζεσθαι βοήθημα, γέγονε διὰ τοῦτο ἐκπεριελθούσαν τινα πάντας ἐλθεῖν καὶ πρὸς τὴν αἰχμάλωτον. (4) ἡ δὲ πρὸς τῇ θύρᾳ ἐστώσῃ σὺν τῷ παιδαρίῳ τῇ γυναικὶ ἔφη· »οὐδὲν ἐγὼ τῷ παιδαρίῳ δυνησομαι βοηθῆσαι, τὸν δὲ Χριστὸν, ὃν ὑμῖν εἶπον πολλάκις, οἶδα δυνατὸν εἶναι καὶ νεκροὺς ἀνιστᾶν καὶ τοῖς ἀπηγορευμένοις χαρίζεσθαι ἴασιν.« ἡ δὲ τοῦ παιδὸς μήτηρ καθικέτευε τὴν αἰχμάλωτον. τότε οἴκτῳ τῆς δεομένης κινηθεῖσα τὸ νήπιόν τε τῷ σάκκῳ τῷ ἑαυτῆς περιβαλοῦσα, προσευξαμένη τῷ θεῷ ἀπέδωκεν αὐτὸ τῇ μητρὶ ὑγιές. (5) διέδραμε δὲ εἰς πολλοὺς τὸ γενόμενον καὶ γε ἄχρι τῆς βασιλίδος ἔφθασεν, ἥτις κατέκειτο βαρυτάτῃ νόσῳ κατεχομένη· καὶ γὰρ χρόνον ἰκανὸν ἀσθενήσασα ἀνιάτως εἶχε λοιπὸν τὰ περὶ τῆς φθασάσης αὐτὴν χαλεπωτάτης νόσου. ἀξιοὶ μὲν οὖν τὴν αἰχμάλωτον ἀποστείλασα διὰ τῶν οἰκείων πρὸς αὐτὴν παραγενέσθαι. ἡ δὲ δέει καὶ εὐλαβείᾳ ἀνανεύει τοῦ πρὸς τὴν βασιλίδα διαβῆναι, εἰδυῖα τὸν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης δόξης παρεισδύνοντα ὄλισθον. (6) διὰ τοῦτο ἀπρίξ ἔχουσιν αὐτὴν τοῦ μὴ ἐλθεῖν ἐπιγνοῦσα ἡ βασίλισσα κελεύει σὺν τῷ σκιμποδίῳ πρὸς αὐτὴν ἀπαχθῆναι. ἦστινος δυσωπηθεῖσα τὴν ταπεινώσιν ἡ μακαρία αἰχμάλωτος τὸν αὐτὸν τρόπον περιβαλοῦσα τὴν βασιλίδα τῷ σάκκῳ, ἐφ' ᾧ γόνυ κλίνας τὰς εὐχὰς τῷ θεῷ προσέφερε τῇ συνήθει πρὸς τὸν Χριστὸν εὐχῇ, ὑγιῇ οἴκαδε ἀποπέμψει χαίρουσαν καὶ πορευομένην τοῖς οἰκείοις ποσί, νέον καὶ ξένον θαῦμα τοῖς ἐντοπίοις παρεχομένην, τοῦ Χριστοῦ τὴν χάριν ὁμολογοῦσαν, καθὼς παρὰ τῆς αἰχμάλωτου γυναικὸς ἐδιδάχθη. τρανῶς τε ἀπεφθέγγετο πορευομένη· »δόξα σοι, Χριστέ,« φησι »δέσποτα τῆς αἰχμαλώτου· σοὶ χάρις καὶ σοὶ πᾶσα τιμὴ, σωτὴρ ἡμῶν τῶν εἰς σὲ πιστεύειν ἠξιωμένων.« (7) ἀλλὰ καὶ τῷ συμβίῳ ἑαυτῆς ἡ βασίλισσα διηγήσατο ἕκαστα, παρῶρμησε δὲ αὐτὸν εἰς ἀμοιβὴν ἀξιόπιστον χρήμασι βουληθῆναι ἀμείψασθαι τὴν αἰχμάλωτον τῆς εὐεργεσίας τῆς εἰς τὸν σύμβιον αὐτοῦ ἔνεκα. (8) ἡ δὲ βασίλισσα πρὸς αὐτὸν ἔφη· »ἡ αἰχμάλωτος αὕτη, ᾧ βασιλεῦ, οὐκ ὀρέγεται ἀργυρίου οὔτε χρυσίου περιποιεῖται. δῶρον δὲ ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν ἀξιόχρεων τὸ μόνον ἡμᾶς πιστεύσαι, ὅτι ὁ Χριστὸς υἱὸς ἐστὶ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου· ἡ γὰρ ὁ πᾶς βίος νηστεία καὶ ἐγκράτεια, περιττοὶ [125] θησαυροὶ χρυσίου καὶ ἀργυρίου· καὶ γὰρ ἀπεπειράθην τῆς εὐσεβοῦς. τάληθῃ διηγοῦμαί σοι, ᾧ βασιλεῦ. ἀλλ' εἴ μου παρὰ σοὶ φροντίς ἐστὶ σωτηρίας, ἀμειψώμεθα καινότερον τὴν γυναῖκα, τὸν Χριστὸν αὐτῆς παραδεχόμενοι εἰς προσκύνησιν.« (9) ὁ δὲ τέως ὀκνηρότερον διετέθη <καὶ> καίτοι πολλάκις ὑπομιμνησκόμενος πρὸς τῆς γαμετῆς ὑπερετίθετο ἐκκλίνων ταῖς ἐπαγγελίαις τὴν αἴτησιν καὶ καιρὸν πρόσφορον ἐλπίζειν αὐτῷ περὶ τούτου λυσιτελεῖν ἔλεγεν. ὁ καὶ γέγονε κατὰ πρόνοιαν θεοῦ τοῦ θέλοντος »πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν«. (10) συνέβη γὰρ αὐτὸν ἐν θήρᾳ περισπώμενον περὶ ὕλην κάταλσον καὶ βαθυτάτην ἐν ἡμέρᾳ σταθηρῷ ὑποστῆναι νύκτα ἀπροσδόκητον.

ἄφνω γὰρ ἐν μεσημβρία κατὰ πάσης τῆς ὕλης περιεχύθη σκότος βαθύτατον <ὄν>, ἔνθα ἦν ὁ βασιλεὺς. ὡς δὲ καὶ οἱ συνόντες αὐτῷ τῆδε κάκεισε πρὸς τὴν θήραν διασπώμενοι εὕρηνται, φόβος συνέσχε τὸν βασιλέα μέγιστος ἤκιστα λογιζόμενον, ὅπως διαφύγη τὴν ἔφοδον. (11) ἐπεὶ δὲ καὶ πάντες οἱ συνόντες αὐτῷ τὴν αὐτὴν ὑπέμενον ἀνάγκην— ἕκαστον γὰρ τῶν πρὸς αὐτὸν ἐλληλυθέναι σπευδόντων ἐν ᾧ κατέλιπε τόπῳ τὸ σκότος ἐστήλωσε, προβῆναι μὴ συγχωρήσαν εἰς ἀλλήλων παράκλησιν —, τότε ὑπομνησθεῖς ὁ βασιλεὺς τῆς γαμετῆς καὶ τῆς ταύτην ἀνιάτως ἔχουσαν ἰασαμένης αἰχμαλώτου ἐβόησε λέγων· »Χριστὲ ὁ τῆς αἰχμαλώτου κύριος, παράστηθι μοι τὰ νῦν, ἵνα φύγω τὴν ἐπικειμένην ἀνάγκην· ἔχω γὰρ σαφεστάτην πείραν τῆς θείας σου δυνάμεως τὴν ἐμὴν σύμβιον.« καὶ ἅμα τῷ τελέσαι τὴν εὐχὴν εὐθὺς περιαιρεθέντος τοῦ σκότους τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἐπεχύθη μᾶλλον ἢ τὸ πρότερον κατὰ πάσης τῆς ὕλης, ἔνθα ἦσαν ἐστηλωμένοι. (12) καὶ παραγενόμενοι οἴκοι ὑγιῆ παραχρῆμα εὗρον τὸν βασιλέα κελεύοντα τὴν αἰχμάλωτον εὐθέως πρὸς αὐτὸν γενέσθαι, μηκέτι θεὸν ἕτερον προσκυνεῖν ἐπαγγελόμενον ἢ Ἰησοῦν Χριστὸν ὃν ἡ γυνὴ σέβεται. (13) ἔρχεται οὖν ἡ γυνὴ ἢ αἰχμάλωτος καὶ γίνεται τοῦ βασιλέως διδάσκαλος, πάντα τὸν τύπον τῆς πίστεως αὐτῷ ἐπιστήσασα. ὁ δὲ χαίρων οὐκ ἠδεῖτο πρὸς εὐτελοῦς γυναικὸς θεοσέβειαν ἐκμινθάνων· τὸναντίον δὲ ἐπ’ αὐτῇ σεμνυνόμενος εἰς μέσον αὐτὴν ἄγεσθαι ἐπὶ τοῦ πλήθους ἐκέλευσε παρρησιαζόμενος ἐπ’ αὐτῇ λέγων ὅτι· »μου ἡ γαμετὴ θάνατον διὰ τῆς προσευχῆς ταύτης διέδρα Χριστοῦ τοῦ παμβασιλέως τῇ χάριτι.« ἔπειθ’ ἐτε τοὺς ὑπηκόους, εἰ θέλοιεν σώζεσθαι, καὶ τὰ αὐτὰ φρονεῖν καὶ τὴν εἰς Χριστὸν αἰρεῖσθαι προσκύνησιν, τῶν εἰδώλων καταφρονούντας. (14) ἐπειδὴ δὲ ἔμαθε πρὸς τῆς ἀγίας [126] γυναικός, ὅτι ἐκκλησίας χρὴ ἰδρύσασθαι εἰς προσκύνησιν τοῦ Χριστοῦ, ὁμοῦ προῆει ἐπὶ τὴν χρεῖαν σπουδαίως. ὡς δὲ τοῦ οἴκου τὸν περίβολον ἤγειραν οἰκοδομήσαντες, ἔδει δὲ λοιπὸν τοὺς κίονας στήσαι ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου πρὸς διαίρεσιν τῶν συνερχομένων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, θέλων ὁ θεὸς πάγιον γνώμην ἐνθεῖναι τῷ τε βασιλεὶ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ’ αὐτὸν ὑπηκόοις περὶ τοῦ διὰ τῆς αἰχμαλώτου γυναικὸς κηρυχθέντος εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ποιεῖ τὸν τρίτον κίονα εἰς μέσον ὀρθωθέντα ἔτι τε πλάγιον ὄντα μὴ γενέσθαι εἰς τέλος ὀρθιον καθάπερ καὶ οἱ δύο ἕτεροι. καὶ πολλὰ καμόντες οἱ τεχνῖται τὰ τε ἰστίαι σὺν ταῖς μηχαναῖς ἀπάσαις διαρρήξαντες καὶ συντρίψαντες ὑπέξαναχωροῦσι φεύγοντες, δεδιότες μὴ ἐναποληφθέντες χαμαὶ ὑπὸ τὸν κίονα ἀποθάνωσιν· ἴστατο γὰρ ὁ κίων ἐν τῷ ἀέρι κρεμάμενος πλάγιος, μηδενός, ὡς ἔθος τοῖς τεχνῖταις, ἐπινοουμένου παρ’ αὐτῶν τινος βοηθήματος. (15) ἀκούει ταῦτα ἡ αἰχμάλωτος καὶ δέει πολλῷ συσχεθεῖσα, μὴ ἀνάπαλιν τὸ πλήθος ἐπιδῶ ἑαυτὸ πρὸς τὰ εἶδωλα, ἔρχεται δύνουτος τοῦ ἡλίου κατὰ τὸν τόπον καὶ κλίνασα γόνυ πρὸς τὸν θεὸν ἕως πρῶι ἠγείρε διὰ τῆς εὐχῆς τὸν κίονα, οὐκ ἐπὶ τὴν βάσιν ἐστῶτα, ἀλλ’ ὀρθὸν μὲν ἠρτημένον <δὲ> ἐπάνω τῆς βάσεως ὅσον ἀπὸ πήχεος ἐνός, οἰκονομοῦντος τοῦ θεοῦ μὴ ἀπιέναι τὴν αἰχμάλωτον οἴκοι ἕως τῆς τοῦ πλήθους ἀφίξεως, ἵνα γινώσιν αὐτῆς τὴν ἐν τῷ ὑπ’ αὐτῆς κηρυττομένῳ ἀληθινῷ θεῷ πίστιν. (16) ἦλθον οὖν ἔωθεν σὺν τῷ βασιλεὶ καὶ ἰδόντες ὀρθιον ἠρτημένον τὸν τηλικούτον κίονα ἐξίσταντο. τότε τῆς αἰχμαλώτου πᾶσι γενομένης καταφανοῦς διὰ τὸ γεγονός, ἀναστάσης αὐτῆς ἐκ τῆς εὐχῆς εὐθέως ὁ κίων, οἷά τινων τεχνιτῶν τῇ οἰκείᾳ βάσει αὐτὸν προσαρμοζόντων, ὡς ἔτι μάλιστα ἀπετέθη, πλείστην ὄσσην παρὰ τοὺς ἔμπροσθεν καὶ τοὺς μετ’ αὐτὸν κίονας ἔχων εὐ-

πρεπή τὴν ἀσφάλειαν. (17) ἐκ τούτου γέγονε καὶ τοὺς λοιποὺς τοῦ πλήθους συνελθεῖν καὶ συνομολογήσαι τὴν τοῦ βασιλέως πίστιν θαυμάζοντας Χριστόν· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἢ αἰχμάλωτος ἐκείνη ἀγία γυνὴ διεμαρτύρατο. ἐδεδοίκει γὰρ τοῦ πλήθους τὴν ἀπλότητα, μήποτε ἄρα ὑπὸ τῆς πατρῴας δεισιδαιμονίας νυττόμενοι εἰς αὐτὴν τὸ εἰς Χριστόν σέβας ἀπεινέγκοιτο ἢ γοῦν δόξαν περὶ αὐτῆς σχῶσι μὴ συντείνουσιν πρὸς εὐσέβειαν. (18) διὰ τούτου καὶ κοινωνῆσαι αὐτοὺς τῆς εὐχῆς προετρέψατο, ἥνικα τὸν κίονα ἠρτημένον τῷ οἰκείῳ τόπῳ προσαρμοσθῆναι πεποίηκε, συσκιάζουσα διὰ τούτου τὴν οἰκείαν ὑπόληψιν, τὴν δὲ τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ ἐνέργειαν λέγουσα εἰς πάντας ἀνθρώπους τοὺς εἰς αὐτὸν εὐσεβοῦντας διαβαίνειν ἐν ταῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων πράξεσι. (19) μετὰ δὲ τὸ τελειωθῆναι τὴν ἐκκλησίαν ὑποτίθεται τῷ τε βασιλεῖ καὶ τῇ [127] βασιλίδι ἢ αἰχμάλωτος πέμψαι αὐτοὺς πρὸς τὸν τῆς εὐσεβείας σύντροφον τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα Κωνσταντῖνον, πεμφθῆναι αὐτοῖς παρ' αὐτοῦ αἰτουμένους τὸν τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην καθιερώσοντα. τότε ὑπὸ τε τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κοινου τῶν Ἰβήρων οἱ σταλέντες πρεσβευταὶ καταλαμβάνουσι τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀναγγέλλοντες τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ τὴν ἐκεῖσε κρατυνθείσαν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, ἐπίσκοπον αἰτοῦντες δοθῆναι αὐτοῖς παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν παρ' αὐτοῖς ἐκκλησιῶν καθιέρωσιν ὁμοῦ καὶ διατύπωσιν. (20) οὗς προσηνῶς δεξάμενος ὁ εὐσεβῆς καὶ φιλόχριστος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, χαίρων ἐν τῷ κυρίῳ παρέσχε τὴν αἴτησιν, τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον Ἀλέξανδρον παρορμήσας χειροτονῆσαι τῶν Ἰβήρων ἐπίσκοπον, ὁμοῦ συνορῶν θεοῦ νεῦμα εἶναι τοῦ τοὺς ἀλλοφύλους αὐτῷ καθυποτάσσοντος. (21) τούτων ἡμῖν ὁ πιστότατος Βακκούριος ὑφηγητῆς γέγονεν, ἀνὴρ εὐλαβέστατος καὶ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν παρ' αὐτοῖς Ἰβήρων περιφανέστατος, <ὄς> σατράπης Ῥωμαίων καταστάς καὶ ταῖς ἀκρωρείαις τῆς Παλαιστίνης κατὰ τῶν Σαρακηνῶν βαρβάρων ἐπιστρατεύσας πόλεμον ἄκρως ὅτι μάλιστα τὴν κατ' αὐτῶν νίκην ἤρατο.

(22) Ἄλλ' ἐπαιτέον εἰς τὸ ἐγχειρισθῆναι {τῆς βασιλείας} τῆς ἱστορίας. ὁ γὰρ τοῦ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐπιμελέστερος ὢν περὶ τὸν χριστιανισμόν καὶ ἀποστολικῶς εἰς τὸν Χριστόν ἐκκαίόμενος πόθῳ ἑτέρας καὶ αὐτῆς ἐκκλησίας κατὰ πόλεις ἐποίει, καὶ μίαν μὲν ἐν τῇ καλουμένῃ δρυὶ τῇ Μαμβρῇ, ὑφ' ἣν τοὺς ἀγγέλους ξενωθῆναι πρὸς τοῦ Ἀβραάμ οἱ ἱεροὶ λόγοι μηνύουσι, κατεσκεύασε. (23) μαθῶν γὰρ ὁ τὰ πάντα ἄριστος καὶ θεοφιλέστατος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὑπὸ τῇ δρυὶ ἐκείνῃ βωμὸν ἰδρῦσθαι καὶ θυσίας Ἑλληνικὰς ἐπ' αὐτῷ τελείσθαι μέμφεται μὲν δι' ἐπιστολῆς Εὐσεβίῳ τῷ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ἐπισκόπῳ παριδόντι τὸ τοιοῦτον μυσάρων τόλμημα, κελεύει δὲ τὸν μὲν βωμὸν ἀνατραπῆναι, πρὸς δὲ τῇ δρυὶ ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος κατασκευασθῆναι. (24) ἔτι καὶ ἐν Ἡλιουπόλει τῆς Φοινίκης μαθῶν αὐτοὺς ἀσεβῶς βιοῦντας καὶ αἰσχρὰν ἀγωγὴν μετιόντας νόμῳ σεμνῷ τὸν αἰσχρὸν αὐτῶν ἀνεῖλε βίον, ἐκκλησίαν δὲ κτίσας ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καὶ ἐπίσκοπον χειροτονηθῆναι παρασκευάσας κληρὸν τε ἱερὸν σὺν αὐτῷ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ καθιερωθῆναι προστάξας, οὕτως τὰ Ἡλιουπολιτῶν κακὰ μετριώτερα ἀπειργάσατο. οὐ μὴν ἀλλὰ γὰρ καὶ ἄρχοντας πολιτικούς Χριστιανούς καὶ ἐπὶ βίῳ σεμνῷ μαρτυρουμένους ἐπιλεξάμενος προσκατέστησε τῇ πόλει καὶ τῇ περιχώρῳ πάση, θάνατον αὐτοῖς ἀπειλήσας, εἰ μὴ τῆς πρότερον προσούσης αὐτοῖς αἰσχρουργίας καὶ τῆς περὶ τὰ μυσάρια εἶδωλα δεισιδαιμονίας [128]

αὐτῶν ὡς τάχιστα ἑαυτοὺς μεταβάλοιεν. (25) ἔτι τε τὸν ἐν Ἀφάκοις τῆς Ἀφροδίτης <...> ἀρρητοποιίας ἀνέτρεψε καὶ τὸν ἐν τῇ Κιλικίᾳ Πυθωνικὸν ἀπήλασε δαίμονα, τὸν ναὸν ἐν ᾧ ἐφώλευεν ἐκ θεμελίων ἀνατραπήναι κελεύσας.

(26) Τοιαῦτα ὁ πιστότατος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος πανταχοῦ γῆς εἰργάζετο χρηστά. παραθήσω δὲ καὶ ἕτερον τεκμήριον τῆδε τῆ ἐκκλησιαστικῆ ἱστορίας τῆς τοῦ αὐτοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου εἰς τὸν τῶν ὄλων θεὸν πίστεως. τοσοῦτος γὰρ αὐτῷ ἦν ὁ περὶ τὸν Χριστὸν πόθος καὶ ζῆλος, ὡς καὶ εἰς Πέρσας σκεπτόμενος ὑπὲρ τῶν ἐκείσε Χριστιανῶν διαβῆναι κελεύσαί τε κατασκευασθῆναι σκηνὴν ἐκ ποικίλης ὀθόνης ἐκκλησίας τύπον ἀποτελοῦσαν, ὡς καὶ Μωσῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ πεποιήκε, καὶ ταύτην φέρεσθαι ἐν τῇ ὁδῷ, ἵνα ἔχοι κατὰ τοὺς ἐρήμους τόπους εὐκτῆριον εὐτρεπές, ἐν ᾧ τὰς εὐχὰς τῷ θεῷ ἀναπέμπει. (27) ἀλλὰ τὴν μὲν ἐπὶ τὴν Περσίδα πορείαν διανῦσαι αὐτὸν τότε κατὰ γνώμην αὐτῷ οὐχ ὑπήντησε, τῆς τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ προμηθουμένῳ εἰρήνης· ὁ δ' ἐκείσε, τῶν Περσῶν λέγω, βασιλεὺς ὑπὲρ τῶν ὑπ' αὐτὸν τῆς εὐσεβείας τροφίμων τὴν πρόνοιαν ποιούμενος, μαθὼν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἐκείσε ἀσεβῶν ἐλαυνομένους καὶ αὐτὸν δὲ τοῦτον τὸν ἐκεῖ βασιλέα τῇ πλάνῃ δεδουλωμένον παντοδαπὰς αὐτοῖς κατῦειν ἐπιβουλὰς — Σαβῶριος δὲ ἦν — ἐπέστειλεν αὐτῷ καὶ εὐσεβεῖν παραινῶν καὶ τοὺς εὐσεβεῖς καὶ Χριστιανούς τιμῆς ἀπολαύειν αἰτῶν. σαφῆ δὲ τὴν τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως σπουδὴν αὐτὰ δείξει τὰ γράμματα.

11. »Τὴν θείαν πίστιν φυλάττων τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς μεταλαγχάνω, τῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ ὀδηγούμενος τὴν θείαν πίστιν ἐπιγινώσκω. τοιγάρτοι, ὡς τὰ πράγματα βεβαιοῖ, τὴν ἀγιωτάτην θρησκείαν γνωρίζω διδάσκαλον οὔσαν τῆς γνώσεως τοῦ ἀγιωτάτου θεοῦ. ταύτην τὴν λατρείαν ἔχειν ὁμολογῶ. τούτου τοῦ θεοῦ μου τὴν δύναμιν ἔχων σύμμαχον, ἐκ τῶν περάτων τοῦ Ὠκεανοῦ ἀρξάμενος πᾶσαν ἐφεξῆς τὴν οἰκουμένην βεβαίαις σωτηρίας ἐλπίσι διήγειρα, ὡς ἅπαντα ὅσα ὑπὸ τοσοῦτοις τυράννοις ἔθνη δεδουλωμένα ταῖς καθημεριναῖς συμφοραῖς τρυχόμενα ἐξίτηλα γέγονε, ταῦτα νῦν προσλαμβάνοντα τὴν τῶν κοινῶν ἐκδικίαν, ὥσπερ ὑπὸ πολλῆς τινος θεραπείας ἀναζωπυρηθέντα, ἀνχοῦσι τε καὶ ἀγάλλονται καὶ πανηγυρικὰς τῷ [129] θεῷ ἐπιτελοῦσιν ἑορτάς. (2) τοῦτον τὸν θεὸν ἐγὼ πρεσβεύω, οὐπὲρ τὸ σημεῖον ὁ αὐτῷ ἀνακείμενός μοι στρατὸς ὑπὲρ τῶν ὤμων φέρει καὶ ἐφ' ἅπερ ἂν ὁ τοῦ δικαίου λόγος παρακαλεῖ κατευθύνεται. ἐξ αὐτῶν δ' ἐκείνων περιφανέσι τροπαίοις αὐτίκα τὴν χάριν λαμβάνω. τοῦτον τὸν θεὸν ἀκραιφνεῖ καὶ καθαρᾷ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἀνωτάτω τυγχάνειν ὑπεραυγάζομαι. (3) τοῦτον δὲ τὸν θεὸν ἐπικαλοῦμαι γόνυ κλίνας, φεύγων μὲν πᾶν αἷμα βδελυκτὸν καὶ ὀσμὰς ἀηδεῖς καὶ ἀποτροπαίους, πᾶσαν δὲ λαμπηδόνα ἐκκλίνων, αἷς ἢ παμμίαιρος καὶ ἀθέμιτος πλάνη χαίρουσα πολλοὺς τῶν ἐθνῶν καὶ ὅλα γένη χράνασα κατέρριψε, τοῖς κατωτάτω παραδοῦσα μέρεσιν. (4) ἃ γὰρ ὁ θεὸς τῶν ἀνθρώπων πρόνοιαν διὰ φιλανθρωπίαν οἰκείαν ποιούμενος χρείας ἡμῶν ἔνεκα εἰς τοῦμφανὲς παρήγαγε, ταῦτα πρὸς τὴν ἐκάστου ἐπιθυμίαν κακῶς ἀνέρχεται· καθαρὰν δὲ μόνην διάνοιαν καὶ ψυχὴν ἀκηλίδωτον παρὰ ἀνθρώπων ἀπαιτεῖ, τὰς τῆς ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας πράξεις ἐν τούτοις σταθμώμενος. (5) ἐπιεικείας γὰρ καὶ ἡμερότητος ἔργοις ἀρέσκεται, πρᾶους φιλῶν, μισῶν τοὺς ταραχώδεις, ἀγαπῶν τὴν πίστιν, ἀπιστίαν κολάζων, πᾶσαν μετὰ ἀλαζονείας δυναστείαν καταγνοὺς καταβάλλει, ὕβριν ὑπερηφάνων τιμωρεῖται, τοὺς ὑπὸ τύφου ἐπαιρομένους ἐκ βάρων ἀναιρεῖ. (6) οὗτος καὶ βασιλείαν δικαίαν περὶ

πολλοῦ ποιούμενος ταῖς παρ' αὐτοῦ ἐπικουρίαις κρατύνει, σύνεσίν τε βασιλικὴν τῷ γαληναίῳ τῆς εἰρήνης διαφυλάττει. διὸ χαίρων ἄγαν ὑπεραγάλλομαι, ἀδελφέ· τοῦτον θεὸν εἶναι ὁμολογῶ πάντων ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα, ὃν πολλοὶ τῶν τῆδε βασιλευσάντων, μανιώδεσι πλάναις ὑπαχθέντες, ἐπεχείρησαν ἀρνήσασθαι. ἀλλ' ἐκείνους ἅπαντας τοιοῦτον τιμωρὸν τέλος κατανάλωσεν, ὡς πᾶν τὸ μετ' ἐκείνους ἀνθρώπων γένος τὰς ἐκείνων συμφορὰς οὐκ ἀντ' ἄλλου παραδείγματος ἢ ταύτας παρὰ τοῖς τὰ ὅμοια ζηλοῦσι τίθεσθαι. (7) τούτων ἐκείνον ἕνα ἡγοῦμαι γεγονέναι, ὃν καθάπερ τις σκηπτὸς ἢ θεία δίκη τῶν τῆδε ἀπελάσασα τοῖς ὑμετέροις μέρεσι παραδέδωκε, τῆς ἐπ' αὐτῷ αἰσχύνης πολυθρύλλητον τὸ παρ' ὑμῖν τρόπαιον ἀποφήναντα. ἀλλὰ γὰρ ἔοικεν εἰς καλὸν προκεχωρηκέναι τὸ καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι τὴν τῶν τοιούτων τιμωρίαν περιφανῆ δειχθῆναι. (8) ἐπ[εῖδον] γὰρ [130] καὶ αὐτὸς ἐκείνων τὰ τέλη τῶν ἑναγχοῦ ἀθεμίτοις προστάγμασι τὸν τῷ θεῷ ἀνακείμενον ἐκταραξάντων λαόν. διὸ δὴ καὶ πολλὴ χάρις τῷ θεῷ, ὅτι τελεία προνοία πᾶν τὸ ἀνθρώπινον γένος τὸ φυλάττει τὸν θεῖον αὐτοῦ νόμον, ἀποδοθείσης αὐτῷ τῆς εἰρήνης, ἀγάλλεται καὶ γαυριᾷ. (9) ἐντεῦθεν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς πεπεισμένοι, ὅτι κάλλιστα καὶ ἀσφαλέστατα ἔχειν ἡμᾶς ἅπαντα συνέστηκεν, ὁπότε διὰ τῆς τούτων, τῶν τοῦ θεοῦ λέγω λαῶν, καθαρᾶς καὶ δοκίμου θρησκείας ἐκ τῆς περὶ τὸ θεῖον συμφωνίας πάντα εἰς αὐτὸν ἀγείρειν ἄξιον. (10) τούτου τοῦ καταλόγου τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐμῶν συνθεραπόντων, λέγω δὴ τῶν Χριστιανῶν— ὑπὲρ γὰρ τούτων ὁ πᾶς μοι λόγος— πῶς οἶμαι με ἠδεσθαι ἀκούοντα, ὅταν καὶ τῆς Περσίδος τὰ κράτιστα ἐπὶ πλεῖστον ὥσπερ ἔστι μοι βουλομένῳ κοσμηται. σοὶ τε οὖν ὡς ἄτε πρεπῶδες, τὰ κάλλιστα νέμειν ἐκείνοις εἰ ἐπινεύσεις, ὑπάρξοι ὡσαύτως τὰ κάλλιστα, ὅτι σοὶ κάκεῖνοι. (11) οὕτως γὰρ ἔξεις τὸν τῶν ὄλων δεσπότην καὶ θεὸν πρᾶον, ἴλεων καὶ εὐμενῆ. τούτους τοιγαροῦν, ἐπειδὴ τοσοῦτος εἶ, σοὶ παρατίθημι, ὅτι καὶ εὐσεβεία ἐπίσημος εἶ, ἐγχειρίζων τὴν τούτων διακυβέρνησιν, τῶν Χριστιανῶν λέγω, τοῖς τῆς εἰς τὸν θεὸν θρησκείας εὐσεβοῦς ἐν αὐτοῖς προστατεύουσι. τούτους ἀγάπα ἀρμοδίως τῆς σαυτοῦ φιλανθρωπίας. σαυτῷ τε γὰρ καὶ ἡμῖν ἀπερίγραπτον δώσεις διὰ τῆς πίστεως τὴν χάριν.»

(12) Τοσαύτην ὁ τὰ πάντα ἄριστος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τῶν ἐν τῇ εἰς Χριστὸν εὐσεβεία κοσμουμένων ἐποιεῖτο φροντίδα, οὐ μόνον τῶν ὑπηκόων ἐπιμελούμενος, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑφ' ἕτερα σκῆπτρα τελούντων εἰς δύναμιν προμηθούμενος. διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς τῆς ἄνωθεν θείας κηδεμονίας ἀπήλαυσε, καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ Ῥωμαίων κόσμῳ, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τῶν βαρβάρων τὰς ἡνίας κατέχων εὐνοῦς εἶχε τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους καὶ τῷ χαλινῷ τοῦ αὐτοῦ νεύματος μεθ' ἡδονῆς πειθόμενους. (13) καὶ γὰρ καὶ οἱ βάρβαροι ἐκόντες λοιπὸν φόβῳ πολέμου κρατούμενοι ἐδούλευον, δεδιότες τὸν Κωνσταντῖνῳ συμπαρόντα θεόν. πανταχοῦ γὰρ τρόπαια ἴσταντο, καὶ νικηφόρος ὁ βασιλεὺς κατὰ πάντων ἐδείκνυτο. ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ ἄλλοι πλεῖστοι ὅσοι ἀκριβέστερον εἰς δόξαν τοῦ τῶν ὄλων θεοῦ εὐφημοῦντες συνέγραψαν, ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς προκειμένης ἱστορίας πάλιν τὸν λόγον ἀγάγωμεν.

[131] 12. Ὁ μὲν οὖν πιστότατος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης προμηθούμενος τὰς τούτων φροντίδας κατὰ τὸν ἀπόστολον, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἐν τῇ ψυχῇ περιέφερεν. οἱ δὲ τοῦ δοκεῖν ἱερεῖς λεγόμενοι, ὅσοι τὴν Ἀρείου λώβην εἰσεδέξαντο, ἡρεμεῖν οὐκ ἠνείχοντο, ἄσπονδον τὸν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀναδεξάμενοι

πόλεμον, ποικίλας μηχανὰς κατὰ τῆς ὀρθῆς ἐπιτεχνώμενοι πίστεως. (2) Κωνσταντία γὰρ τῇ ἀδελφῇ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, γαμετῇ γεγонуία τοῦ ἀσεβοῦς Λικινίου, ἧς καὶ ἔμπροσθεν ἐμνήσθημεν, συνέβη ἐν συντυχία γενέσθαι πρεσβύτερόν τινα ὁμόφρονα τῶν τῆς Ἄρειου βλασφημίας κοινωνῶν, θῶπα ἀκροθίνιον τοῦνομα Εὐτόκιον. (3) καὶ τὰ μὲν πρῶτα προσεφθάρη τισὶ τῶν τῆς Κωνσταντίας θεραπευτῶν, αὐτίκα δὲ καὶ αὐτῇ τῇ Κωνσταντία εἰς ὄψιν ἔρχεται. καὶ δὴ πλείστης ὄσης πρὸς αὐτῆς ἀπολαύων παρρησίας ὁμοῦ καὶ κηδεμονίας διὰ τῶν συχνωτέρων συντυχιῶν προὔχῳρει αὐτῷ καὶ ἡ περὶ Ἄρειου πρὸς αὐτὴν ὁμιλία. (4) θαρρήσας δὲ λοιπὸν συνήρπαζεν αὐτὴν διὰ τῶν ἀπατηλῶν αὐτοῦ λόγων, ὡς φθόνος, φησί, μόνος τὰ κατὰ Ἄρειον εἰργάσατο, ἔπειθέ τε αὐτὴν διὰ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀπατηλῶν αὐτοῦ λόγων, ὡς τὰ αὐτά, φησί, φρονεῖ καὶ διδάσκει Ἄρειος ὁμοίως Ἀλεξάνδρῳ καὶ τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις. (5) ἡ δὲ Κωνσταντία ἐπίστευε τοῖς λεγομένοις αὐτῇ παρ' αὐτοῦ, μάλιστα ἀκούσασα παρ' αὐτοῦ ὁμόφρονα εἶναι τὸν Ἄρειον Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ζήλῳ δὲ τῆς παρὰ τῶν πολλῶν εὐκκληρίας μάτην αὐτῷ ἐναντιοῦσθαι τὸν πάπαν Ἀλέξανδρον. γίνεται οὖν εἰσδεξαμένην τὴν Κωνσταντίαν τὰ τῆς τοῦ κατὰ Ἄρειον πρεσβυτέρου ἀπάτης ῥήματα ἠσθῆναι μὲν αὐτὴν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις καὶ πλείονος τὸν πρεσβύτερον ἐκείνον ἀξιῶσαι τιμῆς καὶ ἐν τοῖς οἰκειοτάτοις ἔχειν αὐτόν. (6) μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀσθενεῖα χαλεπωτάτῃ περιέπεσεν, ἐν ἧ καὶ ἐτελεύτησε. γνοὺς τοίνυν ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς Κωνσταντίνος παρεγένετο σπουδαίως πρὸς αὐτὴν ἐπισκεψόμενος αὐτὴν. καὶ γὰρ μετὰ τὴν τοῦ ἀσεβοῦς ἀνδρὸς αὐτῆς τελευτὴν καὶ τὴν τῆς θεοφιλεστάτης καὶ ἀοιδίμου Ἑλένης τῆς μητρὸς αὐτῶν εἰς τὸν ἄλυπον βίον μετάστασιν πάσης αὐτὴν κηδεμονίας ἡξίου ὁ πανεύφημος οὗτος καὶ πιστότατος βασιλεὺς, καὶ τῶν τῆς χηρείας ἢ ὀρφανίας ὀδυνηρῶν πείραν αὐτὴν λαβεῖν οὐκ ἀφήκεν. οὐ καὶ χάριν καὶ παρ' αὐτὴν τὴν τελευτὴν τὴν ἀρμόττουσαν αὐτῇ καὶ ἀπὸν καὶ παρῶν παρείχε θεραπείαν. [132] (7) μετὰ γοῦν πολλὴν συνομιλίαν τοῦ τε βασιλέως καὶ τῆς Κωνσταντίας λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ Κωνσταντία ἄτε πρὸς γνήσιον ἀδελφὸν θαρροῦσα· «μίαν μοι χάριν δός, ὦ πανεύφημε βασιλεῦ, ἀπερχομένη πρὸς τὸν θεόν.» ὁ δὲ βασιλεὺς πρὸς αὐτὴν «ποῖαν» φησί «ταύτην;» ἡ δὲ Κωνσταντία πρὸς αὐτὸν ἔφη· «δέομαί σου» φησί, «βασιλεῦ, ἵνα τὸν Ἄρειον ἀνεθῆναι τῆς ἐξορίας κελεύσης καὶ τὴν ἀπὸ συσκευῆς ἐπαναστᾶσαν αὐτῷ συμφορὰν καταστείλης μηδὲ ἐν βραχεῖ ἀθώοις αἵμασι κηλίδα τῇ εὐσεβεῖ σου βασιλείᾳ προσάψης.» (8) ἠνέσχετο οὖν τῆς ἀδελφῆς ὁ βασιλεὺς Κωνσταντίνος, νομίσας αὐτὴν ἀδελφικῇ διαθέσει ταῦτα λέγειν πρὸς αὐτὸν καὶ μὴ παραπεισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κατὰ Ἄρειον πρεσβυτέρου, σύμβουλον ἀσφαλῆ νομίσας αὐτῷ εἶναι τὴν ἀδελφὴν. (9) καὶ τέως μὲν ἐπιβῆναι τὸν Ἄρειον τῇ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ ἐκώλυσεν, ἀνεθῆναι δὲ αὐτὸν εὐθέως τῆς ἐξορίας ἐκέλευσε διὰ τὴν τῆς Κωνσταντίας τῆς αὐτοῦ ἀδελφῆς παράκλησιν. παρέθετο δὲ αὐτῷ ἡ Κωνσταντία καὶ τὸν πρεσβύτερον ἐκείνον τὸν κατὰ Ἄρειον, πείθεσθαι αὐτῷ τὸν βασιλέα παρακαλέσασα καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις ἠδεσθαι· «ὡς ἔχουσα πείραν αὐτοῦ τῆς ὀρθότητος σοὶ τοῦτον, εὐσεβέστατε βασιλεῦ, παρακατατίθημι.» (10) καὶ δὴ ἡ μὲν Κωνσταντία τὸν ἀνθρώπειον ὑπεξέρχεται βίον, ὃ γε μὴν πρεσβύτερος ἐκείνος ἐν τοῖς βασιλείοις εἰσέδου— ὁ γὰρ δὴ ἡμερώτατος καὶ θεοφιλέστατος βασιλεὺς τῇ Κωνσταντία αἰτησάμενη τοῦτο ποιεῖν ὑποσχόμενος μετὰ ταῦτα πεπλήρωκε τὴν ὑπόσχεσιν — καὶ θαμὰ

φοιτᾶν παρ' αὐτὸν ἐκελεύετο, παρησιίας τε ὅτι μάλιστα πλείστης αὐτῷ ὁ βασιλεὺς μετέδωκε, καὶ λίαν ἐν τοῖς οἰκειοτάτοις τοῦ χριστοφόρου βασιλέως Κωνσταντίνου ὑπῆρχε.

(11) Ταῦτα ἀκούσαντες Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας καὶ Θεόγνιος ὁ Νικαίας ἔτι ἐν τῇ ἐξορίᾳ διάγοντες, θαρρήσαντες γράφουσι βιβλίον μετανοίας δῆθεν καὶ πέμπουσι τοῖς κορυφαιοτάτοις τῶν ἐπισκόπων ἀνακληθῆναι τῆς ἐξορίας αἰτοῦντες, διαβεβαιούμενοι λόγῳ, οὐ τρόπῳ, ὡς καὶ τὸ πρότερον, δέχεσθαι καὶ κρατεῖν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν. (12) καὶ δὴ χρηστευσαμένων εἰς αὐτοὺς τῶν ἐπισκόπων τῶν τὸ βιβλίον τῆς ἐπιπλάστου μετανοίας αὐτῶν δεξαμένων καὶ τῆς ἐξορίας κατὰ παράκλησιν ἀνεκλήθησαν ἐκ βασιλικοῦ προστάγματος καὶ τὰς ἐκκλησίας, ἐξ ὧν ἐξηλάθησαν, ἀπειλήφασιν, τοὺς εἰς τὸν αὐτῶν τόπον χειροτονηθέντας ἐπισκόπους ἐξωθήσαντες, Ἀμφίωνα μὲν Εὐσέβιος, Χρῆστον δὲ Θεόγνιος. (13) καλὸν δ' ἂν εἶη καὶ αὐτοῦ τοῦ βιβλίου τῆς νόθου αὐτῶν μετανοίας τὸ ἀντίγραφον ἐντάξαι τῇδε τῇ συγγραφῇ. ἔστι δὲ οὕτως·

[133] 13. »Ἦδη μὲν καταψηφισθέντες παρὰ τῆς ὁσιότητος ὑμῶν ἐν ἡσυχίᾳ φέρειν τὰ κεκριμένα παρὰ τῆς ἀγίας ὑμῶν ἐπικρίσεως ὀφείλομεν. ἀλλ' ἐπειδὴ τόπον δίδομεν καθ' ἑαυτῶν διὰ τῆς σιωπῆς, τούτου ἕνεκεν ἀναφέρομεν ἐπὶ τὴν ἀγιότητα ὑμῶν, ὅτι ἡμεῖς καὶ τῇ ἀγίᾳ ὑμῶν συνόδῳ συνεδράμομεν καὶ τὴν ἔννοιαν ἐξετάσαντες ἐπὶ τῷ ὁμοουσίῳ ὅλοι ἐγενόμεθα τῆς εἰρήνης, μηδαμοῦ τῇ αἵρέσει ἐξακολουθήσαντες. (2) ὑπομνήσαντες δὲ ἐπὶ ἀσφαλείᾳ τῶν ἐκκλησιῶν ὅσα τὸν λογισμὸν ἡμῶν ὑπέτρεχε, καὶ πληροφορήσαντες καὶ πληροφορηθέντες τοὺς δι' ἡμῶν πεισθῆναι ὀφείλοντας ὑπεσημηνάμεθα τῇ πίστει· τῷ δὲ ἀναθεματισμῷ οὐχ ὑπεγράψαμεν, οὐχ ὡς τῆς πίστεως κατηγοροῦντες— μὴ γένοιτο—, ἀλλ' ὡς ἀπιστοῦντες τοιοῦτον εἶναι τὸν κατηγορηθέντα, ἐκ τῶν ἤδη παρ' αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς διὰ τε ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ τῶν εἰς πρόσωπον διαλέξεων πεπληροφορημένοι μὴ τοιοῦτον εἶναι αὐτόν. (3) εἰ δὲ ἐπέισθη ἡ ἀγία ὑμῶν σύνοδος, οὐκ ἀντιτείνομεν, ἀλλὰ συγκατατιθέμενοι τοῖς παρ' ὑμῶν κεκριμένοις πληροφοροῦμεν καὶ διὰ τοῦδε τοῦ γράμματος τὴν συγκατάθεσιν διδόντες, οὐ τὴν ἐξορίαν βαρέως φέροντες, ἀλλὰ τὴν ὑπόνοιαν τῆς αἵρέσεως ἀποδιδόμενοι. (4) εἰ γὰρ καταξιώσητε νῦν γοῦν εἰς πρόσωπον ὑμῶν ἐπαναλαβεῖν ἡμᾶς, ἔξετε ἐν ἅπασιν συμψύχους, ἀκολουθοῦντας τοῖς παρ' ὑμῶν κεκριμένοις. εἰ γὰρ αὐτὸν τὸν ἐπὶ τοῖς τῆς αἵρέσεως ἐναγόμενον ἔδοξε τῇ ὑμῶν ἀγιωσύνῃ χρηστευθῆναι παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως καὶ φιλανθρωπίας ἀξιωθῆναι, καὶ τῆς ἐξορίας τοῦτον ἐλευθερωθῆναι ἐπρεσβεύσασθε, πόσῳ μᾶλλον ἡμᾶς τοὺς ἀνευθύνους δίκαιον ἀξιωθῆναι καὶ τῆς ἐκ τῆς ἐξορίας ἐλευθερίας καὶ τῆς πρὸς τὴν ὑμετέραν ὁσιότητα ἀναζεύξεως. (5) ἄτοπον γὰρ ἂν εἶη τοῦ δοκοῦντος ὑπευθύνου ἀνεθέντος ἡμᾶς ἐπισιωπᾶν, διδόντας καθ' ἑαυτῶν διὰ τῆς σιωπῆς, ὡς προειρήκαμεν, ἐναργεῖς τοὺς ἐλέγχους. καταξιώσατε οὖν, παρακαλοῦμεν, ὡς ἀρμόζει τῇ φιλοχρίστῳ ὑμῶν ὁσιότητι, ὑπομνήσαι περὶ τούτου τὸν θεοφιλέστατον ἡμῶν βασιλέα καὶ τὰς δεήσεις ἡμῶν ἐγχειρίσαι καὶ θάπτον βουλεύσασθαι περὶ ἡμῶν τὰ ὑμῖν ἀρμόζοντα ἐφ' ἡμῖν, ἀγιώτατοι.»

(6) Τοῦτο μὲν τῆς παλινωδίας τὸ βιβλίον Εὐσεβίου καὶ Θεογνίου τῶν προρρηθέντων ἐστίν. ἀπὸ μὲν τῶν ῥημάτων αὐτῶν φαίνονται, ὅτι τῇ μὲν ὑπαγορευθείσῃ ἐν τῇ Νικαέῳ ὑπὸ τῆς ἐκεῖσε ἀγίας συνόδου πίστει ὑπεσημῆναντο χειρὶ μόνη, οὐ προθέσει, καθὼς καὶ προαποδέδεικται, τῇ δὲ κατὰ Ἀρείου καθαιρέσει καὶ τῷ κατ' αὐτοῦ

ἀναθεματισμῷ σύμφηφοι γενέσθαι τῇ ἀγία συνόδῳ οὐκ ἠθέλησαν. (7) τῆς μέντοι ἐξορίας ἐκ σπουδῆς τῶν τὰς [134] δεήσεις αὐτῶν δεξαμένων ἐπισκόπων ἀπελύθησαν καὶ τὰς πρότερον παροικίας αὐτῶν, καθάπερ καὶ ἀνωτέρω μοι εἶρηται, καταλαβόντες καὶ μόνον ὡς εἶπεν ταύτας θεασάμενοι, σπουδῆ ὅτι μάλιστα πλείστη χρησάμενοι ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ὤρμησαν καὶ φθάσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰσπηδάν εἰς τὰ βασιλεια κατεθάρρουν, πεποιθότες ταῖς τοῦ πρεσβυτέρου ἐκείνου προστασίαις, οὐπερ ἡ Κωνσταντία τῷ θεοφιλεστάτῳ Κωνσταντίνῳ ὡς γνησία αὐτοῦ ἀδελφὴ παρέθετο, πλείστης ὄσης θεραπείας καὶ τιμῆς ἀξιουμένου παρὰ τοῦ βασιλέως. (8) ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως οὐκ ἐθάρρει, ὡς ἤδη προέφη, ἀποκαλύπτειν τὴν ἔνδοθεν ἐγκειμένην αὐτῷ Ἀρειανὴν αἵρεσιν, θεωρῶν θερμοτάτην περὶ τὰ θεία καὶ τὴν τῆς ἀληθοῦς πίστεως ἀκρίβειαν τὴν τοῦ βασιλέως ψυχὴν. (9) τὸν μέντοι Εὐσέβιον σὺν Θεογνίῳ πρὸς τὸν βασιλέα εἰσήγαγε, κρύψαι αὐτοῖς παρεγγυήσας ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν τῆς ἀσεβοῦς Ἀρείου αἰρέσεως νόσον, πολλά τε ὑπὲρ αὐτῶν τὸν βασιλέα ἐδυσώπησε μεταδιδόναι αὐτοῖς παρρησίας, μάλιστα Εὐσεβίῳ, τὰ ἐν τῇ συνόδῳ λεχθέντα φρονεῖν αὐτοὺς μαρτυρόμενος. καὶ δὴ τὴν ἀλήθειαν ὁ τῆς ἀληθείας ἀληθῶς <ἐχθρὸς> ἔλεγεν. (10) ἃ γὰρ ἐκεῖ δυσφημοῦντες ὑπεγόγγυζον, ταῦτα ὁ θῶπαξ φρονεῖν αὐτοὺς ἔλεγεν. ὁ δὲ βασιλεὺς ἔμφυτον ἔχων τὸ καλοκάγαθὸς καὶ πολλὴν πρὸς τοὺς ἱερωμένους αἰδῶ καὶ τὴν ἀμνησίκακον καρδίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως ὁμοῦ καὶ προφήτου Δαυὶδ κεκτημένος καὶ μήτε ἐν νῷ λαβεῖν ἀνασχόμενος τὰς κατ' αὐτοῦ τετολημμένας ὑπὸ Εὐσεβίου ἐπιβουλὰς ἐπὶ τοῦ ἀσεβοῦς Λικινίου, προσεδέξατο αὐτοὺς εὐμενῶς καὶ εὐλαβῶς ὡς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ καὶ τιμῆς πλείστης ὄσης αὐτοὺς καὶ ἀσπασμοῦ ἤξιωσε καὶ συχνότερον ἤκειν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἐκέλευσε. (11) τῶν δὲ ὁσημέραι προκοπόντων εἰς τὴν <πρὸς> τὸν τὰ πάντα ἄριστον βασιλέα Κωνσταντῖνον παρρησίαν, δυσωποῦσι τὸν πρεσβύτερον ἐκείνον τὸν κατὰ Ἄρειον ἄρξασθαι αὐτὸν εἰς τὰς ὑπὲρ Ἀρείου πρὸς τὸν βασιλέα παρακλήσεις καὶ ἀξιώσαι αὐτὸν τῶν αὐτοῦ ὄψεων, συστήναι αὐτῷ δυνάμενον καὶ δεῖξαι τὰ τῶν ἐν Νικαίᾳ ἀγίων πατέρων φρονούντα. (12) ὁ δὲ πρεσβύτερος εἶξας ταῖς Εὐσεβίου καὶ Θεογνίου παρακλήσεσιν ἄρχεται τῶν ὑπὲρ Ἀρείου πρὸς τὸν βασιλέα λόγων, ὡς ἐκ προσώπου τῶν προρρηθέντων τὰ πλείστα λέγων, ὅτι πᾶσι τοῖς ἐν τῇ συνόδῳ συντίθεσθαι αὐτὸν φάσκουσι καὶ τῇ ἐκείσε ἐκφωνηθείσῃ πίστει ἀρέσκεσθαι. τῷ δὲ βασιλεῖ ξένα κατεφαίνετο τὰ περὶ τοῦ Ἀρείου παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου λεγόμενα. (13) τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πλείστας ἡμέρας, τοῦτο μὲν κατ' ἰδίαν τοῦτο δὲ καὶ παρόντος τὰ πλείστα Εὐσεβίου τοῦ [135] Νικομηδείας. συχνότερον γὰρ αὐτὸν ὁ βασιλεὺς μετεπέμπετο· οὐ γὰρ ἐμέμνητο τῶν πάλαι κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀσεβοῦς Εὐσεβίου τούτου δραματουργηθέντων ὁ πιστότατος βασιλεὺς. (14) τῇ τοίνυν εὐτεχνία τῶν ἀπατηλῶν αὐτοῦ λόγων ὁ Εὐσέβιος πείθει διὰ τε τοῦ πρεσβυτέρου καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν φιλανθρωπότατον καὶ ἐπιεικέστατον βασιλέα κληθῆναι κελεύσαι παρ' αὐτὸν τὸν Ἄρειον, διαβεβαιούμενος ἐλθόντα αὐτὸν εἰς πρόσωπον τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου συντίθεσθαι καὶ αὐτὸν πᾶσι τούτοις, οἷς καὶ ἡ σύνοδος καὶ ἡμεῖς, φησί, συνεθέμεθα. (15) ἄπιστα καταφαίνεται ταῦτα τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς προσούσης αὐτῷ θεοφιλοῦς ἐπιεικείας καὶ τῆς περὶ <τῆς> τῶν ἐκκλησιῶν ὁμονοίας σπουδῆς ἠττημένος, ὡς ἱερεῦσιν πιστεύσας τάδε ἔφη πρὸς αὐτούς· «εἰ Ἄρειος συντίθεται τῇ συνόδῳ καὶ ἀληθῶς τὰ ἐκείνης φρονεῖν ἔλοιτο, δέξομαί τε αὐτὸν εἰς πρόσωπον καὶ σὺν τιμῇ

ἐκπέμψω εἰς Ἀλεξάνδρειαν». ταῦτά τε ἔλεγε καὶ διὰ γραμμάτων μετάπεμπτον αὐτὸν ἐπὶ τὸ κοιμιάτον γενέσθαι ἐκέλευσεν. (16) ὁ δὲ Ἄρειος τῶν τοῦ βασιλέως ἀξιωθείς γραμμάτων εὐθὺς φθάσαι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔσπευσε. συμπαρήν δὲ αὐτῷ καὶ Εὐζώιος, ὃν σὺν αὐτῷ καθείλεν ὁ θεῖος Ἀλέξανδρος ὁ τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος. ἀναφέρεται δὴτα ἐπὶ τὸν εὐσεβῆ βασιλέα διὰ τοῦ πρεσβυτέρου ἐκ σπουδῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδέα παρεῖναι τὸν Ἄρειον. (17) δέχεται οὖν αὐτὸν σὺν Εὐζώιῳ εἰς πρόσωπον καὶ διεπνυθάνετο παρ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, εἰ τῇ ἐν τῇ Νικαίων παρὰ τῶν τριακοσίων ἀγίων πατέρων ἐκτεθείσῃ πίστει συντίθενται. ὁ δὲ Ἄρειος ἐνωμῶτως ἔλεγεν οὕτως αἰεὶ πεπιστευκέναι καὶ πιστεύειν, «καθὼς καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ ἅγιοι πατέρες, καὶ πάντες δὲ οἱ σὺν ἡμῖν οὕτως πιστεύουσιν»— ἔλεγε δὲ τοὺς περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδέα καὶ Θεόγχιον τὸν αὐτῆς Νικαίας —, ὥσπερ εὐορκῶν πρὸς ἀπάτην καὶ πειθῶ τῆς τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως ἀπλότητος. (18) ταῦτα ἐνωμῶτως τοῦ Ἀρείου εἰπόντος εἰς ἕκστασιν τὸν θεοφιλέστατον καὶ ἐπιεικέστατον βασιλέα ἤγαγεν, ὥστε αὐτὸν εὐθὺς καὶ παραχρῆμα εἰς Ἀλεξάνδρειαν μετὰ τιμῆς ἐκπέμψαι τὸν Ἄρειον. (19) καταλαβόντα οὖν αὐτὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν <Ἀλέξανδρος> ὁ ἐπίσκοπος οὐκ ἐδέχετο {αὐτόν}, παρορμῶντος αὐτὸν Ἀθανασίου· ὡς μῦθος γὰρ αὐτὸν ἐξετρέπετο. (20) τότε δὴ οἱ περὶ Εὐσέβιον αὐτοὶ τε ἔγραφον ὑπὲρ Ἀρείου καὶ τὸν βασιλέα γράφειν ἐπιπληκτικώτερον Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀθανασίῳ [136] παρεσκεύαζον. (21) Ἀθανάσιος μὲν οὖν πάντῃ τοῦ δέξασθαι Ἄρειον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ἀπηγόρευε καὶ τὸν βασιλέα γράφων σὺν τῷ ἐπισκόπῳ ἐδίδασκεν, ἀδύνατον εἶναι λέγων τοὺς ἅπαξ τὴν πίστιν ἀθετήσαντας καὶ ὑπὸ τοσαύτης ἀγίας συνόδου καὶ τῆς σῆς θεοφιλοῦς εὐσεβείας ἀναθεματισθέντας καὶ κατακριθέντας αὐθις ἐξ ὑποστροφῆς προσλαμβάνεσθαι. (22) τότε ὁ βασιλεὺς βαρέως ἐνεγκῶν καὶ εἰς ὄργην ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Εὐσέβιον τὸν Νικομηδέα κινηθεὶς τάδε Ἀθανασίῳ γράφων ἠπέιλησεν·

14. »Ἐχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆς τὸ γνῶρισμα πᾶσι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἴσοδον. ἐὰν γὰρ γινῶ, ὡς κεκώλυκας τινας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταποιουμένους πίστewς ἢ ἀπειρξας τοὺς τοιούτους τῆς εἰσόδου, ἀποστελῶ παραχρῆμα τὸν καθαιρήσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως καὶ τῶν τόπων μεταστήσοντα.»

Ὁμοίως δὲ καὶ Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ ὑπὲρ Ἀρείου τὰ ἴσα ἔγραφεν·

15. »Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς πατρὶ Ἀλεξάνδρῳ ἐπισκόπῳ.

Καὶ νῦν ἄρα ὁ παμμίαιρος φθόνος ἀνοσίους ὑπερθέσεως σοφίσμασιν ἀνθυλακτῆσει; τί οὖν πρὸς τὸ παρόν; ἕτερα παρὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀγίου πνεύματος δι' ὑμῶν κεκριμένα δογματίζομεν, ἀδελφεὲ τιμιώτατε; (2) Ἄρειον, Ἄρειον ἐκεῖνον λέγω πρὸς ἐμὲ τὸν Σεβαστὸν ἐλθεῖν ἐκ παρακλήσεως πλείστων ὄσων, ἐκεῖνα φρονεῖν περὶ τῆς καθολικῆς πίστewς ἡμῶν ἐπαγγελλόμενον, ἅπερ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ δι' ὑμῶν ὠρίσθη καὶ ἐκρατύθη παρόντος καὶ συνορίζοντος κάμου τοῦ ὑμετέρου συνθεράποντος. (3) παραχρῆμα οὖν οὗτος ἅμα σὺν Εὐζώιῳ, γινόντες δηλονότι τὴν τοῦ βασιλικοῦ προστάγματος βούλησιν, ἀφίκοντο πρὸς ἡμᾶς. διειλέχθη οὖν αὐτοῖς παρόντων πλειόνων περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. ἐγὼ εἶμι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὃς τὸν νοῦν τὸν ἐμαυτοῦ μετὰ πίστewς εἰλικρινοῦς ἀνέθηκα τῷ θεῷ· ἐγὼ εἶμι ὁ ὑμέτερος συνθεράπων, ὃς πᾶσαν τὴν περὶ τῆς ἡ[μετέρας εἰρή]νης καὶ ὁμονοίας ἐπανήρημαι φροντίδα.« (4) καὶ

μεθ' ἕτερα· »ἐπέστειλα τοιγαροῦν οὐ μόνον ἀναμιμνήσκων, ἀλλὰ καὶ ἀξιῶν ὑποδέξασθαι τοὺς ἀνθρώπους ἰκετεύοντας. εἶπερ οὖν τῆς ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθείσης ὀρθῆς καὶ εἰς αἰὶ ζώσης ἀποστολικῆς πίστεως ἀντιποιοιμένους αὐτοὺς εὔρητε— τοῦτο γὰρ καὶ ἐφ' ἡμῶν φρονεῖν διεβεβαιώσαντο —, προνοήσατε πάντων, παρακαλῶ. ἐὰν γὰρ τούτων ποιήσητε πρόνοιαν, τὰ μίση τῇ ὁμοιοῖα νικήσατε ἄν. (5) ἐπικουρήσατε οὖν, παρακαλῶ, τῇ ὁμοιοῖα, συνεισενέγκατε τὰ τῆς φιλίας καλὰ πρὸς τοὺς τὰ τῆς πίστεως [137] μὴ διακρινομένους, ποιήσατέ με ἀκοῦσαι ταῦτα, ἅπερ βούλομαι καὶ ἐπιθυμῶ, τὴν τῶν πάντων ὑμῶν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν. ὁ θεὸς σε διαφυλάξαι, πάτερ τιμώτατε.»

(6) Ταῦτα ἔγραφεν ὁ βασιλεὺς τοῦ λυσιτελοῦς γινόμενος καὶ μὴ βουλόμενος τὴν ἐκκλησίαν διασπᾶσθαι· τοὺς γὰρ πάντας ἐπὶ τὴν ὁμόνοιαν ἄγειν ἐσπούδαζε.

(7) Δεξάμενος δὲ ὁ θεῖος Ἀλέξανδρος τὰ τοῦ βασιλέως γράμματα καὶ ὀλίγον ἐπιβιώσας χρόνον μακαρίῳ τέλει μεταλλάττει τὸν βίον, ἐπισκοπήσας τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν τὰ ὅλα ἔτη ις', πρὸ μὲν τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἔτη θ' μῆνα ἓνα καὶ τὰ ἐν τῇ συνόδῳ ἔτη τρία μῆνας ς' καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ἔτη γ' μῆνας ε', ὁμοῦ τὰ πάντα ἔτη ις'. (8) Ἀθανάσιος δὲ τῆς ἱερωσύνης τὴν λειτουργίαν ὑπεδέξατο. οἷος δὲ ἦν νουνεχία καὶ τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τῇ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν διατυπώσει, τὰ ἐξῆς ἡμῖν δηλώσει. (9) γνόντες τοίνυν οἱ αἵρετικοί, ὅτι τῆς ἐκκλησίας ἐξάρχει ὁ θεῖος Ἀθανάσιος, τὰ μὲν πρῶτα συνέπεσον, αὐθις δὲ οὕτως αὐτῷ μιᾷ γνώμῃ συμβάλλουσιν, ὥστε, εἰ χρῆ λέγειν, τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἐκ τῆς γῆς περιελεῖν, καθὼς οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Χριστοῦ ἐλογίσαντο. παραχρῆμα γὰρ βασιλικαῖς κατ' αὐτοῦ διατάξεις χρῆσασθαι τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα πείθειν ἐσπούδαζον. (10) χρῆ δὲ ἡμᾶς πρῶτον περὶ τῆς ἐκ παιδὸς διαγωγῆς τοῦ ἀνδρὸς μικρὰ διηγῆσασθαι. τοῦ γοῦν μακαρίου Ἀλεξάνδρου μετὰ τὸν μακάριον Ἀχιλλᾶν τὴν ἀρχὴν τῆς ἱερωσύνης ἐγχειρισθέντος καὶ τὸν κλῆρον μετὰ τὴν τοῦ ἀγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος σύναξιν τῆς ἀθλήσεως αὐτοῦ εἰς ἐστίασιν προτρεψαμένου καὶ περιμένοντος ἕως ἂν συναθροισθῶσιν, ἐστὼς ἐξ ἀπόπτου ὄρα παιδᾶς ἐκκλησιαστικῶ κανόνι παίγιον ὑπείσελθόντας. (11) ἦν δὲ ὁ οἶκος πρὸς θάλασσαν τετραμμένος, ἧς παρὰ τὰς ὄχθας ἔπαιζον οἱ ἱεροὶ παῖδες, ἐν οἷς ἦν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος καὶ συνήλικες ἄλλοι πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, οἱ καὶ προσήγον αὐτῷ παῖδας κατηχουμένους ἐπὶ τῷ βαπτισθῆναι αὐτοὺς ὑπ' αὐτοῦ, οὓς πάντας τύπῳ ἐκκλησιαστικῶ βαπτίσας ὡς ἐπίσκοπος ὁ Ἀθανάσιος ἠβούλετο λόγον αὐτοῖς διδασκαλικὸν προσενεγκεῖν. (12) ἐκστὰς οὖν ἐπὶ τοῖς γινομένοις ὁ θεῖος Ἀλέξανδρος ἄγεσθαι πρὸς αὐτὸν κελεύει τοὺς παῖδας, καὶ ἐπιγνοὺς ἅπαντα ὡς ἐγένοντο γνώμῃ τῶν σὺν αὐτῷ κληρικῶν τοὺς μὲν βαπτισθέντας παῖδας σφραγίσας τῇ ἐν Χριστῷ σφραγίδι καὶ ἐπιχρίσας τοῖς ἀγίοις τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος συμβόλοις [138] ἐτελείωσε, τὸν δὲ Ἀθανάσιον τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ Ἀθανασίου συγκαλέσας παρέθετο, παιδεῦσαι γράμματα κελεύσας καὶ ἐν κυρίῳ προβιάζειν ὅτι μάλιστα, προβάντα δὲ αὐτὸν ἀποδοῦναι αὐτῷ, μᾶλλον δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκέλευσεν, ὡς ἡ Ἄννα, φησί, τὸν Σαμουὴλ προσήγαγεν. (13) προβάντος οὖν τοῦ καιροῦ προσφέρουσιν οἱ γονεῖς τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ τὸν Ἀθανάσιον, ὥπερ εὐθέως ὁ ἐπίσκοπος τὸ ἱερατικὸν ἐφοῦδ περιτίθησιν, νέον αὐτὸν Σαμουὴλ τῇ ἐκκλησίᾳ προβιάζων εἰς ἄμυναν τῶν ἀληθῶς ἀλλοφύλων. καὶ γὰρ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπέμεινεν ὑπὸ τῶν αἵρετικῶν, οἵτινες καὶ συνωμοσίαν ποιήσαντες, οὐ τεσσαράκοντα ἄνδρες μόνον κατὰ

τὸν ἱερόν ἀπόστολον Παῦλον, ἀλλὰ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν αἰρετικῶν, μάλιστα τῶν Ἀρειομανιτῶν, τὸ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, τοῦ Ἀθανασίου μετὰ τοῦ Δαυὶδ ψάλλοντος καὶ λέγοντος· (14) »ἐὰν παρατάξῃται ἐπ’ ἐμέ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδιά μου· ἐὰν ἐπαναστῆ ἐπ’ ἐμέ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλπίζω«, στέφανον νίκης περιθέσθαι δηλαδή, ποθήσας λαβεῖν παρὰ κυρίου τοῦ καὶ πρὸς αὐτὸν εἰρηκότος· »θάρσει« καὶ »μὴ φοβοῦ, ὅτι ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ οὐ προσθήσει τις τοῦ κακῶσαί σε«. (15) ἐπειδὴ οὖν τὰ πολλὰ τῶν συμβεβηκότων αὐτῷ ὑφηγήσασθαι φεύγομεν, μήπως κόρον ἐμποιήσωμεν τοῖς ἐντευξομένοις τῷδε τῷ γράμματι τὸν λόγον μηκύνοντες — ἄπειρα γὰρ εἰσιν ἄπερ ὑπέστη διωκόμενος ὑπὸ τῶν ἀσεβεισάτων αἰρετικῶν —, ταῖς ἐπισημοτέrais αὐτοῦ πράξεσιν ἀρκεσθήσομαι, αἱ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς γνωρίμοις τοῦ ἀνδρὸς ἄδονται. (16) παρατὰ γὰρ εὐθὺς προστάντος αὐτοῦ, ὡς περ ἔφαμεν, τῆς ἐκκλησίας οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας ἀπεχθῶς λίαν πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀθανάσιον ἔχοντες, τότε δὴ καιρὸν εὐκαιρὸν τοῦ ἰδίου σκοποῦ τὴν τοῦ βασιλέως κατὰ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου λύπην λαβόντες, ὡς ἐνόμιζον, πάντα κατ’ αὐτοῦ τολμῶντες ἐκύκων, ἀποκινήσαι αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς σπουδάζοντες, καταψηφιζόμενοι τοῦ ἀνδρὸς ὡς ἀναξίως ὑπεισελθόντος τὴν ἱερωσύνην. οὕτω γὰρ μόνως ἤλπιζον τὴν Ἀρειανὴν δόξαν κρατήσῃν, εἰ Ἀθανάσιον ἐκποδῶν ποιήσουσι. (17) συμφράττονται οὖν κατ’ αὐτοῦ οἱ προρρηθέντες τῆς Ἀρειανικῆς ἀσεβοῦς αἵρέσεως <...> Ὀσίωνα Εὐδαίμονα Καλλίνικον καὶ διαφόρους κατηγορίας κατὰ τοῦ θεοῦ Ἀθανασίου δι’ αὐτῶν ἐκίνησαν, καὶ πρῶτον μὲν ὅτι Ἀθανάσιος, φησὶν, ὑπεισελθὼν τὴν ἐπισκοπὴν λιπὴν ἐσθήτα τελεῖν τοὺς Αἰγυπτίους τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ ἐκέλευσε· δευτέραν ἐπισυρράπτουσιν διαβολὴν τῆς προτέρας χείρονα, ὅτι Ἀθανάσιος [139] ἐπιβουλεύων τοῖς τοῦ βασιλέως πράγμασι Φιλουμενῷ τιμῇ, φησὶ, γλωσσόκομον ἔπεμψε πλήρες χρυσοῦ πρὸς ἀντίστασιν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου· (18) τρίτον Ἰσχυρᾶς τις οὕτω καλούμενος πρᾶγμα ὑπέδου πολλῶν θανάτων ἄξιον. οὐδέπω γὰρ ποτε ἱερωσύνης τυχὼν τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ὄνομα ἑαυτῷ περιθέμενος τὰ ἱερέων πράττειν ἐτόλμησεν ἐν ταῖς κώμας τοῦ λεγομένου Μαρεώτου. ἐν τούτῳ δὴ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος καταλαβὼν τὸν Μαρεώτην τὰς ἐκεῖσε ἐκκλησίας ἐπεσκέπτετο, καὶ μαθὼν τὰ περὶ Ἰσχυρᾶν ἀποστέλλει Μακάριον τὸν πρεσβύτερον ἐποπτεῦσαι, εἰ ἀληθῆ εἰσιν τὰ λεγόμενα. ὅθεν φωραθεὶς ὁ Ἰσχυρᾶς, ἀποδρᾶς ἐκεῖθεν φυγῆ τε εὐτόνῳ χρησάμενος καταλαμβάνει τὴν Νικομηδείαν καὶ προσφεύγει τοῖς περὶ Εὐσέβιον. (19) οἱ δὲ μίσει τῷ πρὸς Ἀθανάσιον δέχονται μὲν αὐτὸν ὡς πρεσβύτερον, ἐπαγγέλλονται δὲ καὶ τῇ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξία τιμῆσαι, εἴ γε κατηγορίαν ἐνστήσασθαι κατὰ Ἀθανασίου ἀναδέξεται. ὁ δὲ καττύει ταῦτα, ὅτι »Μακάριος ὡς πρεσβύτερος Ἀθανασίου, ἀποσταλεὶς« φησὶ »παρὰ Ἀθανασίου, ἔφοδον ποιήσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἐν τῷ Μαρεώτῃ καὶ εἰσπηδήσας εἰς τὸ θυσιαστήριον ἀνέτρεψε μὲν τὴν τράπεζαν τὴν ἁγίαν ποτήριόν τε κατέαξε μυστικὸν καὶ τὰ ἱερὰ βιβλία κατέκαυσε«. (20) ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν βασιλέα διδάσκουσιν οἱ προρρηθέντες κατήγοροι διὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας, εἰς ὄργην κινοῦντες αὐτὸν κατὰ Ἀθανασίου καὶ ὅτι »τὸ θεῖον γράμμα δεξάμενος οὐ προσήκατο καὶ Ἀρειον οὐκ ἐδέξατο ὁμολογήσαντα ἐπὶ τῆς σῆς εὐσεβείας τὴν πίστιν«, ὡς ἀκούσαντα τὸν βασιλέα τὰ κατὰ Ἀθανασίου λεγόμενα ἐκπλαγῆναι αὐτόν, ὥστε παρευθὺς κελεῦσαι αὐτὸν ἤκειν τάχιστα πρὸς αὐτὸν Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. (21)

ὁ δὲ ἀφικόμενος καὶ τὸν βασιλέα θεασάμενος διήλεγξε τῶν συκοφαντῶν τὸ ψεῦδος καὶ τὸν βασιλέα ἐπληροφόρησε. (22) καὶ γράμμασι βασιλικοῖς ὀχυρωθεὶς μετὰ τιμῆς ὅτι μάλιστα πλείστης ὑπὸ τοῦ πιστοτάτου βασιλέως ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν πέμπεται καὶ τὴν θεόθεν αὐτῷ ἐγχειρισθεῖσαν ἐκκλησίαν κατέλαβε. δηλοῖ δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως γράμματα, ἃ πρὸς τὴν Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίαν ἐπέστειλεν, ὧν τὰ τελευταῖα ἐνθήσω τῆδε τῆ συγγραφῆ.

(23) Ἄλλ' ἐμοὶ μηδεὶς τῶν ἐντυχανόντων τῷδε τῷ συγγράμματι διαμémψηται ὡς τὴν ὅλην ἐπιστολὴν τῷ τῆσδε τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγῳ μὴ συνάψαντι. τοὺς γὰρ περὶ τούτων πάντας συγγραφεῖς διερευνησάμενος οὐχ εὗρον ὅλην ὑπ' αὐτῶν συγγραφείσαν, οὐ [140] μὴν δὲ ἀλλὰ γὰρ καὶ ἄλλας πλείστας ὅσας ἐπιστολάς ὡς ἐν ἐπιτόμῳ φανεράν τινα μοῖραν αὐτῶν ἐν ταῖς ὑπ' αὐτῶν σπουδασθείσαις ἱστορίαις ἐγράψαντο. ὅθεν πλείον πάντων ὑμῶν ὑπεραλγῶ περὶ τούτου. (24) ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν, τὸ τέλος τῆς προρρηθείσης ἐπιστολῆς τῆδε τῆ ἱστορία ἐγχαράττοντες, ὡς ὁ λόγος ἐπήγγελται. ἐγράφη δὲ οὕτως·

16. »Οὐδὲν ἴσχυσαν οἱ πονηροὶ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν, ἐμοὶ πιστεύσατε, ἀδελφοί· οὐδὲν ἕτερον ἐσπουδάκασιν ἢ ἵνα κατατρίψαντες τοὺς ἡμετέρους χρόνους μηδεμίαν χώραν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μεταμελείας σχεῖν δυνηθῶσιν. ἐπικουρήσατε τοῖνυν ὑμῖν αὐτοῖς, παρακαλῶ, τὸ ἅγιον φίλτρον τὸ ὑμέτερον ἀγαπήσατε ἑαυτοὺς παντὶ σθένει, καὶ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀπλήστῳ εὐφροσύνῃ ὑποδέξασθε, ἀγαπητοί, (2) εἰ καὶ τὰ μάλιστα εὖ οἶδα, ὡς οὐ τοσαύτην ὑμῖν λύπην ἐνεποίησεν ὁ αὐτοῦ χωρισμός, ὅσην ἔχετε χαρᾶς ὑπερβολὴν ἐπὶ τῇ τούτου πρὸς ὑμᾶς ἐπαναζεύξει. (3) διώξατε τοὺς τῆς ἡμετέρας ὁμοιοῖας χάριν ἀφανίζουσας, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ἀπιδόντες ὑμᾶς αὐτοὺς ἀγαπήσατε, παρακαλῶ. ἐγὼ γὰρ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀσμένως προσηκάμην οὕτως τε προσεφθεγξάμην ὡς ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι τοῦ θεοῦ πεπεισμένος. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοί ἀγαπητοί.«

(4) Ταῦτα τὰ γράμματα λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως ὁ μέγας Ἀθανάσιος καταλαμβάνει τὴν Ἀλεξάνδρειαν· ὃν ἅπας ὁ τε κλῆρος καὶ ὁ λαὸς ἀσμένως ἀποδεξάμενοι ἔχαιρον, ἰδόντες τὸν ἑαυτῶν νομέα <πρὸς> τὰ θρέμματα ἐπανελθόντα μετὰ τιμῆς ὅτι μάλιστα πλείστης. καὶ τὸν θεὸν ἐδόξασαν ἅπαντες καὶ τὸν τὰ πάντα ἄριστον βασιλέα Κωνσταντῖνον εὐφῆμοις φωναῖς ἐγέραιρον. (5) ἀλλὰ ταῦτα τοῖς μὲν ἡμετέροις εὐφροσύνην παρέιχεν ἄφατον, τοῖς δὲ δυσμενέσι καὶ τοῖς τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ πολεμεῖν ἠσκημένοις ὀδύνην καὶ αἰσχύνην ἀπέραντον. (6) ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως τὴν αἰδῶ πάσαν τοῦ οἰκείου προσώπου ἀποδυσάμενοι, μορφιζόμενοι »τὴν εὐσέβειαν, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι« οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας μάλιστα, καὶ δέον αὐτοὺς εἰς γῆν καταδύναμι, πολλὴν ἄγαν τὴν ἀναισχυντίαν ἠμφισμένους ἐφ' ἕτερον πύργον εὐσεβείας τὴν παγχάλεπον καὶ κάκιστον αὐτῶν ἐπὶ τοῖς πονηροῖς δράμασιν εὐτεχνίαν ἐτρέψαντο. (7) ἦν δὲ τούτων ἀπάντων τῶν πονηρῶν βουλευμάτων γεννήτωρ καὶ ἔξαρχος ἐξοχώτατος ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος, σοφὸς ἄγαν ὢν εἰς τὸ κακοποιῆσαι ὡς ὁ πατήρ αὐτοῦ ὁ διάβολος. αὐτὸς γὰρ τὰς ἡμῶν οὐ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας, ἀλλὰ τοῦ ἀσεβοῦς τῶν Ἀρειανῶν ἐργαστηρίου ἐκράτει. ἐγχρονίζων δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ [141] συχνότερον τὸν βασιλέα διὰ τοῦ κατὰ Ἀρειον πρεσβυτέρου θεώμενος καὶ πολλὴν τὴν πρὸς αὐτὸν παρρησίαν αὐξήσας, ἐφόδιον τῆς οἰκείας κακοτεχνίας εὐρά-

μενος τὴν τοῦ βασιλέως ἀπλότητα, ῥαδίως τὰς κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας προμάχων κατεσκεύαζε μηχανάς. (8) τῆς οὖν κακίστης αὐτοῦ σπουδῆς τῆς κατὰ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐλπίδος ψευθεὶς ὁδὸν εὐπρόσωπον τῆς κατὰ τοῦ θεοῦ Εὐσταθίου τοῦ τῆς Ἀντιοχείων ἐκκλησίας προέδρου ἐσοφίσατο ἐφόδου καὶ πρόσεισι τῷ φιλαγάθῳ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ ὡς δῆθεν εὐνούστατος καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ πραττομένοις χαίρων, τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοιπορίαν ἐξαιτῶν καὶ τῆς τῶν ἐκεῖσε παρ' αὐτοῦ δομηθέντων ἱερῶν τοῦ θεοῦ οἴκων θέας ἰμειρόμενος. τούτοις τοῖς ἀπατηλοῖς λόγοις τὴν τοῦ βασιλέως Δαυτικὴν βουκολήσας ψυχὴν μετὰ πλείστης ὄσης ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπήρε τιμῆς, τοῦ βασιλέως αὐτῷ καὶ ὀχήματα <ἀπονεύμαντος> καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν θεραπείαν. (9) συναπήρε δὲ αὐτῷ καὶ Θεόγνιος ὁ Νικαίας, κοινωνὸς αὐτοῦ ὢν, ὡς καὶ ἔμπροσθεν ἔφαμεν, τῶν ποιητῶν καὶ ἀσεβῶν αὐτοῦ βουλευμάτων. (10) ἀφικόμενοι δὲ καταλαμβάνουσι τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὸ τῆς φιλίας περιθέμενοι πρόσωπον, καθὰ φησιν ὁ Θεοδώρητος, εἰ καὶ τὰ πάμπολλα τῶν γεγενημένων παρὲς δι' ὀλίγων λίαν τὴν τῆς ἱστορίας ποιησάμενος πρόνοιαν συνέγραψεν, ἀλλὰ τοῖς πρὸ αὐτοῦ συγγραφεῦσιν ἡμεῖς ἐντυχόντες ἀκριβῶς ἅπαντα τάξει τε καὶ εἰρμῷ ἱστορήσασι τὴν ἀκολουθίαν συντάπτω. τὰ γὰρ ἐκείνων ποιήματα, ὡς μοι προείρηται, ἐξ ἐτέρων ἀναλεξάμενοι ἐνταῦθα συντάττομεν. (11) ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν.

Καταλαβόντων τοίνυν τῶν ἀλιτηρίων τὴν Ἀντιόχου πόλιν μετὰ πλείστης ὄσης χαρᾶς ὑπὸ τοῦ ἐκεῖσε προέδρου τοῦ μεγάλου Εὐσταθίου πνευματικῶς ὑπεδέχθησαν· ἦν γὰρ ἀκηκῶς περὶ τῆς ἐπιπλάστου αὐτῶν μετανοίας ὡς ἀληθοῦς, φησί, καὶ ἔχαιρεν ἐπ' αὐτοῖς. φιλοφρόνως δὲ αὐτοὺς ὑποδεξάμενος τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἔνεκα ὁ μέγας Εὐστάθιος πλείστης ὄσης θεραπείας ἤξιωσε. (12) μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ τῆς Ἀντιοχείας ἀπάραντες τοὺς ἱεροὺς τόπους τῶν Ἱεροσολύμων κατέλαβον εὐρόν τε ἐκεῖ τινος τῶν ὁμοφρόνων, ἐφ' οἷς παρεκλήθησαν οὐ μετρίως διὰ τὸ καττυθὲν παρ' αὐτῶν δράμα κατὰ τοῦ τῆς ἀληθείας προμάχου— (13) οὐκ Εὐσέβιον τὸν Καισαρέα τῆς Παλαιστίνης, καθὰ Θεοδώρητος δοκεῖ συκοφαντεῖν τὸν ἄνδρα ψευδῆ περὶ αὐτοῦ γραψάμενος· οὗτινος πάντες οἱ ἅγιοι ἡμῶν πατέρες ἐπὶ τῇ ὀρθοδόξῳ διαπρέψαντος πίστει μέμνηται, καὶ τῶν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ ὑπὲρ τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος πόνων καὶ ἀγώνων τοῦ ἀνδρὸς ἄδουσι [142] τοὺς ἄθλους· (14) καθὰ καὶ τοῦ θεοῦ Μακαρίου τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπου καὶ Εὐσταθίου τοῦ μεγάλου καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ Λεοντίου Καισαρείας Καππαδοκίας καὶ Εὐψυχίου Τυάνων καὶ Πρωτογένους Σαρδικῆς καὶ πρό γε πάντων Ὁσίου τοῦ Κουρδούβης, Ἀθανασίου τε Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν λοιπῶν ἀπάντων τῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἱερᾷ καὶ ἀγία συνόδῳ ὑπὲρ τῶν ἀποστολικῶν ἀγωνισαμένων δογμάτων, οὕτως ἐπιμέμνηται καὶ τοῦ θαυμασίου Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ἐπισκόπου —, (15) ἀλλὰ τοῦτον μὲν οὐχ εὐρον οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας, ἀλλὰ τοὺς ὁμόφρονες εὐρόντες, Πατρόφιλον τὸν Σκυθοπολίτην καὶ τὸν Λύδδης Ἀέτιον καὶ τὸν Λαοδικεῖας Θεόδοτον καὶ τοὺς ἄλλους ὅσους τῆς ἀσεβείας Ἀρείου εὐρον κοινωνοὺς, οἷς συμμίξαντες καὶ τὸ παρ' αὐτῶν τυρευθὲν κατὰ τοῦ ἀγίου Εὐσταθίου κατάδηλον αὐτοῖς ποιήσαντες σὺν αὐτοῖς τῶν Ἱεροσολύμων ἐξήεσαν καὶ τὴν Ἀντιόχου ἅμα αὐτοῖς κατέλαβον.

(16) Ἄλλὰ τὸ μὲν πρόσχημα τῆς τῶν ἄλλων ἐπιδημίας προπόμπιος ἦν δῆθεν τιμή, τὸ δὲ παρ' αὐτῶν σπουδαζόμενον ὁ κατὰ τῆς εὐσεβείας τῆς εἰς Χριστὸν πόλεμος ἦν. γύναιον γὰρ ἑταιρικὸν χρυσίου μισθωσάμενοι καὶ τὴν γλώτταν αὐτῆς μίαν ὥραν δοῦναι αὐτοῖς πείσαντες, συνέδριόν τε σὺν τῷ μεγάλῳ Εὐσταθίῳ ἅμα τοῖς σὺν αὐτῷ ἁγίοις ἐπίσκοποις συστήσαντες, εἶτα τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἔξω γενέσθαι κελεύσαντες οἱ <τὸ> κατὰ τοῦ ἀρχιερέως δρᾶμα συντεθεικότες ἄγεσθαι ὡς τάχιστα τὸ τρισάθλιον γύναιον εἰς τὸ συνέδριον παρακελεύονται. (17) οἱ δὲ τῆς παρανομίας αὐτῶν ὑπουργοὶ ἄγουσιν αὐτῶν μέσον τὸ γύναιον. ἡ δὲ ἔσθη παιδίον ὑπομάζιον ἐπιδεικνύουσα καὶ λέγουσα ἐκ τῆς Εὐσταθίου συνουσίας τοῦτο συνειληφέναι καὶ τετοκέσαι, καὶ ἀνέδην ταῦτα ἐπέμενε βοῶσα. τὸ δὲ τῆς συκοφαντίας προφανὲς ἐγνωκῶς ὁ μέγας Εὐστάθιος, εἴ τινα ἔχει τούτου συνίστορα, ἄγειν εἰς τὸ μέσον ἐκέλευεν. (18) ἐκείνης δὲ μηδένα ἔχειν λεγούσης ὄρκον αὐτῇ προέτειναν τῇ ἑταιρίδι οἱ τὴν συκοφαντίαν ὑφήναντες, καίτοι τοῦ ἀποστολικοῦ θείου κανόνος διαγορευόντος μὴ δεῖν κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν παραδέχεσθαι παρεκτὸς <ἐπὶ> δύο ἢ τριῶν μαρτύρων. (19) ἀλλὰ τῶν θείων οὔτοι νόμων καταφρονήσαντες καὶ τὴν κατὰ τῶν συκοφαντῶν κεκριμένην ἀπόφασιν τοῦ θεοῦ εἰς οὐδὲν λογισάμενοι ἀμάρτυρον κατὰ [143] ἀνδρὸς τοσοῦτου κατηγορίαν διὰ τοῦ ἑταιρικοῦ γυναιίου ἐξύφηναν καὶ ἐδέξαντο ὡς δικασταὶ κατάδικοι. ἐπειδὴ δὲ καὶ ὄρκον, ὃν αὐτοὶ ἐπέθεντο, τὸ τρισάθλιον προστέθεικε γύναιον, βοῶσα Εὐσταθίου εἶναι τὸ βρέφος, ὡς κατὰ μοιχοῦ λοιπὸν οἱ πάσης αἰσχροτήτος ἔμπλεοι τὴν ψῆφον ἐξήνεγκαν. (20) τῶν δὲ ἄλλων ἀρχιερέων — πολλοὶ γὰρ ἦσαν τῶν ἀποστολικῶν σὺν Εὐσταθίῳ τῷ μεγάλῳ ὑπερμαχοῦντες δογμάτων — <οἱ> ἀγνοοῦντες ἅπαντα τὰ τυρευόμενα προφανῶς ἀντέλεγον τοῖς παρανόμοις καὶ τὴν ἄδικον ψῆφον ἐκείνην δέξασθαι τὸν ἐπίσκοπον Εὐστάθιον διεκώλουν, οἱ δὲ τὸ δρᾶμα συντεθεικότες τάχιστα πρὸς τὸν βασιλέα ἀνέδραμον <καὶ> πείσαντες αὐτόν, ὡς ἀληθῆ τὰ λεχθέντα διερευνηθέντα εὔρηται καὶ δικαῖα ἢ τῆς καθαιρέσεως ψῆφος, ὡς μοιχὸν ὁμοῦ καὶ τύραννον ἐξελαθῆναι τῶν ἱερῶν περιβόλων καὶ εἰς Ἰλλυρικὴν πόλιν διὰ τῆς Θράκης πορρωτέρω ἐξορία ἀπαχθῆναι παρασκευάζουσι τὸν τῆς εὐσεβείας καὶ σωφροσύνης ἀγωνιστήν.

(21) Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων πολέμιος καὶ τὰς κατὰ τῶν τῆς ἀληθοῦς πίστεως κηρύκων συκοφαντίας δραματοργεῖν ἐπιστάμενος, ὁ τῆς Νικομηδείας Εὐσέβιος, ἅμα Θεογνίῳ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπεχωρίαζον, εἶχον δὲ ἐάσαντες ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς τῆς οἰκείας μοχθηρίας κοινωνούς, οἱ ἀντὶ τοῦ θείου Εὐσταθίου χειροτονοῦσιν Εὐλάλιον. (22) τούτου δὲ ὀλίγον λίαν ἐπιβίωσαντος χρόνον Εὐφρόνιον τινα προεβάλλοντο. καὶ τούτου δὲ τάχιστα τελευτήσαντος — ἐνιαυτὸν γὰρ ἓνα καὶ μῆνας ὀλίγους μετὰ τὴν χειροτονίαν ἐβίωσε — Φλακίῳ τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης τὴν προεδρίαν δοθῆναι παρασκευάζουσι. (23) πάντες δὲ οὔτοι ὁμοίως τὴν Ἀρείου ἀσεβείαν εἶχον ἐγκεκρυμμένην, ὅθεν ἅπαντες οἱ τῆς ὀρθῆς καὶ εὐσεβοῦς πίστεως ἀντιποιοῦμενοι, οἳ τε τῶν ἱερωμένων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ, τοὺς ἐκκλησιαστικούς καταλιπόντες συλλόγους καθ' ἑαυτοὺς συνηθοίζοντο. Εὐσταθιανούς δὲ τούτους ὠνόμαζον πάντες, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐκείνου συνέστησαν ἔξοδον. (24) τὸ μέντοι τρισάθλιον ἐκείνο γύναιον νόσφ' ἁλεπωτάτη καὶ μακροτάτη μετ' οὐ πολὺ περιπεσὸν ἐξέφηγε τὴν ἐπιβουλήν καὶ τὴν συκοφαντίαν ἐγύμνωσεν, οὐ δύο ἢ τρεῖς ἀλλὰ πολλοὺς τῶν ἱερέων προσκαλεσαμένη καὶ τὰ τυρευθέντα παρὰ τῆς θαυμαστῆς τῶν ἀσεβῶν συμμορίας διδάξασα. ἔφη γὰρ ἐπὶ

χρήμασι τὴν συκοφαντίαν ἐκείνην τετολμηκέναι, τὸν μέντοι ὄρκον μὴ πολὺ εἶναι ψευδῆ ἔλεγεν· Εὐσταθίου γὰρ τινος χαλκῶς τὸ βρέφος εἶναι ἐβόα. (25) ταῦτα μὲν οὖν ἐν Ἀντιοχείᾳ παρὰ τοῦ ἀσεβοῦς Εὐσεβίου καὶ τῶν ἀμφ’ αὐτὸν τετόλμηται τότε. ἀλλ’ οὐδὲ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς ἐνετράπησαν τότε οὐδὲ κόρον ἐλάμβανον τῶν κατὰ <τῶν> τῆς ἀληθείας προμάχων [144] συκοφαντιῶν, ἀλλ’ ἔωρακότες, ὡς κατὰ γνώμην αὐτοῖς τὰ κατὰ τοῦ μεγάλου Εὐσταθίου ὑπήντησεν, ἕτερον πάλιν δρᾶμα κατὰ τοῦ θείου Ἀθανασίου συρράπτουσιν, ᾧ προσόμοιον οὐδεὶς τῶν κακίστων ἀνδρῶν πώποτε κατετόλμησε. (26) κατηγόρους γὰρ πάλιν τινὰς ἐκ τῆς αὐτῆς Μελιτίου συμμορίας μισθωσάμενοι προσάγουσι τῷ βασιλεῖ κατὰ Ἀθανασίου βοῶντας ἀνοσιουργίας αἰσχρὰς τετολμηκέναι πολλὰς τὸν τῆς ἀρετῆς ἀθλητὴν. ἠγείτο δὲ τούτων Εὐσέβιος τε καὶ Θεόγυιος καὶ Θεόδωρος ὁ Ἡρακλεώτης τῆς Θράκης, οὐκ ἀνεκτὰ ταῦτ’ εἶναι λέγοντες οὐδὲ ἀκοαῖς φορητὰ. (27) πείθουσι δὴ οὖν τὸν βασιλέα σύνοδον ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας συναθροισθῆναι κελεύσαι, ἔνθα πλείους ἦσαν οἱ δυσμενεῖς, κάκεῖ τὸν Ἀθανάσιον κριθῆναι. πεισθεῖς δὲ ὡς ἱερεῦσιν ὁ βασιλεὺς— ἠγνόει γὰρ παντελῶς τὰ παρ’ αὐτῶν τυρευόμενα— γενέσθαι τοῦτο προσέταξεν. (28) ἀλλ’ ὁ τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχος, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, τὴν τῶν προρρηθέντων ἀσεβῶν δυσμένειαν ἐπιστάμενος, οὐχ ἦκεν εἰς τὸ συνέδριον. ἐντεῦθεν τοίνυν μείζονα πρόφασιν εἰς συκοφαντίαν λαβόντες, ἅπαξ τὸν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀναδεξάμενοι πόλεμον, τυραννίδος αὐτὸν καὶ θρασύτητος ἐπὶ τοῦ βασιλέως διὰ γραμμάτων ψηφίζονται. (29) ἐκ δὲ τούτου εἰς ὄργην κατὰ Ἀθανασίου ἐξαφθεῖς ὁ πραότατος βασιλεὺς ἐπέστειλεν αὐτῷ τὴν ὄργην ὑποφαίνων καὶ τὴν Τύρον καταλαβεῖν παρεγγυῶν· ἐκεῖσε γὰρ μετατεθείσαν ἀθροισθῆναι τὴν σύνοδον προσέταξεν, ὑποπτεύσας ὑφορᾶσθαι τὴν Ἀντιοχέων τὸν Ἀθανάσιον διὰ τὸ πολλοὺς εἶναι κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοὺς τὴν Ἀρείου λώβην εἰσdedεγμένους. ἔγραφε δὲ καὶ τῇ συνόδῳ ἅπερ ἐχρῆν ἐπιστεῖλαι τὸν εὐσεβεῖα κοσμούμενον. ἔστι δὲ ταῦτα·

17. »Κωνσταντῖνος Νικητῆς Μέγιστος Σεβαστὸς τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ τῇ ἐν Τύρῳ συναθροισθείσῃ.

Ἦν μὲν ἴσως ἀκόλουθον καὶ τῇ τῶν καιρῶν εὐπραγίᾳ μάλιστα πρέπον ἀστασίαστον εἶναι τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ πάσης λαιδορίας τοὺς τοῦ Χριστοῦ νῦν ἀπηλλάχθαι θεράποντας. (2) ἐπειδὴ {δὲ} τοίνυν οὐχ ὑγιῶς φιλονεικίας οἴστρω τινὲς ἐλανόμενοι— οὐ γὰρ ἂν ἄλλο τι εἴποιμι —, βιοῦντες ἑαυτῶν ἀναξίως τὰ πάντα συγγέειν ἐπιχειροῦσιν, ὅπερ πάσης συμφορᾶς κεχωρηκέναι μοι δοκεῖ ἐπέκεινα, τούτου χάριν θέοντας ὑμᾶς, τὸ τοῦ λόγου, προτρέπομαι χωρὶς τινος ὑπερθέσεως ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνδραμεῖν καὶ πληρῶσαι τὴν σύνοδον πνευματικῆς παιηγύρεως ἐπαμύναί τε τοῖς χρήζουσιν ἐπικουρίαις, τοὺς δὲ ἀδελφοὺς ἰατρεῦσαι κινδυνεύοντας, εἰς [145] ὁμόνοιαν ἐπαναγαγεῖν τὰ τῶν μελῶν διεστώτα, διορθώσασθαι τε τὰ πλημμελοῦμενα, ὡς καιρὸς ἐπιτρέπει, ἵνα ταῖς τοσαύταις ἐπαρχίαις τὴν πρέπουσαν ἀποδῶτε συμφωνίαν, ἣν, φεῦ τῆς ἀτοπίας, ἐλαχίστων ἀνθρώπων ἀπώλεσαν ὑπεροψίαι. (3) ὅτι δὲ τοῦτο καὶ τῷ δεσπότῃ θεῷ ἐστὶν ἀρεστὸν καὶ ἡμῖν πᾶσιν εὐχῆς ὑπέρτερον καὶ ὑμῖν γε αὐτοῖς, ἐάν γε τὴν εἰρήνην ἀνακαλέσησθε, οὐ τῆς τυχούσης ἄξιον εὐδοξίας, πάντας ἀνθρώπους συνομολογεῖν ἠγοῦμαι. (4) μὴ τοίνυν μέλλετε λοιπόν, ἀλλ’ ἐπιτείναντες ἐντεῦθεν ἤδη τὰ τῆς προθυμίας, ὅρον τοῖς προκειμένοις ἐπιθεῖναι σπουδάσατε τὸν προσήκοντα, μετὰ πάσης εἰλικρινείας δηλαδὴ καὶ πίστεως συνελθόντες. εἰρήνην ἐκείνην ἐν

ἅπασιν πρυτανευθῆναι ὑμῖν τε καὶ πᾶσι προνοήσατε. (5) ἀπέστειλα πρὸς οὓς ἠβουλήθητε τῶν ἐπισκόπων, ἵνα παραγενόμενοι κοινωνήσωσιν ὑμῖν τῶν φροντισμάτων. ἀπέστειλα Διονύσιον τὸν ἀπὸ ὑπατικῶν, ὃς καὶ τοὺς ὀφείλοντας ἀφικέσθαι εἰς τὴν σύνοδον μεθ' ὑμῶν ὑπομνήσει καὶ τῶν πραττομένων, ἐξαιρέτως δὲ καὶ τῆς εὐταξίας κατάσκοπος παρέσται. (6) ἐὰν γὰρ τις, ὡς ἔγωγε οὐκ οἶμαι, τὴν ἡμετέραν κέλευσιν καὶ νῦν διακρούσασθαι πειρώμενος μὴ βουληθῆ παραγενέσθαι ἐν τῇ συνόδῳ, ἐντεῦθεν παρ' ἡμῶν ἀποσταλήσεται, ὃς ἐκ βασιλικοῦ προστάγματος ἐκβαλὼν [διδάξ]ει, ὡς οὐ προσήκεν ὄροις αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐξενεχθεῖσιν ἀντιτείνειν ποτέ. (7) λοιπὸν ἔσται τῆς ὑμετέρας ὁσιότητος ἔργον ὁμογνώμονι κρίσει, μήτε πρὸς ἀπέχθειαν μήτε πρὸς χάριν, ἀκολούθως δὲ μᾶλλον τῷ τε ἐκκλησιαστικῷ καὶ ἀποστολικῷ κανόνι, τοῖς πλημμεληθεῖσιν ἤγουν κατὰ σφάλμα συμβεβηκόσι τὴν ἀρμόπτουσαν θεραπείαν ἐπινοῆσαι, ἵνα καὶ πάσης βλασφημίας ἐλευθερώσητε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς ἐμὰς ἐπικουφίσητε φροντίδας καὶ τὴν τῆς εἰρήνης χάριν {ἐν} τοῖς νῦν στασιαζομένοις ἀποδόντες μεγίστην εὐκληρίαν ὑμῖν αὐτοῖς προξενήσητε. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττοι, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.»

(8) Τὴν μὲν οὖν σύνοδον ἐν Τύρῳ γενέσθαι προστάξας ταῦτα γεγράφηκεν· ὡς γὰρ ἱερεῦσι τοῖς συκοφάνταις ἐπέιθετο. εἰ καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας τόνον εἶχεν ἀχάυνωτον, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν αὐτὸν ἠδικῆσθαι τοὺς ἐαντίους ὡς κριτῆς δίκαιος ἠνέσχετο καὶ ταύτης τῆς σκύλσεως, προστάξας μέντοι μετὰ τὴν τῆς συνόδου ἐκπλήρωσιν διευκρινησάσης ἕκαστα καταλαβεῖν πᾶσαν τὴν σύνοδον τὰ Ἱεροσόλυμα τῶν ἐγκαινίων τῆς ἐκεῖσε ὑπ' αὐτοῦ δομηθείσης ἐκκλησίας ἔνεκα. (9) γράφει δὲ καὶ ἑτέραν ἐπιστολὴν τῇ συνόδῳ, παρεγγυῶν [146] ὥστε μὴ μόνον τὸν Ἀθανάσιον ἀπαντῆσαι <ἐν> τῇ συνόδῳ, ἀλλὰ γὰρ καὶ Ἄρειον, καὶ γυμνασθῆναι εἰλικρινῶς τὰ παρ' ἐκάστου γενόμενα, ἵνα, εἰ, καθὼς λέγει Ἄρειος, φθόνῳ τὴν διαίρεσιν ὑπέστη τῆς ὀρθῆς ἐντὸς ὧν πίστεως, πρότερον ἑαυτοῦ καταγνοὺς ἐπὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ τετολμημένοις κατὰ τῆς ἀληθείας σιωπήσῃ— (10) εἰ μὴ ἄρα ἄμυναν κατὰ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου Ἀθανασίου σοφιζόμενος ἐπανείλετο τὴν διόρθωσιν, πλέκων κατ' αὐτοῦ ὑπονοίας παρεκβράσματα —, καὶ εἰ μὲν φθόνος αἴτιος εὐρεθῆ, σπουδῆ αὐτοῖς τοῖς ἐν τῇ συνόδῳ ἐπισκόποις γένηται τοῦ εἰς εἰρήνην ἀμφοτέρους συνάψαι, εἰ δὲ πλαστῆ τιμὴ μεταμελεία κέχρηται Ἄρειος, καταλάβοι πάλιν τὴν Ἀλεξάνδρειαν κάκεῖ περὶ τούτου κρίνοιτο.

(11) Ταῦτ' ἔγραφε βασιλεὺς ὁ πανεύφημος τῆς τῶν ἀπάντων ὁμονοίας προμηθούμενος, ὅπως ἂν ἐκεῖσε πάσης ἐρεσχελίας ἐκποδῶν γενομένης εἰρημικώτερον τὰ ἐγκαίρια τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐκτελέσωσι καθιεροῦντες αὐτὴν τῷ θεῷ. (12) ἀλλ' ὁ μὲν ἀνόσιος Ἄρειος ἀπαντῆσαι ἐν τῇ συνόδῳ ἐν τῇ Τύρῳ οὐκ ἠνείχετο, Ἀθανάσιος δὲ ὁ μέγας ταύτην σὺν Τιμοθέῳ καὶ Μακαρίῳ τοῖς αὐτοῦ πρεσβυτέροις καὶ πλείστοις ἄλλοις συνεπομένοις αὐτῷ κληρικοῖς καὶ αἰδεσίμοις ἀνδράσι τὴν Τύρον κατέλαβε σὺν προθυμίᾳ πολλῇ. (13) οὕτω δὴτα συνελθόντων <τῶν> ἐπισκόπων εἰς τὴν Τύρον καὶ ἅμα πάντων σὺν τῷ ὑπατικῷ Διονυσίῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ ἐξοχωτάτοις ἀνδράσιν ἀξιώμασι τετιμημένοις καὶ τῷ τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντι ἐπὶ τὸ αὐτὸ γενομένων ἀπεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἀπὸ ὑπατικῶν Διονυσίου τῇ τῶν ἐπισκόπων συνόδῳ τὰ τοῦ βασιλέως γράμματα. (14) ἀφίκοντο δὲ καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπίσκοποι δογμάτων διαφθορὰν ἐγκαλούμενοι, ὧν εἷς ἦν Ἀσκληπᾶς ὁ Γαζεύς. βούλομαι δὲ πρῶτον τὰς τῆς κατὰ τοῦ

ἀγίου Ἀθανασίου κατηγορίας τραγωδίας ἐνθῆναι τῆδε τῇ συγγραφῇ, εἶθ' οὕτως τὰ κατὰ τὸ πολυθρύλητον δικαστήριον διηγῆσασθαι.

(15) Ἀρσένιος τις πρῶτον μὲν γενόμενος Ἀθανασίου ἀναγνώστῃς ἐπὶ ἐγκλήμασί τισι ἐναγόμενος καὶ μέλλον ὑπὸ τοῦ πλήθους διαφθεῖρεσθαι, ἐπειδὴ ἔγνω τοῦτο ὁ μέγας Ἀθανάσιος— διερευνησάμενος γὰρ ἦν τὴν ὑπόθεσιν —, τοῦτον τὸν τρόπον διεσώθη· μαθὼν γὰρ συκοφαντεῖσθαι τὸν Ἀρσένιον, ἐπιστὰς νυκτὸς διασώζει τὸν ἄνδρα, φυγῇ τὸν φόνον ἀποδράναι τοῦτον παρασκευάσας. (16) ὄντινα μετὰ ταῦτα οἱ Μελιτίου κοινωνοὶ εὐρόντες κατὰ τὴν Αἴγυπτον τὸ τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῷ παρασκευάζουσι δοθῆναι ὄνομα. μετὰ δὲ [147] χρόνον τινα καθ' ὑπόθεσιν Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδείας— αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ πανταχοῦ κατὰ τῶν εὐσεβῶν πολυπλόκους συκοφαντίας ἐπιτεχνώμενος— αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἀρσένιον κατακρύψαντες οἱ τῆς Μελιτίου συμμορίας λαθεῖν αὐτὸν ἐπὶ πλείον ἠξίωσαν. (17) ἔπειτα χεῖρα δεξιὰν ἀπὸ τινος σώματος ἐκτεμόντες νεκροῦ καὶ ταύτην ἐν λάρνακι ξυλίνη τεταριχευμένην ἀποθέμενοι πανταχοῦ περιέφερον, πεφονεύσθαι καὶ κατατετμηθῆσθαι λέγοντες ὑπὸ Ἀθανασίου τὸν Ἀρσένιον, μαιφόνον τε ἀπεκάλουν τὸν Ἀθανάσιον. (18) ἀλλ' ὁ πάντα ἐφορῶν ὀφθαλμὸς τοῦ θεοῦ οὐκ εἶασεν ἐπὶ πλείστον λαθάνειν τὸν Ἀρσένιον, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Θηβαΐδι δηλὸς γέγονεν ὅτι ζῆ, ἔπειτα ἐνέβαλεν αὐτῷ ὁ θεός, ὡς αὐτὸς ἐς ὕστερον διηγῆσατο, τὴν παρὰ τοῦ Ἀθανασίου παρὰ πάσαν ἐλπίδα πρυτανευθεῖσαν αὐτῷ σωτηρίαν διαλογίσασθαι, ἔτι τε καὶ ἀδικεῖν αὐτὸν καὶ παρανομίαν μεγίστην ἐργάζεσθαι, εἰ τὸν εὐεργέτην παρίδοι θανάτῳ ἕνεκεν αὐτοῦ ὑποβληθῆναι καὶ μὴ μᾶλλον αὐτὸν ὑπὲρ ἐκείνου τεθάναι. ἄγει οὖν αὐτὸν ὁ τῶν ὄλων πρύτανις ἐν τῇ Τύρῳ, ἔνθα ἡ τραγωδουμένη χεὶρ ὑπὸ τῶν συκοφαντῶν ἐπὶ τῶν κριτῶν προεφέρετο. (19) τοῦτον οἱ Ἀθανασίου θεασάμενοι σύνοικοι ἤγαγον ἐν τῇ αὐτῶν καταγωγῇ καὶ μαθόντες παρ' αὐτοῦ τὰ τε τῆς τοῦ θεοῦ οἰκονομίας καὶ τὰ τῆς αὐτοῦ προθυμίας λαθάνειν αὐτὸν ἐν τῷ τέως παρεκάλεσαν. (20) ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος ὑπὸ τὴν ἔω κατέλαβε τὸ συνέδριον ἅμα Τιμοθέῳ καὶ Μακαρίῳ τοῖς ἑαυτοῦ πρεσβυτέροις καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκέισε παραγενομένοις. (21) καὶ πρῶτον μὲν γυναῖον εἰσήγαγον ἀκολασία συνεζητός. ἡ δὲ ἀνέδην ἐβόα παρθεῖαν μὲν ἐπαγγέλλεσθαι λέγουσα, τὸν δὲ Ἀθανάσιον ἐπιξενωθέντα εἰς τὴν αὐτῆς καταγωγὴν βιάσασθαι αὐτὴν καὶ ἄκουσαν διαφθεῖραι. τούτων ὑπ' ἐκείνης λεγομένων εἰσήλθεν ὁ κατηγορούμενος, σὺν δὲ αὐτῷ ἅμα τοῖς ἄλλοις Τιμόθεος ὁ πρεσβύτερος, ἀνὴρ ἀξιάγαστος. (22) τῶν δὲ δικαστῶν ἀπολογήσασθαι πρὸς τὴν κατηγορίαν τὸν Ἀθανάσιον προσταττόντων ὁ μὲν Ἀθανάσιος ἐσίγησεν ὡς οὐκ ὦν αὐτὸς ὁ κατηγορούμενος, ὁ δὲ Τιμόθεος ἔφη πρὸς τὴν γυναῖκα· «ἐγὼ σοι, ὦ γυναῖ, συνέτυχον πώποτε, εἰς δὲ τὴν σὴν οἰκίαν εἰσελήλυθά ποτε;» ἡ δὲ ἀναιδέστερον ἐβόα διαμαχομένη τῷ Τιμοθέῳ καὶ πρὸς αὐτὸν τὴν χεῖρα ἐξάγουσα καὶ κατεπέχουσα καὶ λέγουσα αὐτῷ τῷ Τιμοθέῳ· «σύ μου τὴν παρθεῖαν ἀφείλου, σύ με τῆς σωφροσύνης ἐγύμνωσας, σύ μου τὸ σεμνὸν τῆς ψυχῆς ἠχρείωσας», καὶ τὰ ἄλλα ὅσα λέγειν εἰώθασιν αἱ δι' ἀκολασίας ὑπερβολὴν οὐκ ἔχουσαι τὴν αἰδῶ. (23) καὶ ἦν ὄντως ἔκπληξις τὰ [148] δρώμενα καὶ παντὸς θαύματος μείζον, ὅτι Ἀθανάσιος μὲν κατηγορεῖτο, Τιμόθεος δὲ ἐνεκαλείτο. οὕτω δὲ τῶν τὸ δράμα συντεθεικότων καταισχυθέντων, ἐρυθριασάντων δὲ καὶ τῶν δικαστῶν ὅσοι συνίστορες ἦσαν, ἐκβληθῆναι τὸ γυναῖον προσέταξαν. (24) τότε δὲ ὁ θεῖος Ἀθανάσιος ἔλεγε μὴ

χρήναι ἀφεθῆναι τὸ γύναιον, ἀλλ' ἐξετάσαι καὶ μαθεῖν <...>. οἱ δὲ συκοφάνται ἐβόων ἕτερα εἶναι κατηγορήματα χαλεπώτερα, οὐδαμῶς τέχνη τιὴ καὶ δεινότητι διαλυθῆναι δυνάμενα· »ὄψις γὰρ καὶ οὐκ ἀκοή δικάσει τοῖς δεικνυμένοις«. ταῦτα εἰπόντες τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην ὑπέδειξαν λάρνακα καὶ τὴν τεταριχευμένην ἐγύμνωσαν χεῖρα. (25) τῶν δὲ ἐν τῷ συνεδρίῳ θεασαμένων ἕκαστος ἐβόησεν, οἱ μὲν τῶν συκοφαντῶν συνίστορες ἀληθῆς εἶναι τὸ μύσος λέγοντες, οἱ δὲ τὸ μὲν ψεῦδος εἰδότες, κεκρύφθαι δὲ τὸν Ἀρσένιον ἔτι ζῶντα λέγοντες κατεγέλων. (26) μεγίστης δὲ παραχῆς πεπληρωμένου τοῦ συνεδρίου καὶ μόλις βραχείας ἡσυχίας γεγενημένης ἤρετο τοὺς δικαστὰς ὁ κατηγορούμενος Ἀθανάσιος, εἴ τις ἐν αὐτοῖς εἶη ἐπιστάμενος τὸν Ἀρσένιον. πολλῶν δὲ εἰρηκότων ἀκριβῶς εἰδέναι τὸν ἄνδρα ἐκέλευσεν ὁ Ἀθανάσιος τοῦτον ἀχθῆναι. (27) τοῦ δὲ εἰσελθόντος καὶ στάντος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ συνεδρίου ἤρετο πάλιν ὁ Ἀθανάσιος, εἰ »οὗτός ἐστιν Ἀρσένιος ὁ παρ' ἐμοῦ μὲν ἀνηρημένος, παρὰ δὲ τούτων μετὰ σφαγὴν ὕβρισμένος καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐστερημένος«. συνομολογησάντων δὲ πλείστων ὅσων τῶν ἐν τῇ συνόδῳ αὐτὸν εἶναι τὸν Ἀρσένιον, τῆς ἐφεστρίδος αὐτὸν γυμνώσας ὁ θεῖος Ἀθανάσιος ὑπέδειξεν ἄμφω τὰς χεῖρας τοῦ Ἀρσενίου, δεξιάν τε καὶ εὐώνυμον. »ἄλλην δὲ« ἔφη »ζητεῖτω μηδεὶς· δύο γὰρ ἀνθρώπων ἕκαστος παρὰ τοῦ ποιητοῦ τῶν ὄλων ἐδεξάμεθα χεῖρας.« (28) ἀλλὰ καὶ τούτων οὕτως δειχθέντων κρίσει τοῦ τὰ πάντα ἐφορῶντος θεοῦ, δέον καταδύεσθαι τοὺς κατηγοροὺς καὶ τῶν δικαστῶν τοὺς συνειδότας καὶ εὐχεσθαι χῆναι καὶ αὐτὴν τὴν γῆν ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἄρδην λαβεῖν αὐτούς, τούναντίον ἐποίησαν. θορύβου γὰρ καὶ στάσεως ἐνέπλησαν τὸ συνέδριον, γόητα ἀποκαλοῦντες τὸν Ἀθανάσιον καὶ τισι μαγγανείαις ἀπατᾶν αὐτὸν λέγοντες τῶν ἀνθρώπων τὰς ὄψεις. (29) καὶ ἐπαναστάντες ἐπ' αὐτὸν διασπᾶν ἐπεχείρουν καὶ κατασφάττειν τὸν τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχον, κινούντες, ὡς εἶπεν, καὶ αὐτὴν τὴν γῆν καὶ κοινορτὸν βάλλοντες εἰς τὸν ἀέρα κατ' ἐκείνους τοὺς κατὰ τοῦ θεοῦ ἀποστόλου Παύλου ποτὲ κράζοντας καὶ λέγοντας· »αἴρετε αὐτὸν ἐν τάχει· οὐ γὰρ καθήκει αὐτὸν ζῆν«. (30) ἀλλ' οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν τῆς εὐταξίας [149] πρόνοιαν πιστευθέντες τὸν φόνον ἐκώλυσαν. ἐξαρπάσαντες γὰρ τὸν νικηφόρον καὶ σκάφους ἐπιβῆναι παρασκευάσαντες τὴν σωτηρίαν προὔξενον. ὁ δὲ θεῖος Ἀθανάσιος ἐπιβὰς τοῦ σκάφους ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ὤρμησεν ἐκφυγῶν τῶν μαιφόνων τὰς χεῖρας. (31) αὐτοὶ δὲ ὡς εἶχον ἐπὶ τὸν Μαρεώτην τινὰς τῶν ὁμοφρόνων ἐπισκόπους ἀπέστειλαν, Θεόγιον τὸν Νικαίας, Μάριν Χαλκηδόνης, Θεόδωρον τὸν Ἡρακλεώτην τῆς Θράκης, Νάρκισσον τὸν Κίλικα, Οὐρσάκιον καὶ ἄλλους τινὰς τοὺς αὐτῶν ὁμόφρονες, ἐπὶ τῷ κατὰ μονομέρειαν πράξιν αὐτοὺς ὑπομνημάτων ἐκείσε κατὰ Ἀθανασίου συστήσασθαι— ὁ δὲ Μαρεώτης ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐστίν, ὁμώνυμος τῆς λίμνης Μαρίας, πλησίον αὐτῆς ὢν— (32) ἐντειλάμενοι αὐτοῖς ὡς τάχιστα καὶ τὸν τῶν κακῶν αὐθέντην Ἄρειον στείλαι πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Αἰλίαν, τουτέστιν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐκείσε ἀπὸ τῆς Τύρου ἐξορμήσασιν σὺν τοῖς ἐν τῇ συνόδῳ ἐπισκόποις· τὴν γὰρ σύνοδον ἄπασαν ἀπὸ τῆς Τύρου ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα συναλθεῖν μετὰ τῶν ἀπανταχόθεν ἀπάντων ἐπισκόπων ὁ βασιλεὺς καὶ αὐτὸς παρηγγύησεν, ὡς μοι καὶ πρότερον εἴρηται, ἐπὶ τῷ τοὺς ἐκείσε ὑπ' αὐτοῦ δομηθέντας καθιερώσαι ναοὺς. (33) συναπέστειλε δὲ καὶ τῶν εὐνουστέρων ἀρχόντων τινὰς, εὐσεβεῖα καὶ πίστει λαμπρυνομένους, φιλοτίμως ἅπασιν πάντα δι' αὐτῶν χορηγηθῆναι κελεύσας, οὐ μόνον ἀρχιερεῦσι καὶ ἱερεῦσι καὶ τοῖς τούτων συνεπομένοις,

ἀλλὰ καὶ τοῖς δεομένοις ἅπασιν τοῖς πανταχόθεν συντρέχουσιν, ἀφάτου πλήθους συρρέοντος ἐκ πάσης, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῆς κατὰ τὴν ἀνατολὴν γῆς ἐκείσε εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας Ἱερουσαλήμ. διεκοσμεῖτο δὲ καὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον βασιλικοῖς παραπετάσμασι καὶ κειμηλίοις λιθοκολλήτοις χρυσοῖς.

(34) Τοῦ δὲ ἀσεβοῦς Ἀρείου φθάσαντος εἰς τὴν Αἰλίαν τῇ τῶν ἐγκαίνιων ἡμέρᾳ σὺν προθυμίᾳ πολλῇ, ἀκούσαντος μάλιστα ἀπολείπεσθαι τὸν Ἀθανάσιον τῆς ἑορτῆς ἐκείνης, ἀσμένως ὑπὸ τῶν ὁμοφρόνων, λέγω δὴ τῶν περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδεῖας καὶ Πατρόφιλον τὸν Σκυθοπολίτην, ὑπεδέχθη. (35) οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς ἀντιποιούμενοι πίστεως, ἰδόντες τὸν Ἀρειον, ὡς μῦθος αὐτὸν ἀπεστράφησαν καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐξήλασαν καὶ τῆς συνόδου διωχθῆναι προσέταξαν, ἐπὶ τῇ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν αὐτοῦ ἀκουσθήσεσθαι συνόδῳ, ἐν ἣ καὶ ἐάλω, ὀρισάμενοι, καθά, φασί, καὶ ὁ φιλόχριστος ἡμῶν βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐκέλευσεν. (36) οὕτω δὴ τοῦ λυμεῶνος ἐκποδῶν γενομένου καὶ τῆς ἑορτῆς εἰρηνικωτάτης καὶ λαμπροτάτης γενομένης ὁ πανεύφημος [150] βασιλεὺς καὶ λίαν πιστότατος τὴν τῆς πανηγύρεως λαμπρότητα καὶ πολυτέλειαν μεμαθηκῶς θυμηδεῖας ὅτι μάλιστα πλείστης ἔμπλεως γέγονε καὶ τὸν τῶν ἀγαθῶν πρύτανιν ὑπερύμνησεν, ὅτι καὶ ταύτην αὐτῷ τὴν αἴτησιν δέδωκε. (37) τῆς μὲν οὖν τῶν ἐγκαίνιων ἑορτῆς οὕτως ἐνδόξως τελεσθείσης οἱ πλείστοι τῶν ἐπισκόπων ἐπὶ τὰς οἰκείας ἐπανῆλθον πατρίδας, ὅσοι μάλιστα τῇ ἐν Τύρῳ συνόδῳ γεγενημένη οὐ συνήδρευσαν. (38) οἱ δὲ τῆς φατρίας Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδεῖας, ὅσοι σὺν αὐτῷ τὴν λώβην Ἀρείου εἰσεδέξαντο, σὺν αὐτῷ Εὐσεβίῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπισκόποις τὴν Τύρον κατειλήφασιν, περιμένοντες ἐκείσε τοὺς ὁμόφρονας ἀπὸ τοῦ Μαρεώτου.

(39) Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ φθάσας τὸ κομιτάτον ὁ μέγας Ἀθανάσιος πρόσεισι τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ καὶ πάσαν τὴν κατ' αὐτοῦ τολμηθεῖσαν ἐδίδαξε τραγωδίαν. ὁ δὲ συμπαθέστατος καὶ χρηστότατος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὑπεραλγῆσας τὴν ψυχὴν ἐπὶ τοῖς κατὰ Ἀθανασίου τετολμημένοις καὶ κινηθεῖς ἐπὶ τῇ κατ' αὐτοῦ ἀδίκῳ γεγενημένῃ κρίσει, (40) μετὰ δακρῶν μάλιστα ἐξαιτούντος τοῦ Ἀθανασίου κληθῆναι τοὺς τε κατηγοροῦν καὶ τοὺς δικαστὰς καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως ἀνανεώσασθαι τὴν κρίσιν, πέμπει τοῖς ἐν Τύρῳ ἀπὸ τῆς Αἰλίας ἀναζεύξασιν γράμματα ὁ βασιλεὺς σημαίνοντα πρὸς αὐτῷ μὲν εἶναι τὸν Ἀθανάσιον, αὐτοὺς δὲ ὡς τάχιστα φθάσαι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. τὰ δὲ γραφέντα ἐστὶ ταῦτα·

18. »Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς τοῖς ἐν Τύρῳ πάλιν συνελθούσιν ἐπισκόποις.

Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ, τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ τοσοῦτου θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ δὲ πως ὑπὸ τινος ταραχώδους ἀταξίας ἢ ἀλήθεια διεστράφθαι, ὑμῶν δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐρεσχελίαν, ἣν ἀήττητον εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορῶντες. (2) ἄλλ' ἔστω τῆς θείας προνοίας ἔργον τὸ τὰ τῆς φιλονεικίας ἤγουν μᾶλλον κακομαχίας ὑμῶν δεινὰ φανερώς ἀλόντα διασκεδάσαι καὶ ἡμῖν διαρρήδην δεῖξαι, εἴ τίνα τῆς ἀληθείας συνελθόντες αὐτόθι ἐποίησασθε φροντίδα καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρὶς τινος χάριτος καὶ ἀπεχθείας ἐκρίνατε. (3) τοιγαροῦν ἠπειγμένως πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν ἐλθεῖν εὐλάβειαν βούλομαι, ἵνα τὴν τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκρίβειαν δι' ἑαυτῶν ἐπ' ἐμοῦ παραστήσητε. τίνας δὲ

ἔνεκα ταῦτα γράψαι πρὸς ὑμᾶς ἐδικαίωσα καὶ ὑμᾶς [151] διὰ τοῦ γράμματος πρὸς ἑμαυτὸν ἐκάλεσα, ἐκ τῶν ἐπομένων γνώσεσθε. (4) ὡς Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησίας, ὁ τοῦ θεοῦ νόμου φοιτητής, πρὸς μέ ἐστιν· ὅς εἰσιόντι μοι ἀπὸ προκέσσου ἐπὶ τὴν ἐπώνυμον ἡμῶν καὶ πανευδαίμονα Κωνσταντινούπολιν πρόσεισιν ἐν μέσῳ τῆς λεωφόρου μετὰ ἐτέρων τινῶν ὧν περὶ ἑαυτὸν εἶχε, πειθῶν {δὲ} καὶ ὀλοφυρόμενος, αἰφνιδιὸν τε τὴν προσέλευσιν ἐποίησατο οὕτως ὥστε καὶ ἐκπλήξεως ἀφορμὴν ἡμῖν παρασχεῖν. (5) μαρτυρεῖ μοι γὰρ ὁ πάντων ἔφορος θεός, ὅτι οὔτε ἐπιγῶναι αὐτόν, ὅστις ἦν, κατὰ τὴν πρώτην ὄψιν ἠδυνήθη, εἰ μὴ τῶν ἡμετέρων τινές, ὅστις <ῆν> καὶ τὴν ἀδικίαν ἦν πέποιθε παρ' ὑμῶν, διηγῆσαντο πυνθανομένοις. οὕτως τεταπεινωμένοι καὶ κατηφῆ τεθεάμεθα τὸν ἄνδρα, ὥστε ἡμᾶς εἰς ἄφατον οἶκτον ἐπ' αὐτῷ περιπεσεῖν, γρόντας ἐκείνον εἶναι τὸν Ἀθανάσιον, οὗ ἡ ἱερὰ θεὰ ἰκανὴ πρὸς τὸ εἰς τὸν τῶν ὅλων θεὸν σέβας καὶ τοὺς ἐθνικοὺς ἐφελκύσαι, ὄντινα πάλαι πονηροὶ τινες ἄνδρες καὶ τῆς εἰρήνης καὶ ὁμονοίας ἀλλότριον συκοφαντίας οὐ ταῖς τυχοῦσαις περιέβαλλον, (6) ὥστε καὶ {εἰς} ἐμὲ αὐτὸν ἐκ τῆς ἐκείνων πολυτέχνου ἀπάτης συναρπαγέντα μέλλειν {με} ἀμαρτεῖν εἰς τὸν ἄνδρα, εἰ μὴ θεία κρίσει κινηθεὶς ἐκέλευσα αὐτόν τότε ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐπὶ τὸ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος στρατόπεδον φθάσαι τὸ τάχος. (7) καὶ οὕτως ἀνακριθεὶς παρὰ τῆς ἐμῆς εὐλαβείας περὶ τῶν κατ' αὐτοῦ ψευδῶς δραματουρηθέντων, συστάς ἐφ' ἡμῶν ὁ ἀνὴρ ἑαυτῷ ἠλεγξε μὲν τῶν κατηγορημάτων τὸ ψεῦδος, ἀθῶος δὲ περὶ πάντων ἐκείνων ἀποφανθεὶς μετὰ τιμῆς ὅτι μάλιστα πλείστης παρ' ἡμῶν ἐπὶ τὴν οἰκείαν ἀπεστάλη πατρίδα, ἀποδοθεὶς ἐν εἰρήνῃ τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἰθυνομένῳ ὀρθοδόξῳ λαῷ. (8) νῦν δὲ πάλιν χεῖρονα τῶν προτέρων τὰ δεύτερα κατ' αὐτοῦ τετολμήσθαι βοᾷ, μετὰ πλείονος παρρησίας οὐδὲν ἕτερον παρ' ἡμῶν αἰτῶν ἢ τὴν ὑμετέραν πρὸς ἡμᾶς ἀφίξιν, ἣν ἠξίωσεν αὐτῷ ὑπάρξαι, ἵν' ὑμῶν παρόντων ἂ πέποιθεν ἀναγκαίως ἀποδύρασθαι δυνηθῆ. (9) ὅπερ ἐπειδὴ εὐλογον εἶναι καὶ τοῖς καιροῖς πρέπον ἡμῖν κατεφάνη, ταῦτα γραφῆναι πρὸς ὑμᾶς προσέταξα, ἵνα πάντες, ὅσοι τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον γενομένην ἀνεπληρώσατε, ἀνυπερθέτως εἰς τὸ στρατόπεδον τὸ ἡμέτερον φθάσαι ἐπειχθῆτε, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδεικνύοντες τὸ τῆς ὑμετέρας κρίσεως καθαρὸν τε καὶ ἀδιάστροφον, ἐπ' ἐμοῦ δηλαδή— ὄντως τοῦ θεοῦ εἶναί με γνήσιον θεράποντα οὐδ' ἂν ὑμεῖς ἀρνήσησθε— τὰ κεκριμένα παρ' ὑμῶν <...>. (10) τοιγαροῦν διὰ τῆς ἐμῆς πρὸς τὸν θεὸν λατρείας τὰ πανταχοῦ εἰρηνεύεται, καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν [152] τὰ πλείστα ἔθνη τὸ τοῦ θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλαβουμένων, ἃ μέχρι νῦν τὴν ἀλήθειαν ἠγνόουν. δῆλον δὲ ὅτι ὁ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοῶν οὐδὲ τὸν θεὸν ἐπιγινώσκει. πλὴν ὅμως, καθὰ προεῖρηται, καὶ οἱ βάρβαροι αὐτοὶ νῦν δι' ἐμὲ τὸν τοῦ θεοῦ θεράποντα γνήσιον ἐπέγνωσαν τὸν θεὸν καὶ εὐλαβεῖσθαι μεμαθήκασιν, ὃν ὑπερασπίζειν μου καὶ προνοεῖσθαι πανταχοῦ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἦσθοντο· ὅθεν μάλιστα καὶ ἴσασι τὸν θεόν, ὃν ἐκείνοι μὲν διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς φόβον εὐλαβοῦνται, (11) ἡμεῖς δὲ οἱ τὰ ἅγια μυστήρια τῆς εὐμενείας αὐτοῦ δοκοῦντες προβάλλεσθαι— οὐ γὰρ εἵπομι φυλάττειν— οὐδὲν ἕτερον πράττομεν ἢ τὰ πρὸς διχόνοιαν καὶ μῖσος συντείνοντα καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τὰ πρὸς ὄλεθρον τοῦ ἀνθρωπίου γένους ἔχοντα τὴν ἀναφορὰν. (12) ἀλλ' ἐπέιχθητε, καθὰ προεῖρηται, πρὸς ἡμᾶς τὸ τάχος, πεπεισμένοι ὡς παντὶ σθένει κατορθῶσαι πειράσομαι, ὅπως ἐν τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ ταῦτα ἐξαιρέτως ἀδιάπτωτα φυλάττηται, οἷς οὔτε ψόγος οὔτε κακοδοξία τις

προσπλακῆναι δυνήσεται, διασκεδασθέντων δηλαδή καὶ συντριβέντων ἄρδην καὶ παντελῶς ἀφανισθέντων τῶν ἐχθρῶν τοῦ νόμου τοῦ θεοῦ, (13) οἵτινες ἐπὶ προσχήματι τοῦ ἁγίου ὀνόματος ποικίλας καὶ διαφόρους βλασφημίας πρὸς ἀπάτην τῶν ἀπλουστέρων προφέρουσιν, ἐπιποθοῦντες ὡς οἶόν τε τὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καθαρὸν, ἦντινα ὁ ἡμέτερος σωτὴρ ἄσπιλον διαφυλάττει καὶ ἁγίαν καὶ ἄμωμον, τῷ σωτηριῶδει καὶ τιμῷ αὐτοῦ αἵματι ἀγοράσας αὐτήν, καθὼς οἱ θεῖοι αὐτοῦ καὶ ἀρραγεῖς διαγορεύουσι νόμοι.»

(14) Ταῦτα τὰ γράμματα εἰς ἀγωνίαν τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ κατέστησαν, μάλιστα τοὺς περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας. οἱ μέντοι ἐν τῷ Μαρεώτῃ ὑπ' αὐτῶν σταλέντες καὶ τὰ ψευδῆ ὡς ἀληθῆ ἐγγράψαντες, πρᾶξιν ὑπομνημάτων κατὰ Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου συστησάμενοι κατὰ μονομέρειαν πρὸ τῶν βασιλικῶν τούτων γραμμάτων, φθάζουσιν ἐν τῇ Τύρῳ τῶν θαυμαστῶν ἐπισκόπων τὴν σύνοδον. (15) ἀλλ' οὐ πάντες τὴν πλαστὴν ἐκείνην καὶ τῶν μυσαρῶν ἐκείνων συκοφαντιῶν γέμουσαν κατὰ Ἀθανασίου πρᾶξιν προσεδέξαντο. ὅθεν οἱ πλείστοι αὐτῶν τὰ τοῖς βασιλικοῖς γράμμασι περιεχόμενα ἐκ τῆς ἀναγνώσεως μεμαθηκότες ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν δείσαντες ἀνεχώρησαν. (16) οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας καὶ Θεόγιον καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς τέως ἐν τῇ Τύρῳ ἐχρόνιζον παρέλκοντες ἐκόντι τὸν καιρὸν. ἔγραφον δὲ τῷ εὐσεβεῖ βασιλεῖ ἄκοντας ἐπέχεσθαι ἐκεῖσε, ἐπειγομένους ἐξορμᾶν πρὸς αὐτόν, καὶ τὴν τῶν πλαστῶν ὑπομνημάτων πρᾶξιν <...> ἦν ὡς [153] μύσος ἀπέρριψε καὶ οὐδ' ὅλως προσδέξασθαι ἠνέσχετο βασιλεὺς ὁ πιστότατος, ἦκειν ἅπαξ πρὸς αὐτόν τοὺς ἀλιτηρίους κελεύσας. (17) ἐν δὲ τῷ μεταξὺ βραδυνάντων αὐτῶν, τῶν περὶ Εὐσέβιον λέγω, μετὰ τιμῆς ὅτι μάλιστα πλείστης τὸν Ἀθανάσιον ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἀπέπεμψε, γράψας καὶ αὐτῆς τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ αὐτῶν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος ψευδῶς διεβέβλητο καὶ ὡς ἡ καθαρότης αὐτοῦ ἐν πᾶσι τηλαυγῶς ἐξέλαμψεν. (18) ἐν δὲ τῷ παρεῖναι τὸν Ἀθανάσιον κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ συγκροτεῖσθαι κατὰ τὰς βασιλικὰς κελεύσεις καὶ τὰς τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τῶν εἰς τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐγκαίρια συναχθέντων προστάξεις ἀπαντὰ τὰ κατὰ τὸν Ἄρειον, καὶ πολλή τις ἦν τοῦ πλήθους συνέλευσις καὶ ἐλπίς ἐπὶ ταλαντευούσῃ ἐκβάσει περιεγομένη, μάλιστα πάντων ὀρώντων τὰ τοσοῦτοις καὶ τηλικούτοις ἐπισκόποις συμφώνως δόξαντα καὶ κριθέντα πάλιν διασκυλλόμενα. (19) ὀρῶν τοίνυν ὁ θεῖος Ἀθανάσιος ταραττομένην τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον οὐ παρεσιώπησεν, ἀλλὰ φανερά διὰ γραμμάτων ταῖς εὐσεβέσιν ἀκοαῖς τοῦ πάντα ἀρίστου καὶ θεοφιλοῦς βασιλέως κατέστησεν.

(20) Ὡς δὲ ἔγνω ὁ βασιλεὺς διεστράφθαι τὸν Ἄρειον πάλιν, μετάπεμpton αὐτὸν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀχθῆναι προσέταξε δώσουσα λόγον ᾧ ἀνακινεῖν πάλιν ἐτόλμησε, γράψας αὐτῷ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ ἐπιστολὴν τῆς κατ' αὐτῶν ἀγανακτήσεως γέμουσαν. τὰ δὲ γραφέντα ἐστὶ ταῦτα· [

Nach dem Kapitelindex (S. 72) folgten noch

ιθ' Ἐπιστολὴ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς Ἄρειον καὶ Ἄρειανούς [Urkunde 34 Oritz]

κ' Προσευχὴ τοῦ νικηφόρου καὶ θεοφιλοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου περὶ τῆς αἰσχίστης τελευτῆς Ἀρείου

κα' Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου βασιλέως πρὸς Πίστον ἐπίσκοπον Μαρκιανουπόλεως

κβ' "Άλλη ἐπιστολή τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον

PHOTIOS cod. 88 (66 b 12-29): ἀλλ' οὗτοι μὲν (Eusebios und Eutokios) ἔσπευδον τὸν Ἄρειον ἐπαναγαγεῖν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἡ δὲ θεία δίκη οὐκ εἴασε τὸν ἐχθρὸν κατορχήσασθαι αὐτῆς τοῦ νεῶ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ παστάδος, ἀλλ' ἐν ἀφεδρῶνι τὸν βίον ἐδίκησε καταστρέψαι, καθ' ἣν αὐτὸς καὶ οἱ σπουδασταὶ αὐτοῦ ὤρισαν ἡμέραν διὰ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ τὴν ἐκκλησίαν βεβηλώσαι τοῦ θεοῦ καὶ τὰ ἅγια. καὶ ἡ καταστροφή δὲ δημόσιος γίνεται· πλησίον γὰρ οἱ ἀφεδρῶνες ἐχρημάτιζον τοῦ φόρου. ἐφ' ᾧ ἠσθῆναι τε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον γράφει ὡς τοῦ ἀδεκάστου κριτοῦ οἷς ἔκρινε λύσαντος ἀμφισβήτησιν πάσαν, γράψαι τε αὐτὸν πολλοῖς ἐπιστολάς τὴν ἔνδικον Ἄρειου καταστροφήν στηλιτεύοντα. καὶ ὁ μὲν οὕτω φησί, συμφωνῶν ἐν τούτῳ Ἀθανασίῳ τε τῷ μεγάλῳ καὶ Θεοδωρήτῳ καὶ ἄλλοις πλείοσιν, ἐνίοις δὲ γράφειν ἔδοξεν οὐχὶ κατὰ τοὺς Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου χρόνους, ἀλλὰ τοῦ παιδὸς Κωνσταντίου βασιλεύοντος οὕτως αἰσχροῦς τὸν Ἄρειον ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι.

PHOTIOS cod. 88 (67 a 8-16): καὶ τελευτᾷ δὲ εἰς τὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τελευτήν, ἐν ἣ καὶ τὸ τῆς ἀφέσεως ἐδέξατο θεῖον λουτρόν, τὰς ἐν βίῳ κηλίδας, οἷα εἰκὸς ἄνθρωπον ὄντα ταύτας ἐφέλκεσθαι, ἀπολουσάμενος. τυχεῖν δὲ φησι τοῦ βαπτίσματος ὀρθοδόξου μυσταγωγῆσαντος καὶ τελέσαντος, ἀλλ' οὐχ, ὡς τισιν ἔδοξε, τῶν αἰρετικῶν τινος χειραπτήσαντος. ἡ δὲ γε ἀναβολὴ αὐτῷ τοῦ βαπτίσματος παρετείμετο, ὅτι δι' ἐπιθυμίας πλείστης ἦν αὐτῷ τοῖς Ἰορδάνου βαπτίσασθαι.